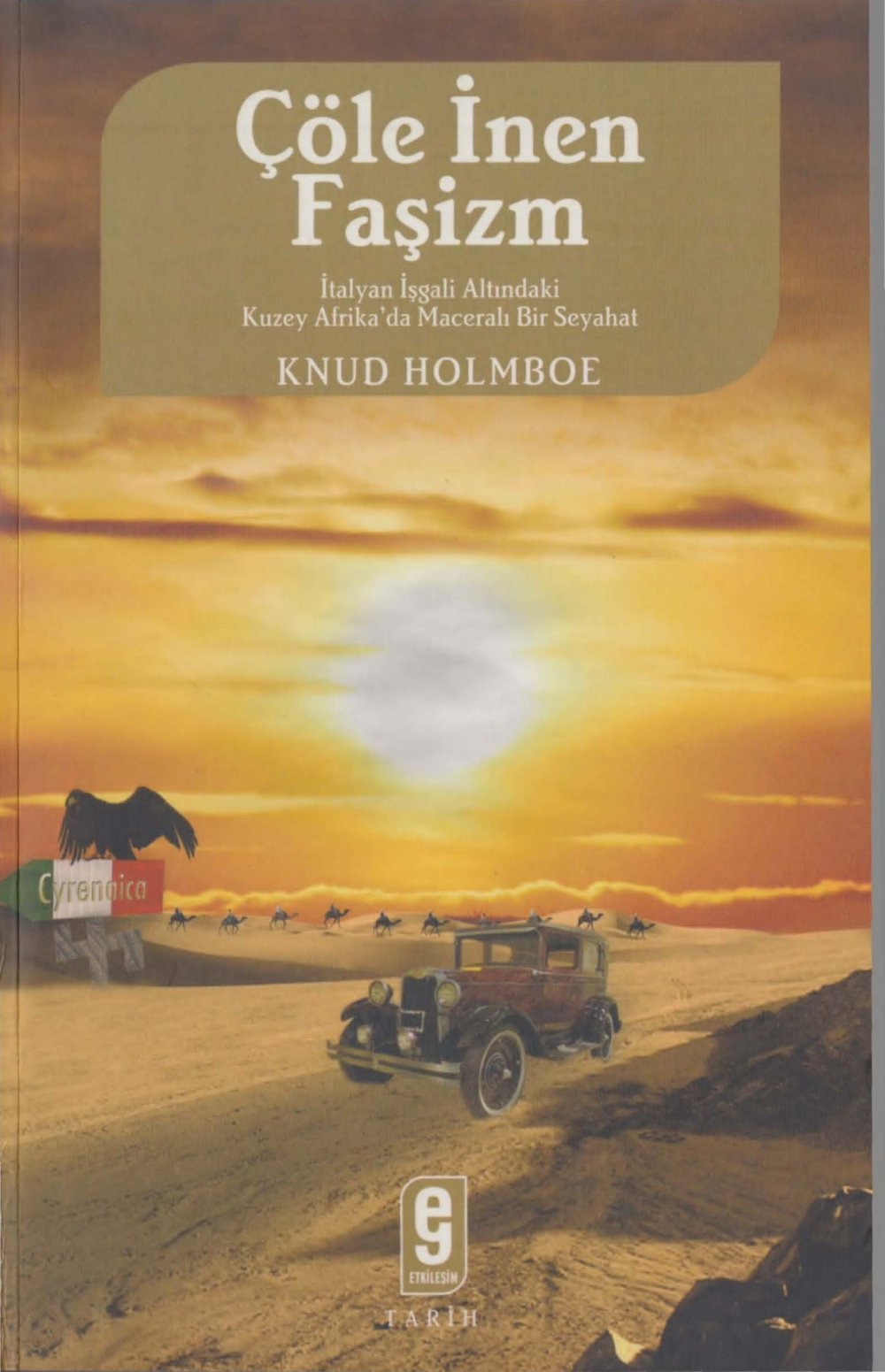
Çöle İnen Faşizm

İtalyan İşgali Altındaki
Kuzey Afrika'da Maceralı Bir Seyahat

KNUD HOLMBOE

ETKİLEŞİM

TARİH

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7
1. Başlangıç Noktası Fas 13
2. Mağara Adamları ve Büyücü 43
3. Trablusgarp Üzerinde Roma Kartalları 71
4. Libya Çölü'nde Kaybolmak 95
5. Kufra, Sahra'nın Esrarı 179
6. General Graziani Müdahale Ediyor 191
7. Bedeviler Tarafından Esir Alındık 211
8. Hapis ve Sürgün 245
Sonsöz 383

Sunuş

Arap dünyasını dolaşmış Avrupalı gezginlerin tamamına yakını, ya romantizm dolu ya da küçümseyici ifadelerle tecrübelerini yazmışlardır. Her ne kadar bu alışkanlığı kasıtlı veya şuursuz olarak tanımlasak da, dünyanın önemi hiçbir zaman azalmayacak bir bölgesine yönelik bakış açımızda ciddi bir etkiye sahiptir. Bizim "Doğu"ya yönelik geleneksel Batılı bakışımızın, uzun zaman önce Doğulu insanların da bizden çok farklı olmayan yaratıklar oldukları anlayışına dönüşmüş olması gerekirken, yine de izah edilmesi zor bir şekilde derinlere işlemiş popüler "Doğu zalimliği" veya "Kalp çalan Doğu" gibi bakış açıları halen devam ediyor. Batı'nın İslam dünyasına yönelik bu gibi tavırlarından birçoğu, bizim mağrur gezginlerimizin yanlış yansıtmasından ibarettir.

Belki de Holmboe'nun sayısız başarısı arasında en çarpıcı olanı kendi zamanında bugünlerden bile daha güçlü bir şekilde bu basmakalıp yargıların üstüne çıkabilme kabiliyetine sahip olmasıdır. Bize, her türlü önyargıdan uzak kalarak aklı başında ve hiç abartısız bir anlatı sunuyor. Mensubiyetlerini ve şahit olduğu zalimlikleri göz önünde bulundurunca bunun ne kadar etkileyici bir başarı olduğu açıktır. İşgal altındaki Cyrenaica'ya seyahat ederken İtalyan siyasetini çok itici buluyor ama yine de gayet insancıl davranan birkaç İtalyan polisinden övgüyle bahsediyor. Arapları çok seviyor ama hiç tereddüt et-

meden karşı karşıya kaldığı nezaketten uzak tavırlarını da yazıyor. Samimi bir Müslüman olmasına rağmen yolculuğu boyunca kimseyi kendi dinine döndürmeye çalışmamıştır. Açıklama yapmak yerine propaganda yapmayı reddetmesi vicdanının gereğidir. Bu tavır da *Çöle İnen Faşizm*'i zamanının gezi kitapları arasında öne çıkarıyor ve Holmboe'nun, bizim neslimizi, tasvir ettiği yabancı dünyadan ayıran körfezin karşısından bizimle konuşma hakkı elde etmesini sağlıyor.

Çöle İnen Faşizm'in yazarı, pek tanınmayan Danimarkalı bir iş adamının oğlu olarak 1902'de dünyaya geldi. Geleneklere uymayan maceracı yapısı nedeniyle bu kendini beğenmiş orta sınıf materyalizminden kaçarak gazeteci olmaya karar verdi. 18 yaşındayken basılan ilk yazısı Kopenhag gazetesi *Dagens Nyheder*'de çıkmıştı. Yazı o günlerde modernliğin de etkisiyle pek işlenmeyen bir bölge olan Lappland'in göçebe ren geyiği çobanlarının hayatının bir skeci idi. Bundan sonra başka işler de yaptı fakat uzak yerlere olan hayranlığını daha fazla baskı altında tutamadı. 1924 yılında ilk defa olarak Müslüman topraklarına ayak bastı. Fransızların Fas'ta Riff Dağları'nda yaşayanlara karşı giriştikleri savaş hakkında yazdığı başarılı makale serisi, bu genç ve idealist muhabirin küçük ama acımasız bir savaşı açık bir şekilde tasvir ettiği bir kitabın çekirdeğini oluşturdu.

Riff'teki fukara Müslüman kabilelerinin Avrupalıların zulmüne uğraması Holmboe'nun vicdanını sızlatmıştı. Sancılı bir kimlik ve inanç krizinin ardından yazmayı bırakıp dini ve tarihiyle ilgili kafasındaki sorular üzerine okumak ve düşünmek amacıyla bir Fransız manastırına kapandı. Orada neler okuduğunu bilmiyoruz, ancak emperyal ve misyonerce bir güvenin hakim olduğu o günlerde, Avrupalı olmayan kültürlerin duygudaşça bir ışık altında takdim edilmesi için şartlar yetersizdi. Bir şeyler gerçekleşmiş olmalı ki bir yıl sonra onu, önceki düşüncelerinden uzaklaşmış İslam'ı kabul etmiş olarak buluyoruz. Şimdi yeni seyahatler onu Doğu'ya götürüyor: İran'a, Irak'a

ve Türkiye'ye. Sonra Balkan Savaşları'ndan geriye kalan Müslüman toplulukları göreceğine emin olarak bir süre Balkanlar'da vakit geçirdi. Yazılarında ihtidasının ne zaman gerçekleştiğini belirtmese de İslam'ı kabul etme kararını vermesinde etkili olan nazik ve misafirperver Avrupalı Müslüman köylülerin arasında bu dönüşüm gerçekleşmiş olabilir.

İslam'ın doğduğu yerlere olan hayranlığı artmıştı ve Holmboe Balkanlar'dan Afrika'ya doğru yola çıktı. Oraya ulaştığında Ceuta'daki sömürge otelinin lobisinde hayat hikayesini gözden geçirdi.

Okuyucu, bu noktada Birinci Bölüm'e doğrudan başlama konusunda tümüyle özgürdür. Ancak meraklıları için, Libya'daki İtalyan politikaları hakkında birkaç açıklama yapmak faydalı olacaktır. Biz Avrupalılar, pek çok insan gibi, başkalarının hatalı hareketlerini açığa vururken eş zamanlı olarak kendi tarihimizde karşılaştığımız dehşetli hadiselerin üzerine de ketum bir örtü seriyoruz. Ve bugün, büyükbabalarımız tarafından izlenen nahoş politikaları bilen veya bunlarla ilgilenen pek az insan vardır. Güncel bir örnek vermek gerekirse, eğer 1956 ile 1962 yılları arasında Fransızların, Cezayir nüfusunun onda birinden fazlasını katlettiğini bilmeseydik Cezayirlilerin Batı'ya karşı kuşkularını anlayamazdık. Sömürge dünyasının herhangi bir yerinde, Sumatra'daki Hollandalıların gaddarlığı, Kafkas Dağları'nda Rus terörü, Afrika'nın Portekiz'e ait bölgelerindeki vahşi muamelelerin hepsi bize yüzyılımızda vahşeti ortaya çıkaranın Asya veya Afrika değil, Avrupa olduğunu göstermektedir. Pek çok ülkede, özellikle de nüfusu Müslüman olan ülkelerde Batı'ya karşı şu anki tepkileri ancak geçmişe bakma cesaretini gösterebildiğimizde ve medeniyetimizin karanlık yüzünü görerek utandığımızda anlayabileceğiz.

Libya'daki İtalya, sömürge baskısının en aşırı örneklerinden biridir. Ne yazık ki, Avrupa'nın seçici hafıza kaybı her şeyi hatırlar ama şimdiye kadar uygulanmış en tesirli katliamlar-

dan bir tanesini silip yok etmektedir. Akademisyenler arasında bile bu konuda yazı yazanların sayısı çok azdır. Nadiren birkaç istisna da, 1950'lerde İtalyan araştırmacılar tarafından ortadan kaldırılan en gizemli kilitli arşiv kayıtlarında dahi bulunmayan hikâyeleri son derece şaşırtıcı bir şekilde toprak altından çıkarmıştır ama bu, yaşanan dramı ve bundan duyulan utancı yatıştırmak için çok yetersiz kalmıştır.

İtalya 1912'de Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yer alan küçük ama sadık eyaletler olan Trablusgarp ve Cyrenaica'yı işgal etti. Sahil şehirleri hemen ele geçirildi fakat geniş hinterlantlar çok ayrı bir konuydu. Ömer Muhtar'ın liderliğinde Cyrenaica'nın iç bölgelerindeki Araplar'dan oluşan ve 'Senusiler' olarak adlandırılan mistik dini (tasavvufi) kardeşliğin yerel temsilcileri kendi ülkelerinde yabancı istilası olarak gördükleri her şeye kuvvetle karşı koydular. Bu ayaklanma büyük bir vahşetle bastırıldı: İtalyan kaynakların kutladıkları bir saldırıya dair yazılan bilgilerde gördüğümüz kadarıyla 1924 yılında 600 kişi ve 25 bin hayvanın öldürüldüğünü fakat sadece 97 tüfek bulunduğunu öğreniyoruz. Mussolini'nin baskıları üzerine şimdi de uçaklarla, telsiz bağlantıları ve zırhlı araçlarla desteklenen saldırı İslam dünyasını içine alan büyük bir zulme dönüştü. Duce'nin ifadesiyle Cyrenaica "Bitkileriyle yemyeşil, kan ile kıpkırmızıydı." Fakat isyan devam etti ve Ömer Muhtar, Holmboe o bölgeden geçtiği sırada seksen yaşının üzerinde olmasına rağmen geleneksel silahlarıyla yenilmez görünüyordu. Yenilgiye uğramış İtalyan Vali Marshall Badoglio şöyle yazıyor: "Ömer Muhtar'ın iki şeye ihtiyaç duyduğunu hatırlayın: Birincisi mükemmel bir istihbarat servisi ve diğeri de hardal gazı bombaları ve uçaklara karşı güzel bir sürpriz." Teknolojik anlamdaki tüm avantajlarına rağmen İtalyanlar, bir elinde tespih diğer elinde eski tüfekleri olan atlı Senusilerin egemenliğindeki dağların arasında Pax Romana'larını kurmakta başarısız oldular.

27 Mart 1930'da Cyrenaica'da Mussolini'nin yeni adamı General Graziani harekatı doğrudan yönetmek için Bingazi'ye yerleşti. Senusilerin erzak kaynaklarını kesmenin gerekliliğini fark ederek son derece barbar bir şekilde Mısır sınırına yüzlerce kilometre uzunluğunda bir dikenli tel örgü çekilmesini emretti. Ardından tüm kabile halkı toplatıldı ve toplama kamplarına götürüldü. Kesin ölümlerin sayısı bilinmemektedir ama resmi İtalyan sayım raporları Cyrenaica'nın 1928'de 225.000 olan nüfusunun, 1931 yılında 142.000'e düştüğünü göstermektedir. Binlerce yetim özel faşist kamplarında yeniden eğitilmek üzere alındı ve oradan da Roma'ya özgü bir şekilde bölüklere ayrılarak 1937'de faşist medeniyetin acılarını götürmeye yardım etmek için Etiyopya'ya gönderildiler.

Burada mağdur olan sadece insanoğlu değildi. Nüfusu azaltma projesi çerçevesinde çoğunlukla havadan sistematik makineli tüfeklerle çiftlik hayvanlarını da katlettiler. Graziani'nin hesaplamalarına göre 1930 ve 1931 yılları arasında sömürgedeki koyun ve keçilerin sayısı 270 binden 67 bine düşmüştü.

Bunlar çıplak ve açık istatistiklerdir; ancak İtalyan Libya'daki hiddeti, korkuyu, bağnazlığı ve gerçek vahşeti göstermekte yetersiz kalmaktadır. Holmboe'nun katliamın en kötü safhasını tarif ettiği notları sahip olduğumuz en iyi kayıtlardır. Kendi dindaşlarına yine kendi Avrupalı hemşerileri tarafından uygulanan acıya en yoğun şekilde tanık olmuştur.

Kuşkusuz, yazarın perspektifi aynı zamanda din değiştirmesi ile de şekillenmiştir ve günümüz kitle iletişim araçlarının tüketicilerinin pek çoğunun benimsediği İslam'ın negatif resmi hakkında birkaç söz söylemek lazım. Yeni kabul ettiği inancına yönelik yoğun aşkının yanı sıra zamanının Avrupalı Müslüman yazarlarıyla da birkaç kilit tavrı paylaşmaktadır: Bireycilik, tarafsızlık ve dikkatten kaçmayan fanatiklikten uzaklık. Yüzyılın başında Kuzey Afrika ile ilgili aydınlatıcı kayıtları, daha sonra İngiliz nesrinin küçük bir başyapıtına dönüştü-

rülmüş olan, bir Rus papazın gayri meşru kızı olan Isabelle Eberhardt gibi yeni Müslümanlarla arasındaki benzerlikler üzerine düşünülebilir. Burada, Marshall Lyautey'in de methettiği Eberheart'ın 'önyargı, kölelik ve bayağılığa' olan nefretinin, Danimarkalı dindaşı ile son derece büyük bir uyum içinde olduğuna işaret etmeden geçemeyiz. Başka bir örnek Polonyalı bir hahamın oğlu Leopold Weiss olabilir. Viyana'da Freud'un öğretilerini çalıştıktan sonra İslam dünyasındaki uzun seyahatlerinin ardından iman etmiş ve yeni oluşmaya başlayan Pakistan Hükümetinde din işlerinden sorumlu bakan olmuştur. Daha yakın zamanda, roman yazarı, eleştirmen ve Fransız parlamentosunun vekili Roger Garaudy 1982'de İslam'ı kabul etmiştir ve Müslüman medeniyetini savunma konusunda son derece etkili ve açıklayıcı yazılar yazmıştır. Bunlar ve bunlar gibi diğer yeni Müslüman yazarların hepsinin ortak özellikleri klasik İslami dindarlığa olan bağlılıkları ve onları yolculukları sırasında İslam'a yakınlaştırma konusunda etkileyen manevi hoşgörüye karşı ihanet gibi gördükleri köktenci hareketlere karşı açıkça hoşnutsuzluklarını dile getirmeleridir. Onlarınki modernizm ile mutasyona uğramamış ve laik milliyetçilikten, fundamentalizmden etkilenmemiş geleneksel ve hoşgörülü Müslüman toplumlarınki gibi bir dindarlıktır.

Her zamankinden daha tehditkar görünen, her tarafta sınırlar bulunduğu, her iki Akdeniz kıyısının birbirine karşı kör olduğu zamanlarda Holmboe'nunki gibi sesler daha geniş sahalarda duyulmayı hak ediyor. Bu kitabı tekrar yayınlarken sadece bilgi sağlamayı değil, çok daha hevesli bir şekilde kültürler arası diyaloğun önemine mütevazi de olsa bir katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

TIM WINTER (Abdülhakim Murad)
Pembroke College,
Oxford, 1994

1

Başlangıç Noktası Fas

1930 yılı. Ceuta'da, Hotel Continental'in lobisindeyim. Karşımdaki adam hasır koltukta oturmuş *The Times* okuyordu. Şakakları az da olsa grileşmişti. Ayağını bir aşağı bir yukarı sallayıp durması, dikkatinin elindeki gazetede olmadığını gösteriyordu.

Ülkesinden uzakta bir İngiliz olduğunu belli edercesine ağzını kapama zahmetine girmeden esnedi. Ardından gazetesini masaya bıraktı. Gözlüklerini çıkarıp kızarmış gözleriyle etrafım seyretmeye başladı.

O sırada beni fark etti ve kelimeleri uzata uzata şöyle dedi: "Bugün hava ne kadar da sıcak!"

Pek İngiliz tavrına benzemeyen bu hareketinin sebebi, bir gün önce onunla bir süre sohbet etmemiz ve Continental'daki tek konuklar olmamızdı.

"Bugün hiçbir şey yapabildiniz mi?" diye sordum.

Omuzlarım silkerek, "Evet" dedi ve yarısı içilmiş sigarasını sinirli bir tavırla yere fırlattı. "Burada bir şey yapabilmek de ne demek oluyor? Eğer herhangi bir şey görüp görmediğini soruyorsanız, bütün sabah vali ile birlikte arabayla etrafı gezdiği-

mizi söyleyebilirim. Yeni iskeleyi, kreşleri, büyük çaplı kimyasal çalışmaları ve yeni hükümet binasını gördük. Tamamı da oldukça iyiydi. Ya siz neler yaptınız?"

Ben de omuzlarımı silkerek cevap verdim: "Düne nazaran fazladan bir şey yapmadım. Bütün sabah İspanya'nın içinden Barcelona'ya gitme izni alabilmek için Herod'tan Pilate'a koşup durdum. Fakat her zamankinden farksızdı. Beklemek gerekiyor."

"Evet, bilmez miyim" dedi iç geçirerek ve başını salladı. Muhteşem İspanyol sömürgesi Fas dışında buradan daha ne yazabilirim ki? Etrafıma şöyle bakıyorum ve Avrupa'da da rahatlıkla görülebilecek insanlar, istatistikler ve beton binalar dışında hiçbir şey göremiyorum. Ah tabii, Ceuta'nın sokaklarında koşturup duran kirli Arapları gördüm ve bu gidişle bir 'Oriental Pictures!' serisi yazacağım." Biraz sinirli bir tavırla ekledi: "Niye Barcelona'ya arabayla gitme konusunda bu kadar ısrar ediyorsunuz?"

"Bunu hep hayal etmişimdir" dedim. "Barcelona'dan bir tekne tutacağım ve Mısır'a veya Suriye'ye gideceğim. Oradan da arabayla Arabistan'a."

Birkaç saniye cevap vermedi. Cebinden sigara kutusunu çıkardı, bana bir tane ikram ettikten sonra bir tane de kendisine yaktı. Sonra kocaman bir duman üfledi.

Eliyle masaya vurarak "Bakın!" dedi. "Niye Afrika'dan Mısır'a karayoluyla gitmek istemiyorsunuz?"

"Bu imkânsız."

"Niye imkânsız olsun?"

"Libya Çölü'nü geçemezsiniz. Trablusgarp ve Cyrenaica'da savaş var."

"Niçin denemiyorsunuz? Arapça konuşabiliyorsunuz ve İslam'ı kabul ettiniz. Bize Arap gözünden Kuzey Afrika'yı anlatan bir kitap yazın."

Bir an ne diyeceğimi bilemedim. "Fakat bunu daha dün tartışmıştık. Biliyorsunuz, ben İslam'ı bütün içtenliğimle kabul ettim. Arabistan, Mekke ve Medine'nin hepsinden önce gelmesi gerektiğini hissediyorum."

Yavaşça başını salladı. "Hayır, ilginç olan Kuzey Afrika. Medeniyetin nasıl geliştiğini bilmenin veya medeniyetin buradaki işlevinin ilginç olabileceğini kastetmiyorum. Bunu zaten herkes görüyor. Kuzey Afrika'daki İslam'ı gözlemleyin ve yazın."

"Burada İslam zayıflıyor."

"Kesinlikle doğru. Fakat İspanya'ya arabayla geçmek için izin almadan önce aylar geçebilir. Primo di Rivera her an bir devrim beklentisinde. Bir an önce başlayın ama Arap kıyafetleri giyin ve Avrupalılardan uzak durun."

"Bu gerçekten çok zor olacak" dedim. "Tutuklanabilirim; asla hedefime ulaşamayabilirim."

"Fakat Afrika'yı çıplak gözlerle göreceksiniz, gözlükle değil. Ah, keşke Arapça konuşabilseydim!"

Ayağa kalktı, özenle *The Times*'ını katladı ve cebine koydu. Sonra yavaş yavaş merdivenlerden yukarı çıkmaya başladı.

"Hoşçakalın ve söylediklerimi iyice düşünün."

Kapıcı onu görünce hürmetle başını eğerek selamladı.

Ben de amaçsız bir şekilde caddeye doğru yürümeye başladım. Saat ikiye geliyordu ve ocak ayında olmamıza rağmen güneş tüm sıcaklığıyla parlıyordu. Otelin parlak pirinç kapısının dışında dört Arap ayakkabı temizleyicisi oturuyordu. Görünürde onlardan başka Arap yoktu. Bütün cadde, her ırktan ve renkten fötr şapkalı, acelesi olan iş adamlarıyla, tiz sesleriyle "El Sol, El Sol, El Sol de Madrid" diye bağıran çıplak bacaklı İspanyol gazetesi satan çocukların oluşturduğu bir deniz gibi akıyordu.

Caddeden yukarıya, garajıma doğru yürüdüm. Kafelerin dışarısında parlayan çizmeleri ve altın apoletleriyle İspanyol gö-

revlileri duruyordu. Terli garsonlar, jöleli saçlarıyla para şıkırtıları arasında bir oraya bir buraya servis yapıyordu. Bir bando yüksek sesle *Valencia*'yı söylüyordu.

Avrupa! Avrupa!

Garaja ulaştığımda, parayı ödedim, arabama binip otele doğru sürmeye başladım. Daha fazla beklemek anlamsızdı. En iyisi İngiliz adamın tavsiyesini dinleyip hayırlısını dilemekti. Belki de, günlerdir fısıldayıp duran yüreğimin sesini dinliyordum.

İlk durak 40 km uzaktaki Tetuan.

Güneş doğmadan uyandım. Gece boyu Tetuan'a çökmüş olan sis yavaş yavaş kalkıyordu ve bütün minarelerden namaza çağıran nidalar yükseliyordu.

Güney Afrika'dan North Cape'e kadar uzanan yoldaki modern otellerle aynı kalitedeki odam, sıcak-soğuk suyu, pencerelerinde ağır perdeleri, zemininde yumuşak kilimiyle oldukça şıktı.

Müezzinler inananları namaza çağırdıktan sonra bir süre sessizlik oldu. Hemen ardından çizmelerin ve dönen tekerleklerin gürültüsünü tekrar duymaya başladım.

Arap evlerinin birinden şarkı sesi yükseliyordu.

Bu hüzünlü şarkıyı söyleyen, önce yavaş ve yumuşak bir şekilde başladı sonra gittikçe yükseldi ve tekrar yavaşladı. Onu dinledim. Bu bir ağıttı. Belki ölen çocuğunun ardından ağlayan bir babanın sesiydi, belki de babasının tabutunun başında gözyaşı döken bir gençti. Fakat güneş Riff dağlarının ardından görünene ve rutubetli ocak sisini dağıtana kadar şarkı bütün gece devam etti.

Bu benim bir Avrupalı olarak şık, medeni bir otelde geçirdiğim uzun sürenin son günü, öğrenmeyi çok istediğim ve bunu ancak içlerinde yaşayarak başarabileceğim insanların arasındaki ilk günüm olacaktı.

Üzerime Fas'a özgü bir cübbe giydim ve birkaç dakika içinde tanınmaz hale geldim. Kuzey Fas'ın insanları uzun ve açık tenli olduğu için, ten rengimin ve mavi gözlerimin hiç önemi yoktu. Buradaki insanlar, güneydeki ovaları fetheden Araplarla karışmamışlardı. Soylarının, büyük ihtimalle İskandinavlar'la akraba olan, Arap istilasından kısa bir süre önce İspanya ve Fas'ı işgal eden Vandallar'dan geldiğine inanıyorlardı.

Küçük kapıcı oldukça meşguldü. Bir an önce oradan ayrılmak istediğim için, resepsiyona gittim ve hesabı istedim. Kim olduğumu anlayana kadar şaşkın bir ifadeyle bana baktı.

"Senyör, niye Arap kıyafeti giydiniz?"

"Çünkü bu ülkede seyahat edeceğim."

"Birçok zorlukla karşılaşacağınıza emin olabilirsiniz."

O sırada iki İspanyol memur geldi. Bir gün önce onlarla konuşmuştum ve bana oldukça nazik davranmışlardı. Fakat şu anda beni tanıyamıyorlardı. Resepsiyonda onların durmak istedikleri yeri meşgul ediyordum. Bir el hareketiyle beni kenara çektiler. Bu hareket itibarımı kaybettiğimin açık bir ifadesiydi. Artık bir Faslıydım ve bana nasıl davrandıklarının hiçbir önemi yoktu.

İyi ütülenmiş pantolonlar ve monoton takım elbiseleri dünyanın çoğu yerinde, biz Avrupalıların kültür zannettikleri medeniyete sahip olmanın bir kanıtı olarak görülür. O anda, İspanyol bir memur tarafından yumruklanmış Riff Lideri Abdülkerim'in kısa hikayesini anlamıştım. Onuru kırıldığı için öfkeyle dağlara kaçmış ve büyük bir isyan çıkarmıştı. Fransızlar İspanya'nın yardımına koşup Birinci Dünya Savaşı'nın en iyi mareşallerinden birini gönderene kadar, Abdülkerim'in bu isyanı İspanyol askerlerini temizlemeye yetmişti.

Dört silindirli, üstü açık 1928 model Chevrolet'mi getirmek için garaja gittim. Arabamın diğerlerinden farkı 600 kilomet-

reyi hiç durmadan gidebilmem için benzin deposunun genişletilmiş olmasıydı.

Otele geri döndüğümde, kapıcı, bir Arap'ın arayıp beni görmek istediğini söyledi. Tam eşyalarımı paketlemek için odama doğru yönelmiştim ki kapıcı beni durdurdu: "Senyör, senyör, o burada!"

Arkamı döndüm. Genç bir Faslı resepsiyonda duruyordu. Bana doğru geldi.

"Efendim, acaba Cezayir üzerinden Tunus'a doğru mu gidiyorsunuz?"

"Evet. Ama sen nereden biliyorsun?"

"Kasabada duydum. Sizinle gelmemin bir sakıncası var mı?"

"Nasıl olacak o?"

"Hiç param yok ama arabada size yardım edebilirim. Tunus'a gitmek istiyorum."

"İsmin ne?"

"Abdüsselam."

"Kaç yaşındasın?"

"Sanırım on dokuz, ama emin değilim."

"Burada hiç tanıdığın yok mu?"

"Hayır. Babam Abdülkerim'le birlikte savaşırken vuruldu. Annem başkasıyla evlendi. Şimdi Xauen'de[1] yaşıyor."

Abdüsselam pırıl pırıl gözleriyle bana bakıyordu. Yolculuğumun ilk safhasında dağlardan ve çöllerden Tunus'a yalnız başıma geçmek pek de eğlenceli olmayacaktı. Onu yanıma almaya karar verdim.

"Pasaportun var mı?" diye sordum.

1. Fas'ın kuzeyinde bir kasaba.

Başını salladı ve pasaportunu gösterdi. Usule uygun bir pasaporttu ve Fransız yönetimindeki bölgelerde ve sömürgeleştirilmiş yerlerde geçerliydi. Onu daha uzağa gittiğimde, Trablusgarp'a götürmem sorun teşkil etmezdi.

Saat dokuz gibi yola koyulduk. Fez'deki İspanyol ve Fransız yönetiminde olan yerlerin arasındaki sınırı geçip Ujda'daki Cezayir sınırından devam etmeye karar verdik. Benim planım, güneye dönüp, Atlas Dağları'nı geçtikten sonra Figig vahasına ulaşmaktı ama yolculuk artık buradan başlamıştı.

Bagajımızda sadece çok gerekli olan ihtiyaçlar vardı. Daha sonra bir tane alacağım bir çadır ve en gerekli olan yemek pişirme ekipmanları dışında hiçbir şeyimiz yoktu. İlk birkaç gün boyunca kamp malzemelerini kullanmaya hiç fırsatımız olmadı. Çünkü güneyde Atlas Dağları'nın ve kuzeyde Riff Dağları'nın arasında kalan verimli bir vadi olan gerçek Fas küçüklü büyüklü kasabalarla çevriliydi.

Saat ikide sınırı geçtik. Buradan eski Fas'ın başkenti Fez'e doğru, doğuya gitmeye başladık. Yol dağlardan geçiyordu ve çoğu zaman yoğun kar veya dolu altında yol alıyorduk.

Saat beşe doğru gelirken Fez'e ulaştık ve kasabanın biraz uzağında bir pazar alanına arabayı parkettik.

O akşam Fez'de Esaui adında dini bir bayramın kutlanacağını duymuştum. Esaui ne anlama geliyor bilmiyordum. Kutlamanın yapıldığı eve hiçbir Avrupalıyı kabul etmiyorlardı ama bu benim için çok kolaydı.

Ev, Fez'in dar sokaklarından birindeydi. Kutlamayı açık bir avluda gerçekleştiriyorlardı. Avlunun köşesinde yanan ateşin oluşturduğu gölgeler fantastik görüntüler ortaya çıkarıyordu. Seyirciler avlunun etrafında toplanmışlardı.

Yaşları on beş ile seksen arasında değişen on veya on iki adam bir halka oluşturmuşlardı. Her birinin elinde tef vardı.

Aynı anda hepsi birden teflerine vurmaya ve şarkı söyleyerek halkanın etrafında yürümeye başladı:

Ey Rabbim, bana yardım et
Bu aklımla senin büyüklüğünü anlamam için
Senin kutsal kâinatında
Beni kulun yap

Yaratılışımın her safhasında
Kulaklarımı Senin sesine aç

Rabbim beni sana tapan
Sadece sana ait bir kul yap
Senin yarattıklarının hiçbirinden
Üstün olmak istemeyen
Sana ait bir kulun yap Allahım...

Fakat, şarkı söyleyip teflerini çalarken, her dizenin sonunda otomatik olarak tuhaf bir biçimde bir yolu takip ediyorlardı. Sanki şarkı söylerken ağızlarından çıkan sözlerin anlamını düşünmüyor sadece ritmi ve ebedî bir titreşimi hissediyorlardı.

Bu dizeleri defalarca tekrar ettikten sonra, aralarından gri sakallı bir adam öne çıktı. O anda hepsi birden oturdu ve yaşlı adam ahenkli bir biçimde nida etmeye başladı: "La ilahe illallah." Bütün cemaat önce yavaş bir ritimle, ardından her yüzüncü tekrarlayışlarında tonlamayı değiştirerek ve ritmi hızlandırarak aynı lafzı söylemeye başladı. Herkes ayağa kalktı. Sonunda kendilerinden geçerek bağırmaya başladılar. Yıldırım hızıyla kafalarını ve bedenlerini aşağı yukarı sallıyorlardı. Sonra aniden gri sakallı adam ve küçük bir çocuk halkanın ortasına geçtiler.

Bin defa "La ilahe illallah" lafzı tekrarlandıktan sonra tekrar başa döndüler ve iki dansçının ağzından köpükler çıkmaya başladı. Sonunda yaşlı adam baygın bir şekilde yere düştü ve oradan uzaklaştırılmak zorunda kaldı.

Seyirciler arasında yaşlı bir adam vardı. Sık sık üzgün bir şekilde başını salladığını fark ettim. Ona bu dansın anlamını sordum.

"Bütün bu insanları anlayamıyorum" dedi. "Hiçbiri İslam'ın emirlerini yerine getirmezler. Burada bu dansın İslam'la ne ilgisi var?"

"Peki niye bin defa 'La ilahe illallah' lafzını tekrarlıyorlar?" diye sordum.

"Bizim büyük hocalarımızdan Meknes'li[2] Ben Esau'yu tamamen yanlış anladılar. O bize, devamlı Allah'ın adını anmanın O'nun varlığını kalbimizde hissetmemizi sağlayacağını söylemişti. Şimdi onlar da bin defa 'Sadece bir Allah vardır' diyerek Cennet'e girebileceklerine inanıyorlar. Bu delilik! Kuzey Afrika'nın ne hale geleceğini Allah bilir. İslam'ın masum öğretilerini yabani efsunlara dönüştürmeye çalışıyorlar."

İçini çekti.

"Allah'ın ismini sadece bir kere kalpten söylemenin çok daha iyi olduğunu düşünüyorum."

Ertesi sabah, önce bir camiye gittik. Fez'deki büyük caminin küçük mütevazi bir girişi vardı. Fakat güneş doğmadan önce herkes akın akın bu girişten geçerek camiye geliyordu. Fez'deki camilere Avrupalıların girişi yasaktı. Yerliler turistlerin kendilerini ibadet ederken görmelerini istemiyordu. Ancak benim camiye girmemi kimse engellemedi. Girişin hemen başında durmadan akan bir su ve taslar olan küçük bir avlu vardı. İçeride ibadet etmek isteyen herkesin burada temizlenmesi gerekiyordu.

Temizlenme esaslı bir şekilde olmalıydı. Kollar, ense ve ayaklar dikkatlice yıkanmalıydı. Sadece tamamen temiz olanların ibadet etmelerine izin vardı.

---

2. Fas'ın kuzeyinde Fes'e 60 km uzaklıkta bir şehir

Sonra minareden ses yükseldi. Son mısra "Sadece bir Allah vardır" lafzı cemaat tarafından tekrarlandı. Ardından orada bulunanlardan Kur'an'ı okuyabilen biri İmam seçildi ve kutsal kitaptan bir bölüm okudu. Herkesin dini bilgisinin düzeyi farklı olduğu ve herkes Kur'an'ı kendi derecesine göre farklı yorumlayabildiği için bir konuşma yapılmadı. Müzik de yoktu. Her ne kadar müzik, diğer bütün sanatlarda olduğu gibi Allah'a ulaştıran bir yol olarak kabul edilse de, diğer taraftan İslamî ibadetin vermeye çalıştığı berrak Allah tasavvurunu bulanıklaştırarak yanlış yola saptırabilirdi.

Kur'an kıraati bittiğinde imam öne çıktı ve ibadet edenlerle birlikte aynı anda ellerini kulak hizasına kaldırarak "Allahu Ekber" ("Allah en büyüktür") dedi ve bu andan itibaren ibadet eden her kişinin dikkati kendi içine yönelmişti. Sonra şu anlama gelen Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha okunmaya başlandı:

"Hamd alemlerin Rabbi'nedir.

O Rahman ve Rahimdir.

Din gününün malikidir.

Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz.

Bizi doğru yola ilet;

Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna,

Gazaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil."

Fatiha'yı Kur'an'ın başka ayetleri izliyordu. Ardından bütün varlıkların taptığı tek Zat olan Allah'a şükretmenin ve aklın gelip geçici tabiatının bir ifadesi olarak alınlar vakur bir tavırla yere dokunduruluyordu. Namaz bittiğinde ibadet edenlerin her biri yanındakiyle el sıkışıyor, kendisi ve bütün dünya için barış diliyordu.

Bir saat kadar sonra Fez'den Ujda'ya doğru yola çıkmıştık. Yolun oldukça iyi ve düz olması saat iki gibi Ujda'ya varmamı-

zı sağlamıştı. Hiç vakit kaybetmeden güneye döndük ve o akşam Atlas Dağları'nın kuzey yamaçlarına yakın bir vaha olan çöl yolculuğumuzun başlangıç noktasına ulaştık.

Burada arabamıza yakıt aldık ve ertesi sabah gün doğmadan yaklaşık 200 km uzakta, Sahara'da bir vaha olan Figig'e gitmek için yola çıktık. Yolculuğa başladığımızda ay hâlâ gökyüzündeydi. Fakat birkaç dakika sonra dağ tepelerinin ardından şafağın ilk pembelikleri görülebiliyordu. Hava buz gibi soğuktu ve kumun üzeri kırağı kaplıydı.

Etrafta müthiş bir ıssızlık vardı. Güneş doğmaktayken, yüzünü Mekke'ye dönmüş namaz kılan bir çobandan başka kimsecikler yoktu. Arabayla yanından geçerken, başını çevirip de bakmadı bile.

Soğuk insanın iliklerine işliyordu. Güneş biraz daha yükselince çöl kumunu kaplayan gri-yeşil renkli sert kırağı kaybolmaya başladı. Gökyüzü berraktı. Buralarda kışın dahi pek yağmura rastlanmazdı.

Motor sesinin bozduğu sessizliğin içinde kilometreler boyunca tek bir insana bile rastlamadan ilerliyorduk. Yolda sadece arabamızın arkasında bıraktığı tekerlek izi vardı. Dağlarda iyice kötüleşen yol boyunca derin çukurlardan ve büyük kayalar arasından geçmek zorunda kalıyorduk. Eriyen karın etkisiyle vadiler ve nehir yatakları suyla dolmuştu. Çoğu kez o gürül gürül akan suyun içinden arabayla geçmemizin imkansız olduğunu düşünmüştüm. Fakat her seferinde nehir yatakları oldukça sığ çıkıyordu. Ayakkabılarımızı ve çoraplarımızı çıkarıp arabayı oradan geçirmeden önce biraz suda yürüyorduk. Arabamız sular altında kalıyor ve sonradan garip sesler çıkarıyor olsa da hızlı bir şekilde arabayı oralardan geçirmeyi başarıyorduk.

Birkaç kilometre sonra kar yağışı başladı ama güneş ışıkları altında kar taneleri sulu çamura dönüşüyordu. Yanımızda kar zincirimiz yoktu ve pek çok kez kayma tehlikesi geçirdik.

Bereket versin gayet iyi gittik ki, Kibili'den ayrılışımızın dördüncü saatinde Atlas Dağları'nın üst kısımlarına çıkmış bulunuyorduk.

Bozuk yol şimdi sonu olmayan bir kum denizine doğru dik bir yamaç şeklinde akıyordu. Pusula yardımıyla yolumuzu bulmaya başladık. Yol bir anda bitti fakat haritaya göre Figig vahası güneye doğru kilometrelerce sonraydı ve hiç de yolumuzu kaybetmiş gibi görünmüyorduk.

Keskin taşlarla kaplı bir düzlüğe geldik. Lastiklerin çeşitli yerlerinde beş patlak vardı ve birkaç saat mola verip tamir etmemiz gerekiyordu.

Arazi mütemadiyen değişiyordu. Şimdi de iri kaya parçalarıyla çevrili bir düzlüğe girmiştik. Zikzaklar çizerek yavaş yavaş ilerlemek zorundaydık.

Güneş batarken bir kervana rast geldik. Bir anda beliren develer, yavaş ve heybetli adımlarla yürüyorlardı. Arabamızı durdurduk ve Figig'ten Kibili'deki pazara doğru giden bedevilerle konuşmaya başladık.

Kervanın lideri uzun boylu, güneş yanığı tenli, güçlü, kuvvetli ve çöl hayatının kendisine kazandırdığı sakin ama pırıl pırıl gözleri olan bir adamdı. İki karısı bir devenin arkasındaki çadıra yerleştirilmiş ve çıplak ayaklı dört beş çocuğu pazara gidecek eşyalarla yüklü develerin arasında koşturup duruyorlardı.

Çocukları arabada biraz gezdirmek için davet ettim ve uzun çabalarım sonucunda ikna ederek arabanın arkasına oturtmayı başardım. En büyükleri olan erkek çocuk elini kilidin üzerine koydu ve kapıyı kapatmama izin vermedi. Arabayı küçük bir daire çizerek yavaş yavaş sürmeye başladım. Fakat 45 metre kadar gittikten sonra hiç yolcumun kalmadığını fark ettim. Hepsi hızdan feci halde korkmuş ve arabadan atlamışlardı.

Kervanın başı devesine bindi ve küçük değneğiyle kafasının bir tarafına hafifçe vurdu. Kervan yola koyuldu. Çocuklar da

kervanın yanında durmadan konuşarak ve bağırarak koşuyorlardı. Birazdan hepsi birden kayboldu.

Güneş battı. Pusulayı şaşırdığımızı düşünerek korkmaya başladık. Kısa bir süre sonra iyice karanlık oldu. Farlarımızı yaktık ve sarı kumların üzerinde ışık yayıldı. Bazen eğilmiş dik dik bize bakan bir sırtlan görüyorduk ama sonra yanına gittiğimizde yana zıplıyor ve sadece fosforlu bir çift gözle bize bakmaya devam ediyordu.

Sonra uzaklarda, sol tarafta sıra sıra ışıklar gördük. Bu ışıklar Figig'e ait olamazdı. Çünkü hız göstergesine göre oraya ulaşmamız için daha 96 km daha gitmemiz gerekiyordu. Oraya doğru döndük ve dört büyük ateşin alev alev yandığını fark ettik. Biraz daha yaklaştığımızda kulaklarımızı sağır eden bir ses duyduk. O sırada bir grup sarı köpek arabaya doğru koşmaya başladı ve içine atlamaya çalıştı. Neyse ki elimizdeki sopalarla onları uzaklaştırdık. Farlarımız sayesinde ateşin arkasında bir dizi çadır olduğunu fark ettik. Alevlerin arasında büyük siyah gölgeler şeklinde görünüyorlardı.

Birkaç adam ellerinde tüfekleriyle bize doğru yürümeye başladı. Parmakları tetikteydi. Durduk ve birdenbire etrafımızda daireler çizip en küçük hareketimizle hırlayıp homurdanan köpeklerin arasında kalıverdik. Kampın şeyhi ve iki adam arabaya doğru yaklaştı ve Arap kıyafetleri giydiğimizi görünce elini uzattı ve "Selam Aleykum!" diyerek bizi selamladı. Biz de "Ve Aleykum Selam!" diyerek cevap verdik. Arka tarafta sessizce tehditkâr bir biçimde bekleyen diğerleri de aramızdaki bu konuşmayı duyunca köpekleri geri çektiler. Birer misafir olarak kabul edildik ve artık kampın içinde olduğumuz için kimse bize zarar vermeye cesaret edemezdi.

Şeyh nereden gelip nereye gittiğimizi sordu. Biz de Fez'den geldiğimizi ve Figig'e doğru gittiğimizi ama doğru yolda olup olmadığımızı tam kestiremediğimizi anlattık.

"Evet" dedi. "Allah'ın izniyle, sanırım doğru yoldasınız. Ama dilimizi bizim gibi konuşamıyorsunuz. Aslen nerelisiniz?"

Danimarka isimli bir memleketten geldiğimi ve Arabistan'a, Hicaz'a doğru gittiğimi anlattım.

Tebessüm etti.

"Elhamdülillah, mukaddes Mekke'ye gidiyorsun. O mukaddes şehri ve Peygamber'in toprağına ayak bastığı o yerleri göreceğin için çok şanslısın yabancı. Ama memleketinin ismini tam anlayamadım. Orası neresi? Oradaki insanlar iyi Müslümanlar mıdır?"

Memleketimin çok uzaklarda, kış aylarında günün sadece birkaç saat sürdüğü kuzeyde olduğunu anlattım. Kuşkulu bir şekilde başını salladı.

"Belki de" dedim. "Ülkemdeki tek Müslüman benim."

"O zaman buralara zulüm gördüğün için mi geldin?"

"Hayır, benim ülkemde istediğiniz dini seçebilirsiniz. Dininizi değiştirdiğiniz için herhangi bir eziyete maruz kalmazsınız."

"Peki neden İslam'ı seçtin?"

"Çünkü ancak Hz. Muhammed ve Hz. İsa'nın öğretilerine göre yaşandığında mutlu olunabileceğine inanıyorum."

"Elhamdülillah" dedi. "Hakikat'i kuzeyin uzak diyarlarına kadar götüren Allah'a şükürler olsun. Fakat yolculuğa devam etmemelisin yabancı. Arabandan in ve misafirim ol."

Hemen ikna oldum ve birlikte kampın en büyük çadırına doğru yürüdük. Tam orta yerde kocaman bir halı ve üzerine oturduğumuz birkaç tane koyun postu vardı. Kampın yabaniliği heyecan vericiydi. Evvela bütün çocuklar merakla arabanın etrafında dönmeye başladı. Sonra şeyh arabadan uzaklaşmalarını emredince, kampın reisine karşı boyun eğmemeleri için en büyük neden olan güçlü meraklarını yenip oradan

uzaklaşmaları derin bir saygının göstergesiydi. Şimdi sessizce çadırın açık yerlerinden bize bakıyorlardı.

İçeri girdiğimizde şeyhin yanına davet edildik. Şeyhin on yedi yaşındaki, yüzünden zekâvet akan oğluyla tanıştırıldık. Büyük bir daire oluşturduk ve bağdaş kurup yere oturduk. Kimse konuşmuyordu. Herkes birinin söze başlamasını bekliyordu.

Sessizlik endişeli bir hale dönüşünce sigara paketimi çıkardım ve etrafımdakilere ikram ettim. Hepsi başını iki yana salladı. Hiçbiri sigara kullanmıyordu. Biraz da korkmuş bir ifadeyle şeyhe sordum:

"Yani sigara içmek haram mı?"

"Hayır" dedi. "Fakat içmemenin daha iyi olduğunu düşünüyoruz. Allah'ın bize verdiği sağlığı niye tahrip edelim ki?"

"Fakat" diyerek itiraz ettim. "Hayatın bütün keyiflerinden vazgeçilmemeli."

"Ben bunu keyif olarak algılamıyorum" dedi. "Eğer sigara içersem hayatın bütününden daha az zevk alabileceğimi düşünüyorum. Bu arada sen, memleketinde yılın bu zamanlarında güneşin sadece iki saatliğine mi çıktığını söylemiştin?"

Demek hâlâ unutmamıştı.

Bedevilerden biri tebessüm etti. "Senin geldiğin yerde Ramazan'da oruç tutmak oldukça kolay olmalı. Kur'an'da güneşin doğuşundan batışına kadar oruç tutulması gerektiği yazılıdır."

"Benim ülkemden daha kuzeyde öyle ülkeler var ki bütün bir ay boyunca güneş batmıyor. Hatta daha da kuzeyde altı ay gece, altı ay gündüz olan topraklar var" dedim.

Beni dinleyenler biraz huzursuz olmuşlardı. Misafirlere karşı nazik ve saygılı olmaları bana yalancı demelerini engelleyen tek unsurdu.

"Peki, karanlığın ve kışın hiç bitmediği ve güneşin doğmadığı bu memlekette nasıl oruç tutulabilir?"

Bir anda ortalık canlandı. Hararetli bir tartışma başladı. Birçoğu güneş doğmadıkça oruç tutulamayacağını iddia etti. Bunun yanı sıra havanın çok soğuk olması oruç tutmayı zararlı hale getirebilirdi.

Ben ise eleştirilerimi bir adım öteye taşıdım:

"Bildiğiniz gibi güneş yılı ve ay yılı birbirine denk gelmez. Yani Ramazan altı ay gündüz olduğu zamana denk düşebilir. O zaman ne olacak?"

Genç bedevilerden biri insanın açlıktan öleceğinin açık olduğunu söyledi.

Şeyh sohbetimizi böldü:

"Yabancının gerçeği söylediğine inanıyorum. Bizler de yaz aylarında günü kışa göre daha uzun yaşamıyor muyuz? Peki bu durumun Kur'an'ın hikmetini gösterdiğimi görmüyor musunuz? Kur'an'da eğer bedeninize zarar veriyorsa oruç tutmak yasaklanmıştır. Ramazan'a dair bu hikmetli reçete insanların daha sağlıklı olması için verilmiştir. Günlerin gittikçe kısaldığı kuzeye doğru ilerlediğinizde tabii ki sıcak olan yerlere nazaran daha kısa oruç tutarsınız. Eğer Ramazan günlerin gecelerden daha uzun olduğu mevsimlere denk gelirse Mekke'deki günler gibi keyfi olarak on iki saat sonra bitecek bir gün seçersiniz."

Sohbet genelleşmeye başladı, çoğunluk şeyhle hemfikirdi. Bazıları da Mekke'deki gibi saat altıdan altıya günlerin sayılması gerektiğini savunuyordu.

Şeyhin oğlu Abdullah ortaya çay getirdi, küçük bardaklarla servis etti. Çok sert bir çaydı. Biz çaylarımızı içerken şeyh bize bir çadır hazırlattığını söyledi.

Çadırda yere bir hasır serilmişti ve bir köşeye iki tane koyun yününden minder konulmuştu. Arabadan kilimlerimizi

getirdik ve şeyhin çadırında namazımızı kıldıktan sonra cüppelerimizi çıkarıp uykuya daldık.

Sabahleyin tuhaf bir sesle uyandık. Şeyhin çadırının önünde bir deve yere yatırılmıştı. Hayvan ısırmasın diye burnunun üzerinden bir halat bağlanmıştı. Bacakları da aynı şekilde bağlanmıştı. Haşarat için adeta bir ikramdı.

Demirlerle kan çıkana kadar hayvanın derisini kazıdılar. Sonra deri bir takım ilaçlarla ovuldu. Dev hayvan öfkeyle vahşice bağırdı ve kendini tutan adamları yaralamak için nafile çırpındı durdu.

Bir nevi köle olan yaşlı bir zenci çadırımıza sabahleyin közde pişirildiği belli olan büyük bir tas siyah kahve ve biraz ekmek getirdi. Giyinip kuşandıktan sonra şeyhin çadırına gittik. Kampın işleriyle meşguldü. Bizi fark edince istişarelerini yarıda kesti ve oturmamızı rica etti. Kendisine yolculuğumuza devam etmek istediğimizi söylesek de o akşam yemeğine kalmamız için ısrar etti. Karşı koymanın bir anlamı yoktu, Figig'e doğru yola çıkmak için öğleden sonraya kadar beklemek zorundaydık.

Zaman çok çabuk geçti. Akşam yemeği vakti gelmişti. Şeyhin çadırında her türlü ağır işi yapan yaşlı zenci şimdi de bizi akşam yemeğine davet etmeye gelmişti.

Yemek şeyhin çadırındaydı. Onur konukları olduğumuz için kamp reisinin sofrasında sadece biz vardık. Şeyhin kendi oğlu bile bu sofrada yiyemiyordu. Yemeğin yanında yağlı deve sütü içtik. Yemek faslını bitirdiğimizde şeyh namazda benim imamlık yapmamı teklif etti.

Bu teklif karşısında biraz endişelendim. Arapçam tabii ki çok iyi değildi. Ama bunu reddedemeyeceğimi de biliyordum. Çünkü bu sadece çok hürmet gösterilen misafirlere verilen bir onurdu.

Böylelikle ilk imamlığımı yapmış oldum.

Saat dörde doğru gelirken misafirperver ev sahiplerimizden ayrılıp Figig'e doğru yola çıktık. Meşakkatli yol, devamlı patlayıp duran lastiklerimizle kendisini gösteriyordu. Karanlık iyiden iyiye çökmüştü. Arabada uyumak için kendimizi hazırlıyorduk ki farlarımız yolda kumların arasında bir tabela yakaladı. Yarım saat sonra uyuyan bir şehre girmiş bulunuyorduk.

Kırmızı kilden inşa edilmiş tuhaf evlerin arasındaki sokaklar oldukça ıssızdı. Tek bir kişiye dahi rastlamadan arabayla birkaç dakika sokaklardan geçtik. Sonunda görebildiğimiz tek adam da Figig'de hiç otel olmadığını, en yakın otelin yaklaşık 5 km uzakta Cezayir sınırlarındaki Beni Ounif'te olduğunu söyledi.

Tamamıyla karanlık yollardan ilerleyerek, Fas ve Cezayir arasındaki sınırı geçmeyi başardık. Tuggurt'a giderken yapacağımız uzun çöl yolculuğu için Beni Ounif'te iki hafta kalıp arabamızın baştan aşağı tamir edilmesini bekledik. Bu arada paramız azaldığı ve arabanın tamir masrafları hatrı sayılır bir yekûn tuttuğu için çadır alma planımızı tekrar ertelemek zorunda kaldık.

Bir sabah yola çıkmak için hazırlandık. Sadece çok gerekli olan malzemeleri taşımak için bagajımızı hafiflettik. Erzak için bedeviler gibi hurma ve tavuk satın aldık. Ayrıca içme suyu tankı görevi görebilecek 200 litre hacminde boş bir benzin deposu aldık. Arabanın arkası yedek lastikler, benzin ve yağ tenekeleriyle doluydu. Arabaya bağladığımız bagaj taşıyıcıya ise 110 litre benzinle dolu bir varil yerleştirdik. Bunların hepsi 1000 km hiçbir şeye ihtiyacımız olmadan yolculuk edebilmemizi sağlayacaktı.

Birkaç kilometre yol iyiydi. Sonra sanki birdenbire yok oldu. Yolun nerede olduğunu gösteren tek bir tekerlek izi dahi kalmadığında pusulamızı kullanmak zorunda kaldık. Yaklaşık 200 km kuzeydeki vahaya doğru ilerlemeye başladık.

Arazi gittikçe kötüleşiyordu. Artık çöl yapısı kaybolmuştu. Sivri uçlu dikenlerle kaplı kalın çalılıkların kapladığı düz zeminin orasında burasında kocaman kayalar bulunuyordu. Her ne kadar kulağa tuhaf gelse de, yeterince su bulabiliyorduk. Arazi hafifçe yukarı doğru eğimli hale geliyordu ve zaman zaman kuzeydeki dağ yamaçlarındaki eriyen karların oluşturduğu derelerin arasından geçmek zorunda kalıyorduk. Bu dere yatakları oldukça sertti ve çoğu zaman yarım metreyi bulmayan su birikintileri nedeniyle arabayı oralardan geçirmek için çok zorlanmıyorduk. Saat üç gibi yine en büyük düşmanımız olan ince kumun içine saplandık. Büyük kum birikintileri belirli aralıklarla etrafımızda beliriyordu ve ardından engelleyemediğimiz sallantılar gerçekleşiyordu. Tekerleklerin iyice gömülmeye başladığı kumun içinde en düşük viteste arabayı sürmeye devam ediyorduk. Zaman geçtikçe daha fazla batıyorduk. Abdüsselam dışarıya çıkıp arabayı itmek zorunda kaldı. İki defa o kadar fena saplandık ki kumun içine hareket edemez olduk. Kontrolümüzün tamamen kaybolduğu ince kumun üzerinde tekerlekler patinaj yapıp duruyordu. Sonunda arabanın altına kilim, battaniye ve çalılıklar yerleştirip hareket etmeyi başardık.

Saat dört gibi bir rüzgar çıktı. Önce pek hissedilmiyordu. Fakat sonra ince kum kar taneleri gibi kum tepelerinin üzerinden uçuşmaya başladı. Aniden rüzgarın geldiği batıda gökyüzü alev kırmızısına dönüştü. İyice alçalan güneşin önünde kum, büyük bir dağ gibi yığılmıştı. Şimdi tek görebildiğimiz siyah bir duvarın arkasından solgun bir şekilde duran kızıllıktı. Sonra kızıllık yok oldu ve her taraf karardı. Kum gökyüzüne doğru tıpkı bir duvar gibi yükseldi. Kuvvetli bir rüzgâr birkaç dakika esti. Kum bir ara üzerimizde yükselen ve nefes almamızı engelleyen bir buluta dönüştü. Rüzgar etrafımızda uğulduyordu. Kum tanelerinin hareketinden doğan hışırtı seslerini duyabiliyorduk. Yola devam etmek imkânsızdı.

Arabada kilimlerin altında saklanmaktan başka çaremiz yoktu. Kum her şeyin içine nüfuz etmeyi başarıyordu. Yine de kulaklarımızın ve ağzımızın kumla dolmasını engelleyebilmiştik.

Kum fırtınası tıpkı başladığı gibi birdenbire bitti. Uçsuz bucaksız hareketli kum dağları geri çekilmişti. Birazdan güneş batımının aydınlattığı uzaklarda onu görebiliyorduk.

Gün batımı muhteşemdi.

Ufkun rengi mora dönüştü. Üzerinde hareket ettiğimiz kum bile alev renginde bir deniz gibi görünüyordu. Güneş iyice kaybolunca hava soğudu ve her tarafı rutubetli beyaz bir sis kapladı. Farlarımız açık olduğu halde bir adım ilerisini zorlukla görebiliyorduk. Bir an önce durup uyuyabileceğimiz bir yer bulmamız gerekiyordu.

Soğuktan tutulmuş bir şekilde uyandık. Sisin ortasında kocaman kızıl bir küre gibi doğmakta olan güneş gibi biz de yola koyulmaya hazırdık. Kilimlerin ve montlarımızın altında soğuktan maviye dönüşmüş parmaklarımızla direksiyonu kuzeye doğru çevirdik.

Ertesi gün saat on gibi ufukta bir duman gördük. Biraz daha yaklaştığımızda yüksek bir kayanın eteklerinde bir ateşin çevresinde çömelmiş insanları fark ettik. Dağlarda yaşayan mağara adamlarıyla karşılaşmıştık.

Arabayı ateşin biraz uzağında durdurduk ve yaklaştığımızı dahi fark etmeyen mağara adamlarına doğru yöneldik. Bu küçük kabilenin lideri olduğu belli olan gri sakallı bir ihtiyar bize baktı, hafif ters bir edayla kafasını salladı ve eliyle bir hareket yaparak ateşin yanında oturmamız için yer gösterdi. Bu tuhaf insanlara şöyle bir baktım. Arap olmadıkları gibi dilleri de pek Arapça'ya benzemiyordu. Bana biraz Atlas'ın güney bölgelerinde konuşulan Berber dillerini hatırlattı. Gürbüz, epeyce güçlü görünümlü ve oldukça koyu tenli insanlardı. Diğer yan-

dan görünüşe göre hiçbiri damarlarında zenci kanı taşımıyordu. Dudakları kalın değildi ve zencilere özgü en ufak bir özelliğe dahi sahip değillerdi.

İhtiyar, uzun bir süre ateşin karşısında kambur bir şekilde durdu. Mütemadiyen ateşe bir dal parçası atıyor ve dikkatlice izliyordu. Görünüşe göre bu tuhaf insanlar bizim orada bulunuşumuzdan dolayı en ufak bir merak veya hayret duymuyorlardı. Muhtemelen tek değişiklik, kat kat giyinmiş çirkin kadınların yüzlerini biraz daha kapatmasıydı.

Yaşlı adam neredeyse kullanılamaz hale gelen paslı ve dibinden su akıtan çaydanlığı eline aldı. Demir bir çubuk yardımıyla ateşin üzerine yerleştirdi ve bize dönerek Arapça konuşmaya başladı:

"Allah'ın selamı üzerinize olsun. Allah sizleri korusun. Nereden nereye gidiyorsunuz yabancı?"

"Figig'den geliyoruz, Tuggurt'a gidiyoruz."

İhtiyar, başını salladı. Ateşteki çaydanlığın devrilmemesi için gözleriyle kontrol ederken bir yandan bizimle konuştu.

"Ne orayı ne de diğerini biliyorum. Çok mu uzağa gidiyorsunuz?"

"Evet" dedim. "Tuggurt buradan neredeyse 1000 kilometre uzakta."

Ateşten kafasını kaldırıp bize doğru döndü.

"Ömrüm boyunca bir günlük yürüme mesafesinden öteye gitmedim. O yüzden dünyayı çok iyi bilmiyorum."

Bir süre sessizlik oldu. Su yavaş yavaş kaynamaya başladı. Yaşlı adam oradaki kadınlardan birine o anlaşılmaz diliyle bir şeyler söyledi. Kadın birazdan Cezayir'deki pazarlarda binlercesi satılan türden cam bardaklarla geri döndü. Yaşlı adam gururla seyretti. Kullandıkları bütün araç gereçleri ve giydikleri kıyafetlerin hepsini bu küçük topluluktaki kadınlar tarafından

yapılmıştı. Fakat hiçbirinin, Alman fabrikalarında üretilen bu ucuz bardakları yapmaya gücü yetmemişti.

Kadının elinden bardakları aldı ve çayları doldurmaya başladı.

"Çay içersiniz değil mi?"

Olumlu cevabımızı aldıktan sonra o sert ve şekerli çayları uzattı. Ateşin biraz uzağında bir tür uzun bacaklı tavuklar koşuşturuyordu. Abdüsselam'a çok erzakımız kalmadığını fısıldadım ve yaşlı adama tavuklarından birini bize satıp satmayacağını sormaya karar verdik. İhtiyar, tavuk alabileceğimizi ama kesinlikle para almayacağını söyledi. Uzun bir tartışmanın ardından, onu arabada yanımızda getirdiğimiz eşyalardan birini seçip almaya ikna ettim. O da Fas'tan aldığım çok güzel nakışları olan bir yeleği seçti.

Bu tuhaf insanların meskenlerini görme imkanımız olmadı. Hiç şüphesiz binlerce yıldır babadan oğula geçen bir gelenekle kayaları oyup, oralarda yaşıyorlardı. Bu mağaralar gerçekten de yaşamak için oldukça pratik mekanlar. İçine duman girmez, sıcak günlerde serin, soğuk günlerde sıcak olur.

Yolumuza devam ettik. Mağaralardan çok uzaklaşmamıştık ki, onların su kuyularını gördük. Kuyu yaklaşık 10 metre derinliğindeydi. Yaşlı adam yılın önemli bir bölümünde dağlarda devamlı yağış olduğu için burada az da olsa her zaman su bulunduğunu söylemişti. Bu kuyu tuhaf kabilenin bir nevi hayat kaynağıydı. Onun sayesinde kompleks bir sulama sistemi kurmuşlardı. Böylelikle sürülmüş, hafif eğimli topraklarını dar kanallar vasıtasıyla sulayabiliyorlardı.

Kuyuya, üzerinde birkaç adet kova olan bir halatın bağlandığı büyük bir çark yerleştirmişlerdi. Modern çamur tarama makinelerinde kullanılan yöntemle kovalar mütemadiyen kuyudan dolduruluyor ve değirmen döndükçe kovalar içindekini boş kanallara boşaltıyordu. Değirmeni, başka bir iş yapmak

için oldukça yaşlı olan bir hecin devesi çalıştırıyordu. Hayvanın başı dönmesin diye gözleri bağlanmıştı. Kabileye dair son izlenimimiz işte bu yaşlı hecin devesiydi. Asabi bir şekilde istemsizce hareket eden dudaklarıyla, sürülmüş araziye su gitsin diye bütün gün etrafında dönüp duran bu garip deve.

Yavaş yavaş eğimi yükselen bu zor topraklarda yönümüzü bulabilmek için birkaç saat mücadele ettik. Öğleden sonra biraz mola verdik ve tavukla bir çorba yaptık. Soframız pek zengin değildi. Tavuğun eti oldukça sertti ve çiğneyip yutmak hayli zor bir işti.

Saat beş gibi dört yol ağzına vardık. Burada deve izleri her yöne doğru gidiyordu ve hangi taraftan gideceğimizin kararını vermek bizim için çok zordu. Kötü yol sola doğru giderken, izlerin nispeten iyi olduğu yol düz gidiyordu. Haritalarımız yollardan hiçbirini göstermemesine rağmen biz aralarından en iyi olanını seçtik.

Güneş batmıştı. Eğim giderek artıyordu. Yol her dakika daha da kötüleşiyordu. Sonunda tamamen ilerlenemeyecek bir hal aldı. Yerdeki büyük çukurlarla güç bela baş edebiliyorduk. Buralarda zaman zaman durup çukurların arasında manevra yapmamız gerekiyordu. Bu halimizle en yüksek hızımızda dahi herhangi biri koşarak bize yetişebilirdi. Soğuğu iyiden iyiye hissetmeye başlayınca battaniyelerimize sarındık. Besbelli epey yüksekteydik ama farlarımızın ışığıyla uzağı pek göremiyorduk. Dolayısıyla arazinin özelliği hakkında hiçbir fikrimiz yoktu. Saat sekiz gibi kar bastırdı. Aynı anda bir rüzgar çıkıverdi. Birazdan şiddetli bir kar fırtınası baş gösterdi. Artık birkaç metre ötesini ancak görebiliyorduk. Motor kapağını mümkün olduğunca kapatmaya çalıştık, ama çöldeki şiddetli kum fırtınasında aldığımız hasardan sonra artık karı engelleyemiyordu. Kar gittikçe çok daha yoğun yağıyordu. Önceleri yere değdiği anda eriyordu. Fakat saat ona doğru geldiğinde hatırı

sayılır bir yüksekliğe ulaştı. Yol ileride iyice daralıyordu ve uçurumun kenarına doğru uzanıyordu. Birdenbire yol keskin bir viraja geldi. Işık, dev bir uçurumun karşısında bir kozalağın üzerine düştü. Arabayı durdurup dışarı çıktık. Bir tarafta kayadan bir duvar dikçe yükseliyor, diğer tarafta dipsiz bir uçurum görünüyordu. Dar dağ yolundan en düşük viteste geçmeye çalıştık ama yüz metre kadar uzakta tekrar durduk. Uçurumdan karşıya geçmek için bir köprü vardı fakat öyle bildiğimiz köprülerden değildi. Kanyonun bir tarafından diğerine halatlarla tutturulmuştu. Şöyle bir incelemek için yanına gittiğimde sallanıp duran tahtalardan yapılmış olduğunu gördüm.

İkimiz de biraz endişelenmiştik. Kar iri tanelerle yağmaya devam ediyordu. Uçurumun dibinden çakal ulumaları ve insanın içine işleyen avcı kuşların çığlıkları yükseliyordu. İkimiz de karşıya geçerken arabanın içinde oturmaya cesaret edemedik. Yola çıktık ve sallanan tahtalar üzerinden ilerleyerek mucizevi bir şekilde karşıya geçmeyi başardık. Karşı tarafta yol bir an keskince yükseldi ve ardından zikzaklaşmaya başladı. Kar daha da yoğun yağıyordu. Ansızın bir ışık gördük. Evler sıra sıra dizilmişti. Bir kasaba sokağındaydık.

Bir iki kere kornaya bastım ve bir anda boş sokağa hayat geldi. Kalın yün cübbeli adamların bir anda evlerinden sokağa fırlamaları ve arabanın etrafında toplanmaları oldukça ilginç bir görüntüydü. Birbirlerine Arapça, yoğun bir Berberi lehçesi ile, bizim kim olduğumuzu ve nereden gelmiş olabileceğimizi soruyorlardı. Henüz bize bir soru soran olmamıştı.

Bu kasaba sakinlerinin pek çoğunun hayatlarında hiç araba görmedikleri ağızları açık şaşkın şaşkın bakmalarından belliydi. Aralarından bir tanesi bir ilerleme kaydederek ihtiyatla arabaya dokundu. Ona bu gece için burada kalıp kalamayacağımı sordum. Fakat aksanımı duyar duymaz hepsi birden bağırdı:

"Sen Fransızsın!"

Çok daha tehditkar bir hale gelmişlerdi. "Buraya iyi bir amaçla gelmediğinden emin olun" ve "Onu hemen kasabadan gönderin" seslerini rahatlıkla duyabiliyordum.

Neyse ki köyün şeyhi o sırada geldi. Bir kültürden gelmiş aydın bir insan olduğu belli olan bu şeyh Mekke'ye hacca gitmiş, bir süre Mısır'da kalmış ve gençliğinde Fransa'da bulunmuştu. Şeyhe nereden geldiğimizi, ikimizin de Müslüman olduğunu, Mısır'a doğru gittiğimizi anlattım. Bunu duyunca ve bir de yanımda bir nevi güvenlik nişanı olarak getirdiğim Arapça tebliği görünce oldukça nazikleşti ve bizi evine davet etti. Kabaca yontulmuş doğal taşlardan inşa edilmiş ve son derece geniş olan şeyhin evi kasabadaki en büyük evdi. Uyuyacağımız odada gürüldeyen bir ateş yanıyordu. Birkaç dakika sonra bu oda kasaba sakinleriyle doldu. Gri sakallı, nazik ve şefkatli bir siması olan yaşlı şeyh yerdeki hasırın bir kenarına oturdu. On üç yaşındaki oğlu kendisine söylendiği gibi orta yerdeki ateşte çay pişiriyordu. Biz ise etrafımızdaki herkes dikkat kesilmiş ağzımızdan çıkanları dinlerken küçük bir sohbet yapıyorduk.

"Cezayir'in başkentine gittiniz mi?" diye sordu şeyh.

Evet anlamında başımı salladım. O sırada aralarından biri konuşmaya katıldı:

"Vallahi, yabancı, Şeyh Abd el Aziz'in çok seyahat etmiş bir adam olduğuna inanabilirsin. Ghardaia'daki tüccar dışında bu kasabada Fransa'yı görmüş tek insandır."

"Ben de Ghardaia'ya gidiyorum" diyerek sözünü kestim. "Ne zaman oraya dönecek?"

"O burada" dedi biraz önce konuşan adam ve kısa boylu şişman bir adamı ateşin ışığının önüne doğru itti.

"Hüseyin bak bu yabancı Ghardaia'ya ne zaman döneceğini soruyor?"

"Yarın dönmeyi düşünüyordum" dedi tüccar. Durumdan biraz utanmış gibi görünüyordu.

Herkes ona bakıyordu.

"Tamam bu bana uyar" dedim. "İsterseniz sizi ben bırakabilirim. Tuggurt'a giderken Ghardaia'dan geçeceğim."

Tüccar bol bol teşekkür etti. Böylelikle sabah erkenden yola çıkmaya karar verdik. Bu arada çay hazırdı. Çocuk çayları servis etti, ben de sigara ikram ettim. Oradakilerin hepsi sigara seviyorlardı.

"Çölde rastladığım bazı Bedeviler sigara içmiyorlardı" dedim.

Şeyh onaylayarak başını salladı.

"Bedevilerin çoğu sigara içmezler. Sağlıklarına zarar verecek en ufak bir şeyi dahi kullanmazlar. Fakat burada biz sigaradan hoşlanırız. Doğuya doğru, Barce'a[3] gittiğinizde kasabalarda yine sigara içmeyen insanlarla karşılaşırsınız. Oralardakiler Senusiler'dir."

"Senusiler de kim?"

"Sidi Ahmet Senusi tarafından kurulmuş oldukça katı ve takvaya riayet eden bir mezheptir. Hayattaki tek amaçları mümkün olabilen en mükemmel dereceye ulaşmaktır. Bunu başarabilmek için nefsin bütün isteklerinin kırılmasının kesinlikle şart olduğunu düşünürler."

"Sayıları çok mu?"

"Evet Trablusgarp ve Cyrenaiaca'da sayıları oldukça fazla. Eğer söylediğin gibi Mısır'a doğru gidiyorsan kendi gözlerinle görürsün. İtalyanlar'a karşı şiddetli bir mücadele veriyorlar."

"Siz nasıl oluyor da Fransızları seviyorsunuz?" diye sordum.

---

3. Cyrenaica'daki Meij'in bir başka ismi

"Eğer biz kendi kendimizi yönetmekten acizsek, Fransızlar çok da kötü sayılmazlar. Bizi anlamaya çalışıyorlar ve insan gibi muamele ediyorlar. Tabii onlar da diğerleri gibi yabancı." İçini geçirdi. "Burası da Kuzey Afrika'nın geri kalanı gibi. Yabancılar bize kendimizi yönetemeyeceğimizi söylüyor. Şehirdeki Araplar şimdiye kadar hiç bu kadar fakir, haksızlığa uğramış ve ezilmiş halde olmamışlardı. Fakat yine de sorun değil. Henüz yabancı tesiri içimize nüfuz etmedi."

Yaşlı şeyh bir sigara yaktı.

"Peki ya sen? Niye Müslüman oldun?"

"Çok fazla nedeni var" dedim. "Her şeyden önce, İslam'ın mensup olduğun dine göre nasıl yaşanacağını izah ettiğini gördüm. Diğer dinler sadece fosilleşmiş dogmalara iman etmeyi bekler. İkincisi, modern zamanda hayatta kalabilen tek dinin İslam olduğunu düşünüyorum. Son derece açık ve veciz. Allah'a şirk koşmadığı sürece herkese hoşgörülü bir din. İslam, emrettiklerini yaptığınızda terakki sağladığı için sizi sıkı sıkıya kavrıyor."

Şeyh Abdül Aziz belli belirsiz tebessüm etti.

"Daha önce de söyledim, senin geldiğin yerler de dahil dünyanın büyük kısmını gördüm. Önce beni epey etkiledi. Yaptığınız icatların ucu bucağı yok diye düşündüm. Sonra bir gün Avrupa'nın aslında sadece dış görüntüsünün geliştiğini ve bunun en önemli şeymiş gibi gösterildiğini fark ettim. Şimdi biliyorum ki, gerçekler her zaman aynı sarsılmaz gerçeklerdir ve ebedi hakikatlerden biri de Allah'ın yolu İslam'dır."

"Yani medeniyeti onaylamıyorsunuz?"

"Hayır. İnsanların Avrupalı kıyafetlerini, arabaları, içkileri ve mühendisliği nasıl önemsediklerini kendi gözlerimle gördüm. Peki tüm bunlardan ne öğreniyoruz? Bunların tümü bir insanı daha mutlu veya daha iyi yapabilir mi?"

"Muhtemelen tam tersi oluyor" dedim, ciddi bir tavırla.

"İşte bu nedenle bu tip şeylerin bizleri etkilemesinden korkuyoruz. Onları istemiyoruz. Biz yalnızca dinimizin gerektirdiklerini yerine getirmemize karışılmamasını ve küçük ihtiyaçlarımız için endüstrinin sağladığı rahatı istiyoruz. Hayati ihtiyaçları bizim basit araç gereçlerimizle üretmek belki çok daha zor ama biz makinaları istemiyoruz. Çok fazlasına ihtiyaç duymuyoruz ve çocuklarımız böyle olduğunda Yüce Allah'a inanıyor mutlu bir şekilde yaşıyorlar."

Derin bir nefes aldı.

"Ben, belki de bu şehirde bunları anlayan tek kişiyim; diğerleri etkileniyorlar."

Neredeyse gece yarısı olmuştu. Çayları servis yapan küçük Ali para almayı kesinlikle reddetti. Ona bir sigara uzattım. Vakarlı bir şekilde başını iki yana salladı.

"Ben şimdi Kur'an öğreniyorum. Asla sigara içemem."

Aniden diğer kitaplarla birlikte yere koyduğum Arapça Kur'an'ı gördü. Hemen yerden aldı, öptü ve kapağını açtı. O güzel sesiyle bir sureyi okudu. Okumayı bitirip de gittiğinde horozlar ötmeye başlamıştı bile. Bu garip, huzurlu dünyanın ortasında uyuyakalmıştım. Ertesi sabah Ali, şeyhin bir ikramı olan çay ve kek getirdi. Kalkamayacak kadar yorgundum ve saat sekiz gibi Abdüsselam yanında tüccarla gelene kadar uyudum. O olmasa doğru yolu bulabilmemiz için kilometrelerce geriye gitmek zorunda olacağımız tüccarı gördüğüme çok sevinmiştim. Saat on gibi yola çıktık. Tabii bütün ahali hâlâ bizimle yakından ilgileniyordu. Şeyh yanımızda götürmemiz için bize bir koyun verdi. Kasabanın diğer sakinleri de yol hediyesi olarak yanlarında kek ve sigara getirmişlerdi. Karşılığında para vermemiz söz konusu bile değildi. Bunların hepsi birer hediyeydi. Eğer para teklif edersek onları feci şekilde gücendirmiş olacaktık.

Öğlen gibi yol aşağı doğru nispeten dik bir yokuş şeklinde gidiyordu ve oldukça genişlemişti. Artık önümüzdeki çölü görebiliyorduk. Gece boyu dağlardan düşen kar şimdi yolda çamurla karışmıştı ve birçok defa arabamızı çamurdan çıkarabilmek için çok büyük gayret sarfettik. Saat iki gibi çöldeydik ve saat yedi gibi Ghardaia'ya ulaşmıştık. Güneş batarken tüccarı bıraktık.

Ghardaia'dan yaklaşık 40 km ileride bir çöl şehrini geçmekteyken motor birdenbire teklemeye başladı. Önce motor yağında bir sorun olduğunu düşündüm ama sonra iyice bakınca radyatörde hiç su kalmadığını fark ettim. Dağlardaki dondurucu gecelerde motorun üzerini örmüş olmama rağmen radyatör bir şekilde kaçak vermişti. Yedekte bulundurduğumuz sudan on litre kadarını radyatöre doldurduk ve 19 km ilerideki küçük vahaya doğru yola koyulduk. Çevrede sadece üç dört tane ev vardı. Yine de orada yaşayanlar var güçleriyle yardım ettiler. Radyatörü çıkarıp kaynak yapmaya çalıştık. Büyük çabalarımızın ardından, suyun damladığı yerde küçücük bir yarık kalmış olsa da kısmen başarılı olduk.

2

Mağara Adamları ve Büyücü

Ertesi sabah yola çıktığımızda radyatör biraz akıtmaya devam ediyordu. Tuggurt'a varana kadar tamir etmemiz imkansız olduğu için yanımıza 15 litre kadar yedek su aldık.

Saat on gibi şiddetli bir rüzgar baş gösterdi. Kum kocaman bir toz bulutu oluşturarak her tarafı kaplamaya başladı. Kısa bir süre sonra ellerimizi bile göremez hale geldik. Yolu zar zor bulabiliyorduk. Durup battaniyelerimiz altına gizlenmek zorunda kaldık. Birkaç saat sonra fırtına dinmeye başlayınca yola koyulduk. Tam motoru çalıştırmıştık ki Abdüsselam uzakta birini gördü. Kumların arasında çabalayıp duran yalnız bir adamdı. Yaklaştıkça, kar beyazı uzun sakallı oldukça yaşlı bir adam olduğunu fark ettik. Yanından geçerken başını zorlukla bize doğu çevirdi. Sonra ona seslendiğimizde bir an durdu ve bizi selamladı.

Oldukça tuhaf bir adamdı. Suratı kırış kırış ve üstü başı yırtık pırtıktı. Koyu kahverengi, sert bir derisi vardı. Çölde yalnız başına, ardında çıkınıyla yalnız başına dolaşan bir dilenciye benziyordu. Fakat bizden hiçbir şey istemedi.

"Selam Aleykum" dedi, yaşını yansıtan bir sesle. Selamına karşılık verdikten sonra eğer Tuggurt'a gidiyorsa bizimle

beraber gelebileceğini söyledik. Hayır anlamında başını salladı.

"Niye bizimle birlikte arabayla gitmek istemiyorsun?"

"Oraya beş gün önce veya sonra gitmem bir şey değiştirir mi?"

"Mutlaka Tuggurt'ta yapacak işlerin vardır ve erken gitmek isteyebilirsin."

"Burada, hiçbir insanın bulunmadığı ve Allah ile yalnız olduğum bu mekanda kendi kalp atışlarımın sesini duyabiliyorum. Sizin makineniz bana çok yabancı."

Omuzlarında taşıdığı heybesini işaret etti.

"Burada hurma ve birkaç şişe suyum var. Bütün ihtiyacım olan bunlar. Allah vücudumu toprağa yaklaştırmadıkça asla hasta olmam."

"Herkes hasta olabilir."

"Ah yabancı. Sen herhalde Arabistan'daki Fârisî doktorun hikayesini bilmiyorsun. Bak anlatayım. Arabistan'da Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberliğini açıkladıktan sonra onun kültürü bütün dünyaya yayılır. İranlı bir doktor bu yeni dinden oldukça etkilenir ve Mekke'ye gidip oradaki hastalarla ilgilenmeye karar verir. Çok meşhur bir doktordur ve kimse neden ününün her tarafa yayıldığı ülkesini terk edip dağlık bir yer olan Arabistan'a gittiğini bir türlü anlayamaz.

Hem Mekke'ye hem Medine'ye gider. Fakat kulağa tuhaf gelse de kimse ona başvurup, bir doktor olarak ondan yardım istemez. Bir gün Medine'de, bütün bu düşünceler kafasını iyiden iyiye karıştırmışken şehrin reisine gider ve şöyle der: 'Ey Kumandan, selam senin üzerine olsun! İran'da bölgenin en önemli adamları bana gelip hastalıklarını tedavi ettirirlerdi. Nasıl oluyor da burada kimse bana bir şey sormuyor? Benim bilgim ve sanatım o kadar zayıf mı ki kimse bana başvurmuyor?'

Kumandan gülümser ve şöyle der: 'Ey Hekim, selam senin de üzerine olsun! Tabii ki senin sanatın Arabistan'a gelince zayıflamamıştır. Fakat bu saadetli şehirde kimse bir doktora ihtiyaç duymaz.'

'Kimse doktora ihtiyaç duymaz mı?' diyerek şaşkınlıkla sorar doktor. 'Ama herkes hastalanabilir.'

Kumandan sözlerine devam eder: 'Arabistan'da biz bedenimizin ruhumuzun kölesi olduğunu düşünerek vücudumuzun ihtiyacı kadar yemek yeriz. Bunu düşün ey Hekim. En güzel ilacı bunda bulacaksın.

Ve doktor kendi mesleğinden vazgeçer ve o günden sonra saadetli Arabistan'da kalır."

İhtiyar adam hikayeyi bitirince kendi kendine gülümsedi ve şöyle dedi:

"Bu hikaye benim nasıl sağlıklı olduğumu size en iyi şekilde anlatmıştır. Sağlığımı koruması için yalnızca Allah'a dua ederim. Sadece hurma ve suyla hayatımı devam ettiririm ve asla hasta olmam."

"Ama ben Doğu'nun şehirlerinde gördüğüm kadar hiçbir yerde bu kadar çok hastalık görmedim" diyerek itiraz ettim.

Yaşlı adam kafasını salladı.

"Kuzey Afrika'da çok az insan İslam'a göre yaşar. Eğer öyle yapsalardı hiç doktora ihtiyacımız olmazdı. Şimdi çok yaşlıyım ve yorgunluğum bedenimi yıkabilir ama bu gerçekleşecekse, şehirde nasıl olacaksa burada da aynı şekilde olacaktır. Ve burada Allah bana daha yakın değil mi?"

"Mutlu musun?" diye sordum.

Siması parıldadı.

"Ben her zaman rıza gösteririm. Her gün olanlardan bir şeyler öğrenebiliyor muyum? Eğer mutluysam ve açlıktan ölmek zorundaysam Allah'a bana sabırlı olmayı ve aza rıza gösterme-

yi öğrettiği için şükrederim. Eğer zenginsem ve bolluk içindeysem cömertliği öğrenirim. Ama her halükârda Allah'ın nurunun üzerimde parıldadığını görürüm."

Abdüsselam arabadan fırladı, ihtiyar adamın ellerini tutup öptü. Ve bana dönerek şöyle dedi:

"Görmüyor musun o mübarek bir murabıt[1]?"

İhtiyara adını sordum:

"Seyyid Muhammed" diye cevap verdi. "Ama ben isimsizim. Tuggurt'a vardığımda kimse beni tanımayacaktır.

"Peki nereye gidiyorsun?"

"Ölmek istediğim yere, Mekke'ye."

"Bütün yolu yürüyerek mi gideceksin?"

"Hayır. Sadece Tunus'a kadar. Oradan hacı gemileri kalkıyor" dedi yaşlı adam ve devam etti: "Dilenci olmak bir kral olmaktan daha iyidir. Ey yabancı, bildiğin gibi, bir yatak on dilenciye yuva olabilir ama koca bir ülkede iki krala yer bulunmaz."

Yürümeye başladı. Birkaç dakika motoru çalıştırmayı akıl edemedik. Abdüsselam büyük bir heyecanla şöyle dedi: "O çok mübarek bir insan. Ona rastlamak bize bereket getirecek."

En sonunda motor yeniden teklemeye başladı ve yeniden kumun üzerinde mücadele vermeye başladık.

Saat dört gibi, radyatörde ciddi bir sorun ortaya çıktı. Küçük yarık büyümüştü ve artık suyumuz da kalmamıştı.

Motoru tamir etmenin bir faydası yoktu ama güneş batınca hava soğuyacağı için, motor tekrar tekleyene kadar radyatör olmadan yola devam edebileceğimizi düşündük, daha sonra motoru soğutmak için durabilirdik.

1. Kuzey Afrika'da yaşayan dervişler.

Oldukça ağır bir süreçti. Beş dakika ilerliyor sonra motor teklemeye başlıyor; motor soğuyana kadar bir saat bekliyor ve beş dakikalığına tekrar yolumuza devam ediyorduk ve tekrar duruyorduk. Salyangoz hızıyla ilerliyorduk ve birkaç gün içinde Tuggurt'a gitme ihtimalimiz sıfırdı.

Ertesi gün arabayı hiç çalıştırmadık. Çünkü güneş tepedeyken yakıcı bir sıcak olduğu için motor hemen ısınıyordu. Battaniyelerimizin altına sığınıp susuzlukla mümkün olduğunca mücadele etmeye çalıştık.

Durum iyiden iyiye umutsuz bir hal alıyordu. Etrafımızda görebildiğiniz sadece insanın baktıkça gözlerini acıtan sarı ve kırmızı kumdu. En ufak bir esintiyle kum sürüklenerek insanın gözlerini ve burnunu doldurabilirdi.

Az da olsa bir kervana rastlama umudumuz vardı. Bu bölgelerde kervanlar birkaç haftada bir geçiyordu ve sadece bir hafta sonra burada bizim iskeletimizden başka bir şey kalmazdı.

Bütün gün orada kaldık. Kavurucu bir sıcağın ardından güneş batınca yolumuza devam ettik ama gece yarısına kadar sadece birkaç km ilerleyebiliyorduk. Battaniyelerimizin altına girip uykuya daldık. Hafif bir rüzgar çıktı. Yerdeki kum taneciklerinin rüzgarın etkisiyle birbirine çarpışmasının sesini duyabiliyorduk. Sanki çöl ruhları fısıldıyormuş gibiydi.

Birdenbire Abdüsselam battaniyesinin altından fırladı. Genellikle bu acımasız bölgelere hakim olan çöl korkusu onu da sarmıştı. Kahverengi suratı iyiden iyiye soluklaştı ve kocaman gözlerle bağırdı:

"Ben daha ileri gidemeyeceğim. Etrafımızda kötü ruhlar var."

"Neden böyle düşünüyorsun?" diye sordum onu sakinleştirmeye çalışarak.

"Fısıltılarını duymuyor musun?" dedi. Battaniyenin altına saklanıp önce Kur'an'ın ilk ayetini ve ardından bütün Müslümanların ezbere bildiği kötü ruhlardan koruyan bir sureyi okumaya başladı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

De ki: İnsanların Rabbine sığınırım,

İnsanların malikine,

İnsanların İlahına,

Kötülüğü fısıldayıp duran sinsi Şeytan'dan,

Ki o, insanların kalplerine vesvese verir;

Gerek cinlerden, gerekse insanlardan.

Rüzgar daha güçlü esmeye başladı. Bu esrarengiz deneyimi yaşarken, çok uzaklardan köpek ulumaları duyduğumu hissettim.

"Bunu sen de duyuyor musun?" diye Abdüsselam'a sordum.

O da dinledi fakat ses gitmişti ve yarım saat boyunca hiçbir şey duymadık.

Sonra tekrar başladı. Sanki uzaklarda bir grup köpek bir şeye hiddetleniyorlardı. Arabadan çıkıp sesin geldiği yöne doğru ilerledik fakat yine sesler kaybolmaya başladı ve bitti.

Abdüsselam korkudan titriyordu.

"Bu doğal değil. Bunlar kötü cinler" diyerek kötülüklerden koruyan aynı sureyi tekrar okumaya başladı.

Arabayı gözden kaybetmekten korktuğumuz için geri döndük ve uyumak için oturduk. Fakat yeniden havlamaya başlayan köpeklerin sesini duyunca gözlerimizi kapatmakta epey zorlandık. Arabadan fırladım ve Abdüsselam'ı kollarından tutarak şöyle dedim: "Buralarda bir yerlerde insanlar olmalı. Gel benimle, onları bulana kadar gideceğiz."

Sesin geldiği yöne doğru 800 metre kadar ilerledikten sonra bir deve yolu gördük. Abdüsselam yere eğildi ve eline bir parça deve gübresi aldı. Hâlâ tazeydi.

"Daha dün burada insanlar varmış" dedi.

İzleri takip ederek hızla ilerledik.

Birazdan uluma sesleri kesintisiz gelmeye başladı. Biraz daha yaklaşınca Bedevilerin korunmak için kullandığı cinsten kocaman köpekler çılgın gibi koşmaya başlayıp bize saldırmaya çalıştılar. Yerden taş alıp fırlatmaya başlayınca biraz korkarak belli bir uzaklıkta durmaya başladılar. Fakat biz ilerledikçe daha da öfkeli havlıyorlardı.

Sonunda insanların bulunduğu yeri bulduk. Karşımızda yaklaşık 5 metre yüksekliğinde tıpkı kırlangıçların balçık yuvalarına benzeyen bir yer vardı. Üzerinde yer alan birçok oyuk bir insanın kolaylıkla içinden geçebileceği büyüklükteydi. Bu dik kanyonun üst tarafında ise daha büyük bir girişe giden merdivenler bulunuyordu.

Bu mağara adamları acaba bize dostça mı yoksa düşmanca mı davranacaklardı? Bizi öldürüp sahip olduğumuz her şeyi elimizden alacaklar mıydı yoksa dostça yaklaşıp bize yiyecek ve içecek mi vereceklerdi? Oldukça acıkmış ve susamıştık. Son otuz altı saattir radyatörden damlayan birkaç damla dışında içecek hiçbir şeyimiz yoktu. Yanımızdaki hurmalar da yanında içecek bir şey bulunmadan yenilemeyecek kadar kuruydu. Susuzluktan artık dilimiz şişmişti. Oldukça isterik hareket eden köpekler sayesinde artık korudukları insanlara oldukça yaklaşmıştık. Kılları sırtlanlar gibi dikelmiş vaziyette dişlerini göstererek bize havlayıp duruyorlardı.

Ana girişe doğru ilerleme konusunda o kadar da rahat davranamıyorduk. Fakat kuyudan su çekmeye yalnız gitmek için de cesaret edemiyorduk. Önce izin almak zorundaydık. Bereket versin sorun kendi kendine çözüldü. Dizlerine kadar uza-

nan bir cübbe giymiş türbanlı bir adam eski model uzun tüfeğini bize doğru uzattı ve neden geldiğimizi sordu.

Tuggurt'a doğru gittiğimizi ve arabamızın bozulduğunu anlattım. Ama siniri geçmemişti. Homurdanarak yardım istiyorsam kendi insanlarımdan istemem gerektiğini söyledi. Avrupalılar onlara hiç yardım eli uzatmamıştı. Onun insanlarının benim de insanlarım olduğunu ve bir Müslüman olarak korunmak istediğimi söyledim.

Bunu duyunca tüfeğini indirip Abdüsselam'a sordu:

"Bu adam doğru mu söylüyor? Gerçekten Müslüman mı?"

Abdüsselam beni tasdik etti ve Kur'an'dan birkaç sure de bildiğimi söyleyerek bunun Cezayir'deki insanlar arasında dahi yaygın bir marifet olmadığını belirtti. Merdivenlerin tepesindeki hırpani sakallı adamın yüzünde dehşete düşmüş bir ifade oluşmuştu. Daha sakin bir ses tonuyla bana şöyle dedi:

"Bu mükemmel! Yarın bize Kur'an okursun. Allah'ın adıyla, içeri gir!"

Eliyle onu izlememizi işaret etti. Merdiveni tırmandık ve kayadaki oyuğun içindeki küçük odaya girdik. Bizimle konuşan mağara adamı küçük bir gaz lambası yaktı. Işık gelince değişik bir görüntüyle karşılaştık. Küçük odanın köşesinde üstü büyük bir kilimle örtülmüş, altında bir insan bedeni görünen bir tabut vardı. Abdüsselam ölüm suresinin bildiği ilk ayetlerini mırıldanmaya başladı. Fakat yan odaya çağırıldığımız için kilimin altında kimin olduğu hakkında endişelenecek vaktimiz yoktu. Ortada alçıdan yapıldığı belli olan bir ocak ve kayanın dış yüzeyine açılan kaba taşlardan yapılmış bir baca vardı. Orta yerde ateşin etrafında üç dört çocuk uzanmış uyuyordu. İçeri girdiğimizde ışık yüzlerine geldiği halde uyanmadılar. Abdüsselam bu durumdan pek hoşnut değildi ve ben de bütün bu olanların biraz esrarengiz olduğunu kabul ediyordum. Ab-

düsselam sürekli, "Keşke Tetuan'dan hiç ayrılmamış olsaydım" deyip duruyordu.

Bize yol gösteren adam oturmamızı söyleyip iç taraftaki odaya geçti. Birkaç dakika sonra bir tas su ve bir yığın hurma getirdi. Doyasıya yiyip içtik ve cesaretimizin geri geldiğini hissettik. Yaşlı adam bulunduğumuz yerde yatıp uyuyabileceğimizi söyledi.

Şafaktan bir saat önce birinin dürtmesiyle uyandım. Yarı uyku sersemliğiyle ayağa kalktım.

"Ya Sidi" diye fısıldadı. "Hemen kalkıp ölüm suresini okumak için benimle gelmelisin. Allah'a şükürler olsun ki buraya geldiniz."

Birlikte uyuduğumuz çocuklar şimdi uyanmışlardı ve daha önce hiç görmedikleri renkli gözlü tuhaf yabancıları izliyorlardı.

Abdüsselam da uyandı ve birlikte dışarıya çıkıp merdivenlerden indik.

Merdivenin sonunda bize ev sahipliği yapan adamla başka biri vardı. Omuzlarında bir önceki gün gördüğümüz tabutu taşıyorlardı.

"Günaydın" dedi bizi ağırlayan adam. Benim cevabımın ardından daha fazla konuşulmadan süreç başladı. Önde omuzlarındaki tabutla iki adam vardı. arkadan Abdüsselam ve onun arkasında üç çocuk ve ben geliyordum. Biz yürürken şu sözler söyleniyordu: "La ilahe İllallah, Muhammed Resulullah"

Yarım saat sonra bir derviş türbesinin üzerine inşa edilmiş küçük bir camiye vardık. Sarı kumun etrafında kabirler vardı. Kabirlerin yanına vefat edenin hayatı boyunca kullandığı tüfek, saban ve diğer malzemeler koyulmuştu.

Tabut caminin kapısının önüne kumun üzerine konuldu ve biz yerleri kuru samanla kaplanmış bir odaya girdik.

Bu küçük topluluğun lideri olduğu bariz olan önceki gece konuştuğumuz adam yönünü Mekke'ye döndü ve yüksek sesle dua okumaya başladı. Duayı bitirdikten ve iki rekat namaz kılıp "Selâm aleykum ve rahmetullah" diyerek selam verdikten sonra bana dönerek:

"Ya Şeyh, yanındaki çocuk senin Kur'an bildiğini söyledi. Ben sadece namaz kılmayı bilirim. Ölüm suresini okuyabilir misin?"

Allah'tan ölüm suresini biliyordum. Ayın gitgide sönükleşip doğudan güneşin ilk ışıklarının yavaş yavaş belirmeye başladığı dışarıya çıktık. Orada bulunanların hepsi yüzlerini kapatırken ben sureyi okudum:

"Ve'l Kur'an-il Hakim."

Topluluğun reisi gözyaşları yanaklarına doğru akarken tabuta doğru gitti ve örtüsünü yırttı. Beyaz sakallı çok yaşlı bir adam kefene sarılmıştı.

Biri ayaklarını tutarken o da nazikçe ölünün başını kaldırdı ve birlikte cesedi yumuşak kumun içine açılmış birkaç metre derinliğindeki kabrin içine yerleştirdiler.

"Hepimiz Allah'a döneceğiz" diye mırıldandı reis. Bir yandan da kabrin üzerine kürekle kum attı.

Başı Mekke'ye doğru çevrilmiş mevta son uykusunu uyurken reis başına ve ayak hizasına birer taş yerleştirdi.

Güneş doğmuştu. Böcekler parlak gün ışığının altında dolaşıyorlardı. Biz de sessizce mağaraya döndük.

Mağaraların dışında açık arazide üzerinde demirden büyük kazanların kaynatıldığı iki büyük ateş yakılmıştı. Kadınlar inek ve deve sütü kaynatıyorlardı.

Şişman, yağlı kuyruklarıyla oldukça ilginç görünen yaklaşık elli tane koyun köşede duruyorlardı. Üç tane deve de sulu kaktüs yapraklarını keskin dikenlerini umursamadan çiğniyorlardı.

Odalarını paylaştığımız üç çocuk hayvanlara su vermekle meşguldü. Çok derin olmayan su kuyusundan ağır kovaları bir çark yardımıyla çekiyorlardı. Su, taştan bir teknenin içine dökülüyordu.

Ateşin etrafına oturduk ve reise neden kahve veya çay içmediğini sorduk.

"Bir ara Tuggurt'tan satın aldığım zaman kullanıyorduk. Ama hepsi bitti. Neredeyse iki yıldır Tuggurt'a gitmiyorum. Çocuklar da zaten henüz bir şehir görmediler."

"Arabamda biraz var. Size vermek isterim. İzin verin arabaya kadar gidip size getireyim."

Reis başını iki yana salladı.

"Siz zaten ölüm duasını okuyarak bize büyük bir hizmet verdiniz. Eğer buraya gelmeseydiniz, buradan Kuran bilen birinin geçmesini bekleyecektik. Siz bizim konuğumuzsunuz ve sizi ağırlamak için gücümüzün yettiğinin en iyisini yapmaya çalışacağız ama bunun karşılığında bize bir şey vermeyeceksiniz."

"Fakat çay çok cüzi bir şey."

"Bizim için cüzi değil" dedi reis. "Çay istediğimiz takdirde Tuggurt'tan getirtmemiz gerekiyor. Bunun ne anlama geldiğini bir düşünün."

"Ama lütfen size biraz vermemi kabul edin" diye rica ettim.

Sonunda anlaştık. Biraz çay almaktan son derece memnun olacağı açıktı ama misafirperverliğin kurallarını birazcık da olsa ihlal etmekten dolayı oldukça gönülsüzdü.

O sırada kadınlar kahvaltılarımızı getirdiler. Bedevi kabilesindeki kadınların aksine onların peçeleri yoktu. Benim ve Abdüsselam'ın elini sıkıp atalarımızın kim olduğunu sordular.

Yemek son derece mütevaziydi. Ekmek orada bilinmiyordu. Bunun yerine her birimiz bir çanak dolusu kaynamış süt içtik

ve bir avuç dolusu kurutulmuş hurma yedik. Tatlı olarak da taze yeşil hintinciri ikram ettiler.

Yemek faslı bittikten sonra reis sordu: "Arabanız niye çalışmıyor?"

Onlara, radyatörün su damlattığını ve yanımızda hiç su kalmadığını anlattım. Ama eğer biraz su koyabilirsek, mağaralara kadar yürütebileceğimizi söyledim. Çocuklar koyunlarla develeri sulamayı bitirmişlerdi. Reis onlara iki testi su getirmelerini emretti ve bizim taşımamıza izin vermedi.

Arabaya ulaştığımızda çölde karşılaştığımız murâbıtın arabanın yanında oturduğunu gördük.

"Selam üzerine olsun!" dedi tebessüm ederek. "Gördün işte, seninle aynı hızda ilerledim."

Mağara adamları onu yırtık pırtık giysiler içinde görünce ellerindeki testileri kumun üzerine bıraktılar ve ellerine sarılıp öpmeye başladılar.

"Ah, mübarek insan!" diye çığlık çığlığa bağırdılar. "Seni bize gönderen Allah'a şükürler olsun. Mağaralarımıza gelerek bizi şereflendirirsin inşallah."

Yaşlı adam kafasını salladı.

"Yalnız başıma devam etmeliyim," dedi. "Şu an hac yolundayım ve yalnız olmam en iyisi."

İkisi birden çığlık attılar:

"Ey yakında hacı olacak olan zat! Mekke'de mübarek Kabe'ye ulaşınca bizi de hatırla olur mu?"

Reis iç geçirdi.

"Peygamber'in ayak sürdüğü o mübarek yerleri görmek sanırım bana nasip olmayacak."

Murâbıta yanımızdaki hurmaların bir kısmını verdik ve matarasını suyla doldurduk. On beş dakika kadar dinlendikten sonra tek başına ve sessiz bir şekilde yoluna devam etti.

Tamir konusunda kendini çok iyi yetiştirmiş olan Abdüsselam yaklaşık yarım saat içinde radyatörü onardı. İki mağara adamı ihtiyatla arabanın arkasına bindi ve birkaç dakika içinde mağaralara ulaşmıştık.

Birkaç gün arabayı nasıl tamir edeceğimizi düşünerek mağara adamlarıyla kaldık. Sonunda oradakilerden genç bir adam problemimizi çözdü. İnşaat işlerinde kullandıkları bir çanta dolusu yakılmış alçıtaşı getirdi.

Gerçekten de harika oldu. Radyatörün alt kısmını yapıştırıcı bant işlevi gören bu toprakla kaplayınca radyatör su akıtmaz oldu.

Bizim için yaptıkları için hiçbir şekilde karşılık olarak hediye kabul etmeyen bu insanlarla vedalaştık. Üç saat kadar sonra Cezayir'in son şehri olan Tuggurt'taydık. Burası çölde Araplar, Tuaregler ve Fransızların bir araya geldiği adeta bir buluşma noktasıydı.

Güneş damların ardından batıyordu. Gökyüzü alev renginde idi. Pazar yerinde duvarların arasından bir adam mutlu bir gülümsemeyle şöyle diyordu:

"Galiba yarın yağmur yağacak."

Ona buralarda yağmuru göreli uzun zaman olup olmadığını sordum.

"Evet" dedi. "Beş yıldan fazla oluyor. Burada yağmurun ne olduğunu bile bilmeyen çocuklar var."

Dar sokaklar arasından geçerek bir otel bulduk ve birkaç gün burada kalmaya karar verdik. Odamızda caddeyle aynı hizada camında parmaklıklar bulunan bir pencere vardı. Oldukça yorgunduk. Yemeğimizi yedikten sonra dinlenmeye çıktık ama uzun süre daha bize huzur yoktu. Sanki kocaman bir beşik öteye beriye sallanıyormuş gibi kuvvetli bir sarsılmayla birlikte motor sesine benzeyen büyük bir gümbürdeme oldu. Birdenbire aydınlanan

caddede ellerinde büyük meşalelerle bazı adamlar belirdi. Aynı anda caddenin sonundan ilginç bir geçit töreni başladı.

Kabarık kürklü şapkasının arkasına dört tane çakal kuyruğu takmış bir zenci en önde gidiyordu. Boynunun etrafında bir yılan ve üzerinde her türden kemik, tüyler, metal objeler ve hayvan kuyrukları bulunan bir ip vardı. Ağzından köpükler çıkararak bir sağ ayağının bir sol ayağının üzerinde durarak dans ediyordu. Yüzü oldukça sarsılmış gibi görünüyordu. Büyük bir davul çalıyordu. Onun arkasından davulla aynı ritimde çaldıkları tefleriyle altı adam geliyordu.

Arkadan ahşap flütler çalan adamlar ve bir anda bütün caddeyi dolduran büyük bir insan kalabalığı geliyordu. Caddenin ortasında geçit durdu. Tuhaf büyücü hekim eline bir kemik alıp bir eve doğru ilerledi. Kemikle evin kapısını üç kere çaldı. Abdüsselam'la ben de caddeye çıkmıştık. Her ne kadar Faslı kıyafetlerimizle oldukça ilgi çekmiş olsak da kimse bize zarar vermeyi düşünmüyordu.

Kimse kapıyı açmayınca büyücü hekim tekrar kapıyı çaldı. Hâlâ cevap yoktu. Zenci gidip de kapıyı üçüncü defa çalınca içeriden bir adam sesi geldi:

"Min?" ("Kim o?")

"Ben Sidi Abdülkadir. Hasta oğlunu iyileştirmek için dağlardan gelen Sidi Abdülkadir."

İçeriden tekrar aynı ses geldi:

"Min?"

"Ya Sidi" diye cevap verdi zenci. "Kapını çalan, hurma ağaçlarının gölgesindeki mağaralarda yaşayan mübarek derviş Sidi Abdülkadir."

İçeriden aynı soru tekrar geldi: "Min?"

"Ya Sidi, eğer oğlunun tedavi edilmesini istiyorsan kapıyı aç. Çünkü dışarıda bekleyen Abdülkadir. Kartalın uçuşunu bi-

len, avcı köpeklerin kıvrak zekasına sahip ve bir aslan gücünde olan Abdülkadir."

Kapı yavaşça açıldı. Dışarıdaki kalabalık merakla olanları izliyordu. Yaşlı bir adam göründü. Zencinin yanına gidip ellerinden öptü.

"Hoşgeldiniz Ya Sidi!" dedi.

"Oğlunu tedavi edebileceğimi biliyorsun" diye cevap verdi Abdülkadir.

"Oğlumun iyileşip iyileşemeyeceğini yalnızca Allah bilir. Sen altın kitapta yazanları okuyabilecek misin?"

Abdülkadir başını sallayınca çakal kuyrukları oynadı. Sonra kemiği kaldırıp davuluna vurdu. İşaret almış gibi onu izleyen iki adam eve girdi ve bir tabuta döndü. Tabutu caddenin tam ortasına yerleştirdiler. Tabutun içinde olsa olsa on altı yaşında gözleri şişmiş ve kızarmış bir çocuk yatıyordu. Göz kapaklarını büyük bir zorlukla hareket ettirebiliyordu.

Abdülkadir eline bir meşale aldı ve çocuğun yüzüne doğru tutup sordu: "Işığı görebiliyor musun?"

"Hayır Ya Sidi" diye cevap verdi çocuk zayıf bir sesle. Babası gözyaşları içinde tabuta doğru gitti, eğildi ve çocuğu iki yanağından öptü.

"Ya Ali" dedi. "Sakın endişelenme. Eğer Abdülkadir gözlerinin ışığını tekrar veremezse, yaşadığım sürece senin gözlerin olacağım. Benim biricik oğlum, bu cezayı hak etmek için ne yaptım? Yine de Allah'a şükürler olsun."

Zenci sabırsızlıkla yaşlı adamı omuzlarından tutup şöyle dedi:

"Ne zaman çağırırsan Abdülkadir yardıma gelir. Fakat biz şimdi açız ve susadık."

Yaşlı adam içini çekti. Boğazında asılı ipin ucunda taşıdığı deri kesesini açıp Abdülkadir'in eline birkaç gümüş para saydı.

Abdülkadir oturdu. Çalgıcılar çalmaya başladı. Büyücü bir yandan mırıldanarak kafasını öteye beriye sallarken bir yandan da elindeki kemikle yere bir şeyler çizmeye başladı. Müzik sesi gittikçe yükseliyordu. Sonunda bir işaret verdi ve müzik durdu. "Hiçbir şey göremiyorum" diye mırıldandı. "Hâlâ aç ve susuzuz."

Yaşlı adam içini geçirerek deri kesesinin içindekilerin yarısını Abdülkadir'in açık eline boşalttı.

"Merhamet göster" diye sızlandı. "Ben çok fakir bir adamım."

Bu sefer müzik daha uzun süre, daha da heyecanlı bir şekilde çalmaya başladı. Fakat hâlâ Abdülkadir'in maskesi etkilenmemişti. Üzüntülü görünüyordu. Kafasını sallayıp kuyrukları hareket ettirdi.

"Ya Sidi, paranı geri al, hiçbir şey göremiyorum." Ama bir yandan hâlâ yarısı dolu olan deri keseye göz ucuyla bakıyordu. "Hepsini al" diye inledi yaşlı adam. "Oğlumun hatırı için hepsini al" diyerek deri kesenin tamamını Abdülkadir'in eline bıraktı.

Davullar tekrar vurulmaya başladı. Abdülkadir sanki bilincini kaybetmiş gibi gözlerinin beyazını gösterene, ağzından köpükler çıkana kadar kafasını hızlı hızlı ileri geri sallayıp durdu.

Birdenbire etrafı sessizlik kapladı. Abdülkadir ciddi bir tavırla "Sja, sja" dedi.

Ona iki tane ciyaklayan tavuk verdiler. Birini başından tutup dilini kesti. Kanı ellerine sürdü ve sonra çocuğun gözlerine sıvadı. Aynı işlemi diğer tavukla da gerçekleştirdi.

Ağızlarından kanlar akan tavuklar serbest bırakıldı ve ses çıkaramadan oradan uzaklaştılar. Biri onları yakaladı ve öldürdü.

Tören bitmişti. Meşaleler, davullar, flütler ve çılgın zenci ortadan kayboldu. Çocuk babasının evine taşındı.

"Böyle şeylere inanır mısın?" diye sordum Abdüsselam'a.

Nasıl bir cevap vereceğini tam kestiremedi.

"Neden olmasın? Abdülkadir dağlarda yaşayan çok mübarek bir insandır."

"Peki bu fakir yaşlı adamdan para alması ve çocuğun gözlerini son derece barbar bir yöntemle tedavi etmesi konusunda ne düşünüyorsun? Abdülkadir'i Fez'deki Sidi Ahmed İdris veya çölde karşılaştığımız Sidi Muhammed ile aynı kefeye mi koyuyorsun?"

Abdüsselam soruma cevap vermedi, yalnızca, "Daha fazla gelemeyeceğim. Tetuan'a geri dönebilmeyi çok isterdim" dedi.

Paçavralar içinde bir dilenci gibi yaşadığı muhteşem Tetuan'ı sayıklaya sayıklaya uykuya daldı.

Kaldığımız otelin sahibi olan bayan Yahudiydi. Devamlı yüzüne kalın bir yağ tabakası sürüyormuş gibi görünüyor ve yağlı saçından birkaç tutam alnına sarkıyordu. Fakat çok akıllı bir iş kadınıydı. Otelin yanında zemin katta küçük bir barı vardı. Tuggurt'ta en çok alkollü içki ve şarabı o satıyordu. Başındaki kırmızı eşarbı, bir eliyle aperatifleri sunar ve diğer eliyle sürekli akan burnunu mendille temizlerken, barın arkasında son derece renkli bir görüntü oluşturuyordu. Tuggurt'ta lazım olabilecek her türlü dili konuşabiliyordu. Kime itibar göstereceğini çok iyi biliyordu. Müşterilerine adeta bir dert ortağı gibi davranarak onları cezbediyordu. Her zaman karşısındaki insanla ilk konuştuğu anda anlaşırdı.

Abdüsselam ile birlikte bitlerle yaptığımız umutsuz mücadelenin ardından sonunda yatıp uyudum. Ertesi sabah saat sekiz gibi birisi kapıyı vurmaya başladı:

"Qui est lá? (Kim o?)" diye sordum uyku sersemi. Otel sahibesi Fransızca'yı tercih ediyordu.

"Oh, monsieur," dedi heyecanlı bir sesle, "parlez-vous anglais? (İngilizce biliyor musunuz?)"

"Geliyorum" diyerek kapıyı açtım. Üşümemek için cübbelerimizle yattığımız için giyinmeye gerek yoktu.

"Mesele nedir?"

"Geçen gün buraya gelen bir adam çok hasta."

"Ama ben doktor değilim."

"Hayır tabii. Ama sadece İngilizce konuşabiliyor ve kimse dediğini anlamıyor. Tercüme yapabilir misiniz?"

Bu isteği reddedemezdim. Gıcırdayan merdivenlerden çıktık ve Abdüsselam ile benim yattığım odadan çok daha basit olan bir odaya girdik. Büyük bir yatak ve her an çökecek gibi duran üç bacaklı beyaza boyanmış küçük bir komidin dışında odada hiçbir şey yoktu. Beyaza boyalı duvarda, bitlerin kanlı avlanmalarını bitirdikten sonra tercih ettikleri delikler dışında hiçbir süsleme yoktu.

Yatakta oldukça genç bir adam vardı.

İngilizce konuşmaya başlayınca o da iyi bir Amerikan aksanıyla şöyle dedi:

"Amerikan dilini konuşan bir kişi ile karşılaştığıma çok memnunum. Buradaki insanlardan hoşlanmıyorum."

"Otel sahibesi sizin hasta olduğunuzu söyledi."

"Evet midem bozuk. Afrika'ya geldiğimden beri pek iyi değilim."

"Nereden geldiniz?"

"Adım Roscoe D. Tarbox. New York'dan geliyorum. Cezayir'deyken aniden Tuggurt'a gitmeye karar verdim. Şimdi ise Tunus şehrine gitmek için biletim var. Oradan da işler yolunda giderse Mısır'a gitmeyi düşünüyorum." Gülümsedi. "Midem pek iyi değil."

Bu tuhaf Amerikalı'yı iyice inceledim. Yirmi yaşından daha büyük görünmüyordu. Zeki açık bir yüzü vardı.

"Midenizin nesi var?"

"Korkunç durumda. Sanki midem yok gibi."

Omzumun üstünden bakan otel sahibesi sabırsızca sordu: "Ne istiyormuş?"

Tarbox'a herhangi bir şey yiyip yiyemeyeceğini sorduğumda kendisine getirdikleri hiçbir yemeği yiyemediğini söyledi. Ama canının hardallı ve jambonlu bir sandviç çektiğini söyledi.

Söylediklerini tercüme ettikten sonra, otel sahibesi üzerinde kalın bir jambon dilimi bulunan beyaz ekmek getirdi. Tarbox tam hardalı sandviçin üzerine döküyordu ki onu durdurdum.

"Sen delirdin mi?" dedim. "Bu mideyle bunu yersen saf zehir etkisi gösterecektir."

Tarbox içini çekerek bana baktı.

"Ama istediğim tek şey bu. Başka hiçbir şey yiyemem."

"O zaman bunu da yemeyeceksin!"

Otel sahibesinden bir şişe hint yağı getirmesini rica ettim ve Tarbox bundan dört kaşık dolusu yutmak zorunda kaldı.

"Birkaç saat sonra" dedim, "İstediğin her türlü çikolatayı yiyeceksin. Ama başka hiçbir şey yemeyeceksin. Daha sonra iyileşeceksin."

Tarbox pek memnun gözükmüyordu ama onu teselli ettim.

"Bir defasında Casablanca'dayken ben de aynı dertten mustariptim. Orada bana hint yağı ve çikolata vermişlerdi."

Sonra Tarbox uykuya daldı. Uyanınca biraz çikolata yedi. Akşama doğru onu yine ziyaret ettim, durumu oldukça iyiydi.

"Niye Arap kıyafetleri giyiyorsun?" diye sordu.

Fas'tan Mısır'a doğru seyahat ettiğimi ve yolumun üzerindeki bütün kabileleri tanıyıp bilmeyi amaçladığımı anlattım.

"Tek başına mısın?"

"Hayır, benimle birlikte gelen Abdüsselam adında bir Arap var. Ama onun da Tuggurt'dan öteye gidip gitmeyeceğinden emin değilim."

"Ben de Mısır'a gidiyorum. Beni de arabana alır mısın? Böylelikle tüm Afrika'yı görmüş olurum."

"Ama bu aslında pek eğlenceli bir seyahat değil" diye itiraz ettim. "Öldürülebiliriz."

"Sorun değil. Sen hayatta olduğun sürece ben de kalırım herhalde."

"Fakat tek kelime Arapça bilmiyorsun ve üzerinde Avrupalı kıyafetleri var."

Bu teklifini kabul etme konusunda pek hevesli değildim.

"Arap kıyafetleri giyerim. Kimseyle konuşmamam belki de iyidir. En azından yanlış bir şey söylememiş olurum. Beni yanına al! Sorumluluk tamamen bana ait."

Biraz tereddüt ettim ama sonra teklifini kabul ettim ve radyatörün tamir edilmesinin ardından iki gün sonra yola çıkmayı kararlaştırdık.

Tahminlerim doğru çıkmıştı. Abdüsselam bizimle daha ileriye gelmedi. Eğer biraz daha uzağa giderse, çok sevdiği Fas'a geri dönüş yolunu bulamayacağını düşünüyordu. Ona Tarbox'un Tunus biletini ve birkaç yüz frank para verdiğimizde çok mutlu oldu. O akşam bizden ayrıldı.

Radyatörü tamir ettirmek bir mesele haline gelmişti. Bir türlü lehimlenemiyordu. Bütün alçıyı çıkarıp betonla doldurmaktan ve Trablusgarp'a vardığımızda yeni bir radyatör almaktan başka çaremiz yoktu. Ancak böyle bu iş hallolacaktı.

Sonunda her şey hazırdı ve sabahleyin Tarbox'la birlikte Tuggurt'tan ayrıldık. Doğuya, Tunus sınırının diğer tarafında kalan Tozeur'a doğru yola çıktık. Yaşlı Arap haklıydı. Bütün gece yağan yağmur Tuggurt'un etrafındaki bölgeleri kocaman bir bataklığa çeviriyordu.

Tuggurt'un etrafındaki toprak kuru havada en ufak bir rüzgarda uçuşan ince toza dönüşen kırmızı kilden oluşuyordu. Şimdi yağan yağmurun etkisiyle kil kalın bir çamura dönüşmüştü. Birkaç kere araba tökezledi ve öğle vakti yoldan çıkıp içinde yaklaşık bir metre derinliğinde su bulunan hendeğin içine saplandık. Bütün öğleden sonra boyunca arabayı hendekten çıkarmaya çalıştık ama boşuna uğraşıyorduk.

Yardım, iki hecin devesiyle Tuggurt'ta doğru giden bir Arap şeklinde geldi.

"Buradan çıkmamız için yardım eder misiniz?" diye bağırdım.

Zar zor kafasını çevirdi. "Madem arabayı çıkaramıyorsunuz, neden arabanızla birlikte Tuggurt'ta kalmadınız?"

"Eğer yardım edersen karşılığını veririz."

"Topraklarımızı işgal eden siz kâfir Fransızlar için hiçbir şey yapmam" diye cevap verdi.

"Ama ben Fransız değilim. Senin gibi bir Müslümanım."

Ani bir hareketle develeri çekti.

"Doğru mu söylüyorsun? Yalan söyleyip söylemediğini anlamam için bana Fatiha'yı oku."

Ezberden okuduğum mübarek cümleleri dinlediğinde ikna oldu ve develerin koşum takımını arabaya bağladık. İki dakika sonra hendekten çıkmıştık. Artık yolumuza devam edebilirdik. Tedirginliğinden dolayı Arap, teşekkürümüzü zorlukla kabul etti ve iki devesi vakur bir edayla Tuggurt'ta doğru yürümeye devam etti.

Kısa bir süre sonra yol düzeldi, yağmur durdu ve artık hızımızı yükseltebilirdik. Saat on gibi beyaz evlerle dolu küçük bir köy gördük. Orada geceyi geçirebileceğimiz bir otel bulunup bulunmadığını sorduk ama aldığımız cevap olumsuzdu. Yine de postaneyi denememizi tavsiye ettiler.

Ağır kapıyı vurduk ama hiç cevap yoktu. Biz de arabamıza yerleşip aç bir şekilde orada uyumaya karar verdik.

İçinde kandil bulunan bir lamba taşıyan bir adam tarafından uyandırıldım.

"Kimsiniz?" diye sordu üzerimize doğru eğilerek.

Postane müdürünü beklediğimizi söyledik.

"Postane müdürü benim" dedi. "Ne istiyorsunuz?"

Bize bir ihtimal onun evinde uyuyabileceğimizi söylediklerini anlattık. Bir süre baktı ve karar verdi.

"Tamam ama Allah ne verdiyse razı olacaksınız" dedi ve bizi içeri davet etti.

İçine girdiğimiz odada yerde hasır bir kilim, boyanmış bir masa ve köşede ahşap bir tezgah bulunuyordu.

"Aç mısınız?" diye sordu.

Hayır diyebilecek durumda değildik. Çağırdığı iki erkek çocuğu uyku sersemliğiyle odaya sallana sallana girdi.

"Bunlar benim yeğenlerim" diye açıklama yaptı. "Burada okula gidiyorlar. Gördüğünüz gibi bir yandan postane müdürlüğü yapıyorum bir yandan da okulla ilgileniyorum."

Uykularını böldüğümüz için aptal aptal bize bakıyorlardı. Okul müdürü onlara çatıdaki güvercinliğe çıkıp birkaç güvercin boğazlamalarını söyledi. Birkaç dakika sonra ölü kuşları aşağı getirdiler. Yemekten sonra gramofon çalmaya başladı. Ahenksiz plaklar çalarken ev sahibi de bir yandan mırıldanıyor bir yandan ayağıyla tempo tutuyordu. Gece yarısına doğru

dinlenmemize müsaade edildi. Arabadan aldığımız battaniyelerimize iyice sarınarak yerdeki hasır kilime yattık ve uykuya daldık.

Ertesi sabah saat yedi gibi okul müdürü gelip de bizi sarsarak uyandırana kadar deliksiz bir uyku uyuduk.

"Uyanmalısınız" diye fısıldadı. "Yarım saat içinde okul başlıyor ve posta arabası her an gelebilir."

"Yani arabalar buraya mı geliyor?" dedim şaşkınlıkla.

"Evet, haftada bir Cezayir'le bağlantımız olur. Bugün araba Biskra'dan geliyor.

Uyandıktan sonra okul müdürü ve yeğenleriyle birlikte siyah kahve içip ekmek yedik.

Ve sıkıntılarımız başladı. Arabayı bir türlü çalıştıramıyorduk.

Okul müdürü artık bakacak başka bir şey olmadığını düşünerek büyük zili getirdi ve erkek çocuklarının içeri girmesi için zili çaldı. Dersler başladı. Yere oturmuş çocukların önünde, üzerinde Kur'an ayetleri yazılı olan geniş tahtalar bulunuyordu. Sonra hepsi birden yüksek sesle okumaya başladılar. Büyük olanları bir sure okudular, küçükler ise farklı sure okudular. Gürültüden kendi sesimizi bile duymamız imkânsızken okul müdürü çocuklardan biri hata yaptığında anında fark ediyor ve zaman zaman bu küçük günahkarı yanına çağırıyordu. Çocuk mecburen elini uzatıyor ve iki veya üç defa cetvelle ellerine vuruluyordu.

Dersin ortasında uzaktan bir korna sesi geldi. Okul müdürü kuvvetlice zili çaldı. "Şimdi bir mola veriyoruz" dedi ve çocuklar dışarı fırladılar. Okul şimdi de postane olmuştu.

Gelen araç bir Fransız tarafından kullanılan altı tekerlekli bir çöl aracıydı. Son durak olan bu küçük köyde uzun süre durmadı, sadece postaları topluyor ve dağıtıyordu. Postane

müdürü Fransız Cumhuriyeti'nin sivil bir hizmetçisi olmanın önemini sonuna kadar idrak etmiş bir tavırla vakur bir şekilde birkaç mektubu damgaladı.

Sürücünün yanına gittim.

"Acaba aracınızın arabamı meydanın etrafında bir defa çekmesine izin verir misiniz? Başka türlü arabayı çalıştırabileceğim bir yol bulamıyorum."

Küçük şoför kabul etti. Aracı vitese taktım ve birkaç dakika sonra yeteri kadar iyi bir şekilde çalışıyordu. Artık yola çıkabilirdik.

Zahmetli geçen birkaç saatlik yolculuğun ardından, geceyi geçireceğimiz, Tunus'un güneyinde yer alan bir Avrupa kasabası olan Tozeur'a ulaştık.

Bundan sonra şimdiye kadar mücadele ettiklerimiz arasında en zahmetli çöl yolculuğuyla yüzleşmek zorundaydık. Tozeur'un etrafı motorlarla geçilmesi imkânsız dağlarla çevriliydi. Kışın kasabadan buralara ancak kuzeyden ve batıdan gelinebiliyordu. Güneyde çöl ve doğuda büyük tuz gölü vardı.

Tunus'un güneyinde bu tuz gölleri oldukça yaygındı. Genel olarak yazları oldukça kuru, kışları ise bir iki metre derinliğinde suyla kaplı oluyordu. Bizim geçmek zorunda olduğumuz bu en büyük tuz gölüne Araplar Şot el-Cerid adını vermişlerdi. En dar kısımda bir kıyıdan diğer kıyıya uzaklık yaklaşık otuz kilometreydi.

İlk birkaç kilometre boyunca katı tuzun üzerinden hızlıca geçebildik. Aniden 2-3 santimetrelik su göründü. Arabanın etrafında girdap oluşturana kadar yavaş yavaş büyüdü ve tekerleklerin ortasına oradan da kapının altına kadar ulaştı.

Her ne kadar yavaş yavaş sürmeye dikkat etsek de bir miktar su motora sıçradı ve aniden distribütörde kısa devreye neden oldu. Araba durdu ve onu tekrar çalıştırabilmemiz için ya-

rım saat uğraşmamız gerekti. Durum hiç iç açıcı değildi. Arabayı bırakıp da tuz gölünde çamurun içinde karşı kıyıya ulaşana kadar yürüyemezdik çünkü keskin tuzlu suyun ayak derilerimizi soyması büyük bir ihtimaldi. Zaten bulutsuz bir gökyüzünde üzerimize parlayan yakıcı güneşin de tesiriyle tuzun etkisini yüzümüzde ve kollarımızda hissetmeye başlamıştık.

Sonunda üç silindir üzerinde aksaya aksaya ilerlemeyi başardık ve dört saat sonra tuz gölünün diğer kıyısına ulaştıktan sonra sarp kayalıklar ve gri-yeşil kaktüslerin arasından ilerlemeye devam ettik. Güneş batımına kadar bu belirsiz yolda mücadele ettik ve sonunda küçük bir köyün orta yerinde bir çeşmeye rastladık. Tamamen tuzla dolmuş arabamızı ve motoru yıkarken genç bir adam laf attı:

"Gerçekten yılın bu vaktinde Şot el-Cerid'den mi geçtiniz? Arabanı emniyetli bir şekilde geçirebildiğin için çok mutlu olmalısın. İki ay önce daha çok fazla su yokken bir araba gölün üzerinde oldukça uzaklaşmıştı. Sonra yumuşak çamur içinde kayboluverdi."

"Zeminin tamamı sert değil mi?"

"Hepsi değil. Şu anda kışın sert olan sadece tam ortadaki dar bir çizgidir."

Tarbox'a baktım. Bu mucizeyi gerçekleştiren şans veya yetenek değildi.

Gece yarısına kadar çeşmenin etrafında köylülerle birlikte çay içtik. Art arda hikayeler anlatılıyordu. Şimdiye kadar gördüğüm en safkan Araplar olan Tunuslular; Fransızlar gelmeden önce Tunus'un bağımsız olduğu zamanlardan, gidip göreceğimiz Trablusgarp'ta 1912'de gerçekleşen savaştan, şu anda birbirleriyle savaşıp duran ehl-i İslamın bir gün birlik olacaklarını ve yabancı asalakları kovacaklarını ümit ettiklerinden bahsedip durdular.

Ve sohbetimiz bu minvalde incecik bir hilal şeklindeki ayın silikleşerek yol olmasına kadar devam etti.

Oradan ayrılırken Mustafa isimli bir genç şöyle dedi: "Ramazan yakında bitecek. Bayramda nerede olacaksınız?"

"İnşallah Trablusgarp'ta."

"Oraya gidebileceğinizden emin misiniz? İtalyanlarla anlaşmak o kadar kolay değildir."

"Bir sorun çıkmayacak" dedim ümitle.

Tarbox tabii konuşmalarımızdan hiçbir şey anlamamıştı. Fakat bu Amerikanın daha önce haklarında hiçbir şey duymadığı bu tuhaf insanların arasında Arap kıyafetleriyle epey rahat durması oldukça ilginç bir durumdu. Oysa Amerika'da Amerikan kolejine gitmiş bir Amerikandı.

Ertesi sabah güneş doğmadan önce yola koyulduk. Yol düzelmiş ve çöl yapısı gözden kaybolmuştu. Hurma ağaçları yol boyunca gruplar halinde büyümüşlerdi. Denizden rüzgar esiyor ve Gabes yolunun bizden gizlediği vadiden çiçek kokuları geliyordu.

İçinde küçük bir Arap mahallesi de bulunan gerçek bir Fransız kasabası olan Gabes'e doğru ilerliyorduk. Burada Avrupa tarzı düz caddeler, Amerikan filmlerinin posterleriyle kaplı kocaman sinemalar, boyalı dudaklarının arasındaki sigaralarıyla bar taburelerinde oturan düşmüş kadınlar, bankalar ve uğuldayan fabrikalar vardı.

Akdeniz, Güneş'in altında masmavi parlıyordu. Yolculuğumuzun ilk kısmı sona ermişti.

Tarbox çok ilginç bir arkadaştı!

Seyahati o kadar uzun anlattım ki onu anlatmaya fırsatım olmadı. Uzun boylu ve zayıftı. Yeni olan her şeye son derece meraklıydı. Cahil cesareti nedeniyle en ufak bir korku dahi hissetmiyordu. Ne olursa olsun Tarbox o inanılmaz sakinliğin-

den vazgeçmiyordu. Sadece devamlı bahsedip durduğu Amerika'yı biliyordu. Koleje gitmişti ama dünyadaki tek ülkenin Amerika olduğunu düşünmesi ve modern Amerikan kızlarıyla flört etmenin oldukça tehlikeli olduğunu anlatması dışında kolejde bir şey öğrendiği izlenimine kapılamazdınız.

Anladığım kadarıyla onu buralara kadar getiren şey bir aşk macerasıydı. Bir gün, biriktirdiği bütün paraları toplayıp, New York'tan bir buharlı gemiye binerek İspanyol şehri Cadiz'e gelmişti. Orada Afrika'nın oldukça ilginç olduğunu fark edip Afrika'ya gitmişti. İngilizce dışında hiçbir dil bilmeden nasıl buralara kadar geldiğine şaşarsınız. Tuggurt gibi sakin bir yere nasıl gelebildiğini kendisi de bilmiyordu. Fakat sıkıntılarla dolu bu araba yolculuğuna katılmayı şans kabul edebilecek kadar macera ruhuna sahipti. Gerçek bir adam olduğunu kanıtlamıştı. Tunus'a kadar birinci sınıfta yolculuk edebilecek kadar parası vardı fakat yine de meşakkatli araba yolculuğuyla gitmeyi tercih etmişti.

Biz insanlar alışkanlıkları olan yaratıklarız. Bu gerçeğe rağmen, Gabes'e vardığımızda neden buralara Tarbox'la birlikte geldiğimi anlayamıyordum.

Otelde harika bir akşam yemeği yedik. Kahveler getirildi ve birer sigara yaktık. Şekeri Tarbox'a uzattım.

Kafasını iki yana salladı:

"Ben şeker kullanmam" dedi sessizce.

Kabul edilebilir bir şeydi. Birçok insan kahvelerini şekersiz içer. Fakat sonra garsonu çağırdı.

"Biraz tuz alabilir miyim?"

Dik dik baktım. Tuzu niye istiyordu ki?

Garson hiç etkilenmemiş bir ifadeyle tuzu getirdi. Fakat bir yandan da gizli bir merakla benim gibi Tarbox'u izliyordu.

Tarbox tuzu aldı ve birazını kahvesine döktü.

"İlginç fikir. Kahveye tuz koymak" dedim.

"Ben böyle severim" dedi Tarbox.

Garson ve şişman Fransız otel sahibesinin bize nasıl dikkatli baktıklarını gördüğümde bir ürperti duydum. Ayrıntılı bir teftiş için ziyaretçi defterinden isimlerimize ve adreslerimize baktıklarını hayal ettim.

"Evet ama oldukça dikkat çekiyor" dedim.

Tarbox sadece omuzlarını silkti ve ikinci fincan kahvesine tuz döktü.

Bu bizim ilk ve son tartışmamızın sebebiydi. Bunu söylemekten gerçekten mutluluk duyuyorum. Böyle küçük ve önemsiz şeyler dahi insanoğlunun önyargılara ve alışkanlıklara nasıl bağlı olduğunu gözler önüne seriyordu. Bir Arap çatal ve bıçak kullanmadan yemeğini parmaklarıyla yediği zaman barbar oluyor, bir İspanyol ahtapot veya bir Fransız salyangoz yediğinde iğrenç karşılanıyordu ama çoğumuz canlı istiridyeleri yutmaktan büyük bir zevk alıyorduk.

3

Trablusgarp Üzerinde Roma Kartalları

Gayet düzgün, asfaltlanmış ana yol doğruca Trablusgarp sınırına uzanıyordu. Arabayı tamir ettirdikten sonra sabahleyin Gabes'den ayrıldık. Akşama doğru sınıra yaklaşık yüz elli kilometre yaklaşacağımızı tahmin ediyorduk. Çölden geçerken Fas ve Cezayir sınırındaki memurlardan kaçtığımız için evraklarımızı damgalatmamıştık. Bu nedenle gümrükten geçme konusunda oldukça endişeliydim. Onun için Tarbox İtalyan bölgesinden gece geçmemizi önerdi. Saat yedi gibi hava karardığında sınır kasabasına ulaştık ve hiç durmadan hızla caddelerden geçtik. İlk İtalyan noktasının çok uzaklarda olmadığını tahmin ediyorduk. Karanlıkta sessizce derin çukurlar ve bataklıklarla dolu korkunç yoldan ilerledik. Sınırı epey geçtiğimizi düşünüyorduk ki bir hendeğe saplanmış arabasının başında bekleyen bir adam gördük.

"Çıkmanız için yardım edeyim mi?" diye sordum.

"Hayır teşekkürler" dedi Fransızca. "Yardım birazdan gelir. Her an burada olabilirler. Direksiyon kutusu bozuldu."

"Trablusgarp'a en yakın şehir ne kadar uzaklıkta?"

"Otuz iki kilometre ileride. Ama önce Fransız askeri noktasını geçmelisiniz."

Bir an tehlikeyi hissettik. Trablusgarp'ta olduğumuzu zannediyorduk ama hâlâ Fransız bölgesindeydik. Acele etmeliydik.

Yaklaşık on kilometre ileride yol bitti. Üç dört tekerlek izi farklı yönlere gidiyordu. Hangisini takip edeceğimizi kestiremedik ama sonra şansımıza güvenerek ortadaki yolu seçtik. Beş dakika sonra sol tarafımızda ışıkları ve derme çatına evleri fark ettik. Ve farlarımızın ışığında insana kaygı veren bir bina gördük. Ağır ağır ilerliyorduk ki karanlığın içinden bir ses yükseldi: "Arrêtez! (Durun!)"

Sesin geldiği yöne doğru direksiyonu kırdık ve Fransız kepi giymiş bir Arap askerle karşılaştık. Süngüsünü bize doğrultmuştu.

Durduk ve bize doğru gelmeye başladı.

"Où allez-vous? (Nereye gidiyorsunuz?)"

Trablusgarp'a doğru gittiğimizi anlattım fakat onun cevabı düdüğünü cebinden çıkarmak ve birkaç defa öttürmek oldu.

Şişman bir çavuş önderliğinde birkaç Arap askeri kalenin içinden koşarak geldiler ve arabadan çıkmamızı söylediler. Çavuş pasaportlarımızı aldı ve iyice inceledikten sonra şöyle dedi: "İtiraf edin. Pasaportlar sahte."

Pasaportların sahte olmadığını söyledim ve Tarbox da bir Amerikan vatandaşı olarak itiraz etmeye başladı. Ama sabit bir şekilde görüşünden vazgeçmeyen çavuş hiçbir açıklamayı dinlemiyordu. Ona göre biz Arap kıyafetleri giymiş İtalyanlardık.

Biraz önce geçtiğimiz sınır kasabasına telefon etti ve bizi oraya götürmemiz gerektiği bilgisini aldı.

Kasabada otele gitme iznimiz vardı ama bütün gece kapıda nöbet tuttular. Ertesi sabah askeri yetkililerin önüne çıkmamız gerekiyordu. Pasaportlarımızı detaylı bir şekilde incelediler ve sahte olmadıklarını anladılar. Trablusgarp sınırından geçmemiz için izin verdiler.

Sıra gümrüğe gelmişti.

Oldukça endişeli bir şekilde gümrük binasına girdik. İçimizde arabaya el koyacaklarına dair bir vesvese oluşmuştu. Fakat her şey beklediğimizden çok iyi geçti. Görevliye çölde hiçbir gümrük memuruna rastlamadığımızı söylediğimde hiç itiraz etmedi. Çeşitli evraklara bir şeyler yazdı, birkaç kayıt çıkardı ve bize verdiği evraklara pullar yapıştırdı. Sonunda bize on iki frank ceza yazdı.

Biz de doğru sınıra gittik. Bu sefer oradan geçebilmek için gerekli kanıtımız vardı. Şişman çavuş gözlüklerini burnuna indirdi ve iznimizi okudu. Bitirince bize bakarak şöyle dedi: "Gece geçmenize izin verilmediği için çok şanslısınız."

"Niye?"

"Diğer taraftaki İtalyanlar kesinlikle gece geçmenize izin vermezlerdi. Herhangi şüpheli bir şey gerçekleşirse anında vururlardı."

Biraz olsun sevindirici bu açıklamanın ardından "Hiç Kimsenin Olmayan" İtalyan sömürgesindeki Trablusgarp'a doğru giden hattı takip ettik.

Uzun bir süre sert, kaba otlar ve kumun üzerinden ilerledik. Yol bizi sahile doğru götürdü. Boğuk seslerle bağıran birkaç yırtıcı kuşun dışında yaşayan bir canlıya rastlamadık.

Bir saat kadar yol almıştık ki oldukça gelişmiş olan yolun sol tarafında bir kaleye geldik. Bir dakika sonra üzerinde İtalyan bayrağı asılı olan bir bayrak direği gördük. İtalyan bayrağı ve metal bir Roma kartalı tepeye yerleştirilmişti. Yolu kapatan bir sırık ilerlememizi engelledi. Gereksiz bir şekilde dikilmiş bir levhanın üzerinde kalın harflerle "Dur" yazıyordu.

Motor sesini duyan İtalyan üniforması giymiş birkaç Arap kalenin içinden koşa koşa geldiler. Bariyerin yakınına doğru gittiğimizde bağırarak sola doğru kaleye gitmemizi söylediler.

Burada üç İtalyan memur yemeklerini yeni bitirmişti. Kendine saygısı olan hiçbir İtalyanın onsuz yapamayacağı iyi cins Chianti'den kaynaklanan neşeli bir halleri vardı. Fakat kalenin girişinden biz girince yüzleri aniden ciddileşti.

"Capite italiano?" diye sordu kumandan arabamıza doğru yürürken. Daha çok bir yüzbaşıyı andırıyordu.

Çok az İtalyanca bildiğimi, Fransızca konuşabildiğimi söyledim.

Ciddi bir şekilde baktı.

"Biz burada İtalyanca konuşuruz" dedi. Bereket versin oradaki memurlardan biri Fransızca biliyordu ve bize tercümanlık yaptı.

"Tunus'tan geliyorsunuz ve Trablusgarp'a gitmek istiyorsunuz" diyerek başladı. "Evraklarınızı görebilir miyim?"

Pasaportlarımızı ve araba için aldığımız izni verdim. Eleştirel bir tavırla inceliyordu.

"Trablusgarp'tan ayrılmak için herhangi bir izin getirmediniz mi?" diye sordu sertçe.

"Ama daha önce hiç Trablusgarp'a gelmedim ki" diye itiraz ettim tevazuyla.

"Niye baştan söylemiyorsun?" Ciddi bir ifadeyle çenesini kaşıdı ve pasaportun sayfalarını çevirdi. Bana işaret ederek: "Americano?"

"Hayır, Danese" diye cevap verdim.

"Hm! Nereye gitmek istiyorsun?"

"Trablusgarp'a"

"Sonra?"

"Mısır'a"

"Bu arabayla mı?" güldü ve bütün memurlar sırıttılar. Arabanın çok da iyi olmadığını kabul etmeliydim.

"Hiçbir şartla Trablusgarp'ın ötesine geçemezsiniz."

"Peki hemen gidebilir miyiz?"

"Hayır, beklemek zorundasınız."

Bizi avlunun ortasında arabanın içinde bırakıp gittiler. Kimse bizimle ilgileniyor gibi görünmüyordu ve pasaportlarımız bürodaydı.

Saatler geçti.

Susamaya başladık ve biraz su istedik. Su bulabilmek zordu. Güneş battı.

Kendimizi geceyi kalede geçirmeye hazırlamaya başlamıştık ki saat yedi gibi Fransızca konuşan memur ortaya çıktı. Oldukça acıkmıştık.

"Benim sayemde yolunuza devam etmenize izin verildi. İzni almayı başarana kadar sayısız zorlukla karşılaştım ve her türlü vekilliği yapmak zorunda kaldım. Lütfen beni takip edin."

Duvarında mermer bir plaka bulunan girişten geçtik. Plakada şöyle yazıyordu: "Şerefli savaşımızda IX Battalion 17 Nisan 1916 tarihinde bunu taşımıştır. Aşağıdaki askerler onur meydanında öldürülmüşlerdir..."

Küçük İtalyan memur bizi kumandanın bürosuna götürdü ve beş dakika orada yalnız başımıza oturduk. Arkasında onu izleyen uzun namlulu bir tüfek taşıyan bir Arap askerle birlikte geri döndü. Büyük bir vakarla memur şöyle dedi: "Bu adam size Suara'ya kadar eşlik edecek ve sizi oranın kumandanına teslim edecek. Size izin verme veya vermeme kararını o verecek."

Askere yaklaşık on adet fişek verdi. Savaşçı asker güveni temin etmek dışında başka bir amaçla yapmadığı belli olacak şekilde iki tanesini tüfeğine gerisini de beline taktı.

Korkmuş bir şekilde "Tutuklu muyuz?" diye sordum.

Memur omuzlarını silkti.

"Suara'daki kumandan ile konuşuncaya kadar tutuklusunuz. Sonra serbest kalacaksınız."

"O zaman niye askere fişek verdiniz?"

"Bu koloninin kanunu böyledir. Burada olduğunuz sürece buna uygun hareket etmelisiniz."

Suara'ya oldukça güzel bir yoldan gittik. Asker önde benim yanıma Tarbox'un yerine oturmuştu. Tarbox da arkada oturuyordu. Yolculuk boyunca asker yüksek sesle İtalyanca ve Arapça karışık şarkılar söyledi. Zaman zaman cebindeki küçük şarap matarasını çıkarıyor ve bize teklif ettikten sonra kafaya dikiyordu.

Suara'ya vardığımızda hava zifiri karanlıktı. Asker hemen kumandanın bürosuna doğru gitmemizi emretti.

Boş bir büroya girmemizi söylediler. Yaklaşık on dakika sonra üç dört genç memurun takip ettiği Suara kumandanı geldi. Hiçbiri İtalyanca dışında bir dil bilmiyordu. Biraz birbirimizi anlamaya çalıştıktan sonra bize tercümanlık yapması için bir Arabı getirdiler. Daha sonra bu adamın kasabada öğretmen olduğunu öğrendim.

"Nereden geliyorsunuz?" diye sordu kumandan.

"Tunus'tan."

"Peki nereye gidiyorsunuz?"

"Trablusgarp'a."

"Oradan?"

"Bingazi'ye."

"Hm. Evet, tabii bunun için izin alamazsınız. Trablusgarp ve Bingazi arasında yol yok. Buradan geçmek için henüz hiç kimse izin alamadı. Hangi millettensiniz siz?"

"Tarbox Amerikan, ben de Danimarkalıyım."

"Danimarka mı? Orası neresi? Arap mısın?"

"Hayır, Kuzey Avrupa'da."

"Bilmiyorum. Peki niye Arap kıyafetleri giydin ve Arapça konuşuyorsun?"

"Kuzey Afrika'nın insanlarını daha yakından tanımak için. Ve bir de İslamiyet'i kabul ettim."

"Siyasi nedenlerle mi?"

"Hayır, sadece İslam'ın doğru olduğunu düşündüğüm için."

"Anladım. Peki o zaman Trablusgarp'a gidebilirsiniz ama orada derhal polise kendinizi kaydettirmelisiniz. Daha sonra ne olacağına onlar karar verecek."

Mülakat sona ermiş ve damgalanmış pasaportlarımızı almıştık. Bize eşlik eden asker yoluna devam etti. Sınıra kadar yirmi kilometreyi yayan geçmesi gerekiyordu. Bize tercümanlık yapan öğretmen bizi evine davet etti.

Adı İbrahim Abdülkerim'di. Suara'mn merkezinde büyük bir evi vardı.

Geceleri hava soğuktu. Bize gösterilen büyük odanın bir köşesinde bu nedenle keyifli bir ateş yanıyordu. Bütün duvarlar divanlarla kaplıydı. Oturabileceğimizi söylediler. Bir dakika sonra bir hizmetçi çay getirdi.

"Müslüman olduğunuzu duydum" diye başladı İbrahim. "O zaman sizi misafirim olarak ağırlayabildiğim için özellikle memnunum. Arkadaşınız da Müslüman mı?"

"Hayır. O İslam hakkında pek bir şey bilmiyor."

"Avrupa'da çok Müslüman var mı?"

"Evet. İngiltere ve Almanya'da son yıllarda sayıları oldukça arttı."

Kapı çalındı ve birkaç Arap içeri girdi. Onlarla tanıştırıldık. Ziyaretçilerden birinin yüzünde kocaman bir yara izi vardı. Hepsi teker teker bizimle el sıkıştı ve ateşin karşısına oturdular.

"Yabancı bir Müslüman" dedi İbrahim beni işaret ederek.

Misafirler ilgiyle bana bakmaya başladı. Yüzünde yara izi olan şöyle dedi:

"O zaman Trablusgarp'a gitmesi oldukça zor olacak."

"Artık pek zor değil diyebilirim" dedi İbrahim.

"Belki değil" dedi biri acıyla. "Tabii bütün Trablusgarp teslim oldu ve hiçbiri tek kelime konuşmuyor."

"Niye?"diye sordum saf bir ifadeyle.

Yara izi olan adam iki eliyle boğazını kavradı ve sertçe sıkıyormuş gibi yaptı.

"İşte bu yüzden" dedi. "Hayır, Trablusgarp'ta sadece huzur ve sessizlik göreceksiniz."

İbrahim onu sakinleştirdi ve ben de sohbetin farklı bir yöne kaymasını sağladım.

"Buraya kadar arabayla geldik. Niyetimiz Cyrenaica ve Bingazi'ye gitmek."

Aynı adam hızla kafasını kaldırdı. "Cyrenaica'ya mı?" diye tekrarladı. "Orada hâlâ savaş var. Dağlardan asla geçemezsiniz."

"Savaş ne zamandır devam ediyor?"

"Neredeyse on sekiz yıldır."

Yüzündeki yarayı işaret etti.

"Evet, daha önce söylediğimiz gibi, burada bitti. Ama Enver Paşa'nın İtalyanlara karşı nasıl savaştığını hatırlıyorum. Ben de oradaydım."

İbrahim sinirlenmeye başladı ve araya girdi:

"Arapça konuşmayı nerede öğrendin?"

"Fas'ta" diye cevap verdim.

"Evet aksanının Mağrib aksanı olduğunu anlayabiliyorum. Orada hâlâ Abdülkerim savaşıyor mu?"

"Hayır, uzun zaman önce bitti. Abdülkerim şimdilerde Madagaskar açıklarında Réunion adında küçük bir adada tutuklu bulunuyor."

Yüzü yaralı adam içini geçirdi.

"Evet, işte bu her yerde aynen gerçekleşecek." Parmak boğumları bembeyaz olana kadar yumruklarını sıktı. "Biz birlik olmayı öğrenene kadar."

O sırada yemekler geldi ve tekrar sinirlenmeye başlayan İbrahim, büyük pirinç tabakların üzerindeki küçük kaselerde servis edilen çeşitli yemeklerin bulunduğu sofraya davet etti.

Oldukça acıkmıştık ve yemekler tam zamanında gelmişti. İbrahim yalnız bizimle birlikte yemeğini yedi, diğerleri ise sessizlik içinde sigara ve çay içtiler.

Yemekten sonra gece yarısına kadar sohbetimiz devam etti. Herkes köşeye çekildikten biraz sonra yüzünde yara olan adam yanıma geldi ve fısıldadı:

"Gazeteci olduğunu söylüyorsun. O halde lütfen Avrupa'da neden bu ülkeye gelip istemediğimiz bir kültürü bize zorla kabul ettirmeye çalıştıklarını sorar mısın? Hangi hakla? Bir gün onların ülkesine ellerimizde makineli tüfeklerle gidersek ve 'Buranın hâkimi biziz. Tek yasal otorite bizleriz ve bize karşı koyan herkes isyankârdır' dersek ne diyecekler?" Dişlerini sıkarak ekledi: "Burada bize köpek gibi davranıyorlar – hatta köpekten bile daha kötü."

Misafirler gitti. İbrahim şöyle dedi:

"Seyyid Hüseyin'in söylediklerine aldırmamalısın. Aslında öyle demek istemiyordu."

Yüzüne baktım ve sadece şöyle dedim:

"Misafirperverliğin kurallarını unutmuş değilim. Dedikodu edeceğimden korkmamalısın."

Elimi sıktı ve divanlarda uyuyabileceğimizi söyledi.

Ertesi sabah İbrahim bizi gönderme konusunda pek gönülsüzdü ama kalamazdık. Trablusgarp'ın başkentine 120 km uzaktaydık ve eğer o gün varmak istiyorsak hemen yola koyulmalıydık.

Suara'dan Trablusgarp'a giden yol Avrupa'dakiler de dahil olmak üzere gördüğüm en iyi yoldu. Tüm yol asfaltlanmıştı ve oldukça genişti. Tabii ki pek trafik yoktu. Saatte yüz kilometre hızla gidiyorduk ve Trablusgarp'a epey yaklaşana kadar tek bir canlı dahi görmedik.

Trablusgarp'a vardığımız gün Sömürge Sergisi açılmıştı. Bu sergide kudretli ve şanlı yeni İtalya, yeni Roma Eyaleti gösteriliyordu. Bütün resmi binalarda İtalya'nın üç renkli bayrağı dalgalanıyordu. Siyahlar giyinmiş genç faşistler, faşist marşını söyleyerek sokaklarda yürüyüş yapıyorlardı. Her yerde faşist semboller vardı. Sembollerin altında da yeni İtalya'nın yılı yazıyordu: Anno Mussolini VIII. Bütün duvarlarda diktatörün kafası siyaha boyanmıştı. Ölülerin kafalarından oluşan geniş bir koleksiyonun görüntüsü ve şu açıklamayla birlikte arka planda ışıl ışıl posterler vardı: "Bizim tarafımızda olmayan düşmanımızdır."

Trablusgarp'a karayoluyla giderken ilk göreceğiniz şey Arap kısmında Medine'den ve Yahudilerin yaşadığı Mellah'tan keskince ayrılmış şehrin yeni Avrupalı-İtalyan kısmıdır. Bu modern kısım sanki aceleyle inşa edilmiş bir tiyatro şehrine benzer fakat mükemmel olduğunu kabul etmek gerekir. Mermer ve pirinçten binalar pırıl pırıldır. Büyük otellerde dökme camdan pencereler, iki tarafa açılan kapılar, palmiye ağaçları ve Avrupa'dakilerden çok daha güzel asansörler bulunur. Marketler de aynı şekilde alışılmadık şekilde süslü ve moderndir. İtalyan ana caddesinde parlak ışıklarla süslü iki kaldırım bulunur. Her şeyin kokusu yenidir ve görenlerin gerçek olup olmadığı ko-

nusunda şüpheye düşeceği ölçüde mübalağalı bir mükemmellik vardır.

Trablusgarp'ın etrafı kilometreler boyunca uzanan sarı kumdan oluşan ıssız Libya Çölü'yle çevrilidir. Çölde hayatta kalmak amacıyla ihtiyacı olanları toplamak için dolaşan Bedeviler ve birkaç hurma ağacı dışında pek bir şey yoktur. Parçalanmış kayaları ve kavruk otlarıyla bu verimsiz çölün, Trablusgarp'a gerçek zenginliğini verebileceği hiç kimsenin aklına gelmemiştir.

Şehrin merkezindeki ana caddeye doğru gitmeye çalışırken hava oldukça soğuk olmasına rağmen beyaz kaskı ve fazla nazik beyaz eldivenleriyle şık bir polis bizi durdurdu.

"Efendim, bugün ana caddeden geçmek kesinlikle yasaklanmıştır. Alay kısa süre sonra burada olacaktır." Biz de o muhteşem tantananın gittikçe belirsizleştiği ana caddeden uzaktaki yan yollardan birinden devam ettik.

"Dinle" dedi Tarbox. "Ben gerçekten çok yoruldum. Ne dersin, banyo ve diğer şeyleri yapabileceğimiz temiz bir otele gidelim mi?"

Ona yürekten katıldım ve en az yirmi defa yolu sorduktan sonra Trablusgarp'ın en büyük oteli olan Albergo Nazionale'ye vardık.

Oldukça yorgun ve kirli bir şekilde arabadan çıkarken kapıcı bizi tek kolunu kaldırarak faşist bir tarzla selamladı. Odanın fiyatını konuşacağımız bayan da bizi aynı şekilde karşıladı. Odaya götüren hizmetli de aynı şeyi yaptı. Restoranlardaki insanlar da birbirlerini kollarını kaldırarak selamlıyorlardı. Daha sekizinci yılında olmamıza rağmen bütün Trablusgarp Faşizm sarhoşu olmuştu.

Otel serginin açılışı için gelen özellikle Alman ve İtalyan gazetecilerle doluydu. Biz de üstümüze başımıza çekidüzen verdikten ve arabayı park ettikten sonra sergiyi görmeye gittik.

Ana cadde rengarenk neşeli bir sevgi seli ile dolmuştu. Birçoğu mavi yün püsküllü yumuşak fesler giyinmiş şehir Arapları, kırsal bölgeden vakarlı ve yanık tenli Bedeviler, Mellah'tan gelen kafalarının gerisine koydukları küçük takkeleriyle kirli, siyah kaftanlı Yahudiler, peçeli Arap kadınları, etraflarını daha iyi görebilmek için biri diğerinin üstüne çıkmaya çalışan bir çocuk ordusuyla gezen hamile Yahudi kadınları, üst kısmı kalkık şapkalarıyla insan kalabalığı içindeki belirginliklerinin farkında olan İtalyan dilenciler ve kırmızı ve beyaz fesleriyle sayısız Arap çocuğu vardı.

Güneş parlıyordu. Polis memurları ellerindeki beyaz sopalar yardımıyla uzun bir sıra oluşturuyor, kalabalığı geride tutmaya çalışıyordu. Uzaktan faşist marşının ilk mısralarını duyduk. İtalyanlar coşku içinde bağırırken Araplar sessizlik içindeydi. Önde taşınan dört yırtık sancakla bir bando hızla geçti. Bunlar yakın zamanda İtalyan birliklerinin bombalar ve makineli tüfeklerle bir avuç Bedevinin elinden aldıkları Güney Trablusgarp'ta yer alan Murzuk ve Fezzan adındaki iki vahaya ait sancaklardı.

Sancaklar "Evviva Italia! Evviva Mussolini!" sözleriyle dalgalandıkça bütün İtalyanların elleri havaya kalkıyordu. Devamlı tetikte olan polislerin gözleri uzun bir sıra halindeki insan topluluğunun üzerindeydi. Uzun süredir Yahudilerin ellerinin havada olduğu yerde Arapların da elleri yavaş yavaş görülmeye başlandı. Antik koloni Libya'ya Romalıların geri döndüğünün işareti olan şerefli renkler çok yaşasın!

Fakat Araplar elleri havada sessizce duruyorlardı.

Bando geçtikten sonra kısa bir duraksama oldu. Ben sıranın önünde Tarbox'un yanında duruyordum. Diğer tarafımda ise bir İtalyan askeri vardı. Uzun boylu ve zarif görünümlüydü. Kötü İtalyancamla asıl kutlamaların nerede gerçekleşeceğini sordum.

Baştan aşağı beni süzerek, "Sind Sie ein Deutscher?" diye sordu.

Hayır dedim. O da bana bandonun şehrin dışına Sergiye doğru gittiğini söyledi. Sonra ekledi:

"Ben de Bozen'denim."

"Bozen mi?" diye tekrarladım biraz şaşkın bir ifadeyle.

"Evet, evet şimdi Bolzano diye biliniyor. Bilirsiniz Tyrol'deki şehir."

Sonradan anladım.

"Yani şu anda burada yabancı ordudasınız?"

"Hayır" diye konuşmasına devam etti. "Burada yabancı ordu yok. Sadece birkaç İtalyan alayı var. Ben de onlardan birindeyim.

Biraz sonra sordu: "Siz sergiyi görmeye mi geldiniz?

"Hayır" dedim. "Bingazi'ye doğru gidiyorduk. Burada bulunmamız tamamen rastlantı."

"Bingazi mi?" Biraz şüpheli görünüyordu. "Geminiz ne zaman kalkıyor peki?"

"Arabayla gideceğiz."

"Bingazi'ye arabayla geçmek için izniniz var mı?"

"Hayır, henüz yok. Bütün daireler bugün kapalı. Ama sorun çıkmayacak."

"Hiç sanmıyorum" dedi. "Buraya yakın zamanda birkaç Amerikalı geldi. Ama arabalarını İskenderiye'ye göndermek zorunda kaldılar. Bildiğim kadarıyla, şimdiye kadar Bingazi'ye arabayla geçen olmadı. Ayrıca bence bu mümkün değil."

"Niye?"

Omuzlarını silkti.

"Arazi arabayla gidebilmek için son derece elverişsiz ve Libya Çölü'ndeki Bedevilerle anlaşabilmek de hiç kolay değil.

Eğer yakalanırsanız arabaya bağlanıp yakılırsınız veya daha da kötüsü olabilir."

"Ah" diye ansızın bağırdım. "Bu kadar da kötü olamaz. Araplarla savaşta değiliz ve ben de gayet iyi Arapça konuşuyorum."

Küçümser bir ifadeyle gülümsedi.

"Sen onları bilmezsin. Libya Çölü'nün Bedevileri Sahra'nınkiler gibi değildir. Bu insanlar, insandan ziyade hayvan gibidirler. Yaptıkları şeyler insanı dehşete düşürür. Ellerine düşen İtalyan memurlara işkence etmişlerdi. Senin Arapça konuşmanın ne faydası olabilir ki? Pek çok Arap asker çok iğrenç şekillerde öldürüldü. Onlar da Arapça konuşuyordu ve Bedevilerle aynı dindendiler." Başını salladı. "Bedeviler merhametten bihaber kana susamış bir topluluktur. Kimse beni çölden Bingazi'ye gitmeye ikna edemezdi."

"Sen gerçekten hiç Bedevilerle dövüştün mü?"

"Evet demeliyim. Ah, ne diyebilirim ki!"

O sırada trompetler tekrar çalmaya başladı. Caddenin ucundan ortaçağa özgü kıyafetler giymiş birkaç süvari göründü ve İtalyanlar tezahürata başladı. İlk görünen at arabasında gri sakallı Trablusgarp Valisi Mareşal Badoglio oturuyordu. Onu yine faşist marşı çalan bir bando izliyordu. Badoglio başını eğerek ve gülümseyerek her iki tarafına da selam veriyordu.

At arabaları birbirini izliyordu. En sonunda özel bir arabada İtalyan gazeteciler göründü. İpek çorapları, rugan ayakkabılarıyla balo kıyafetleri içinde gelen gazeteciler açık tenli yüzlerini alışık olmadıkları Afrika sıcağından korumak için mendille örtüyorlardı.

Tören bittikten sonra askerle birlikte kaldığımız otelin çok yakınındaki bir kafeye gittik ve onun başından geçenleri dinledik.

"Elbette hepsini biliyorum. İçlerinde bulundum." Geçmişi anımsayarak kahkaha attı. "Bu Bedeviler şeytan gibi savaşırlar. Şeyh Ömer Muhtar adında yetmiş yaşın üzerinde, devamlı at sırtında, oradan oraya koşturan yabancı bir adam tarafından idare edilirler. Onun bir yerde olduğundan emin olduğumuz ve ele geçirdiğimizi düşündüğümüzde bir de bakardık ki çoktan gitmiş."

Kahvesini bitirdi, ağzını büyük bir kek parçasıyla doldurup yuttu ve devam etti:

"Onu tam yakalamak üzere oldukları bir anda ben de yanlarındaydım. Bir vaha almıştık. Sanki ortalarda kimse yokmuş gibi develeri salıverdik ve saklandık. Sonra evlerine geldiklerinde saldırmak üzere adamları beklemeye başladık. Fakat nasılsa esrarengiz bir şekilde bu eşkıyalar bizim orada olduğumuzu anladılar."

"Nasıl?"

"Nereden bilebilirim?" Omuzlarını silkti. "Bütün kadınları evlere kilitlemiş ve gözetim altında tutmuştuk. Fakat aralarında biri belli ki kaçma şansını bulabilmişti. Bedeviler tarafından saldırıya uğradık ve savaş başladı."

Kibirli bir edayla ekledi:

"Ne faydası oldu? Biz makineli tüfekleri dayadık ve zavallı şeytanların sadece eski model tüfekleri vardı. Arabalarımızla onları kovaladık ve atlarıyla dört nala kaçıştılar. Onları bozguna uğrattık. Nasıl oldu ben de bilmiyorum. Askerlerimizden biri Ömer Muhtar'ın da kaçışan Bedeviler arasında olduğunu söyledi. Bu, takibi çok daha dramatik hale getiren bir durumdu."

Sanki anılarının tadını çıkarıyormuş gibi bir an durdu ve devam etti.

"Vahanın etrafındaki çöl geniş bir ana yol gibi oldukça düz ve serttir. Böylelikle biz tabii ki onların deveyle gidebildikle-

rinden çok daha hızlı gidebiliyorduk. Arabalarımızla onlara son derece güçlü bir şekilde yaklaştık ve makineli tüfeklerimizle ateş açtık. Birdenbire Ömer Muhtar'ı fark ettik. Her zaman gri bir ata biner. Adamlarımızdan biri atını tanıyordu. Biz de ona ateş açtık ve o da düştü. Ne yazık ki onu değil atını vurmuştuk. Araplardan biri atını ona verdi ve hepsi birden kaçıp gittiler. Sonradan Ömer Muhtar'ın kolunda bir kurşun yarası olduğunu işittim."

Tekrar omuzlarını silkti. Ona sordum:

"Ömer Muhtar'a atını veren Araba ne oldu peki?"

"Esir aldık."

"Nerede şimdi?"

Toprağı işaret etti. "Umarım cehennemdedir. O bir asiydi ve asıldı."

Daha fazla sessiz kalamazdım.

"Fakat bu insanlar gerçekten asi değiller. Sadece kendi topraklarını koruyorlar."

Öfkelenmiş bir tavırla devam etti:

"O serserileri tanısaydın böyle konuşmazdın. Ben Bolzano'danım ama İtalyanım. Biz bu ülkeyi Türklerden 1912'de barış kararları çerçevesinde aldık. Bu insanların da buna göre davranması lazım. Eğer aksini yaparlarsa onlara küçük bir fırsat veririz."

Hesabı ödedim. Asker yanımızdan gitmeden önce bir şey daha söyledi:

"Pekala. İzin aldığında oralardan geçersen hepsini kendi gözlerinle göreceksin. Fakat izin alabileceğini hiç sanmıyorum."

Bütün öğleden sonrayı Arap semtinde dolaşarak geçirdik. Trablusgarp'taki Medine'de insan doğuya yaklaştığını gerçekten anlayabiliyordu. Fas ve Cezayir'e nazaran adetler çok daha

şarka özgüydü. Fransız sömürgesi altındaki iki ülkede bilinmeyen nargile geleneği buradaki kafelerde devam ediyordu. Aynı şekilde kıyafetler de oldukça farklıydı. Bütün vücudu saran, başın üzerinden geçirilen bir şal görünümü veren başlıkları olan cübbeler kullanılıyordu. Fas'ta kullanılan pantolonlar da buradakilerden oldukça farklıydı. Fas'takiler oldukça kısa ve rengarenk oluyordu ama buradaki pantolonlar uzun ve her zaman beyaz renkte. Fakat kadınların kıyafetleri Batı'dakilerle aynı tarzdaydı. Çok az kadın yüzün sadece yarısını örten Türklere özgü transparan yarım peçelerden kullanıyordu. Büyük oranda kadınlar sadece küçük bir açıklıktan dışarıyı görebildikleri bütün yüzlerini örten şallar giyiyorlardı.

Terzilerle dolu cadde oldukça hareketliydi. Ramazan o akşam bitiyordu ve herkes ertesi gün yeni kıyafetler giymeliydi. Aslında kimse Ramazan'ın tam olarak ne zaman bittiğini bilmiyordu. İki güvenilir adam yeni ayın ince hilalini görüp Şevval ayının geldiği haberini verene kadar bütün Ramazan boyunca oruç tutulmuştu. Akşam yaklaşmıştı. Ağır yükleriyle develer ve eşekler dar sokaklardan ilerliyorlardı. Herkes o günkü orucun bittiğini haber verecek top atışını bekliyordu. Top atışı duyulup, caminin çatısındaki güvercinler havaya yükseldiğinde kapısının önünde oturan yaşlı bir Arap şöyle dedi:

"İnşallah bu yıl oruç bitmiştir."

Karanlık çabucak bastırdı ve insan kalabalıkları sokaklara, damlara üşüşüp yeni ayı beklemeye başladı. Hepsi de heyecanla ayı ilk gören olmak istiyordu.

"Bu gece olması lazım" dedi yanımda durup hevesle gökyüzünü seyreden genç bir Arap. Bir saat geçtiğinde, Ramazan bir sonraki gün de devam edecekmiş gibi görünüyordu ki bir çığlık koptu: "El Ahmar, el Ahmar! (Hilal, hilal!)" Bayram başladı. Uzun oruç ayı bitmişti. Bütün gece dans edip, Medine'de canları ne çekiyorsa yediler.

Tarbox'la otele döndük. Orada İtalyan Hükümeti tarafından Trablusgarp'ı ve sergiyi görmeleri için davet edilen gazetecilerle karşılaştık. Ertesi sabah Trablusgarp'ın dışında güneydeki korulukları görmeye gideceklerdi. Yorucu bir günün ardından erkenden dinlenmeye çekildik. Tuggurt'tan ayrıldığımızdan beri ilk defa döşekli nevresimli bir yatağın tadını çıkarabilecektik.

Ertesi sabah erkenden kalktık. Yapılacak çok iş vardı. Otellere bağımlı kalmamak ve arabada veya kumların üzerinde uyumaya mecbur olmamak için bir çadır almaya karar verdik. Kullanılmış eşyalar satan büyük bir dükkânı olan yaşlı bir Yahudiyi bulana kadar şehirde aranıp durduk. Yahudinin dükkanında tam da istediğimiz gibi ikinci el bir asker çadırı bulduk. Saatler süren pazarlığın ardından 500 liretten 100 lirete indi ve satın aldık. Aynı gün kamp kuracağımız bir yer bulmaya karar verdik.

Alışverişimizi bitirdiğimizde öğlen olmuştu. Şimdi sıra en zor ve en önemli işe gelmişti: Bingazi'ye arabayla geçebilmek için izin almak.

Önce, toptan hırdavat tüccarı Vassuro adında bir İtalyan olan Danimarka Konsolosu'na gittik. Sivri bir faşistti. Radikal-Sosyalist bir Bakanlığımızın olduğu Danimarka'da bakanlara telefon etmenin oldukça normal olduğunu anlattığımda hem şaşırdı hem de biraz öfkelendi. Burada bu işler oldukça farklıydı. Burada neredeyse herkes ekselanstı. Konsolos Vassuro da hükümete yazdığı mektupların altına "Soylu Majestelerinin Danimarka Konsolosu" diye tanıtmaktan hoşlanıyordu.

Yine de Konsolos Vassura elinden gelen her şeyi yaptı. Benimle birlikte hükümet binasına geldi ve valinin sekreteriyle konuştu. Ama gelen cevap cesaret kırıcıydı.

"Hem Amerikalılar hem Fransızlardan birçok insan buraya gelip böyle izinler istiyorlar ve biz de İtalyan Hükümeti'nin

üzülerek bunu kabul edemeyeceğini söylemek zorundayız. Ülke çok tehlikeli durumda."

Bu cevap pek cesaret verici değildi ama sekreter bizim talebimizi öne alacağına söz verdi. Konsolosla birlikte konsolosluğa geri döndük.

"Hangi otelde kalıyorsunuz?" diye sordu.

"Şimdiye kadar Nazionale'deydik; ama bu öğleden sonra çadırımıza taşınacağız."

"Neye taşınacaksınız?" diye sordu konsolos şaşkın bir vaziyette.

"Bir çadır" diye açıkladım. "Bir çadır aldık ve onun içinde yaşayacağız."

Ona otelde kalmak yerine çadırda yaşamayı tercih eden insanların gerçekten var olduğunu anlatmak neredeyse imkânsızdı. Kuşkulu bir tavırla başını salladı.

Albergo Nazionale'deki kapıcı İtalyan eyaletlerinin birinden gelme bir İsviçreliydi. Aynı şekilde o da Bingazi'ye arabayla geçmek için izin almaya uğraştığımızı öğrendiğinde şüpheli bir ifadeyle kafasını salladı.

"Bu fikirden vazgeçseniz iyi olur" dedi. "Bu talepte bulunan çok insan oldu. Syrtis'ten daha uzağına gitmek için izin alamazsınız."

Her şey son derece kasvetli görünüyordu. Nazionale'de eşyalarımızı paketleyip arabaya yükledik ve Trablusgarp'tan yaklaşık beş kilometre kadar uzakta küçük bir vahaya doğru yöneldik.

Ertesi sabah bir çadır sahibi olmanın dezavantajlarını görmeye başladık. Tarbox'la ayrılmak zorundaydık. Birinin çadırın yanında kalması gerekiyordu. Fransızca ve meramımı anlatacak kadar İtalyanca konuşabildiğim için tabii ki Tarbox bütün gün çadırda duracak ve benim gelmemi bekleyecekti.

Aynı akşam, ikimizin de aynı anda dışarı çıkabilmesi için eşyalarımızı bekleyecek bir Arap çocuğu bulmaya karar verdik. Ertesi sabah, Trablusgarp'taki üçüncü günümüzde, ileriki günlerde çok önemli bir rol oynayacak on iki yaşındaki Muhammed'i bulduk.

Trablusgarp'ta her türlü yiyeceğin satıldığı büyük bir Pazar vardı. Arap çocukları burada müşterilerin eşyalarını taşıyarak kendi çaplarında çok güzel bir iş yapıyorlardı. Tezgahların önündeki kaldırımlarda büyük gruplarda oturuyorlar, omuzlarındaki kocaman küfeleriyle birisi çağırana kadar sabırla bekliyorlardı. Bir kural gibi uzun zamanlı işler bulmuyorlardı. Küçük taşları kullanarak misket oynuyorlardı. Aralarında en iyisi Muhammed'di.

İnanılmaz derecede kirli dizlerine kadar uzanan ince uzun bir kıyafet giymişti ve kafasına pejmürde eski bir fes takmıştı. Fakat simsiyah parıldayan gözleriyle harika bir yüzü vardı. Pazarda küçük alışverişimi yaparken bana ilk yaklaşan da oydu.

"Signore, signore, portare, portare!" diye bağırıp beni ilk kapan olmak için diğerlerini itiyordu.

"Benimle İtalyanca konuşmana gerek yok" dedim Arapça. Hayretle yüzüme baktı. Trablusgarp'ta Arap kıyafetleri giymiyordum ve Arapça öğrenme sıkıntısına giren pek İtalyan da yoktu. Diğer çocuklara bağırdı: "Arapça konuşuyor!"

"Daha da fazlası, ben de senin gibi Müslümanım."

Bu Muhammed için çok fazlaydı. Kuşkuyla suratıma baktı ve diğer çocuklara sessizce fısıldadı:

"Müslüman olduğunu söylüyor."

"Bana bak" dedim Muhammed'e. "Eşyalarımı taşıyarak bana yardım edebilirsin."

Tabii ki dünden razıydı. Ama arabaya binmesini söylediğimde belirgin bir şekilde sinirleri gerildi. Daha önce hiç ara-

baya binmemişti fakat benimle birlikte Tarbox'un beklediği yere kadar geldi.

Çadırı gördüğünde birdenbire heyecanlandı. Eskiden babasının iç bölgelerde büyük bir şeyh olduğunu anlattı ve sonra içini geçirerek şöyle dedi: "Vahayı alan İtalyanlar tarafından vuruldu."

O sırada bu ilginç konunun ayrıntılarına inecek fırsatım yoktu. Ona biz dışarıdayken çadıra göz kulak olup olamayacağını sordum. Son derece hevesli bir şekilde kabul etti.

"Nerede yaşıyorsun" diye sordum.

Omuzlarını silkti.

"Farklı yerlerde efendim. Allah bana nerede yerleşecek bir yer verirse orada yaşıyorum. Bazen de amcamla kalıyorum."

"Peki amcan nerede?"

"Trablusgarp'ta, burada bir İtalyan askeri. Annemle evlendi ama onu sevmiyorum. Kardeşi olmasına rağmen devamlı babam hakkında kötü konuşuyor."

"Burada yaşarsan sana bir şey der mi?"

Bir şey demez. Bazen günlerce eve gitmiyorum. Çünkü beni dövüyor."

Muhammed'in çadıra bakabileceğine karar verdik.

Ertesi gün konsolos, benim iznimin konuşulduğu hükümet binasını aramam gerektiğini söyledi. Oraya vardığımda sekretere götürüldüm. Oturmamı söyledi ve kahve getirtti.

"Bakın" dedi. Sinirli bir şekilde masanın üzerindeki kağıt bıçağıyla oynuyordu. "Size oraya arabayla geçmek için izin vermeyi gerçekten çok istiyoruz ama daha önce söylediğim gibi bu çok tehlikeli. Başınız çok kolay derde girebilir ve o zaman sizin hükümetinize kim cevap verecek? İtalyan Hükümeti."

"Fakat" diye itiraz ettim. "Hem Tarbox hem de ben bütün sorumluluğu üstlenmeye hazırız.

"Bu yeterli değil" dedi sekreter. "Öncelikle ve en önemlisi Arapça konuşabiliyor olmalısınız."

"Konuşabiliyorum zaten."

Bir an sekreterin bürokratik duruşu sarsıldı. Sonra biraz sinirli bir tavırla devam etti:

"Her neyse. Biz gene de hiçbir şartta size izin verebileceğimizi zannetmiyoruz. Şefim size bunu söylememi istedi."

"Şefiniz Monsieur Le Conde ile bir görüşme ayarlayabilmeniz mümkün olur mu acaba?"

Sekreter bir süre sessiz kaldı sonra telefonu eline alıp bir dakika konuştu ve şöyle dedi:

"Ekselansları Vali Yardımcısı Monsieur Le Conde beş dakikalığına sizinle görüşecek."

Monsieur Le Conde uzun boylu bir adamdı. Dünya Savaşı sırasında kollarından biri kesilmişti. Oldukça kültürlü ve Arapça da dahil olmak üzere beş dili akıcı bir şekilde konuşabilen bir adamdı.

İçeri girdiğimde bir an bana baktı ve bir sigara ikram ettikten sonra sakince şöyle dedi:

"Sekreterim, siz ve arkadaşınızın Cyrenaica'ya arabayla gitmenize izin verilmemesinin sebeplerini açıklamıştır mutlaka."

Bana Arapça konuşamadığım için izin verilmediğini, ama benim Arapça'yı gayet rahat konuşabildiğimi söyledim.

Sonra zor bir imtihan başladı. O ana kadar Fransızca devam eden görüşme Arapça'ya dönüştü. Sonunda Vali Yardımcısı inandı.

"Eğer Amerikan arkadaşınız ve siz başınıza gelecek herhangi bir şeyden dolayı İtalyan Hükümeti'nin sorumlu olmayaca-

ğını gösteren bir beyanname imzalarsanız size izin vermem mümkün olabilir. Fakat bu durumda birkaç gün beklemeniz gerekir. Biri Trablusgarp'ta diğeri Cyrenaica'da olmak üzere iki hükümet var. Aynı şekilde Bingazi'den de izin almam lazım."

Çok teşekkür ettim ve başarının verdiği neşeyle çadırda Muhammed'le birlikte oturan Tarbox'un yanına gittim.

Fakat birkaç gün beklemek zorundaydık..

Önce polise gidip şöyle bir beyanname imzaladık:

"Aşağıda imzası bulunan Roscoe D. Tarbox ve Knud Holboe, İtalyan Hükümeti'nin Trablusgarp'tan Bingazi'ye yapacağımız araba yolculuğunda başımıza gelebilecek herhangi bir şeyden dolayı sorumlu olmayacağını bildirir ve kabul eder. Aynı şekilde can veya mal kaybından da İtalyan Hükümeti sorumlu değildir."

Bu sanki birinin ölüm ruhsatını imzalamak gibi bir şeydi.

4

Libya Çölü'nde Kaybolmak

Esrarengiz Libya Çölü'nden arabayla geçmek için aldığımız izin pasaportlarımıza işlendikten ve önemli evraklarımız imzalandıktan sonra Tarbox'la birlikte bir öğleden sonra çadırımıza döndüğümüzde Mart ayının 10'uydu. Ertesi sabah erkenden yola çıkmaya niyet ettik. Muhammed'e ondan ayrılmamız gerektiğini söyledim.

Tarbox erzakları, çadırı ve içindekileri kontrol etti. Üç tane canlı tavukla birlikte biraz yiyecek satın aldık. Arabayla ilgilenme görevi bana aitti ama pek fazla bakılacak bir şey de yoktu. Ne birkaç yedek lastik ne de yeni bir radyatör alacak kadar paramız vardı. Tuggurt'tan Trablusgarp'a kadar bize en iyi şekilde hizmet veren betonla yapıştırılmış eski radyatörümüzün Bingazi'ye kadar idare edeceğini ümit ediyorduk.

"Pusulamız var mı?" diye sordu Tarbox.

Kafamı salladım. Küçük bir cep pusulamız vardı.

"Pusula o kadar da gerekli değil" diye itiraz ettim. "Mümkün olduğunca önce kıyı şeridini takip edeceğiz ve şimdilik mart ayında hava da açık olduğu için güneş en güvenli pusulamız olacak."

Tarbox bana hak verdi. Aşmamız gereken yaklaşık 1000 kilometrelik yolu haritadan çalışmaya başladık.

"Sence ne kadar sürede bu yolu aşarız?" diye sordu Tarbox.

"Biraz şansımız varsa beş veya altı günde geçebiliriz" dedim. "Buradan Misrata'ya kadar çok uzun sürmez. Misrata'dan Syrtis'e kadar ise yol yok. Bunu ikinci gün yani yarından sonraki gün yapacağımızı düşünelim. Sonra Syrtis'ten Nufilia'ya giden zor bölüm geliyor. Burası hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Ardından tamamen bilinmeyen topraklar olan Nufilia'dan Arghela'ya giden bölge geliyor. Ve sonunda Arghela'dan Bingazi'ye gideceğiz. Bir hafta kadar bir süre alacağı büyük bir ihtimal" diye anlattım.

"Bunu kutlamak için bir yemek hazırlasak iyi olmaz mı sence? Muhammed'in bizimle olduğu son akşam bu" diyerek bir teklif sundu Tarbox.

Tavuklardan birini kestik. Gaz sobasını yaktık ve tavuğu çorba tenceresinin içine koyduk. Kısa bir süre sonra hepimiz elimizde birer tas çorba yanan ateşin etrafında oturuyorduk. Fakat Muhammed neredeyse hiçbir şey yemiyordu.

Araba yola çıkmak için hazırdı. Sadece çadırı paketlememiz gerekiyordu. Çadıra baktı ve birden ağladığını fark ettim. Gözyaşları yavaşça çorbasına damlıyordu.

"Ne oldu?" diye sordum.

"Buradan gitmenize üzülüyorum" diyerek içini çeke çeke ağlamaya devam etti.

"Bizimle gelmek ister misin?"

"Evet." Neşeli bir şekilde gülümsedi. "Bu mümkün mü?"

Tarbox'a konuşmamızı tercüme ettiğimde, Muhammed'i de yanımıza alma fikri onu oldukça heyecanlandırmıştı.

"Fakat" dedim Muhammed'e dönerek. "Bu yolculuğun son derece tehlikeli olduğunu bilmelisin. Geriye sağ salim dönüp dönemeyeceğimizi de bilmiyoruz."

"Sizinle gelebildiğim sürece benim için sorun değil." Muhammed tehlikeleri dikkate almayı reddediyordu.

Ertesi gün Muhammed'in asker amcasının yanına gidip bu konudaki görüşlerini almam konusunda anlaşmıştık. Trablusgarp'ın dış bölgesindeki ev, her birinde bir ailenin yaşadığı kapıları avluya açılan beş odadan oluşuyordu. Muhammed'in amcasının yaşadığı odada her gece yedi veya sekiz kişi kalıyordu. Amcası, amcanın karısı yani Muhammed'in annesi, amcasının kardeşi, Muhammed'in biri kendisinden birkaç yaş büyük diğeri biraz daha genç iki erkek kardeşi, dört yaşında bir kız kardeş, yeni evlilikten doğan bir bebek ve son olarak Muhammed, hepsi burada kalıyordu.

Oraya ulaştığımızda Muhammed'in annesini dışarı çıkardılar. Onu görmemize izin vermiyorlardı. Kadın, avluda bir yerlerde saklanmak zorunda kaldı.

Muhammed'in bizimle gelip gelemeyeceğini amcaya sorduğumda olabilecek en nezaketsiz tavrı takındı. Son derece ters bir ifadeyle, "Hayır" dedi.

"Peki neden?" diye sordum.

"Hayır. Şu an tam para kazanmaya başlayabileceği bir yaşta. Uzun zamandır onu yeteri kadar besledim ve o burada olmadan yapamayız."

Konuşmalarımız hiçbir sonuca varmıyordu. Amca benim önerilerimin hiçbirini dinlemiyordu. Muhammed'in ağabeyinin, "Neden Bingazi'deki amcasının yanına gitmesin ki? Orada kalabilir" şeklindeki teklifi de hiçbir işe yaramadı.

Sonunda Tarbox ve ben arabaya bindik. Muhammed yanımızda hoşçakal demek için bekliyor ve acı acı hıçkırıyordu. Amca da dışarıya geldi. Son çareyi denedim. Amcaya yüz liret teklif ettim. İşe yaramadı. Anlaşılan Muhammed'e son derece düşkündü. İki yüz liret de işe yaramadı! Sonunda üç yüz liret çıkardığımda, Muhammed'in gözyaşlarıyla yumuşadı!

Muhammed'in bizimle gelmesine izin verilmişti. Tekrar hareket ettiğimizde, anne daha fazla saklanamadı. Bütün iffetine rağmen açık kapıdan fırlayıp, Muhammed'i kendisine çekti, öptü ve ona iyi davranmam için bana yalvardı.

Artık Misrata'ya doğru yola çıkmıştık. Bu gerçek bir yoldu. Saat ikiden önce uzaktan Misrata'yı gördük. Şehrin her tarafı yüksek duvarlarla çevriliydi ve biri kuzeyde diğer güneyde olmak üzere sadece iki girişi vardı.

Misrata'da çok uzun süre kalmadık ama evraklarımızı damgalattırmak için pazar yerinde durduğumuzda genç bir Arap gelip bizimle birlikte Syrtis'e gelip gelemeyeceğini sordu.

Tabii ki reddettim. Yanımıza herhangi bir yolcu almamıza izin verilmemişti. İzin tamamen şahsa özeldi ve bizim için geçerliydi. Sonunda bence mesele halledilmişti. Üçümüz arabadan çıkıp uzun yolculuğun öncesinde bir süre bacaklarımızı uzattık. Beş dakika kadar arabayı boş bırakmıştık. Sonra o akşam ulaşmak ümidiyle Syrtis'e gitmek için yola çıktık.

Fakat bu o kadar da kolay değildi. Şehrin dışına çıktığımızda motor teklemeye başladı. Misrata'nın diğer yakasına otuz kilometre kadar uzakta geceyi geçirmek için durmak zorunda kaldık. Güneş batıyordu ve düz arazinin üzerine bir sis çökmüştü. Sisin arasından orada burada Bedevilerin yaktıkları ateşleri görebiliyorduk. Arabanın arkasından çadırı ve battaniyelerimizi alırken hayretle bizimle gelmek isteyen genç Arabı bulduk. Misrata'daki kısa molamızdan faydalanarak arabaya saklanmıştı.

"Geriye yürüyerek dönmeyi hak ettin" dedim. Syrtis'e varmadan önce durmamızı beklemediği açıktı. Fakat o kadar çok yalvardı ki onu bağışladım. Çadırımızı kurmak ve kampı hazırlamak için bize yardım etti.

İşimiz bittiğinde hava oldukça kararmıştı. Akşam yemeğini yedik. Bir ateş yakıp gece boyu dinlenmeyi düşünürken sisin

ortasından iki karaltı yaklaştı. Bunlar bizimkine yakın bir kamptan gelen iki Bedeviydi. Süt ve birkaç yumurta getirmişlerdi. Misafirperverlik kuralları icabı onları çadıra davet ettim. Gece yarısına kadar oturup kendilerinden ve hayatlarından bahsettiler.

"Bizim için hayat kolay değil" dedi biri. "Artık tüfek taşıma iznimiz yok ve nereye kamp kuracağımıza karar vermemize de müsaade etmiyorlar. Nufilia'nın diğer tarafındaki büyük verimli arazilerde yaşamamız bile yasak."

"Peki neden?"

"Teslim olduk. İtalyanlarla savaşa devam etmek imkânsızdı. Gittikçe daha da fakirleşiyorduk. Sığırlarımız su içemesinler diye kuyularımıza beton döktüler. Sonunda teslim olmaktan başka yapabilecek bir şeyimiz kalmadı. Netice ne oldu? Şimdi yavaş yavaş açlıktan ölme derecesine geldik. İtalyan Hükümeti'ne vergi ödemek zorundayız ve bağımsız Bedevilerin yaşadığı bölgelere gitmemize müsaade etmiyorlar. Çünkü İtalyanlar asilere katılmamızdan korkuyorlar. Son derece ümitsiz bir durumdayız."

Diğeri araya girdi: "Bence İtalyanlar bizi tamamen yok etmek istiyorlar."

"Bu imkansız" dedim. "Tahminimce sadece isyana son vermek istiyorlar."

"Ne isyanı?" diye aceleyle karşılık verdi biraz önce araya giren Bedevi. "İsyan falan yok. Sadece atalarımızın bizden önce sahip olduğu topraklarda umutsuz bir var olma kavgası var." Aynı sakin ses tonuyla devam etti: "Fakat Allah'ın dediği olacak. Giderek daha da cahil, daha da fakir oluyor ve bizi tanımladıkları gibi daha da hayvanlaşıyoruz."

Ertesi sabah hızla toparlandık ve Syrtis'e doğru yola çıktık. Hâlâ arabayla ilgili sorunlarımız vardı. Olması gerektiği gibi

çalışmıyordu. Sabah vakti birkaç kere lastiğimiz de patladı. Fakat henüz medeniyetten tamamen uzaklaşmamıştık. Misrata ve Syrtis yolunun yarısındayken küçük bir köyde mühürlenmiş tenekelerde benzin satan bir dükkana girdik. O benzine çok ihtiyacımız vardı. Motor normalden daha fazla benzin yaktığı için elimizdeki son benzin stokumuzun bizi Syrtis'e kadar götürüp götürmeyeceğinden şüpheliydik.

Arazi gittikçe düzleşiyordu. Yol kaybolmuştu ama çöl yüzeyi araba kullanmak için idealdi. Sanki eski bir deniz yatağı gibi görünüyordu ve solumuzda uzaktan denizin mavi çizgisini görebildiğimiz için yönümüzü sabit tutmamız oldukça kolaydı.

Muhammed yanıma oturdu.

"Anlat bakalım" dedim, "nasıl hem yazabiliyorsun hem de okuyabiliyorsun. Senin yaşında bir çocuk için çok alışıldık bir durum değil bu."

"Babam öğretti" diye cevap verdi.

"Babanın memleketi neresi peki?"

"Şu anda bulunduğumuz yerden çok uzakta olmayan bir vaha." Bir süre oldukça sessiz bir şekilde oturdu ve sonra ekledi: "seninle gelmekten korkmamamın nedeni bu. Bedeviler gelirse eğer onlara babamın kim olduğunu söylersem bize zarar vermezler." Gözleri parlıyordu. "Babam çok büyük bir şeyhti, herkes onu tanırdı."

"Peki, ölme sebebi neydi?"

Muhammed, sanki çok doğal bir şeymiş gibi cevap verdi: "İtalyanlar vurdu."

"Ne yaptı ki vurdular?"

"Hiçbir şey."

"Ama insanlar hiçbir şey yapmazsa vurulmazlar."

Muhammed kaşlarını çattı. "Çok iyi hatırlamıyorum. Üç yıl önceydi. İtalyanlar buraya ilk geldiğinde olmuştu. Allah'ın izniyle babam hayattayken çok iyi günler geçirmiştik."

"Ne açıdan?"

"Hiç deve etinin tadına baktın mı? İnan bana, o kadar lezzetlidir ki. Biz çok sık yerdik." Hâlâ o günlerin heyecanını yaşıyordu. "Her gün hurma yiyip deve sütü içmeyi alışkanlık haline getirmiştik." İçini çekti. "Şimdi bunlara asla sahip olamam."

"Ama burada iyisin değil mi?"

"Evet. Seni amcamdan çok daha fazla sevdim. Hem o bir asker. Her şey babam hayatta olsaydı çok güzel olacaktı."

"Nasıl vuruldu?"

"Her şeyi çok iyi hatırlamıyorum ama şehrin dışında savaşıyorlardı ve bir gün o ve bizim vahadan dokuz kişi İtalyanlar tarafından şehre getirildi. Hepsi zincirlenmişti. Vallahi çok korkunçtu! Annem her kadının yaptığı gibi feryat etti ve saçlarını yoldu. Hepimiz açlıktan ağlıyorduk. İki küçük erkek kardeşim dokuz gün boyunca hiçbir şey yemediğimiz için öldü. Sonra babam vuruldu."

"Sen gördün mü?"

"Evet. On kişi birden bir duvara dizildiler. Ağabeyim ve ben ona elveda demek için gittik. Sonra askerler tetiği çektiler. Babam henüz ölmemişti. Kaçabileceğini düşünüyorduk. Fakat askerlerden biri yanına gitti ve kafasından vurdu."

Küçük çocuk o kadar samimi anlatıyordu ki gerçeği anlattığına inanmaya mecburdum. O ana kadar hiç yalanını yakalamamıştım.

On dakika yola devam ettik. Motor hâlâ tekliyordu. Syrtis'e ulaşmamıza yaklaşık 30 km kalmıştı ki burnuma bir yanık kokusu geldi. Yağ yanıyordu. Hemen motoru durdurduk ve rad-

yatörün su akıttığını fark ettik. Betonun çözülmüş olabileceğinden endişeleniyorduk ama sadece radyatörün altında bir vidanın düştüğünü keşfettik. Oraya uyan bir vida bulup taktık ve Muhammed'le birlikte radyatör için biraz su getirmek için birkaç kilometre ilerideki denize doğru gittik.

Sahilde çeşitli hayvan izleri vardı. Muhammed bunların hepsini tanıyordu.

"Bak bu sırtlan" dedi. "Bu bir çakal ve görüyorsun bu da leopar."

"Burada leoparlar da mı var?" diye sordum şaşkınlıkla.

"A evet. Hem de çok var. Eminim birkaç tanesini görürüz."

Suyu getirip radyatörün içine döktük ve Syrtis'e doğru yöneldik. Büyük bir hisarın göründüğü şehrin biraz uzağında kaçak yolcumuzu bıraktık. Onun hatırı için tehlikeye girme riskini alamazdık, Syrtis'e kadar kendi başına gitmek zorundaydı.

Hava kararmaya başlamıştı ve Syrtis'in her yanını çevreleyen dikenli tellerin içine doğru arabayı sürüyorduk. Fakat oradan girmeye çekindik ve bir nöbetçinin aşağı yukarı yürüdüğü girişten girerek küçük bir tepenin üzerinden geçip meydana ulaştık.

Syrtis'in komutanı şişman bir albaydı. Bedevilerin dinlerini değiştirmekle görevli Fransisken mezhebine bağlı bir rahiple birlikte neşeli bir sohbet yaparak ağzındaki uzun piposuyla meydanda bir aşağı bir yukarı yürüyordu. Meydana vardığımızda şişman bacaklarının onu taşıyabildiği kadarıyla hızlı hızlı bize doğru geldi.

"Nereden geliyorsunuz ve nereye gidiyorsunuz?" diye sordu kuşkulu bir ifadeyle. Pasaportlarımızı gösterdim ama o, Arap kıyafetlerimizi baştan aşağı inceledikten sonra şöyle dedi: "buradan sonrasına gidemezsiniz. Şimdiye kadar hiç kim-

senin Syrtis'ten ötesine gitmesine izin verilmedi. Trablusgarp'tan yeni düzenlemeleri öğrenmeliyim." Duraksayarak ekledi: "Geceyi nerede geçireceksiniz? Burada hiç yer yok."

"Önemli değil" dedim. "Bizim kendi çadırımız var. Dışarıda bir yerde kamp kuracağız."

Hiç cevap vermedi ve biz de çadırımızı kuracağımız bir yer bulduk. Syrtis, İtalyan sömürgesi olan Eritre'den gelen yerli Hıristiyan askerlerle doluydu. İtalyanlar güvenilmez bulduklarını Araplarla yapamıyorlar, Bedevilerle savaşıyorlar ve sonuç olarak Trablusgarp ve Cyrenaica sömürgelerinden siyah birlikleri ithal ederek büyük askerî gruplar oluşturuyorlardı.

Syrtis'in aşağısında çadırların dışında yanan ateşleriyle büyük bir Bedevi kampı vardı. Tarbox uykuya daldı ama Muhammed ve ben kampı görmek için aşağı doğru yavaş yavaş yürümeye başladık. Böyle bir fakirliği hiçbir yerde görmemiştim. Kadınların üzerinde sadece etraflarına doladıkları yırtık paçavraları vardı ve erkekler de onlardan farksızdı. Açlıktan ölmek üzere olan çocuklar koşarak geldiler ve bozuk para için dilendiler.

"Ne zamandır buradasınız?" diye sordum Bedevilerden birine.

"Üç aydır" dedi, "ve ne zaman buradan başka bir yere gidebileceğimize izin vereceklerini de bilmiyoruz. Biz sadece gezinerek yaşayabiliriz. Burada koyunlarımız için daha fazla ot yok. Şimdi hayatta kalmak için onları satıp, geride kalanlara yem almalıyız. Ne yapacağımızı bilmiyorum."

"Tek bir bölgeye yerleşmenizi mi istiyorlar?"

"Allah bilir. Bence hepimizin ölmesini istiyorlar."

Ateşler parlak bir şekilde ışık saçıyordu. Ateşi karıştıran pejmürde kadınların yüzü açlıktan yırtıcı kuşlar gibi keskinleşmişti. Çocuklar gerçek çocuklar gibi değillerdi. Korkunç bir

şekilde bir deri bir kemik haline gelmişlerdi. Kaburgaları görünüyordu ve karınları şişmişti.

Ertesi sabah Nufilia'ya gitmek için yola çıktık. Albay Trablusgarp'a telgraf çekmiş ve iznimizi doğrulayan bilgiyi almıştı. Sonra bizim geleceğimizi Nufilia'daki telsiz istasyonuna bildirdi.

Syrtis'in diğer tarafında bütün yol izleri kaybolmuştu. Sırtına koyun kürkü geçirmiş bir çobana rastladık. Bize sanki hayalet görmüş gibi bakıyordu. Aylardır burada yaşıyordu. Aylardır hiç insan görmemişti ve daha önce bir araba görmüş olması ise tamamen ihtimal dışıydı. Yanına yaklaştığımızda yerden kocaman taşlar alıp bizi tehdit etti. Bağırarak hiçbir kötü niyetimiz olmadığını, sadece biraz keçi sütü almak istediğimizi söyledik. Muhammed ona kovamızı verdi ve o da iki koyunu sağdı ama bizden para almadı. Onu ve koyunlarını rahat bırakıp oradan gidersek istediğimiz kadar süt alabileceğimizi söyledi. Onun ve halkının nerede yaşadığını sorduğumuzda doğuyu işaret etti ve şöyle dedi: "Kampımız birkaç günlük mesafede. Yakında oraya gideceğim."

Uzun süre bir tepede durup arkamızdan bizi izlediğini görebiliyorduk. Arazi oldukça kasvetliydi. Orada burada sakınmamız gereken derin dar çukurlar vardı. Önemli olan uzun süre tek bir taraftan ilerlememekti. Devamlı denizi izlememiz gerekiyordu. Böylelikle doğru yolda ilerlediğimizden emin olabilirdik.

Birkaç saat sonra yemek yapmak için durduk. Tarbox Syrtis'ten aldığımız tavuklardan birinin boğazını tam kesmek üzereydi ki Muhammed dokunmasına izin vermedi.

"Bunu sen yapmalısın" dedi beni işaret ederek. "Nasıl yapılması gerektiğini biliyorsun." Bu yüzden tavuğun boğazını ben kesmek zorunda kaldım. Muhammed'e kafası kesildiğinde aynı şekilde kanın akacağını anlatmaya çalıştım ama o aynı şey olmadığı konusunda ısrar etti. Sert bir şekilde şah damarı kesilmedikçe hiçbir şekilde yemeyeceğini söyledi.

Denizden çok uzakta olmayan Libya Çölü burada adeta hafif esintinin etkisiyle dalgalanan çiçeklerden bir halı gibiydi. Arılar bir çiçekten diğerine konuyordu. Güneş ciddi şekilde yakıcı bir hale gelmişti. Ufukta sıcağın etkisiyle titreşen hava, zaman zaman gördüğümüz çalılıkları uzun palmiyelerle dolu büyük bir vaha zannetmemize neden oluyordu. Öğleden sonra su sızdırdığını fark ettiğimiz radyatördeki su kaynamaya başladı. Çok fazla akıtmıyordu ve eğer acele edersek Nufilia'ya ulaşabileceğimizi umut ediyorduk. İçme suyumuzun birazını radyatöre döktük. Fakat kum gittikçe yumuşaklaştığı için hızlanmak oldukça zorlaşıyordu. Zaman zaman derine batıyorduk ve güç bela yarım saatte arabayı çıkarmamız gerekiyordu. Bu ise, her seferinde değerli suyumuzdan biraz daha kaybetmemize neden oluyordu.

Saat üç gibi bir vahaya vardık. Burası son derece tenhaydı ama çok güzel suyu olan iki kuyu ve harabe bir ev bulduk.

"Çadırımızı buraya kurmaya ve radyatörü tamir etmeye ne dersiniz?" diye sordum Tarbox ve Muhammed'e. İkisi de bunun iyi bir plan olduğu konusunda benimle hemfikirdiler.

Vaha denizden sadece elli metre uzaktaydı. Yirmiden fazla hurma ağacı, çalılıklar ve çiçekler bulunan arazi oldukça verimli görünüyordu. Denizden uzaktaki çölden keskin bir şekilde ayrılıyordu. Güneydoğuya doğru, Nufilia'ya gitmek için geçmemiz gereken yolda kurumuş büyük bir göl vardı. İçinde tek bir yaprak dahi büyümediğinden çok yakın zamanda içinde tuzlu su olduğu belliydi. Sadece vahada hayat vardı. Eski harabe evde korkunç bir akbaba duruyordu. Ona doğru yaklaştığımız her adımda iğrenç boynunu uzatıyor, havalanıp yavaşça daireler çiziyordu. Hurma ağacına yuva yapmış kuzgunlar ve kargalar tarafından kovalanıyor ve boğuk bir sesle sürekli olarak bağırıyordu. Çölde ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. Hareketsiz durduğunuzda çöl çalılıkları arasından

esen rüzgarı ve sürekli kıyıya vuran dalgaların sesini duyabiliyordunuz.

Kısa bir süre sonra çadırımızı kurduk ve radyatörü tamir etmeye başladık. Delik beklediğimizden çok daha ciddi boyuttaydı ve tamir edilmesi çok zordu. Bereket versin yanımızda lehim aleti vardı. Bütün öğleden sonra deliği lehimlemeye çalıştım ama metal bir türlü tutmuyordu. Akşama doğru denizden bir sis geldi ve çölün üzerine çöktü. Hava soğuyordu. Tarbox baltayı alıp ölü çalılıklardan dallar kesmeye başladı ama Muhammed onu durdurdu.

"Burada asla ateş yakılmamalı. Eğer Bedeviler gelip de ateşi ve arabayı görürlerse İtalyan olduğumuzu düşünürler ve biz çadırdan çıkana kadar hepimizi vururlar."

"Evet bu doğru" dedim. "Bedevileri tamamen unutmuşum."

İki tavuk çadırın etrafında gıdaklayıp duruyordu. Birini yakaladık. Makarna ve Syrtis'ten aldığımız sebzelerle birlikte çorba tenceresine koyduk. Yemeği çadırın içinde yaptık ve etrafını battaniyelerle örttük. Böylelikle ışık dışarıdan görünmüyordu. Maalesef hiç silahımız yoktu. Sonra silah satın almamamızın Bedevilerin bizim barışçıl niyetimizi anlamalarını sağlamak açısından daha akıllıca olduğunu düşündük. Battaniyelerimize sarınıp uykuya daldık.

Geceleyin saat iki gibi çadırdaki bir hışırtı sesiyle uyandım. Hava zifiri karanlıktı ve gökyüzü bulutluydu. Önce bir süre sessizce yattım ve ışığı yakmaya cesaret edemedim. Sonra Muhammed'in kolunu tuttum, o da uyanıktı.

"Bir şey duyuyor musun?" diye fısıldadım. Karanlıkta el yordamıyla Tarbox'un elektrikli fenerini ve baltasını bulduk. Çabucak çadırın eteğini açtım ve dışarıya çıktım. Dışarıda büyük bir çakal vardı. Yere çaktığımız bir kazığa bağladığımız son tavuğumuzu kemiriyordu. Daha yeni parçalarına ayrılmış-

tı ama öldürülürken hiçbir ses duymamamız oldukça tuhaftı. Elimdeki baltayı çakala doğru fırlattım. Hırıldadı ve biraz uzağa gitti. Sarı gözleri fosforlu gibi parlıyordu. Orada kalmasına izin vermekten başka yapılabilecek bir şey yoktu. Tekrar uykuya daldık, saatler geçti ve sonra üçümüz de uyandık.

Esrarengiz bir ses çadıra doğru yaklaştı ve sonra birden yok oldu. Şimdi yukarıdan üzerimize geliyordu ve sonunda ses her taraftaydı. Her şeye tepkisiz olan Muhammed ciddi şekilde korkmuştu.

"Burada birisi ölmüş olmalı" dedi kesin bir kanaatle. "Bu cinlerin uğuldaması."

"Saçmalık!" dedim. "Eminim ya kuşlardır ya da yarasalar." Çadırın eteğini açıp dışarı çıkmaya kalktım ama Muhammed beni durdurdu.

"Lütfen gitme" diye yalvardı. "Cinler çok güçlüdür. Senin bir tavuğu öldürebilmen gibi kolaylıkla seni öldürebilirler."

Muhammed battaniyelerin içine girdi ve Kur'an'dan bildiği bütün sureleri okumaya başladı.

"Şimdi bize zarar veremezler" diye açıkladı ve tekdüze bir tonlamayla okurken hepimiz uykuya daldık.

Ertesi sabah radyatörü tekrar sıkıştırmaya çalıştık. Mümkün olduğunca tamir etmeyi başardık ve biraz su depolayarak yola çıkmak için hazırlandık. Denizin yakınında başka kuyular da bulacağımıza ve su sıkıntısı çekmeyeceğimize inanıyorduk.

Tam yola çıkmıştık ki Muhammed beni ve Tarbox'u çağırdı. Palmiye ağaçlarının yanında dikiliyordu.

"Gelin ve görün" dedi. "Gece size söylediklerim tamamen doğruymuş. Çadırın etrafındakiler cinlermiş."

Muhammed dört mezar bulmuştu. Ölülerin çok derine gömülmediği belliydi. Kemikleri etrafa yayılmıştı ve onları topra-

ğın üstüne çakallar çıkarmış gibi görünüyordu. Orada burada kıyafet parçaları vardı.

"Bunlar İtalyanlarmış" diye bağırdı Muhammed. "Giydikleri üniformalardan anladım."

Ölülerin aceleyle gömüldüğü belliydi. Bu korkutucu vahayı çabucak terk ettik.

Çok geçmeden eski bir deniz yatağı olan çölün bir sonraki kısmını geçtik. Adeta bir ana yol gibiydi, istediğimiz hızda ilerleyebiliyorduk. Sonra tekrar kum ve üzerinde sert dikenli uzun çalılıkların büyüdüğü kum tepecikleri geldi. Öğleyin ciddi bir engelle yüzleşmek zorunda kaldık. Burası bizden önce birkaç metreden fazla derin olmayan küçük bir göldü fakat içindeki kum çözülüp bataklık kumuna dönüştüğü için etrafından arabayla geçmek imkansızdı. Dolayısıyla eğer araba batarsa asla dışarı çıkaramazdık. Gölün içine doğru yürüdük. Dibi sertti ve en dipteki suyun derinliği en fazla bir metreydi. Bu da suyun motora ulaşması için yeterli bir derinlikti. Bu yüzden arabayı mümkün olan en hafif hale getirmek için yükümüzü karşı tarafa taşıdık. Geriye döndüm ve son hızla arabayı karşıya geçirmeye çalıştım. Diğerleri de arkadan ittiler ve rahatlıkla karşıya geçtik.

Yanmış gibi görünen bir uçak enkazının yanından geçtik. Bir süre sonra bir tepeceğin üzerinde bir murâbıt kabri gördük. O ana kadar gördüklerim arasında en basit olanıydı. Kabrin etrafına vahşi hayvanlar cesede ulaşmasınlar diye iri kaya parçaları konulmuştu. Kabir, kayaların arasına yerleştirilmiş sopalardan inşa edilmişti. Sopaların üzerinde kumaş parçacıkları dalgalanıyordu.

"Burada yatan Bedevi şeyhlerinden biri" diye açıkladı Muhammed. "Büyük bir adamdı. Biz de şeyhlerimizi bu şekilde gömeriz."

"Peki bu kumaş parçalarının anlamı nedir?"

"Onlar onun kıyafetleriydi."

Bazı yerlerde kumaş parçaları birbirine bağlanmıştı ve cep gibi biçimlendirilmişlerdi. İçine para yerleştirildiği anlaşılıyordu.

"Buradan geçenlerin kullanması için" dedi Muhammed. "Bütün Müslümanlar mallarının kırkta birini fakirlere verirler. Ama özgür Bedevilerin arasında hiç yoksul olmadığı ve diğer insanlarla iletişime geçmedikleri için onlar kırkta birlik mallarını bir murâbıtın kıyafetine dikerler. Paraya ihtiyacı olan herhangi biri bunu alabilir."

Biz de kendi bağışımızı bu yırtık kıyafetlere diktik.

Saat üç olmuştu. Sıcak sis ufukta titriyordu. Yemek molası için durduk. Biraz ekmeğimiz ve marmeladımız vardı. Biraz da çay yaptık. Kısa bir süre için otururken uzakta bir toz bulutu fark ettik. Birkaç dakikalığına bunun ceylan sürülerinden kaynaklandığını düşündük fakat yavaş yavaş toz bulutunun içindeki görüntüleri ayırt etmeye başladık. Bunlar atlı adamlardı ve son hızla güneşte parıldayan tüfekleriyle üzerimize geliyorlardı.

"Bedevi" dedi Muhammed. Tarbox'a baktım. Bu, serüvenimizin sonu mu olacaktı? Özgür Bedevilerin öldürme yolları hakkında çok fazla şey duymuştuk ve şimdi onları hızlı bir şekilde nasıl İtalyan olmadığımıza ikna edecektik?

Atlı adamlar hızla yaklaştılar. Arabayı görmüşlerdi. Öndeki adam başının üzerinden tüfeğini sallıyor ve atını mahmuzluyordu. Arabanın arkasında bir köşeye çekildik. Ateş etmeye başlarlarsa kurşunlardan korunabilirdik. Bir dakika içinde beş atlı yanımıza ulaşmıştı.

Liderleri bir zenciydi. Bir tür üniforma giymişti ve tüfeğini bize doğrultmuş bir şekilde bulunduğumuz yere doğru yürüdü.

"Bu arabayı nereden buldunuz?" diye sordu bozuk bir Arapça'yla.

"Benim arabam" diye cevap verdim.

"Peki burada olması gereken Amerikan ve İngiliz adamlar nerede? Onları öldürdünüz mü?"

İyice sersemlemiştik.

"Evet, neredeler?" Ses daha da tehditkâr bir hale geliyordu.

"Ama onlar biziz."

"Siz!" Tüfeğini kaldırdı. "Şimdi gerçeği söyleyin, nerelisiniz?"

"Ama onlar biziz" diye tekrar ettim.

"Peki neden Arap kıyafetleri giydiniz?"

Açıkladım ve ona nereli olduğunu sordum.

"Nufilia. Siz gerçekten Amerikan ve İngiliz'seniz üç gün önce Syrtis'ten sizin geleceğinize dair bir telgraf geldiğini ve bizim de sizi aramak için gönderildiğimizi söylemeliyim. Ama şimdi her şey yolunda."

Hepsi atlarından indiler. Ateş yakıldı ve çay yaptık. Zenci devam etti:

"Buraya kadar güvenli bir şekilde geldiğiniz için çok şanslısınız. Buralar Bedevilerle doludur. Dün geceyi nerede geçirdiniz?"

İki tane kuyunun bulunduğu vahadan bahsettim. Islık çaldı.

"Orada mı!" Dişlerini göstererek sırıtıp diğerlerine baktı. "Beş askerimiz geçen ay orada öldürüldü. Bedeviler sıklıkla oraya gelip develerini sularlar."

Yolda gördüğümüz kaza yapmış uçaktan da bahsettim ve o da şöyle dedi:

"Evet, şeytanlar gibi ateş açıyorlar. Bunu duymuştum. Sıradan bir tüfekle düşürmüşler. Çok komik bir hikaye." İçten bir şekilde kahkaha atmaya başladı. "Pilot bu kazada ölmüş. Tabii ki motor paramparça olmuş. Bedeviler bu olayı kutlamak iste-

mişler. Petrolü ateşe vermişler ve yanan ateşin etrafında dans etmeye başlamışlar. Vallahi sonra olanlar oldu. Uçak patladı. Tıka basa bomba doluydu. Bütün Bedeviler öldü."

"Fakat uçağın etrafında hiç kemik görmedik."

"Hayır. Tahminimce diğer Bedeviler gelip ölüleri aldılar.

Zenci, atını arkadaşlarıyla birlikte göndererek bizimle birlikte arabaya bindi ve Nufilia'ya doğru yola çıktık. Yaklaşık 30 km gittikten sonra kumda iç kısımları gösteren bir tabela gördük. Üzerinde hantal bir yazıyla "Nufilia'ya 30 km" yazıyordu.

Burası, yavaş yavaş muntazam bir patika haline gelmiş oldukça belirsiz bir at yoluydu. Denizden yaklaşık 30 km ileride Nufilia'yı görebiliyorduk. Dikenli tellerle çevrili ve yüksek tepeler arasındaki vadide bulunan kaleye yaklaştığımızda hava kararmıştı. Çatıdan devasa bir ışık kaynağı parıldıyor ve hangi yoldan gideceğimizi gösteriyordu. Aniden karşımıza bariyer çıktı. Zenci, parolayı söyledi, kapı açıldı ve hisarın avlusuna arabayla girdikten sonra askerlerin yemekhane olarak kullandıkları küçük ahşap bir baraka olan ana binaya doğru gittik.

Komutan Pauli adında bir yüzbaşıydı. Nazik bir şekilde dışarıya kadar gelip bizi karşıladı ve oradaki diğer beş askerle tanıştırdı: Şen şakrak şişman bir doktor, topçu sınıfından iki teğmen, telsiz operatörü ve bir süvari.

"Buraya gelirken sıkıntılarla karşılaşmış olmalısınız?" diye sordu Komutan Pauli. "Syrtis'e gelişinizle ilgili birçok telgraf aldık. Saldırıya uğramış olduğunuzu düşünerek korkmaya başlamıştık."

"Sıkıntıya sebep olan tek şey radyatörümüzdü."

"Şimdi normale döndü mü?"

"Hayır, doğru dürüst lehimleyemedik."

Bir tamirci çağırdı ve radyatörü tamir etmesi için bakmasını söyledi.

"Şimdi umarım bizimle birlikte akşam yemeğine katılırsınız. Yemek uzun süredir bekliyor."

Tıka basa makarna ve kızarmış oğlak yedik. Bize bir de oda verdiler.

Ertesi gün arabayı tamir etmekle meşguldük ama bir türlü beceremedik. Radyatör çok fena hasar görmüştü ve eğer Bingazi'ye gideceksek ciddi şekilde tamir edilmesi şarttı.

Komutan Pauli'nin bürosuna gittim.

"Arghela'ya giden yolun bir haritasını görmem mümkün mü acaba?" diye sordum.

Duvardaki kocaman haritayı işaret etti.

"Buradan Arghela'ya giden yol hakkında çok fazla şey bilmiyoruz" diye cevap verdi. "Yaklaşık üç yüz kilometre uzaklıkta ve birkaç tane atlı devriye bulunsa bile oralardan büyük ordu arabalarımız geçeli beş yıldan fazla oluyor. Maalesef yolu tek başınıza bulamayacaksınız."

"Niye?"

"Arazide tek bir yola bile rastlayamazsınız. Yol boyunca üstesinden gelmenizin imkansız olduğu kocaman çalılıklar vardır. Bir Umm el Rich'e kadar sizinle birlikte bir asker göndermeme izin verirseniz iyi edersiniz."

"Orası neresi?"

"Buradan altmış beş kilometre ileride bir kuyu. Fakat sizinle birlikte göndereceğim muhafız Bir Umm el Rich'ten öteye geçemez. Fakat Cyrenaica'da bulunan Arghela'ya telgraf çekip Bir Merduma'ya bir devriye göndererek size yolu göstermelerini isteyeceğim."

"Bir Merduma da nedir?"

"Bir Umm el Rich'ten yaklaşık otuz kilometre ileride iki kuyu. İkisinin arasında bir vadi var ve iki yanında da iki tepe yükselir."

Ertesi sabah yola çıkabileceğimizi Arghela'ya telgrafla haber verdi. Fakat radyatörü su geçirmez hale getirmek oldukça zor bir hale geldiği için iki gün daha Nufilia'da kalmamız gerekiyordu. Sonunda 15 Mart'ta yola çıkmak için hazırdık. İki tane oğlak satın aldık. Arabanın arkasında meleye meleye bizimle geleceklerdi. Büyük bir paket makarna, altı somun, biraz hurma ve birkaç kilo patates aldık. Bize rehberlik edecek asker yanıma oturdu.

Arazi berbat durumdaydı. Birkaç metre derinliğindeki sel yataklarından geçmek, yoğun fundalıkların arasından ilerlemek ve düşük viteste çalıları kıra kıra gitmek zorundaydık. Yükümüzü emniyetli bir şekilde sıkı sıkıya bağladığımız halde kimi zaman gevşiyor ve Muhammed ile Tarbox bir şey kaybetme ihtimaline karşı devamlı dikkatli bir şekilde eşyalarımızı kontrol etmek zorunda kalıyordu.

Öğle saatlerinde Bir Umm el Rich yolunun ancak yarısına gelebilmiştik. İki lastiğimiz patlamıştı. İç tekerlekleri çıkardığımızda yoldaki çalılıklar nedeniyle tamamen keskin dikenlerle kaplı olduklarını gördük. Kükürtle sertleştirmek için yanımızda -seksen tane delik için yeterli sayıda olması gerekiyordu- yama getirmiştik. Yola çıkmadan önce en az kırk tane deliği tamir etmeliydik. Boğucu bir sıcak vardı ve terden sırılsıklam olmuştuk. Üzerinden geçtiğimiz çukurlardan kaynaklanan çarpmaların etkisiyle arabanın yaylarının hâlâ dayanıyor olması adeta bir mucizeydi.

Arazi biraz daha düzelmişti. Asker birdenbire ufukta en az on ceylandan oluşan bir sürü fark etti. Tüfeğini hazırladı. Ben de gaza bastım, berbat arazinin üzerinde çılgınca zıplıyorduk. Fakat bir tane ceylan yakaladık. Asker ateş etti ama kaçırdı. Bir kere daha denedi ve bu sefer başardı. Ceylanlardan biri yere düştü ve biz de hemen boğazını kestik. Bu heyecanlı av macerasında bariz bir şekilde pusulayı şaşırmıştık. Sonunda asker

doğru yolu bulduğunu söyledi ve biz de onun talimatları doğrultusunda sağa sola zikzak yaparak yolumuza devam ettik.

"Eğer tekrar dönmemiz gerekecek olursa, kendi izimizi takip edip asla geri dönemeyeceğiz" dedim Tarbox'a.

Rahatsız bir şekilde kıpırdandı. "Hayır. Neyse ki yanımızda rehberimiz var."

Saat altı gibi çölün üzerine sis çökmeye başlarken ve güneş kocaman kan kırmızısı bir top gibi görünürken Bir Umm el Rich'i o gün bulup bulamayacağımız konusunda şüphelenmeye başladım. Birdenbire asker bağırdı:

"Durun, sanırım burası."

Yakınımızda, tekdüze arazi yapısındaki diğer tepelere benzeyen yuvarlak bir tepe vardı. Tepenin üzerinde çeşitli at izleri görünüyordu.

Kuyu tepeden yaklaşık kırk beş metre ilerideydi. Bir metre genişliğinde kumun içinde bulunan çukuru yirmi metre uzaktan farkedebilmek imkansızdı. İçine bir taş attım ve saniyeler sonra dibe değdiğinde ses geldi. Her ne kadar oldukça derinde de olsa su vardı. Kovamız ve halatımız da vardı. Bir kova su çektik ve içtik. Suyun tadı iğrençti. Hem tuzlu hem de kükürtlüydü. İçilemez durumdaydı. Sonra arabayı boşalttık. Çadırı kurduğumuzda içinde on yedi litre içme suyu olan kabımızı aradım ama bulamadım. Büyük ihtimalle avcılıkla meşgulken düşürmüştük.

Karanlık çökmüştü. Bir ateş yaktık ve radyatör suyuyla çay yaptık. Yiyebileceğimiz kadar ceylan eti kaynatıp yedik. Sonra da uykuya daldık.

"Hepimiz uyuyacaksak ben uyanık kalırım" dedi asker. "Çok fazla Bedevi var. Nöbetleşe beklemeliyiz."

Bütün gece sırasıyla çadırın dışında nöbet tuttuk. Sis her tarafı kaplamıştı. Her şey hayalet gibi görünüyordu. Sonunda güneş doğunca sis kayboldu.

Arabayı tekrar yükledik.

"Ben daha ileriye gelmiyorum" dedi asker tam yola çıkacakken.

"Nufilia'ya geri yürüyerek dönemezsin" dedim.

"Bu gece bir şekilde oraya ulaşmalıyım" diye cevap verdi.

"Peki biz nasıl yalnız başımıza yolu bulacağız?"

"Çok kolay." İki büyük dağ sırtının arasındaki büyük vadinin bulunduğu güneyi işaret etti. "Bir Merduma'ya ulaşana kadar bu vadiyi takip etmeniz yeterli. Kolaylıkla fark edebileceğiniz iki kuyu var. İyi de suyu var. Orada sizin için bekleyen bir muhafız bulacaksınız."

Ceylanın geri kalanını omuzlarına yüklendi ve yanına bir somun, bir kayısı konservesi alarak Nufilia'ya doğru yola çıktı.

Bir Merduma tek bir çimenin bile bulunmadığı yaklaşık doksan metre genişliğinde yuvarlak bir alandı. Ortada üzerinde iki kuyu bulunan iki tepecik vardı. Yakındaki kuyu Bir Umm el Rich'tekiyle aynı derinlikteydi fakat çektiğimiz su, diğer kuyudaki kükürtlü sudan çok daha temizdi. Sadece süzerek ayırmak zorunda kaldığımız küçük larvalarla doluydu. Ortalarda muhafız falan yoktu. Önce oldukça erken geldiğimizi düşündük fakat sonra taze at gübresini fark ettik. Muhafızın sabredemeyerek bizden az önce oradan ayrıldığı belliydi.

Güneş şiddetli bir şekilde parlıyordu. Oğlak susuzluktan meleyip duruyordu. Kuyudan biraz su içirtmeyi başardık. Alanın etrafında yürürken sağ tarafta gerçek bir istihkam ve solda bir tepede de hendekler bulduk.

"Kuyu için savaşmışlar gibi görünüyor" dedim Tarbox'a. "Kuma saplanan kurşunların izlerini hâlâ görebilirsin."

Her taraf sessizdi. Sadece bir çift akbaba mavi gökyüzünün altında yükseklerde uçuyordu. Sert çalılar birden hareket

etti. Tepeden birilerinin bizi gözetlediği hissettik ve her an bir kurşun ıslık çalarak gelebilirdi. Hepimiz Arap kıyafetleri giymiştik.

"Bedeviler su için gelmiş olmalılar" dedim Tarbox'a.

"O zaman, arabayı gördüklerinde kesinlikle İtalyan olduğumuzu düşünecekler ve biz açıklama yapana kadar çoktan bizi vuracaklar" dedi Tarbox.

O sırada oğlağın ağzına kuru saman parçaları tıkıştırmaya çalışan Muhammed'e işaret ettim.

"En iyisi buradan uzaklaşmak. Haydi Muhammed, bir yol bulabilecek miyiz bakalım."

Bir Merduma'nın diğer tarafına geçtik ve beyhude yere gevşek kumun içinde at izlerini takip etmeye çalıştık. Aniden Muhammed bana bağırdı.

"Bak! Bak!" Sabırsızca elini sallıyordu. "Bir araba izi! Bu iz mutlaka gideceğimiz kaleye çıkıyordur."

Hiçbirimiz Arghela'ya hangi yoldan gidildiğini bilmiyorduk ve haritada da gösterilmiyordu. Geldiğimiz yolun tam tersi yöne doğru giden bu izlerin oraya gittiği daha büyük olasılıktı.

Son kayısı konservemizi de yedik. Her ne kadar tuzlu da olsa daha önce doldurduğumuz bulanık sudan daha iyi olduğu için radyatörü Bir Merduma'dan aldığımız suyla doldurduk. O sırada ön iki lastiğin patladığını fark ettim. İç lastikler tamamen deliklerle kaplıydı. Onları da tamir ettiğimizde elimizde yaklaşık yirmi yama kalmıştı.

Sonra yolu takip etmeye başladık. Bazen izler tamamen kayboluyordu ve arabadan çıkıp uzun süre izleri bulmak için bakınıyorduk. Çalılıklar ve yumuşak kum üzerinde yola devam etmek zorundaydık. Birçok defa lastiğimiz patladı ve elimizdeki yamalar gittikçe azalıyordu. Güneş battığında Bir Merduma'dan sadece otuz kilometre uzaklaşmıştık. Yani Arg-

hela'ya ulaşmak için yüz altmış kilometre daha yol kat etmeliydik. Keşke Arghela'nın nerede olduğunu bilebilseydik.

Güneş batarken kocaman bir düzlükten geçiyorduk, gözün görebildiği yerde sadece sert dikenler ve kum vardı. Ufukta sadece, güneşin etkisiyle renkleri kırmızıya dönüşen yüksek kireç kayalıklarını görebiliyorduk. Karanlık çökünce yoldaki izleri takip etmek imkansız bir hale geleceği için devam etmeye cesaret edemedik ve kamp kurduk. Tenekede iki üç litre suyumuz kalmıştı ve hâlâ hayatta olan oğlağa verecek bir şey kalmamıştı.

Güneş battıktan sonra kuru bir rüzgar çıktı. Çadırımızı kurduk ve uykuya daldık.

Ertesi gün, Mart'ın 17'sinde yumuşak kum üzerindeki belirsiz izleri takip ederek yaklaşık 90 km ilerlemiştik. Saat üç gibi yüksek bir dağ sırtının yamacına ulaştık. Ben nerede olduğumuza dair bir fikir edinmek için dağa çıkarken patlayan ön lastiklerden birini Muhammed ve Tarbox'un tamir etmesini önerdim. Sonra arabayı takip ettiğimiz yoldaki izlerin arasından tepelerin ortasındaki dar vadiye götüreceklerdi.

İlk tepeye ulaştığımda çok daha yüksek bir dağ sırtıyla karşılaştım. Üzerinde kuyu gibi görünen pek çok taş yapı vardı. Sonradan bunların eski Bedevi kabirleri olduğunu fark ettim.

İzlerin devam ettiği yolun güneyinde çölden başka bir şey yoktu. Gözün görebildiği her yerde sapsarı kum vardı. Ufka kadar uzanıyor orada mavi bir sis bulutuna dönüşüyordu. Yolun, bütün kuyuların betonla örtüldüğü Libya Çölü'nün ortasında yer almadığı büyük bir ihtimal olan Arghela'ya çıkmadığı açıktı. Tepenin diğer tarafına çıktım ve kısa bir süre sonra araba izlerini fark ettim. Sanki daha önce çok sayıda deve buradan geçmiş gibi görünüyordu. Her yerde deve gübresi vardı. Fakat ne bir duman, ne palmiye ağacı, ne de oralarda insan olduğuna dair en ufak bir iz yoktu. Hava kararırken arabayı buldum.

"Arabayı neden götürmedin?" diye sordum Tarbox'a.

"İç lastiği onaramadım. Tamamen delikle dolu ve elimizde hiç yama kalmadı" diye cevap verdi.

"Geri dönsek iyi ederiz. Bu izler Arghela'ya değil doğru çöle gidiyor. Geriye ne kadar suyumuz kaldı?" diye sordum kaygılı bir şekilde.

"Bir litre."

"O zaman yarın Bir Merduma'ya geri dönmekten başka yapacak bir şey yok. En azından orada su bulabiliriz. Yola devam etmek ölüm demek."

İlk defa önümüze çölde ölmek ihtimali çıkmıştı.

Elimizde kalan suyla çay yaptık ve uykuya daldık. Gece boyu üçümüz de rahatsızdık. Dizanteriye yakalandığımızı düşünüyorduk. Sabah Muhammed şöyle dedi:

"Ben neden karnımızın ağrıdığını biliyorum. Bir Merduma'nın ne anlama geldiğini biliyor musunuz?"

"Hayır."

"Müshil etkili kaynak anlamına gelir."

İç lastiği onarmaya çalıştık. Ama imkansızdı. Bir türlü yama yapmayı beceremiyorduk ve kükürtlenmiş kauçuk petrolde çözülmüyordu. Avrupalı kıyafetlerimizi yırttık ve iç lastiğin içine doldurduk. Zar zor içine tıkıştırdıktan sonra tamir etmeyi başardık. Bu biraz işe yaradı. Öğleyin geri dönüş yolculuğumuzun yaklaşık elli kilometresini tamamlamıştık. Geriye yetmiş kilometre kalmıştı.

Şansımız pek yaver gitmiyordu. İki lastiğimiz daha patladı.

Durum git gide daha umutsuz bir hal alıyordu. Hiç suyumuz kalmamıştı. Bulanık sudan dolayı midemiz hiçbir şeyi kabul edemez hale geldiği için son yirmi dört saattir tek bir lokma dahi yememiştik.

Hızlı bir müzakere yaptık ve arabayı terk etmeye, radyatördeki bütün suyu alıp içmeye geriye kalanını da yanımızda götürmeye karar verdik. Böylelikle Bir Merduma'ya canlı olarak ulaşabilme gibi küçük bir ihtimalimiz olacaktı.

Üçümüz de Arap kıyafetleri giydik. Tarbox bir battaniye, biraz makarna ve şeker aldı. Ben de bulabildiğim her türlü halatla birlikte bir kova ve kendi battaniyemi aldım. Muhammed ise içinde radyatörden elde ettiğimiz birkaç litrelik su bulunan tenekeyi ve kendine battaniye aldı. Oğlağın boğazını kestik ve kanını içmeye çalıştık. Boğazımız ve dilimiz susuzluktan tamamen kurduğu halde hiçbirimiz bu mide bulandırıcı sıvıyı yutamadık. Ne zamanımız ne de yemek için iştahımız olmadığı için oğlağı geride bıraktık. Midemiz hâlâ bir tuhaftı.

Saat birde arabadan ayrıldık. On beş dakika sonra uçsuz bucaksız arazi üzerinde kaybolmuştu. Birkaç saat boyunca arka arkaya tek sıra halinde birbirimizin yanından ayrılmadan yürüyerek derin kum üzerinde yolumuzu bulmak için mücadele ettik. Sohbet etmek için çok sıcaktı. Her yarım saatte bir su matarasını elden ele gezdirerek paslı, yağlı, ılık sudan birer yudum içiyorduk. Susuzluğumuz o kadar ciddi boyuttaydı ki, saat üç gibi teneke tamamen boşalmıştı. Bir kenara atıp yolumuza devam ettik.

İnce kumu gözlere ve kulaklara doluşturan bir rüzgar çıktı. Her esinti sanki ateşli bir infilak gibiydi. Bir yarım saat daha sessizlik içinde gözlerimiz izlere mıhlanmış bir şekilde yürümeye devam ettik. Tarbox bana dönüp inledi:

"Benden bu kadar. Biraz dinlenelim."

"Hayır" dedim. "Hiç suyumuz kalmadığını unutma ve geceleyin de izleri takip edemeyiz. Gidebildiğimiz kadar gündüz aydınlığında ilerlemeliyiz."

Muhammed birkaç adım öndeydi.

"Hadi" diye bağırdı ikimize sabırsız bir şekilde.

Tarbox sendelemeye başladı.

Saat dört gibi ufukta bir uğultu sesi duyduk. Durup dinledik ama ne olduğu konusunda bir fikrimiz yoktu. Birdenbire doğu tarafta gökyüzünde iki nokta göründü.

"Uçaklar" diye bağırdım. "Kurtulduk!"

Battaniyelerimizi yere serdik. Üzerimizdeki cüppeleri de çıkarıp onları da sallamaya başladık. İki tane uçak giderek daha yakına geldi. Motorların sesini duyduktan üç dakika sonra tam başımızın üstündeydiler. Bağırdık, çığlık attık, el salladık, fakat ne gördüler ne duydular. 450 metre yükseklikten batıya doğru uçmaya devam ettiler. Sonra kuzeye döndüler ve geldikleri hızla gözden kayboldular.

Onlar gözden kaybolduktan sonra sessizlik iki kat artmış gibi geldi. Çok büyük bir hayal kırıklığı yaşıyorduk, hiçbirimizin bir şey söylemeye cesareti yoktu. Sonunda Tarbox konuştu:

"Eminim bizi aramak için gönderilmişlerdi. Ne yazık ki deniz kenarında kalmadık ve bizi göremedikleri için yardım edemediler."

Ben de en az onun kadar sersemlemiştim. Cevap verdim:

"Kaybolduğumuzu bildiklerini düşünmek sadece bir teselli. Bir Merduma'ya mutlaka asker göndereceklerdir."

Bu küçük hadise bizi bir olsun neşelendirmişti ama sonra tesiri başladı. Uçsuz bucaksız çöl, kuru rüzgar dayanılmaz bir hale geldi. Hiçbirimiz konuşamıyordu. Hâlâ önde Muhammed, arkasında ben ve en sonda Tarbox olmak üzere tek sıra halinde yürüyorduk.

Saat dört buçuk gibi Muhammed geriye döndü ve birdenbire bağırdı:

"Tarbox öldü!"

Hemen arkamı döndüm ama Tarbox'u göremedim. Sonra yerde yatan beyaz bir yığın fark ettim. Hemen ona doğru koştuk. Yüzüstü kumun üzerine düşmüştü. Kıpırdamıyordu. Yüzünü çevirdim. Yüzü ve dudakları morarmıştı. Nefes alıyor gibi görünmüyordu ve kalp atış sesini de duyamıyordum.

"Ölmüş" dedi Muhammed sabırsızca. "Gel hadi, gidelim."

Fakat Tarbox ölmemişti. Kendine gelene kadar on dakika boyunca elimden geleni yaptım. Muhammed'in şaşkın bakışları altında kendine gelmeye başladı. Yüzündeki ve gözlerindeki kumu temizleyip ayağa kaldırmaya çalıştım.

"Bırak beni" dedi. "Burada gayet iyiyim."

"Hayır, çabuk gel, ilerlememiz gerekiyor. Burada kalmak ölüm demek."

Kum başımızın üstünde yükselen ince kırmızı bir sis oluşturarak devamlı bir ıslık sesi çıkarıyordu.

"Uyumak istiyorum. Beni rahat bırakın!" dedi Tarbox güçsüzce ve tekrar gözlerini kapadı.

Muhammed de ben de onu sarsmaya başladık, uyumasına izin vermemeliydik.

Ne yapmalıydık? Tarbox gelemeyecekti, hâlâ yarı şuursuz bir haldeydi. Kendi haline bıraktığım anda hemen yıkılıyordu. Güneş çarpmıştı ve sadece su işe yarayabilirdi. Onu tekrar sarstım.

"Sen gidebilirsin. Niye gitmiyorsun ki?" dedi sinirli bir tavırla.

Yanımızdaki bütün battaniyeleri ona verdik ve eğer ertesi sabah kendini güçlü hissederse izleri takip etmesini söyledim. Aksi takdirde olduğu yerde kalacaktı ve biz de Bir Merduma'dan ona biraz su getirmeye çalışacaktık.

Yanında taşıdığı bütün paketleri yolda attığını fark ettim. Yani yiyecek hiçbir şeyimiz kalmamıştı ama zaten midemiz düzelmediği için açlık da hissetmiyorduk.

Muhammed'le yolumuza devam ettik. Saatler boyunca Bir Merduma'ya geri giden belirsiz araba izlerini takip ettik. Güneş battı. Dolunay çıktı. Yarı karanlık olduğu halde yola devam etmekten vazgeçmedik. Bir Merduma'ya ulaşıp suyla birlikte geri dönmeliydik. İkimiz de son derece ümitsizdik. Belki de Tarbox ölmüştü.

Hava soğudu ve ince kar taneleri gibi kumu kaldırarak araba izlerinin tamamen kaybolmasına neden olan bir rüzgar başladı. Uzun süre izleri bulana kadar içgüdülerimizle yolu bulmaya çalıştık.

Saat sekiz buçukta izleri tamamen kaybetmiştik. Her yöne bakarak izleri aradık ama nafileydi. Yola devam ettik ve yavaş yavaş bir tepenin yamaçlarına çıkmaya başladık. Tepeden görünen kasvetli vahşi bir manzaraydı. Her yer sapsarı kumdu. Vadilerde sis vardı ve sis denizinin üzerinde çıplak kireç tepeleri yüzünü gösteriyordu.

En fazla bir kilometre genişliğinde bir çukur olan Bir Merduma'yı bulmak zorundaydık ve gidecek daha kilometrelerce yolumuz vardı.

"Sanırım Tarbox ölmüştür" dedi Muhammed.

"Evet, bizden daha iyi durumda. Bir Merduma'yı tekrar asla bulamayacağız. Ve hiçbir yerde su da yok."

"Allah'a güvenmeliyiz" dedi Muhammed ümitle.

"Sence denize ne kadar uzaklıktayız?"

"En az üç gün. Orada da yine su bulamayacağız."

Hayır, denize ulaşamazdık. O gün birkaç damla su bile tedarik edememiştik ve kavurucu güneşin altında üç gün daha dayanmamız imkansızdı.

Muhammed Kur'an'ın bir bölümünü babasından öğrenmişti. Burada, sırtlanların ve çakalların dahi gelmeye korktuğu bu ıssız arazide bir sure okumaya başladı. Battaniyelerimiz Tar-

box'taydı. Yorgun ve uykusuzduk. Bulunduğumuz yere yatıp ısınmak için birbirimize sarıldık. Rüzgar etrafımızda fısıldıyordu ve kırmızı kum kısa sürede üzerimizi örttü.

Ertesi sabah uyandığımızda gökyüzü bulutluydu. Yağmur yağacak gibi görünüyordu. Hiçbir insan o sabah bizim istediğimiz kadar yağmuru istememiştir. Muhammed bulutları gördüğü zaman şöyle dedi:

"Allah bize yardım edecek, ölmeyeceğiz."

"Ama bu bulutları sevmedim" dedim. "Güneş olmadan yönümüzü nasıl tayin edeceğiz."

"Bence şu taraf kuzey" dedi Muhammed işaret ederek.

Kuzeye doğru gitmemiz gerekiyordu. Onun içgüdülerinin benimkinden daha doğru olduğunu düşünüyordum ve onun işaret ettiği yönden ilerlemeye başladık. Güneş ve rüzgar kaybolduğu için önceki akşamki gibi susuzluk hissetmiyorduk.

İki saat boyunca durmadan yürüdük. Birdenbire ileride beyazlar içinde bir insan gördük. Bize doğru geliyordu.

"Sanırım bir Bedevi" dedi Muhammed.

Bir Bedeviyle karşılaşmaktan artık korkmuyorduk. Perişan ve aç bir haldeydik. Eğer su elde edebilirsek dünyadaki bütün Bedevilerle korkusuzca yüzyüze gelebilirdik. Gördüğümüz kişi bize doğru yaklaşıyordu. El salladık. O da bize el salladı. Koşmaya başladık ve o da koşmaya başladı. Bu Tarbox'tu! Farkında olmadan kendi izimizi takip etmiştik.

Birbirimizi sıkıca kucakladık ve mutluluktan ağlamaya başladık. Muhammed de ben de her ne kadar su getirmek için olsa da Tarbox'u geride bıraktığımız için kendimizi ayıplayıp duruyorduk. Tarbox gayet iyi olduğunu söyledi. O sabah uyandığında kendini dinlenmiş ve yenilenmiş hissettiğini, hemen Merduma'ya doğru yola koyulduğunu söyledi. Hâlâ önceki akşam Muhammed'le benim kaybettiğimiz izi takip ediyordu.

Hâlâ bulutlu olan gökyüzünden henüz yağmur damlası düşmemiş olsa da bu sefer çok daha umutlu bir şekilde bir kere daha üçümüz birden yola koyulduk. Yaklaşık üç saat sonra Bir Merduma'dan sadece birkaç kilometre uzakta olduğumuzu fark ettik. Tarbox birkaç saat uyumak istedi ama suya çok yakın olduğumuz için onu engelledim. İnatla ısrar etti ve tekrar Muhammed'le ben yalnız başımıza yola devam ettik.

Öğleyin oraya vardığımızda ancak görebildiğimiz Bir Merduma'ya ulaştık. Sevinçten uçabilirdik. Derin kuyuya kovayı indirdik ve iştahla larvayla dolu tuzlu suyu içtik. Ne de olsa suydu. Hiçbir şey yemediğimiz için ne zararı olabilirdi ki? Günlerce daha açlık çekebilirdik ama su, su! Kayısı konservesi hâlâ kumun üzerinde etiketinin rengi solmuş bir şekilde duruyordu. Kumun üzerinde şekerleme yaparak Tarbox'u beklemeye başladık.

Fakat Tarbox gelmedi. Tedirgin olmuştuk. Kovayı suyla doldurup onu aramaya başladık. Yaklaşık bir kilometre ileride uyuyakalmış bir vaziyette bulduk. Kovanın içindekileri üzerine boca ettik. Herhalde kimse çölün ortasında birdenbire kafasından aşağı bir kova su boşaltılan Tarbox kadar şaşkınlığa uğramamıştır.

Üçümüz de susuzluğumuzu giderdikten sonra şimdi yüzleşmemiz gereken problem bir sonraki adımda ne yapacağımızdı.

"Bence biri gelecek ve bizi bulacak" dedi Tarbox.

Ben bundan pek emin değildim.

"O uçakların bizi arayıp aramadıkları konusunda kesin bir bilgimiz yok. Buraya birilerinin gelmesi belki de bir aydan önce olmaz ve o zamana kadar da hepimiz açlıktan ölürüz."

"Burada birkaç gün bekleriz ve hâlâ kimse gelmemiş olursa Nufilia'ya geri döneriz" dedi Tarbox.

Bu teklifi kabul edemezdim.

"Yiyecek hiçbir şeyimiz yok ve hiçbir şey de tedarik edemeyiz. Henüz bitmemişken gücümüzü kullanmalıyız."

"Peki o zaman, ben burada kalıyorum. Burada su var!" dedi Tarbox.

"Sen ne düşünüyorsun?" diye Muhammed'e sordum.

"Gitmemiz gerektiğini düşünüyorum. Burada açlıktan ölebiliriz. Gidersen seninle gelirim."

Sonuç olarak Muhammed'le birlikte Bir Umm el Rich'e gitmeye karar verdik. Tarbox arkada kalacaktı ve herhangi biri geldiğinde arkamızdan gönderecekti. Biz biriyle karşılaşırsak geri dönecektik.

Askerlerin atmış olduğu eski bir şişe bulduk. Merduma'nın suyuyla doldurduk ve içebildiğimiz kadar içtik. Sonra yola çıktık. Önceki gibi araba izini takip ettik. Oldukça belirsizdi. Belli ki üzerinden bir kum fırtınası geçmişti. Hesabımıza göre akşama doğru Bir Umm el Rich'e varacaktık.

Yanımıza kova, biraz halat ve iki battaniye aldık. Kuyunun yakınlarında bulduğu bir tenekeden kova yapan Tarbox'a su çekebilmesi için halatın bir kısmını bıraktık. Güneş batmadan bir saat önce araba izlerini kaybettik ama onun yerine at izleri bulduk.

"Bir at su içmeden ne kadar yaşayabilir?" diye sordum Muhammed'e.

"En fazla iki gün."

"O zaman bu izler eninde sonunda bizi bir kuyuya götürecek. Hadi onları takip edelim."

Gece olmadan küçük şişemizdeki su bitmişti. Öğleden sonra bütün bulutlar kayboldu ve güneş bir önceki günden çok daha yakıcı bir şekilde parlamaya başladı. Saat dokuzda ay ışı-

ğının yardımıyla eski bir gözetleme binası bulduk. Eskiden burada askerlerin bulunduğu belli oluyordu ama bir türlü kuyu izine rastlayamadık. Muhammed biraz yenilebilecek mantar buldu. Gece yarısı ay bir bulutun arkasına kaçtı ve izleri göremez olduk. Yatmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Bir çalının ardına girdik ve uykuya daldık.

Ertesi sabah güneş bütün ihtişamıyla parıldıyordu ve saat sekizde şiddetli bir şekilde tepemizi yakmaya başlamıştı. Susuzluğumuz tekrar başlamıştı ve keyifsizleşmiştik.

"Neden illa bu izi izlememiz gerektiğini söylüyorsun? Araba izini takip etmek çok daha iyi olmaz mı? O zaman Bir Umm el Rich'e ulaşabilirdik. Şu anda bir su kuyusu bulup bulamayacağımızdan bile emin değiliz" dedi Muhammed ümitsizce.

"Bu benim olduğu kadar senin de seçimindi. At izlerinin bir kuyuya gideceğini sen söyledin" dedim sinirlice.

"Kuyu belki de gözetleme binasındaydı ve sadece karanlıkta bulamamışızdır."

Boş şişenin içine baktım. "Amerikalı haklıydı. Bir Merduma'da kalmalıydık."

"Nufilia'ya kilometrelerce yol yürüyemeyiz" dedi Muhammed. "Hiçbir şartta bir vadinin içindeki Nufilia'yı bulamayız. Geri dönmeli miyiz?"

Çöl korkusunu tekrar hissetmeye başladım ve geldiğimiz izleri takip ederek geriye doğru gittik.

Öğleyin sıcak boğucu bir hale geldi ve susuzluğumuz dayanılmaz boyuttaydı. Yolculuğumuzu devam ettirdiğimiz arazi son derece yabaniydi. Etrafımızda sert, uzun, kuru çalılıklar ve her biri birbirinin yanında küçük tepecikler vardı. Tepesinde dikleşmiş taşlar bulunan bir çeşit tepe gördük. Bir Umm el Rich gibi duruyordu.

"Sanırım burası Bir Umm el Rich" dedim Muhammed'e. "Gidip bakacağım."

Tepe çok uzakta gibi durmuyordu. Bir kilometreden daha yakındı fakat yakıcı sıcak uzaklığı doğru tahmin etmeye imkan vermiyordu. Muhammed yola devam etmek için çok yorgundu. Bu yüzden o oturdu ben tek başıma gittim.

Tepe en az bir buçuk kilometre uzaktaydı fakat sadece orada su bulabilme ihtimali beni çabuklaştırıyordu. Tepeye ulaştığımda dik taşların eski bir kabir olduğunu fark ettim.

Susuzluk bana hiç olmadığı kadar eziyet veriyordu. Kavrulmuş çalı saplarının arasında büyük sarı salyangozlar vardı. Onları yemeye çalıştım ama hem ölmüş hem de kış yağmurları geçeli çok uzun süre olduğu için kurumuşlardı.

Muhammed'in yanına döndüm ve öğleden sonraya kadar takatimiz tükenene kadar saatler boyu yürümeye devam ettik. Kuru otları ve deve dikeni çiçeklerini çiğnedik. Ama onlar da biraz olsun nem veremedi. Dilimiz şişmiş ve kararmıştı. Damağımız o kadar kurumuştu ki zorla konuşabiliyorduk. Kendimizi yere attık ve orada öylece bir saatten fazla uzandık. Ayaklarımızdaki dayanılmaz ağrı sebebiyle kendimizi sürükleyemiyorduk bile.

Aniden Tarbox karşımıza çıktı! Bir Merduma'dan sadece yüz metre kadar uzakta olduğumuzu fark etmemiştik.

"Önce sizin Bedevi olduğunuzu sandım" dedi. "O yüzden Arapça bilmediğimden yanınıza gelmeye cesaret edemedim."

Tarbox çok doğru davranmıştı. Kuyunun çok yakınında bir kum tepesinde bir oyuk keşfetmişti. Bulduğu birkaç paslı tenekeye doldurduğu temiz suyu içebildiğimiz kadar içtik.

O gün yola devam etmekten hiç bahsetmedik. Bu iğrenç suyu bulduğumuz için o kadar mutluyduk ki. Akşam Tarbox mağarasına gitti. Birkaç çalılığı bir araya getirip ateş yaktık ve uyuduk.

Ertesi sabah gücümüz yerine gelmişti. Muhammed de ben de tekrar yola koyulmak istiyorduk. Bu sefer geri dönmeyecektik. Tarbox hâlâ gelmek istemiyordu. "Bu çok tehlikeli" diyordu. Bir kez daha yola yalnız başımıza çıktık. Eskisi gibi tekrar izleri takip etmeye başladı. Bu sefer denizi bulabileceğimizi tahmin ettiğimiz yöne, kuzeye doğru döndük. Asker, kıyının sadece beş kilometre uzakta olduğunu söylemişti. Doğruydu. Nufilia kıyıda değildi ama bir şekilde iç kısımlara doğru gidebileceğimiz doğru tarafı bulabileceğimize inanıyorduk.

Önceki gibi yine yanımızda bir şişe su vardı. Oldukça sıcaktı ama bu sefer suyu daha idareli kullanıyorduk. Her ne olursa olsun sadece dudaklarımızı nemlendirmek için suyu harcıyorduk.

Öğleyin kuru bir nehir yatağına geldik. Burası uzun yeşil sazlıkların büyüdüğü bir vadiydi. Fakat su bulamadık. Çok yakın bir zamanda buralarda su bulunduğunu görebiliyorduk. Bir kucak dolusu sazlık topladık ve yumuşak sapları çiğnedik. Bu biraz susuzluğumuzu geçirdi ama sonradan askerin denizin uzaklığını yanlış tahmin ettiğini fark ettik. Saat iki gibi bir deve izine rastladığımızda hâlâ vadiyi takip ediyorduk. Onu izledik ve on beş dakika sonra uzakta beyaz bir ev gördük. Bir marabut kabri olmadığı kesindi. İnsanların yaşadığı gerçek bir evdi.

Şişemizin yarısı hâlâ doluydu.

"Artık ne önemi var?" dedim Muhammed'e. "Burada bir ev var ve mutlaka içinde su vardır. Vicdanımız rahat bir şekilde suyun hepsini içebiliriz."

Şişeyi kafaya diktik ve o ana kadar damla damla içebildiğimiz su bir dakika içinde bitmişti. Cebimden beş yüz liret çıkardım.

"Bol bol paramız var" dedim iftiharla ve Muhammed'e yüz liret verdim. "Bu eve girdiğimizde istediğin ne varsa alabilirsin."

"Evet. Yumurtalarımız ve tavuğumuz olacak. Bir evde mutlaka birkaç tavuk bulunur. Hatta belki koyun bile alabiliriz. Kızarmış koyun eti. Kulağa ne kadar lezzetli geliyor!" dedi Muhammed heyecanla.

Büyük bir şevkle beyaz binaya doğru koştuk. İyi korunduğu belliydi. Kapıları kapalıydı ama etraftaki koyun gübrelerinden birilerinin burada yaşadığı anlaşılıyordu. Kapıya vurduk. Cevap yoktu. Tekrar vurduk. Sessizlik devam ediyordu. Sonra kapıyı iterek açtık ve içeri girdik.

Pis bir hava bizi karşıladı. Kapı açılınca birkaç büyük örümcek kaçıştı ve bir kertenkele çatıya kaçıp oradan tuhaf gözleriyle bize bakmaya başladı. Odanın içi yarı karanlıktı. Kuvvetli güneş ışığından sonra karanlık gözümüzü almıştı ve hiçbir şey göremiyorduk. Sonra odanın sonunda taştan bir sedirin üzerinde yatan birini fark ettik. Uzun gri sakallı yaşlı bir adamdı. Yanına yaklaştık. Adam ölüydü. O kadar uzun zaman önce ölmüştü ki mumyalanmış gibiydi. Bir eli boş bir taş kavanozun durduğu yere düşmüştü. Masada Yasin suresi açılmış bir şekilde Kur'an duruyordu. Her yerde parmak kalınlığında toz birikmişti. Köşede, içinde birkaç kemik, böcek parçaları, yarasa kanatları ve eski tüyler bulunan ahşap bir kutu duruyordu.

Kapıyı kapatıp dışarıya, güneş ışığına çıktık.

"Ama bu eve ait bir kuyu olmak zorunda" dedi Muhammed ümitsizce. Hayal kırıklığından sesi titriyordu.

Kuyuyu bulduk. Evin yaklaşık yirmi metre uzağındaydı. Ama içi kum doluydu.

Umutsuzca yürümeye devam ettik. Evden biraz uzakta tamamen harabeye dönmüş bir köy bulduk. Tek bir ev bile sağlam değildi. Ayrıca bütün kuyular da içi doldurularak kapatılmıştı. Biraz daha ileride bütün taşları Mekke'ye doğru çevrilmiş bir mezarlığa rastladık. Bazı kabirlerin üzerinde taş yerine

tüfek ve sabanlar vardı. mezarların birinin ardından bir çakal gizlice bize bakıyordu. Şaşırmış gibi bana baktı ve uzaklaştı.

"Acaba içeceği suyu nereden buluyor" dedim Muhammed'e ama Muhammed ağlamaya başlamıştı.

"Bütün suyumuzu bitirdik" diye bağırdı. "Şimdi Bir Merduma yolunu asla bulamayacağız."

"Hayır" dedim. "Denize ulaşıncaya kadar ilerlemeliyiz. Belki orada su da bulabiliriz."

"Nasıl böyle düşünebilirsin? O su tuzlu olacak."

Mezarlardan birinin üzerinde duran tüfeği aldım. Belki tüfeğin namlusunu ve kovamızı kullanarak bir damıtma aleti yapabilirdik. Nasıl yapılacağını bilmiyordum ama her şeyi denemek zorundaydık.

Denize doğru gittik. Vadi gittikçe daha da genişliyor ve verimlileşiyordu.

"Buralar oldukça bereketli araziler gibi duruyor" dedim. "Niye bütün evler yıkılmış sence?"

"Büyük ihtimalle İtalyanlardır" dedi Muhammed.

"Kuyuları da onların yıktığını mı söylüyorsun?"

"Babamın vurulduğu köyde öyle yapmışlardı. Burada neden yapmasınlar?"

"Peki insanlara ne oldu?"

"Vurulmadılarsa istedikleri gibi yaşayabilecekleri Bingazi'ye gitmelerine izin verildi."

"Peki ya kadınlar?"

"Allah bilir! Annem bir askerle evlendi. Diğerlerini ben görmedim. Adil olan sadece Allah'tır."

Çimenler git gide daha da uzuyordu. Vadinin denizle buluştuğu yeri takip ettiğimiz açıktı. Birden bire biraz ileriden sarı bir şey fırladı. Muhammed titredi.

"O da neydi?" diye sordum.

"Bir leopar. Gel, çabuk ol! Çok tehlikeli."

Güneş doğmadan denize ulaştık. Güneş ışığının altında mavi mavi parlıyordu. Kurtulduğumuzu hissettik. Hâlâ tek bir insan izine veya kuyuya rastlamamıştık. Sadece arkamızda kavurucu sarı çöl uzanıyordu. Burada su vardı ama içilecek durumda değildi. Bütün sahil güneşin batışıyla kızıllaştı. Deniz hareketsiz şekilde önümüzde uzanıyordu, düz dalgalar sahilin boyundaydı. Elbiselerimizi çıkarıp banyo yaptık. Bu biraz susuzluğumuzu giderdi. Sonra ateş yakmak için odun aramaya başladık. Sahilde bol bol kuru dal vardı. Kısa sürede büyük bir ateş için yeteri kadar odun toplamıştık. Ama damıtma aletini yapamadık. Kovada kaynattığımız suyun buharıyla battaniyeleri ıslatmayı denedik. Boşuna uğraşıyorduk çünkü battaniyeler de yeteri kadar ıslanmak bir yana sadece birkaç damla temiz su verebildi. Bulduğumuz birkaç salyangozu yedik. Bütün akşam yemeğimiz bundan ibaretti. Yorgunduk ama denizin yanında olduğumuz için memnunduk. Uykuya daldık.

Ertesi sabah kıyıdaki yürüyüşümüze başladık. Günler boyu yürümenin ardından ayaklarımız dayanılmaz şekilde ağrıyordu. Ayaklarımızı tedavi etmesi için yalınayak suda yürüdük. Birden bire Muhammed bağırdı:

"Buldum!"

"Neyi?"

"Nasıl su bulacağımızı. Trablusgarp'ta sahilde oynarken sudan biraz uzak bir noktaya çukurlar açardık. Oradan gelen suyu içebilirdik."

Biraz şüpheliydim. Bir sürü çukur açtık ama sonuç hep aynıydı. Su tuzluydu.

Sonra diğer alternatifleri denedik. Yakaladığımız birkaç yengeci canlı canlı yedik. Onların içinde de susuzluğumuzu

giderecek bir şey yoktu. Bulabildiğimiz bütün küçük salyangozları parçalara bölüp yuttuk. Ahtapot veya başka bir canlı bulabilmeyi umuyorduk. Ama susuzluğumuz gittikçe kötüleşiyordu ve galiba farkında olmadan çok fazla tuzlu su yutmuştuk. Öğleyin durum iyice dayanılmaz bir hal almıştı.

O sırada aklımıza iyi bir fikir geldi. Kıyafetlerimizle doğruca suyun içine girdik ve ıslak ıslak kıyıda yürümeye başladık. Bu biraz işe yaradı. Saat beş gibi kıyıya yakın beş kuyu bulduk. Bunlardan dördü içilemeyecek kadar tuzluydu. Beşincisi ise kirli, yapış yapış ve acıydı. Bundan yutabildiğimiz kadar içtik ve şişelerimizi doldurduk.

O akşam yine ateş yaktık ve sahilde uyuduk.

"Sence ne zaman karaya dönmeliyiz?" diye sordu Muhammed ertesi sabah.

"Senden daha fazlasını bilmiyorum" diye cevap verdim. "Nufilia sahilden otuz kilometre ileride. En iyi planımız Nufilia'yı geçene kadar sahil boyunca yürümek olacaktır. Sonra karaya doğru ilerler ve eski arabamızı bulana kadar devam ederiz."

"Syrtis ne kadar uzaklıkta?" diye sordu Muhammed düşünceli bir ifadeyle. "Syrtis denizin karşısında. Orayı bulmak oldukça kolay olacaktır."

"Evet ama o kadar uzağa yürüyemeyiz. Yedi gündür hiçbir şey yemediğimizi unutma. Bir 400 km daha kat edemeyiz. Bu yirmi günden fazla zaman alır ve bu kadar süre hiçbir şey yemeden duramayız. Sen aç mısın?"

Muhammed kafasını salladı. "Hayır ama yorulmaya başladığımı hissediyorum. Gün boyu dinlenirsek bir daha kalkabileceğimi sanmıyorum. Devam etmeliyiz."

Gülümsedi. "Amerikalı nasıl acaba, merak ediyorum?" dedi. "Ne olursa olsun yanında su var."

"Evet o cennette. Düşünsene istediği kadar su var yanında."

Issız Merduma'da Tarbox'u gözümün önüne getirdim!

Bütün gün kıyıda yürüdük. Saat dört gibi bir kumulun üzerinde bir direk gördük. Yanına yaklaştığımızda bunun bir işaret direği olduğunu fark ettik. Levhanın üzerinde bir ok vardı. Üzerinde "Nufilia'ya" ve altında da "İkinci Süvari Bölüğü" yazıyordu.

"Ama bu Nufilia'daki süvari bölüğü" diye çığlık attım sevinçle.

Muhammed cevap vermedi ama ikimiz de sevinçten çılgına dönmüştük. Aniden beni çağırdı. Bir kuyu bulmuştu. Harika suyu olan bir kuyu. Kara tarafına doğru ilerlemeye başlamıştık.

"Bu gece makarna yiyebileceğiz" dedim. "Nufilia sadece otuz kilometre ileride. Saat sekiz gibi oraya ulaşabiliriz."

Önümüzde tepeler uzanıyordu. İlk tepeye tırmandık. Arkasında daha yükseği bulunuyordu. Ona da tırmandık. Saat sekiz olmuştu.

"Şimdiye kadar orada olmalıydık" dedim. Ama hâlâ Nufilia'nın izine rastlamamıştık. İleride üzerinden durduğumuz platodan daha yüksek bir tepe gördük.

"Hadi oraya gidelim" dedim. "Oradan kesin Nufilia'nın ışıklarını görürüz."

Muhammed cevap vermedi. Yere oturdu ve ilk defa pes ettiğini gördüm. Başını dizlerinin üzerine koydu.

"Ben bittim" diye hıçkırdı. "Artık daha fazla ilerleyemeyeceğim."

Elimden geldiğince onu rahatlatmaya çalıştım.

"Şu anda hedefimize çok yakınız Muhammed, pes etme zamanı değil. Şu tepeye ulaştığımızda eminim Nufilia'nın ne kadar yakında olduğunu göreceğiz."

Muhammed arkamdan adeta kendini sürüklüyordu. Tepeye çıktığımda Nufilia'yı görüp görmeyeceğimden endişelenerek acele ediyordum. Göreceğimden son derece emindim. Kıyıda o işareti görmemiş miydik?

Oraya ulaştım. Ama görecek hiçbir şey yoktu. Gözün görebildiği her yer karanlıktı. Rüzgar soğuk bir şekilde esti. Ama karanlıkta bir Bedevi ateşi parıltısı dahi görünmüyordu.

Bir süre bekledim. Muhammed gelmedi. Tedirgin oldum.

"Muhammed" diye bağırdım ama cevap yoktu. Bir an deliriyorum zanettim.

Muhammed kaybolmuştu. Bağırdım ama sessizlik devam ediyordu.

Böyle bir durumda insanın aklından neler geçtiği tarif edilemez. Orada Trablusgarp'ın bir tepesinde susuz, yemeksiz, umutsuz ve son derece yalnız bir şekilde oturdum.

Ve Muhammed yoktu.

Muhammed son derece sıradan bir çocuktu. İyi giyimli Avrupalılar onu küçük kirli bir dilenci olarak görebilirlerdi. Ama şimdi ben bütün kalbimle yanımda olmasını istiyordum. Eğer onu bulamazsam deli olabilirdim. İnsanoğlunun "akıl" ve "kültür" diye tanımladığı terimler bu büyük boşlukta ne hale geliyordu? Tamamen kaybolmuştu ve Yüce Allah'tan yanında kalbi atan bir insan daha istemekten başka bir şey elden gelmiyordu. İnsan ancak bu şekilde bu sonsuz boşluk içinde dayanabilirdi.

Bu beş dakikada bu tepede, Avrupa'nın en bilge filozoflarının yanında bir ömür boyu kalıp dinleyerek öğreneceklerimden çok daha fazlasını öğrendim. Hayat ve ölüm bir aradaydı.

Ay sönük bir şekilde parlıyordu. Çocuğu aramak için geriye döndüm. Beyaz giyinmişti ve beş dakika aradıktan sonra yerde uyuyakalmış bir vaziyette buldum. Bir dakikalığına din-

lenmek için oturup sonra yorgunluğun etkisiyle yığılıp kaldığı belliydi. O gece ikimiz de tepede uyuduk.

Gece rüyalarla doluydu. Gece gerçek, gündüz hayal gibi oldu. Sanki insan aklı bu karanlığı kabul edemiyor ve gecenin içinde kendi cennetini yaratıyordu. Beden güçsüzleştikçe ruh özgürleşiyor ve rüyalar ilginç bir açıklık kazanıyordu.

Ertesi sabah uyandığımızda ikimizin de keyfi kaçmıştı. Şüphesiz bu, yolcuğun sonuydu. Belli ki oldukça uzağa gitmiştik ve şu anda bir vadide saklanmış Nufilia'yı nasıl bulacağımızı bilmiyorduk.

Suyun olduğu denize doğru kendi adımlarımızı takip ettik. Neredeyse tek kelime etmeden geri döndük. Denize ulaştığımızda güneş tam tepedeydi. Sahil boyu yürümeye başladık. Ama birkaç saat sonra sahilin karakteri değişti ve suda yürünemez hale geldi. Geçilmesi imkansız kocaman kayalar vardı. Birkaç kilometre içeriye doğru yürümek zorundaydık. Burada sert dikenli derimsi yapraklarıyla uzun sık çalılıklar büyümüştü. Sanki sırtlanlar ve çakallar yorulduğumuzu anlamış gibi etrafımızda dolaşıyorlardı. Birkaç tanesi karşımıza çıkmıştı. Daha önce olmadığı kadar yakından sinsice etrafımızda geziniyorlardı. Saat beş gibi o gün ilk defa Muhammed konuştu.

"Bir mağara kazabileceğimiz bir yerler bulamaz mıyız?" diye sordu.

"Niye?"

"Böylelikle içinde yatabiliriz. Yakında tek bir adım daha atamayacak hale geleceğim. Hem zaten ne işe yarıyor ki? Rastgele yürüyüp duruyoruz. Nufilia'yı asla bulamayacağız."

"Ama neden mağara kazalım?"

"Çünkü o zaman huzur içinde ölebiliriz. Hâlâ biraz gücümüz varken girişi bir taşla kapatırız. Eğer burada düşersek çakallar ve sırtlanlar bize saldırır."

Ağlamaya başladı. "Ölmekten korkmuyorum. Vallahi, babam bana iyi bir Müslüman olmayı öğretti! Ama hayvanlardan çok korkuyorum."

Elimden geldiğince cesaretini toplamasına yardım ettim. Ama kendime bile yardımcı olamıyordum. İşin kötüsü bu söyledikleri gerçek olabilirdi...

Akşam çalıların arasında bir kirpi bulduk. Ateş yaktık. Kirpiyi bir taşla öldürdük ve ateşin içine attık. Birkaç dakika sonra siyah bir topağa dönüşmüştü. Siyah kabuğunu soyduk ve etini böldük. Yiyebildiğimiz her tarafını yedik.

Ertesi gün karaya doğru birkaç kilometre kendimizi sürükledik. Sabah iyi suyu olan bir kuyu bulduk ama hâlâ bir insan izine rastlayamamıştık. Saat dört gibi denize bakan bir yamaçta yükselen bir kale gördük. Üzerinde bir bayrak direği yükseliyordu ama üzerinde bayrak yoktu.

İçinde kimseler yoktu.

Etraftaki yirmi otuz mezar burada kısa bir süre önce savaş olduğunu gösteriyordu. Boş tenekeler ve şişeler oraya buraya atılmıştı. Mezarların yakınında çakallar ve sırtlanlar kendi sığınaklarını yapmışlardı. Toprakta yabani mısır büyümüştü. Muhammed bunlardan birkaç demet topladı ve bir ateş yakıp birkaç avuç mısır pişirdik.

Güneş batarken sırtlanlar daha da cesurlaşmış ve kaleye doğru gelmişlerdi. Gözetleme binasında bir ateş yaktık ve ateşin korumasında uyuduk. Sırtlanlar ve çakallar uzaklaşmışlardı ama güneş doğana kadar denizin yanında uluyarak o acayip konserlerini verdiler.

Ertesi sabah hiçbir şey yemeden geçirdiğimiz onuncu gündü. Uyandığımızda Muhammed'e şöyle dedim:

"Eğer kabul edersen bir teklifim var."

"Nedir?"

"Görüyorsan yerde bir sürü boş şişe var. Dört tanesini suyla dolduralım ve sonra şişedeki sular bitene kadar bir iz bulmak için iç taraflara ilerleyelim. Eğer bir şey bulamazsak, vazgeçeriz. En azından bir açıdan orada sırtlanlar olmadığı için daha iyi olacaktır."

Muhammed başını salladı. Şişeleri suyla doldurduk ve iç taraflara doğru yürümeye başladık.

Saat on gibi bir iz bulduk. Takip ettik ama iki saat sonra üçe ayrıldı. Hangisini seçeceğimizi bilmiyorduk ama kaderimize güvenerek soldakini seçtik. Yarım saat sonra bir vadiye ulaşmıştık. Birden bire bir anten direği gördüm. Halüsinasyon gördüğümü düşünüyordum. Durup endişeyle Muhammed'e baktım.

"Şu direği sen de görüyor musun?"

Görüyordu. Direk oradaydı.

Orası Nufilia'ydı.

Büyük bir kervan Nufilia'ya ulaşmıştı. Kalenin girişine ulaşmak için kampın içinden geçerken bedeviler ağzı açık bizi izliyorlardı. Galiba tuhaf görünüyorduk. Ayakkabılarımızın sert derisi ayaklarımızı yırttığı için ikimiz de yalınayaktık. Cüppelerimiz yırtık pırtıktı. Cildimiz bakır rengindeydi ve benim sakalım oldukça uzamıştı. Son kilometre hepsinden daha zordu.

Nöbetçi asker bize dehşetle bakıyordu. Bizi tanımıştı ama daha sonra açıkladığı gibi bizim çoktan ölmüş olduğumuzu düşünüyordu. Ona Komutan de Pauli'nin nerede olduğunu sordum.

Cevap vermedi ama askerlerin yemekhanesini işaret etti. Her taraftan askerler bizi görmek için koşuyorlardı. Asker bizim geldiğimizi haber vermek için içeri girdiğinde askerler yemek yiyorlardı. Bardakların ve tabaklara değen çatalların şa-

kırtılarını duyabiliyorduk. Sonra birden sandalyelerin çarpmasının ve yere vuran ayakların sesi geldi. Bütün askerler ellerinde peçetelerle dışarıya çıktılar.

Kurtulmuştuk ama bunu bile zorla fark ediyorduk. Yorgun hissetmiyorduk. Bu gerçeklik sanki devamlı gördüğümüz rüyalardan biriymiş gibi etraftaki her şey bir sisle kaplanmış gibi görünüyordu. Askerler bize sanki ölmüşüz de dirilmişiz gibi bakıyorlardı. O sırada Komutan de Pauli geldi. Bana doğru geldi. Kocaman görünüyordu. Askerlerin yemekhanesinin üzerindeki İtalya'nın üç rengi etrafımda dönüyordu, bina sallanıyordu ve gözler binlerce göze dönüşüyordu.

"Tarbox Bir Merduma'da. Açlıktan ölecek" demeye çalıştım. Sonra her şey karanlıktı.

Birinin başıma soğuk su serpiştirmesiyle uyandım. Bu tombul yüzlü doktordu. Sandalyeye oturdum. Muhammed de yanıma oturdu. Hemen önümüzde üzerinde buharı tüten bir tabak makarna vardı.

"Acaba bundan biraz alabilir miyim?" diye sordum. Doktor kafasını iki yana salladı.

"Mideniz bunu kaldıramaz. Biraz bekleyin. Sizin için bir şey geliyor."

Bir asker bir şişek konyak ve biraz çiğ yumurta getirdi. İki bardağa koydu. Ama Muhammed içmiyordu.

"Bunun günah olduğunu biliyorsun" dedi azarlar gibi.

"Saçmalama!" dedim. "Şu anda bunu almak zorundasın ve bu yüzden günah değil. Şimdi iç onu." Konyağı ve çiğ yumurtayı içtik. Çok küçük bir boşluğu doldurmuştu. Günlerdir hayalini kurduğumuz makarnayı karşı konulamaz bir şekilde istiyorduk. Fakat ona dokunmamıza bile izin vermiyorlardı.

Komutan de Pauli masanın baş köşesine tam karşıma oturdu.

"Tarbox'un yanına gitmek için yarın sabah birkaç at alabilir miyim?" diye sordum.

Gülümseyerek başını iki yana salladı.

"O iş halloldu! Tarbox emniyette. Şu anda Arghela'da ve büyük ihtimalle yarın sabah ya da bu gece buraya ulaşacak. Onun için endişelenme."

Sonra doktor sordu: "Kaç gündür yemek yemiyorsunuz?"

"Bugün onuncu gün."

Şüpheli bir şekilde bana baktı.

"On gün! Bu imkansız! Ve bütün yolu yürüdünüz öyle mi?"

Başımı salladım.

"Arabayı çölde bıraktıktan sonra önce Bir Merduma'ya yürüdük. Sonra çölde yolumuzu kaybettik ve Merduma'ya geri döndük. Sonra Merduma'dan tekrar ayrıldık. Yolumuzu gene kaybettik ve sahil boyu yürüdük. Ve sonunda Nufilia'yı bulduk."

Bir deri bir kemik kalmış Muhammed'e baktı.

"Ve bu küçük kerata da buna dayandı öyle mi? Bunun mümkün olabileceğini düşünmezdim. Ve yiyecek hiçbir şeyiniz yoktu değil mi?"

"Evet, çimen, bir kirpi ve birkaç salyangoz."

Diğerleri kahkaha attı. İçlerinden biri şöyle dedi:

"Kirpinin tadı fena değildir. Bir defasında denemiştim."

Konuşana baktım.

"İkinci Süvari Bölüğü'nü kumanda eden siz değil misiniz?"

"Evet" dedi.

"Sahilde üzerinde 'Nufilia'ya, İkinci Süvari Bölüğü' yazan bir tabela gördüm. İç tarafları işaret ediyordu ama Nufilia'yı bulamadık."

"Biliyorum" dedi. "O tabela çok eskidir. Trablusgarp ve Cyrenaica arasındaki sınırı işaret ediyor. Kıyı boyunu işaret etmesi gerekiyor. Sanırım dönmüş."

Komutan de Pauli sohbeti böldü.

"Şimdi uyusanız iyi olur. Eminim buna ihtiyacınız var."

Muhammed'le bana bir oda verdiler ama uyuyamıyorduk. Oldukça yorgunduk ve ciddi bir açlık kendini hissettiriyordu. Gizli gizli kantine gittim ve iki tane kayısı konservesi aldım. Birini yedik ama midemiz bunu kabul edecek halde değildi.

Akşama doğru daha iyi hissetmeye başladık. Muhammed Arap askerlerinin yanına gitti. Onların arasında günün kahramanı haline gelmişti. Tıraş olup Komutan de Pauli'yi görmeye bürosuna gittim.

Yer gösterdi ve dev bir telgraf yığınını işaret etti.

"Bunların hepsi siz kayboldunuz diye geldi. Gördüğünüz gibi elimizden geleni yaptık. Sizi bir haftadan fazla aradık. Sizi bulma konusunda tamamen umudumuzu kaybetmiş ve öldüğünüzü düşünmüştük."

"Zaten öyle bir şeydi" dedim gülümseyerek. "Bu arada Tarbox işi ne oldu?"

"Dört gün önce buradan bir süvari birliği gönderilmişti ve aynı zamanda Arghela'dan da bir deve kervanı gönderilmiş. Bir Merduma'ya aynı anda ulaşmışlar ve orada Tarbox'u bulmuşlar. Hayattan çok ölüme yakınmış ve kervan onu Arghela'ya götürmüş."

"Şimdi buraya mı geliyorlar?"

"Evet. Arghela Komutanı de Ronco buraya iki araba gönderiyor. Arghela'dan yeni ayrıldılar, yani yakın zamanda onları karşılayabiliriz. Aslında sizi aramaya gideceklerdi ama şimdi gidip arabanızı getirecekler. Arabanız niye Bir Merduma'dan geçemedi?"

"Lastikler yüzünden. Buradan birkaç yeni iç lastik satın alabilir miyim?"

"İstediğiniz büyüklükte var mı diye etrafa bir bakabilirsiniz. Peki süvari birliğimizin Tarbox'u nasıl bulduğunu dinlemek istemez misiniz?"

"Çok isterim."

De Pauli zili çaldı ve genç bir Arap asker içeri girdi.

"İbrahim'i getir."

İbrahim Nufilia'ya giderken bizi bulan zenci askerdi. İçeri girerken nazik bir biçimde selam verdi.

İbrahim bir an duraksayarak sordu: "Arapça konuşabilir miyim?"

"Tabii ki" diye cevap verdi komutan. Ve zenci konuşmaya başladı:

"Bir Merduma'ya vardığımızda kumun içine gömülmüş bir çift bot gördük. Vallahi korktuk. Birinin öldüğünü düşündük. Fakat askerlerimizden biri botları çektiğinde kumun içine kazdığı sığınağın içinden Amerikalı çıktı. Vallahi öyle garip görünüyordu ki! Mecnun gibiydi. Bütün yüzü kumla kaplanmıştı ve bize sanki birer cinmişiz gibi bakıyordu. Emrolunduğum gibi arabanın ve diğer iki adamın nerede olduğunu sordum. Bilmediğini söyledi. Çölü işaret etti. Gitmişlerdi. 'Niye saklandınız?' diye sorduğumda beni anlamadı, daha önce hiç duymadığım bir dilde bir şeyler söyledi. Sığınağını işaret ettiğimde anladı ve 'Bedevi' dedi. Bizim Bedevi olduğumuzu sanmıştı. Ona yiyecek bir şeyler verdim ama ondan bir açıklama almak imkansızdı. Bir saat sonra Arghela'dan kervan geldi. Bunlar Habeşlilerdi. Eritrealı birliklerdi. Kayıp diğer iki adamı da bulmamız gerektiği için Amerikalı'yı onlarla birlikte Arghela'ya gönderdik."

"Amerikalı'nın size verdiği mektup ne oldu? Hâlâ sizde mi?" diye sordu komutan.

"Aiwa" diye cevapladı zenci ve getirmeye gitti.

Bir dakika sonra elinde bir kağıt parçası ve bir çorapla geri döndü.

Bu, yırtıldığı için Bir Merduma'dan otuz kilometre uzakta attığım çorabımdı. Mektubu bana verdi. İngilizce yazılmıştı ve adres olarak "Nufilia" gösterilmişti.

"Arkadaşım ve Arap çocuk beş gün önce çölde kayboldular" diyordu. "Mümkünse onlara en yakın zamanda yardım gönderin."

Mektubu okuduktan sonra, "Bu çorabı nerede buldunuz?" diye sordum şaşkınlıkla.

"Naam, ya Sidi. Çorabı sizi ve çocuğu aramak için yola çıktığımızda bulduk. Sizin, çorabı bulduğumuz yerde bulunduğunuzu ispatlamak için de yanımızda getirdik. Fakat bütün izler kaybolmuştu."

De Pauli'yle konuşmam bitince oraya yeni ulaşan ve ertesi gün Syrtis'e gönderilecek Bedevi kervanına bakmak için dışarı çıktım. Dikenli tellerin dışındaydı.

Kampın şeyhi beni çadırında çaya davet etti. Ona kim olduğumu ve Kuzey Afrika'da yaşayan Arap kabilelerinin nasıl yaşadığını görmek için geldiğimi anlattım. Arapça konuştuk. Müslüman olduğumu duyduğunda ilk başta gösterdiği çekingenlik birden bire kayboldu.

"Allah bize yardım etsin" diye iç geçirdi. "Hayat bizim için kolay değil. Hepsi Nufilia'daki İtalyanlar gibi olsa en azından bize insan gibi davranırlar. Ama pek azı buradaki komutan gibi. Eğer yabancılar mutlaka bizim ülkemizde olacaklarsa, bu komutan onların en iyisi. Onunla konuşabiliyoruz ve o diğerlerinin yaptığı gibi bizi kovmuyor."

"Nereye gidiyorsunuz?" diye sordum.

"Syrtis'e. Oradan da nereye gitmemiz emredilirse oraya gideriz. Daha fazla direniş gösteremezdik, açlıktan ölüyorduk."

"Peki nereden geliyorsunuz?"

"Ülkenin iç taraflarından. Bir ay öncesine kadar özgürdük. Ama sonra kuyuları betonla kapattılar ve böylelikle develerimiz için su bulamaz olduk. O yüzden kıyı tarafına gitmek zorunda kaldık ve teslim olduk."

"Demek Syrtis'e gidiyorsunuz" dedim ve Syrtis'in dışında gördüğüm fakirlik ve kirlilik içinde çürüyen Bedevilerin yaşadığı kamplar gözlerimin önünde canlandı.

"Sen nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Cyrenaica'ya"

Düşünceli bir şekilde kafasını salladı ve tekrar etti

"Cyrenaica'ya." Tebessüm etti. "Orada, buradakinden daha fazlasını göreceksiniz. Burada, Trablusgarp'takiler en azından tahammül edilebilir seviyede. Ama Cyrenaica'daki vali gerçek bir ifrit. Adı General Graziani. Orada Bedeviler köpek gibi vurulur ve asılır."

"Niye?"

Omuzlarını silkti.

"Evet, niye? Bu savaş iki taraftan biri tamamen yok oluncaya kadar devam edecek. Ama, Vallahi eğer bizim hayatımızı huzur içinde yaşamamıza izin verselerdi şu anki durumun yarısı kadar bile kötü olmayacaktı." İçini çekti. "Bunların hiçbirini sana anlatmama gerek yok aslında. Hepsini kendi gözlerinle göreceksin."

Elimi uzattım. Ayağa kalktı.

"Selam Aleykum ve bizi görmeye geldiğin için çok teşekkürler! Allah seni korusun!"

Kötü bir şey olacakmış gibi bir hisle kasvetli bir şekilde kamptan ayrıldım. Arap askerlerinin devamlı övmelerinden, Komutan de Pauli ve onun askerlerini sevdikleri izlenimine

kapıldım. Komutan de Pauli sadece bir asker değildi. Aynı zamanda bir insandı. İnsanları ve onların fikirlerini anlamak için elinden geleni yapıyordu. Kaleye döndüğümde komutanla karşılaştım ve şu soruyu yönelttim:

"Bütün bu Bedeviler nereye gidiyor?"

"Syrtis'e."

"Cyrenaica'da savaş olduğu doğru mu?"

Bir an bana baktı ve şöyle dedi:

"Evet ama bunun Trablusgarp'la bir ilgisi yok. Burası son derece huzurlu bir yer. Trablusgarp ve Cyrenaica tamamen farklı iki ayrı koloni ve orada ne olduğu konusunda pek bir şey bilmiyorum. Birkaç yıl orada barış vardı ama şimdi sıkıntılar tekrar baş gösterdi."

"Niye?"

Kaçamak bir cevap verdi:

"Herkes yerlileri yeteri kadar anlayamıyor."

Bu konuda duyduğum son sözler bunlardı.

Akşam yemeğimizi yedikten sonra aniden kalenin çatısındaki sirenler çalmaya başladı. Komutan de Pauli oraya gitti ve bir dakika sonra bir asker beni de oraya götürmek için geldi. Oraya vardığımda Komutan de Pauli Bir Merduma tarafına bakıyordu. Karanlığı işaret etti.

"Orada bir şey görebiliyor musun?" diye sordu.

Gözlerimi kıstım ve biraz durduktan sonra bize doğru gelen soluk bir ışık fark ettim.

"Arkadaşın geliyor" dedi komutan.

Işık daha da yakınlaştı ve kumun üzerinde gelmeye çalışan üç arabanının ışığı olduğu belli oldu. Kalenin üzerindeki ışıldak onlara yolu göstermek için çevrildi ve kısa bir süre sonra sarı ışık çölün ortasında kocaman bir alev gibi uzan-

dı. Arabaların bulunduğumuz yere ulaşması yarım saati buldu. Ama sonunda kalenin kapılarından geçtiler. Onlara Eritrealı birlikler eşlik ediyordu. İlk arabanın ön koltuğunda Tarbox oturuyordu, onun yanında da küçük bir İtalyan askeri vardı.

Arabalar askerlerin yemekhanesinin önünde durdu ve Tarbox'la İtalyan asker arabadan atladı. Tarbox hâlâ Arap kıyafetleri içindeydi. Rahatsız edici bir biçimde incecik görünüyordu. Bir an için beni görmedi sonra yüzü parıldadı.

"Muhammed nerede?" diye sordu ve Muhammed'i benim arkamda görünce ferahladığını anlatırcasına bir "oh" çekti.

"Günler geçip de sizden hiç haber alamayınca artık öldüğünüzden son derece emindim. Ama şimdi, Allah'a şükür, üçümüz bir arada buradayız."

Küçük asker bana doğru geldi ve elimi sıktı. Tarbox bizi tanıştırdı:

"Bay Tarbox'a hayran olduğumu söylemeliyim. Dün sabah geldi ve hiç vakit kaybetmeden sizi aramamız için ısrar etti. Neyse ki şimdi buna gerek kalmadı."

Ona çöldeki başıboş yürümelerimizi anlattım ve Tarbox şöyle dedi:

"Benim durumum da pek eğlenceli değildi. Bütün günümü bir tepenin başında oturup çöle bakmakla geçiriyordum ve hiç kimse görünmüyordu. Sonunda birlik geldi. Arghela'ya bir devenin üzerinde gitmek zorunda kaldım."

Gülmekten kendimi alamadım. Tarbox daha önce hiç deveye binmemişti.

"Nasıldı?"

Kafasını iki yana salladı. "Korkunçtu. Arghela'ya ulaştığımızda ölü gibiydim. Deniz tutmuş gibiydim. Devenin üzerinde gitmenin fırtınalı denizde gemiyle gitmekten farkı yok. Ve

kervanda sadece Eritrealılar vardı. Tabii birbirimizle tek kelime bile konuşamadık."

Ferahlamış bir şekilde içini çekti. "Her neyse, artık bitti."

Hepimiz içeri girdik.

"Yarın sabah erkenden yola çıkmamızın bir sakıncası var mı?" diye sordu küçük asker.

"Hayır, hayır. Mümkün olduğunca erken çıkalım" dedim.

"Karşı taraftan buraya geliş nasıldı?" diye araya girdi komutan.

"Yol korkunçtu."

"Arghela'dan buraya arabayla geçileli beş yıldan fazla oldu" dedi komutan.

"Evet. Şimdi sizin arabanızı bulabilecek miyiz diye bir bakmamız lazım. Bence büyük ihtimalle Bedeviler çoktan yakmıştır." Küçük asker biraz şüpheliydi. Konuşmanın ardından yataklarımıza gittik.

Benim için huzurlu bir gece değildi. Çöldeyken geçirdiğimiz günlerin en güzel bölümü gecelerdi. En harika rüyalarımı orada görüyordum. Şimdi hem suyumuz hem yiyeceğimiz var ve gece gerçek bir cehenneme dönüştü. Çılgın bir kabus gibiydi. Mükemmel bir yatakta yatıyordum ve yanımda bir bardak dolusu temiz güzel su vardı. Fakat her seferinde uykuya daldığımda hâlâ güneşin kavurduğu ve sarı kumun parıldadığı uçsuz bucaksız bir çölde yürüdüğümü görüyordum. Damağım susuzluktan kuruyor, dilim şişiyordu. Korkuyu gerçekte yaşadıklarımdan çok daha kötü bir şekilde hissediyordum. Sonra uyanıyordum ve yanımda suyu görünce içebildiğim kadar içip tekrar uykuya dalıyordum. Ve yine aynı rüyayı görüyordum. Bu rüyalar uzun bir süre daha her gece beni takip etti.

Sabahleyin uyandırma borusu öttürülünce makineli tüfek kuşanmış Eritrealı birliklerle doldurulmuş üç araba hareket et-

ti. On günlük talihsiz yolculuğumuzdan önce geçtiğimiz yerlerden tekrar geçtik. Arabada benimle birlikte gayet şişman bir çavuş vardı. Kısık gözleri ve savaşçılara özgü bir sakalı vardı. Hangi ırktan geldiğini tahmin etmek zordu. Aynı arabada yolculuk ettiğimiz Eritrealı askerlerle mükemmel bir Arapça'yla konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla büyük ihtimalle biraz Arap kanı taşıyordu. Yalnız onun Arapçasını Eritrealılar anlamıyordu.

"Sizi temin ederim" dedi, bir şişe Chianti ile kendini ferahlatırken, "beni kirli Bedeviler kadar korkutan başka bir şey yok."

"Hiç onlardan biriyle karşılaştın mı Mustafa?" diye sordu genç bir Eritrealı.

"Biriyle karşılaştım mı?" Mustafa bir an durdu ve koluyla geniş bir hareket yaptı. "Bir sürü, bir sürü. Ama Bedeviler Mustafa'yı bilirler. Onun kesin gözlerinin ne anlama geldiğini bilirler."

"Onlarla nerede savaştın?"

"Herhalde sen sağırsın. Vallahi öylesin. Nerede mi savaştım? Sana yüzlerce kez anlatmadım mı? Ama senin sadece Arghela'daki fahişeler için gözlerin ve kulakların var."

Diğerleri kahkaha attı ve Mustafa neşeli bir şekilde devam etti:

"İngilizler bizim tarafımızdayken savaş sırasında Senusilere karşı savaştım. Şöyle söyleyeyim, orada hatırı sayılır bir savaş vardı. O zaman olanlarla şimdiki karşılaştırıldığında şu olanlar hiçbir şey. Bir defasında çölde yalnız başıma giderken (Vallahi, bunun gerçek olduğuna yemin ederim) uzakta bir Bedevi birliği gördüm. Silahlarını doğrultmuşlardı. Onları kim görse korkardı. Fakat kim sakinliğini korudu? Mustafa! Tüfeğimi omzuma kaldırdım ve uzaktan doğruca liderlerini vurdum. Adam atından düştü. Tekrar nişan aldım ve kurşunlar..."

"Bedeviler! Bedeviler!" diye bir çığlık geldi arabanın önünden. Mustafa hikayenin gerisini unutmuştu. Ölü gibi sararmıştı ve şişman bedeni sarsılıyordu. Asker, dürbünüyle ufku tarayınca Bedevi sanılan şeyin bir ceylan sürüsü olduğu anlaşıldı. Mustafa o gün başka hikaye anlatmadı.

Merduma'ya vardığımızda güneş batıyordu. Biz oradan ayrıldıktan sonra kuyular terkedilmişti. Bir tanesinin yanında Tarbox'un kovasıyla halatı duruyordu.

Kamp kuruldu. Bir makineli tüfek tepeye yerleştirildi ve çöldeki sarsıntılı yolculuğun ardından hepimiz yorgun bir şekilde uykuya daldık. Ertesi sabah çölde arabamızı arayacaktık.

Sabah hava sisliydi. Büyük bir kamp ateşi parlıyordu. Olabildiğince çabuk bir şekilde arabayı aramaya başladık. Evvelsi gün peşine düştüğümüz yolu takip ettik ve giderken küçük askere bu yolun nereye gittiğini sordum.

"Yaklaşık sekiz yıllık" dedi, "ve şu anda kimselerin yaşamadığı Libya Çölü'nde bir vahaya gidiyor."

"Merduma'dan ne kadar uzaklıkta."

"Yaklaşık beş yüz kilometre."

Geriye döndüğümüz için gerçekten de çok şanslıydık. Benzinimiz bu yolun yarısına dahi yetmezdi.

Arabayı aramaya başladığımız yerden oldukça uzaklaşmıştık.

"Bedeviler onu buldularsa yakmışlardır" dedi küçük asker.

Onu ilk önce Tarbox uzakta siyah bir nokta gibi gördü. Yakılmamıştı. Aynen bıraktığımız gibiydi. Sadece üzeri kumla kaplanmıştı.

Arabaya ulaştığımızda saat ondu ve sadece bir saat içinde lastikleri tamir ettik. Muhammed ve ben kendi arabamıza bindik ve tekrar Bir Merduma'ya gitmek için yola çıktık. Saat bir gibi oraya ulaştık ve hiç durmadan Arghela yönüne döndük.

O akşam saat onda Arghela'ya ulaşmıştık. Albay de Ronco'nun yönetimindeki kale aynı Nufilia'daki gibiydi. Seferimize liderlik eden küçük asker tıpkı bir kahraman gibi karşılandı. Nufilia ve Arghela arasındaki yol Libya Çölü'nün en tehlikeli bölgesi olarak kabul ediliyordu. Biz orada tam on bir gün dolaşmıştık ve tek bir Bedevi'ye dahi rastlamamıştık. Tamamen akıl almaz bir durumdu.

Arghela'da, Trablusgarp ve Cyrenaica arasıdaki fark bir kez daha kendini hissettirdi. Burada tek bir Arap asker bile yoktu. Hepsi İtalyan sömürgesi olan Eritrea'nın yerlileriydi.

"Neden Arap birlikleri kullanmıyorsunuz?" diye sordum Albay de Ronco'ya o akşam.

"Onlar güvenilmezdir. Düşmanla arkadaşlık ederler.

"Peki Eritrealılar daha mı iyi?"

"Onlar daha güvenilir. Hıristiyan oldukları için Muhammedî olan Araplardan nefret ederler. Cyrenaica'daki Araplar son derece fakir askerlerdir. Eritrea'daki cesur birliklerimize hiç kuşku duymadan güvenebiliriz."

"O zaman buralardaki Araplar asker olmak istemiyorlar mı?"

"Hayır. Trablusgarp'takiyle aynı şey değil. Eritrealılar ve Bedeviler arasında bastırılamaz bir düşmanlık var. Mesela birkaç yıl önce buradaki Eritrealı birlikler Arghela'da üç Bedeviyi yakalayıp yakmışlardı."

"Yaktılar mı?"

"Evet. Kocaman bir şenlik ateşi yaktılar ve yüksekten Bedevileri canlı canlı içine attılar, sonra da ateşi tutuşturdular.

"Peki cezalandırılmadılar mı?"

"Hayır. Onlar bizim en iyi ve en cesur askerlerimiz. Bedeviler sadece hak ettiklerini almışlardı. Kaç tane Eritrealı vahşi

bir şekilde öldürülmemişti? Böyle bir harpte kimse nazik davranamaz."

Cyreniaca hakkındaki ilk izlenimlerim bunlardı.

Tarbox Bir Merduma'da geçirdiği günlerden dolayı berbat durumdaydı. Sindirim sistemi tamamen bozulmuştu ve onu normal hale sokacak hiçbir şey yok gibiydi. Bizim düzensiz yaşantımıza onun dayanamadığı açıktı. Bu yüzden Bingazi'ye vardığımızda bizden ayrılması gerektiğine karar verdik.

Arghela'da sadece bir gece kaldık. Erzak ve benzin alıp Arghela'dan üç yüz yirmi kilometre uzaktaki Ajedabia Kalesi'ne gitmek için yola çıktık. Arghela ve Ajedabia arasındaki arazi daha önce geçtiğimiz yerlerle hemen hemen aynıydı. Tek fark iki kale arasındaki tekerlek izlerinin çok olmasından dolayı yolu kaybetmenin çok zor olmasıydı.

29 Mart'ın sabahında çok erken bir saatte yola koyulmak için her şeyimizi hazırlamıştık. Kaledeki askerlerin çoğu uyuyordu. Sadece Albay de Ronco hoşçakal demek için uyanmıştı.

Tam arabayı çalıştırmıştık ki bir Arap nefes nefese koşarak geldi. "Beni de yanınıza alır mısınız?" diye sordu.

Arabaya baktım. Ağır bir yükümüz vardı. Çadır ve diğer ekipmanlarımız, benzin tenekeleri ciddi bir alan kaplıyorlardı. Muhammed bile arabanın arkasında kendisini sıkıştırmak için oldukça zorlanıyordu.

"Kendin bak. Yeteri kadar alan yok"

"Ben ön koltukta Bay Tarbox'un yanına oturabilirim" dedi Muhammed. Yavaş yavaş Tarbox'un çöl yolculuğundan nefret etmesini affetmeye başlamıştı.

"Ama yeteri kadar hızlı gidemeyeceğimiz de bir gerçek. Lastiklerimiz neredeyse patlamak üzere" diye itiraz ettim. Gerçekten bu itirazım son derece geçerliydi. İç lastikler her patla-

dığında pompayla şişirmek zorunda kaldığımız için kullanılmaz durumdaki yedek lastiklerimizi atmak zorunda kalmıştık. Arghela'dan bir yenisini almamız imkansızdı. Ön sol lastiğimiz güç bela iş görüyordu. Delikleri kapatabilmek için etrafına deri kayışlar bağlamak zorunda kalmıştık.

"Ama ters giden herhangi bir durumda size yardım edebilirim" dedi Arap. Gelmesine izin verdik ve şansımız yaver giderse o akşam ulaşmayı umduğumuz Ajedabia'ya gitmek için yola çıktık.

Arazi oldukça düzdü. Üzerinden geçtiğimiz kristalleşmiş tuzun bulunduğu kurumuş tuz gölleri dışında neredeyse tamamen sert çalılıklarla kaplanmıştı. Birkaç saat ilerledikten ve doksan kilometrelik yolun en güzel kısmını geçtikten sonra Arap yeteri kadar suyumuz olup olmadığını sordu. Ona yaklaşık 20 litre suyumuz olduğunu söyledim.

"Bu bölgede su bulmak imkansızdır. Bütün kuyular kapatıldı."

"Niye?"

"Bedevilerin bu bölgede bulunmasına izin yok. Eğer onlardan biriyle karşılaşırsak İtalyanlarla savaş halinde olduklarından emin olabiliriz."

"Nufilia'dan Arghela'ya gelirken tamamen yıkılmış bir köy gördük. Oranın insanları nerede olabilir?"

"Allah bilir!" dedi Arap. "Belki Syrtis'tedirler. Eğer teslim olmadılarsa belki de ölmüşlerdir."

Muhammed ona sahile yakın evde bulduğumuz ölü adamı anlattı. Arap ilgiyle dinledi.

"O bir murâbıt olmalı. Kabirleri terketmek istememiştir ve bütün kuyular kapandığı için susuzluktan ölmüştür."

"Peki sen?" diye sordum. "Sen niye Ajedabia'ya gidiyorsun?"

"Benim Arghela ve Ajedabia'da genel malzemeler satan iki dükkanım var. İki kale arasındaki araba servisinin gelmesine daha dört gün var. O yüzden sizinle gelebilme şansımı kullandım. Siz İngiliz misiniz?"

Ona nereden geldiğimi anlattım.

Akşam yemeği vaktiydi. Arabayı durdurdum ve ön lastiğe bakmak için dışarı çıktım. Görünüşe göre pek güven verici değildi. Her an patlayabileceği açıktı. Arap tüccar akşam namazını kılmak için gitti ve ben de onu izledim. Namazı bitirdiğimizde şaşkınlıkla bana baktı.

"Senin Müslüman olduğunu bilmiyordum" dedi. "Hıristiyanlardan biri gibi duruyorsun."

"Peki, benim ağzımdan duyabilirsin. Ben Müslümanım" dedim tebessüm ederek. "Özellikle de çölde geçirdiğimiz on günün ardından. Her günün bizim son günümüz olacağını düşündüm. Senin gibi İslamın hakikat olduğuna ben de inandım."

"Hiç Hıristiyan oldun mu?"

"Evet ama benim ülkemde Hıristiyanlık tahrif olmuş durumda. İnsanların büyük bölümü inançsızdır."

"Allah'ı inkar mı ediyorlar?"

"Evet. Bir tanrı olduğuna inanmıyorlar."

"Peki sen İslam'ı nasıl kabul ettin?"

"Arapça öğrendiğim zaman İslam'ı da öğrendim. Önce ilgimi çekti sonra derinlemesine inceleyince ikna oldum."

"Nasıl ikna oldun?"

"Çünkü İslam'ın kendisi gayet açık. Onun hükümlerini yerine getirirsen diğer dinlerde olmadığı kadar Allah'a yakınlaşırsın."

Arap başını sallayarak tasdik etti. "Söylediğin doğru. Ben Senusi'yim. Bizim tarikatımızı biliyor musun?"

"Hayır."

"Cyrenaica'da bizim hakkımızda çok şey öğreneceksin. Tarikat Sidi Ahmed İdris'in talebesi Sidi Ahmed Senusi tarafından kuruldu."

"Meknesli Sidi Ahmed İdris mi?"

"Aynen öyle. Biz İsa Peygamber'in yolundan gideriz. Bir defasında ona şöyle sorulur: 'Bilgeliğini nereden öğrendin?' İsa gülümser ve cevap verir, 'Bana bilgeliği Allah'tan başkası öğretmedi ama ahmakların budalalıklarını gördüm. Onlardan uzak durmamın sebebi bu ve Allah'ın yardımıyla başkalarında görüp de nefret ettiğim şeylerden kendimi arındırmayı öğrendim.' Senusi'nin öğretisi budur. Allah'a güzel şiirlerle ve sanatla değil, fakat şiirin ve sanatın sende tesir edip ruhunu saflaştırmasıyla daha da yakınlaşırsın. Saf ruh Allah'ı görebilir."

"Sufiler de böyle der."

"Sidi Ahmed Senusi aynı zamanda bir sufiydi."

"Burada onun öğretisini takip eden çok insan var mı?"

"Evet genel olarak Cyrenaica'da hemen hemen herkes Senusi'yi üstad olarak kabul eder ama onun izinden giden çok az insan var." İçini çekti. "Onun izinden gitmek burada çok zor. İtalyanlar Senusiler'e her şekilde eziyet ediyorlar. Ama her şeyi kendi başına öğreneceksin."

Öğle yemeğimizi yedik ve yolumuza devam ettik. Saat iki gibi ön lastiğimiz patladı ve tamir edilemez durumdaydı. Dış kabuk tamamen parçalanmıştı. Ajedabia'ya elimizden geldiği kadar iyi durumda gitmeliydik. Lastiğin içine çalı doldurduk. Bu şekilde ancak yavaş yavaş ilerleyebiliyorduk. Güneş batarken daha hâlâ Ajedabia'dan doksan kilometre uzaktaydık. Durup çadırımızı kurduk. Herhangi bir yoksunluk çekme konusunda bir tehlike yoktu. Bu defa yanımızda tedbiren yeteri kadar erzak ve su getirmiştik. Birkaç tavuk kestik ve çorba ten-

ceremize koyduk. Tam güneş batarken Muhammed bize doğru gelen deveye binmiş üç adam fark etti. Hiç dost gibi görünmüyorlardı. Batmakta olan güneşin ışığında tam olarak göremiyorduk ama uzun tüfeklerinden anlaşıldığı kadarıyla büyük ihtimalle Bedevilerdi. Çöl şartları gereği yüzlerinin aşağısını mendille kapatmışlardı. İyice yakınlaştıklarında develerinden indiler ve bir an için kararsız kalıp aralarında konuştular.

Ocağın başında çorbayla meşgul olan tüccar da yanımıza geldi. Atlı adamları görünce şöyle dedi:

"Kesinlikle bedeviler. En iyisi beni gönderin ve onlarla konuşayım."

Silahsız ve kollarını uzatmış vaziyette Bedevilerin yanma gitti. Bedeviler yanlarına yaklaşmasına izin verdiler ve aralarında hararetli bir konuşma başladı.

"Bereket versin yanımızda bir Arap var" dedi Tarbox, "yoksa bizim için çok ciddi bir problem olurdu."

Tüccar, yabancılarla bir süre konuştuktan sonra geri geldi ve benim de kendisiyle birlikte Bedevilerin yanma gitmemi istedi. Liderleri uzun boylu, siyah sakallı ve kara gözlü bir adamdı. Beni baştan aşağı inceledi ve tüccarı işaret ederek sordu:

"Senin Müslüman olduğunu söylüyor, doğru mu?"

"Allah'ın izniyle."

"Güzel. Peki ya diğeri?"

"Büyük ihtimalle bir Hıristiyan."

"Ama İtalyan değil öyle mi?"

"Hayır."

"Bizimle karşılaştığını söylemeyeceği konusunda onun için garanti verir misin?"

"Tabii ki veririm."

Tüccar bana döndü.

"Ajedabia'ya vardığımızda bu karşılaşmaya dair tek kelime etmemenizin son derece gerekli olduğunu anlamalısın. Aksi takdirde İtalyanlar uçaklarla Bedevileri yakalarlar."

Başımı salladım ve liderlerine döndüm.

"İnşallah yemeğimize iştirak edersiniz. Yemeğimiz hemen hemen hazır."

Develerin ön bacakları birbirine bağlandı ve üç Bedevi bizimle çadıra geldiler. Tüfeklerini develerin arkasına bıraktılar. Muhammed'i kenara çektim ve bizi sofrada beklemesini söyledim. Neşeyle başını salladı:

"Bunu hakkıyla yapabilirim. Onların adetlerini biliyorum."

Kamp ateşi yakıldı ve hepimiz etrafına oturduk. Şimdi misafirlerimi bol bol izleme imkanım vardı.

Otuzlu yaşlardaki liderleri halis bir Araptı. Narin yapılıydı ama uzun boyluydu. Gözlerinde ve yüzünde çöl hayatının verdiği sakinlik ifadesi vardı. Diğer ikisi sanki damarlarında biraz zenci kanı taşıyorlardı.

"Nereden geliyorsunuz" diye sordu lider.

Ona Afrika'yı arabayla geçmemden ve Fas'tan yola çıkışımdan bahsettim. Abdülkerim'in bağımsızlık uğruna yaptığı kahramanca savaşma dair rivayetler buraya kadar ulaşmış olmalıydı. Düşünceli bir şekilde başını salladı.

"Marakeş" dedi. "Abdülkerim'in savaştığı yer. Onunla ilgili bir gelişme var mı?"

Abdülkerim'in mağlubiyetini ve Reunon'da esir oluşunu anlattım.

"Adil olan yalnız Allah'tır" dedi. "Her yerde aynı şey. İslam yok edilmeye çalışılıyor."

"O kadar da kötü değil" dedim. "Belki de İslam bu sıkıntılı dönem vesilesiyle kazanacak. Her yerde sürekli olarak yayılıyor, Hindistan'da, Çin'de, Avrupa'da."

"Burada durum çok kötü." İçini çekti. "Gittikçe azalıyoruz. Köylerimiz bombalandı ve yok edildi. Kadınlarımız götürüldü. İtalyanların şeytani makinelerine karşı hiçbir şey yapamıyoruz."

Bir süre sessiz kaldı. Bir sigara uzattım ama eliyle bir hareket yaparak reddetti. Sonra devam etti:

"Ajedabia'ya gidiyorsunuz. Orada iki adamımızı göreceksiniz. Geçen gün İtalyanlarla savaşırken esir olarak alınmışlardı ve şimdi büyük ihtimalle asılmışlardır. Adil olan yalnızca Allah'tır."

"Nereden geliyorsunuz?"

"Kufra'dan."

"Orası neresi?"

Şaşırmış bir ifadeyle bana baktı.

"Kufra'yı bilmiyor musun? Libya Çölü'ndeki en büyük vahadır. Neyse ki orası hâlâ özgür. Ama her an oraya da gitmeleri beklenen İtalyanlara karşı kendimizi savunabilmek için hepimiz silahlıyız. Hâlâ özgür olan bu vahaları teftiş eden küçük bir müfrezeyiz. Bazıları geri döndü, bazıları öldürüldü ve kısa bir süre önce konuştuğum iki tanesi bu günlerde Ajedabia'da asılacak. Biz de olabildiğince çabuk bir şekilde geri dönüyoruz."

Muhammed elinde bir kapla ateşin başına geldi. Lider onu görünce şaşkınlıkla şöyle dedi:

"Bu bir Bedevi! O nereli?"

Muhammed'in bana anlattığı şekliyle hikayesini lidere anlattım. Bu sefer lider Muhammed'e sordu:

"Baban kim?"

"Hamid bin Abdülaziz."

"Muruklu Hamid bin Abdülaziz mi?"

Muhammed evet anlamında başını salladı.

"Baban çok iyi bir Müslümandı. Onun gibi olmaya çalış. Allah yardımcın olsun!"

Muhammed gururla gülümsedi.

"Peki şimdi nereye gidiyorsun?"

"Bingazi'ye. Orada bir amcam var. Onun yanında kalacağım."

Tavuklar pişti ve akşam yemeğimizi yedik. Biraz çay içip yattık. Bedevileri çadırda uyumaya ikna etmenin hiçbir yolu yoktu. Battaniyelerine sarınıp kumun üzerine uzandılar.

Ertesi sabah güneş doğmadan biraz önce Bedevilerin lideri namaz kıldırdı. Yarım saat sonra da bize veda ettiler ve develerine binip kısa sürede gözden kayboldular.

Ön lastik elverdiği ölçüde ağır aksak ilerliyorduk. Sonunda daha fazla hadiseyle karşılaşmadan akşama doğru Ajedabia'ya ulaştık.

Ajedabia'da çadırımızı kullanmamıza gerek kalmadı. Tüccar bizi evine davet etti ve birkaç gün orda kaldık.

Ajedabia son derece küçük bir kasabaydı. Tamamen dikenli tellerle çevrilmiş bir kalenin hakimiyeti altındaydı. Şehre vardığımız günün ertesi bütün şehir telaş içindeydi. Bir idam gerçekleşecekti. Liderin anlattığı iki Bedevi ölüme mahkum edilmişti ve asılacaklardı.

İdam ertesi sabah pazar yerinde gerçekleştirilecekti. Darağacı Araplara korkunç bir gözdağı vermek amacıyla meydanın tam ortasına dikildi ve idam halkın içinde yerine getirildi. Güneş doğmadan kısa bir süre önce Eritreali birlikler şafağın sönük ışığı altında simsiyah duran dehşetli darağacının etrafında yerlerini aldılar. Uzun kırmızı fesleriyle şık üniformalar içindeydiler ve boyunlarına gümüş haçlar takmışlardı. Darağacının etrafında süngülerini kımıldatmadan duruyorlardı. Araplar kapalı bariyerlerin dışında kaldığı için yaklaştırmamaları gereken kimse de yoktu.

İki Bedevi içeri alındı. Sabah ışığında zayıf ve perişan görünüyorlardı. Birbirlerine zincirlenmişlerdi ama tavırları gayet gururluydu ve yüzlerinde ölüm korkusundan iz yoktu. Darağacının altına getirildiler ve bir asker ileri çıkıp bir kağıt tomarı çıkararak okudu:

"İsyanda yer alarak Hükümetin yasalarını ihlal ettiğiniz, esirleri harekete geçirdiğiniz ve silah taşıdığınız için ölene kadar boyunlarınızdan asılmaya mahkum edildiniz."

Hüküm yüksek sesle okununca trampetler vurulmaya başlandı. İki mahkum serinkanlılıkla el sıkıştılar ve sehpaya çıktılar. Sonra hiç direnmeden oraya yerleştirilen basamağa çıktılar. Halat boyunlarına geçirildi ve basamak çekildi. İşlem tamamlanmıştı.

Orada seyirci olarak bulunan bir İtalyan askeri sigarasını yere fırlatırken şöyle dedi:

"Tam anlamıyla ruhsuzlar, köpekler! Asılacak olmaları bile onları üzmüyor."

Ve birlikler bir bando gösterisiyle dağıldılar.

Ertesi sabah arabayı çalıştırdık ve tekrar yola çıktık. Yeni bir lastik almıştım, yol harikaydı ve Ajedabia'dan ayrıldıktan altı saat sonra Cyrenaica'nın başkenti Bingazi'ye girdik. Libya Çölü'ndeki seyahatimiz bitmişti.

Bingazi ve Trablusgarp birbirine çok benziyordu. Her iki yerde de İtalyanlar tarafından birer modernizm harikası haline dönüştürülmüş büyük bir meydan vardı, Arap bölgesi ya da Medine Avrupa bölgesinden kesin çizgilerle ayrılmıştı ve her duvarda Mussolini'nin simasını görebiliyorduk. Her iki bölgede de Avrupa'da bile zor bulabileceğiniz konfor ve lüksün sembolü olan Avrupa otelleri vardı.

Bingazi'de medeniyet yaratıldığı inkar edilemez. Her öğleden sonra saat dörtte orkestra Albergo Italia'nın palmiye bahı-

çesinde davul çalıyordu ve restoranların kaldırımlarındaki masalarda şık giyimli İtalyanlar yakalarında faşist rozetleri ve medeniyetin gerektirdiği çizgili pantolonlarıyla oturuyorlardı. Trablusgarp'ın aksine restoranlardaki insanların çoğu askerdi. Gözünüzü nereye çevirseniz uzun parlayan botları ve göğüslerinde taşıyabildikleri kadar madalyalarıyla askerlerle karşılaşıyordunuz. Mahmuzları ve keskin kılıçları güneş ışığında parlıyordu. Meşgul Eritrealı erler siyah yanakları parlayarak Eritrea'da hiç görmedikleri bu ihtişamdan gözleri kamaşmış bir şekilde masaların arasında mektuplar ve telgraflarla koşturup duruyorlardı.

Tarbox, Muhammed ve ben direksiyonu Albergo Italia'ya doğru çevirdiğimizde saat dörttü. Araba enkaz gibi görünüyordu. Zorla ilerletebiliyordum ve genel bir bakıma ihtiyacı vardı. Bütün o şaseler boyunca zorlanmaktan kapılar düzgün kapanmıyordu ve radyatör betonla kaplanmıştı. Bu şekilde bile motoru biraz olsun serinletmeyi başarabilmesi gerçek bir mucizeydi. Motor çalışır çalışmaz su kaynamaya başlıyordu.

Biz de öyle pek şık görünmüyorduk. Görüntülerine büyük önem veren İtalyanların hayretle karşıladığı Arap kıyafetleri hâlâ üzerimizdeydi. Saçlarımız kum, toz ve yağ ile dolmuştu. Geldiğimiz yöndeki kumun kahverengi-kırmızı renginden dolayı da yüzümüz kırmızılaşmıştı.

Askerler tek gözlüklerini kaldırıp dikkatle bize bakıyorlardı. Albergo'da oda alabilmek için ciddi bir zorlukla karşılaştık. Ama sonunda başardık. Çöldeki korkunç günlerimizden sonra Cyrenaica dağlarında aynı zorluklarla tekrar karşılaşmadan önce kısa süreliğine de olsa nefes alacak bir yere ihtiyacımız vardı.

Yola çıkmak üzere olduğumuzu söyledim ama bu tam olarak doğru değil. Tarbox teklifimizi kabul etti ve sindirim sistemini tedavi edebilmek için olabildiğince çabuk şekilde Avru-

pa'ya gitmek istedi. Bingazi'ye girdiğimizde yola yalnız devam edeceğim konusunda anlaşmıştık ama Muhammed henüz amcasıyla Bingazi'de mi kalacağına yoksa benimle Mısır'a mı geleceğine karar verememişti.

Banyo yapmış, tıraş olmuş ve üzerimizi değiştirmiş bir şekilde üç hafta kumun içinde perişan olduktan sonra restoranın kaldırımındaki bir masaya oturmuş temizliğin keyfini çıkarıyorduk ki Signor Bombardi geldi.

Signor Bombardi Venedikliydi. Yapısı gereği militarist faşizmi tasvip etmeyen İtalyanlardandı. Anti-faşist olduğundan değil, akıllıca bir yaklaşımla siyaset üzerine tek kelime etmiyordu. Fakat kalbi bir çocuğunki kadar yumuşaktı. O gün Bingazi'de neredeyse her gün gerçekleşen Arapları asma hadisesinde bütün milliyetçi İtalyanlar fotoğraf makineleriyle isyankarların idamının son görüntülerini alırlarken Bombardi kendini odasına kapatmıştı. Bir türlü anlayamıyordu. Bingazi'deki İtalyanlar arasında emsalsizdi. Romalılar için oldukça gülünç ve çirkin bir iddia olan Arapların da insan olduğu, duyguları olduğu düşüncesindeydi ve bu yüzden onların asılmasını seyredemiyordu.

Bir gün onunla bu konu hakkında konuşurken şöyle demişti:

"Ben Venedikliyim. Savaş sırasında Avusturyalılar şehri tam almak üzereydiler. Aldıklarını düşünün ve sonra onlara karşı olan bizleri tek tek astıklarını."

Signor Bombardi uzun boylu ve güçlü bir adamdı. Masamıza geldi ve kartını verdi. "Enrico Bombardi. Bingazi'deki Chevrolet temsilcisi."

"Nereden geliyorsunuz?" diye sordu.

Ona Libya Çölü'nü arabayla geçtiğimizi söyleyince birden şevklendi.

"Bu Chevrolet için muhteşem bir reklam! Arabanızı sizin için tamir etmeme izin verir misiniz? Olabildiğince ucuz yaparım. Şoförüm arabayı garaja alabilir mi?"

Müsaade ettim ve ben Bombardi'ye seyahatimizi anlatırken şoför etrafına meraklı bir kalabalık toplanmış olan arabayı garaja aldı.

"Ama bu anlaşılması güç bir şey" dedi Bombardi Fransızca ve İtalyanca karışımı bir dil kullanarak. "Bu daha önce hiç yapılmadı. Sizi Bingazi'deki gazetenin, *Cyrenaica*'nın editörüyle tanıştıracağım. Bu konuda bir şeyler yazmaktan memnun olacaktır."

O sırada tesadüfen editör de geldi ve bir kez daha serüvenimizi baştan anlattık.

Akşam oldu. Çöl yolculuğunun etkisi kendini şimdi gösteriyordu. Hepimiz ölesiye yorulmuştuk. Muhammed amcasına, Tarbox'la ben de yataklarımıza gittik.

Ertesi sabah isimlerimiz herkesin dilindeydi. *Cyrenaica* çöl yolculuğunu kalın harflerle manşete taşımıştı. Özellikle 12 yaşındaki Muhammed oldukça meşhur olmuştu. Ertesi sabah otele yanıma geldi ve kalın bir purodan nefes çekerek şöyle dedi:

"Ben daha fazla gelmiyorum."

"Niye?"

"Çünkü ayda iki yüz lirete harika bir iş buldum. Amcamla kalacağım. Bunu yapmayı tercih ederim."

Yapılabilecek hiçbir şey yoktu, Muhammed'e veda ettim.

Bir daha onu hiç görmedim.

Bir saat sonra müdür Signor Malvicini odama geldi ve bir beyefendinin beni görmek istediğini söyledi. Aşağıya indim. Salonda duran küçük, esmer adam İtalyanca şöyle dedi:

"Siz buraya dün gece gelen beysiniz değil mi?"

"Evet."

"Benimle hemen polis amirinin yanına gelmelisiniz."

Onunla birlikte küçük kasvetli bir bina olan polis merkezine gittim. Bekleme odasında durmamı söylediler. Her çeşit insan buraya toplanmıştı. Peçeli kadınlar çocuklarıyla birlikte bekliyordu. Yanlarında yiyecek getirmelerinden uzun süre bekleyeceklerini tahmin ettikleri belli oluyordu. Yahudi tüccarlar gözleri yarı kapalı banklarda oturuyorlardı. Yarım saat bekledikten sonra sabırsızlanmaya başladım ve daha ne kadar beklemem gerektiğini sordum. Benim sıramın gelmesinin uzun zaman alabileceğini öğrendim. Polis amiri Hükümet Binası'ndaydı ama kısa bir süre sonra geleceği tahmin ediliyordu.

Saat 12. Sonra 1 oldu. Öğle yemeğine gitmek için izin istedim. Hayır, bu kesinlikle mümkün değildi, yemeğimi kendim getirmeliydim. Beni merkeze getiren polis, olması gerektiği gibi İtalyanca konuşamadığım için çok tehlikeli bir suçlu olduğumu düşünüyordu.

Saat iki gibi polis amiri geldi. Küçük, önemsiz görünen, göğsünde bir sıra madalya taşıyan bir adamdı. Arkasından onu Sicilyalı yardımcısı takip ediyordu. Yardımcısı benim Fransızca söylediklerimi sadece İtalyanca konuşabilen polis amirine tercüme etti. Sonradan mütercimin de pek Fransızca anlamadığı belli oldu. Bu yüzden sorgulama çok zor hale geldi.

"Nereden geliyorsun?" diye sordu yardımcı haşin bir ifadeyle.

"Trablusgarp'tan."

"Ama arabayla geçmek için iznin yok."

Bu cümleyi Fransızca ve İtalyanca'nın karışımı bir dille söylemişti. Anlamayarak tekrarlamasını söyledim.

Masaya vurdu ve kara gözleri parladı.

"Buraya İtalyanca bilmeden gelmen senin hatan. İznin olmadığını söyledim."

Cebimden pasaportumu çıkarıp iznimi gösterdim. Okudu ve polis amirine gösterdi.

Amir gözlüğünü burnuna indirdi ve dikkatlice okudu.

"Hm!" dedi, omuzlarını silkti ve pasaportu masaya koydu.

"Bingazi'ye geldiğin zaman neden hemen polis merkezine rapor vermedin?"

"Rapor vermem gerektiğini bilmiyordum."

"Yola devam etmeni yasaklıyorum."

"İznim olmadan yola devam etmek gibi bir niyetim yok."

"Artık gözümüz üzerinizde olacak. Niye Arapça konuşuyorsun."

"Çünkü Arap kültürüyle ilgileniyorum."

"Kültür!" Suratını buruşturdu. "Arapların kültürü falan yok. Ne inşa ettiğimize bir bak! Bingazi'ye bak! Ülkenin içinde seni ilgilendiren hiçbir şey yok."

"Mısır'a gitmek için izin istiyorum."

"Bunu oldukça zor elde edeceksin."

"Yani orada da huzursuzluk mu var?"

Sicilyalı nazikçe gülümsedi.

"Hayır orada her şey yolunda. Ama yol yok. Bu sorumluluğu almaya cesaret edemeyiz."

"Hükümet'ten izin isteyeceğim."

Yardımcı tekrar gülümsedi.

"Ama evraklar burada hazırlanıyor. Yani şimdi arabayla yoluna devam etmek için iznin olmadığını biliyorsun."

Bütün bunlar polis amirine tercüme edildi. O da kafasını sallayarak onayladı. Oradan ayrıldım. Cyrenaica'dan geçme-

nin Trablusgarp'tan geçmekten çok daha zor olacağını anlamıştım.

Otele döndüğümde Signor Malvicini'ye valiyle bir görüşme ayarlama şansı olup olmadığını sordum. Omuzlarını silkti.

"Büyük ihtimalle ayarlarsınız ama General Graziani konuşulması çok zor bir adamdır. Bütün hücreleriyle bir askerdir ve davranışları çok katıdır."

"General Graziani ne zamandır burada?"

"Sadece bir aydır. Roma'da bir önceki valinin yeteri kadar iyi sonuç elde edemediğinden, birçok şeye izin verdiğinden şikayet ediyorlardı. O yüzden General Graziani vali ilan edildi. Fezzan ve Murzuk'a karşı seferleri yürüten odur. Oldukça katıdır. Eninde sonunda bir asker."

Bu pek ümit verici değildi. Öğle yemeğimi yedim ve ayakkabılarımı temizletmek için dışarı çıktım. Bingazi'de dört tane ayakkabı temizleyicisi vardı. Namusuyla ekmeğini kazanmaya çalışan yeni bir ayakkabı temizleyicisine karşı birlik oluşturmuşlardı. Her an bertaraf olabilirdi. Yaşları ileri bu dört ayakkabı temizleyicisi bu yüzden daha rahat bir hayat sürüyorlardı. Diledikleri fiyatı isteyebiliyorlardı ve dördü de çalışırken ipek cüppe giyiyorlardı. Bu beylerden biri sonunda ayakkabılarımı temizlemeye razı oldu.

Kısa bir süre sonra sordu:

"Arabayla mı yolculuk ediyorsunuz?"

"Umarım" dedim. "Mısır'a gidiyorum."

"Yola devam etmeyin."

"Niye karadan olmasın?"

"Bütün ülke isyanda. El Mahafdia yollardan geçen Araplar dahil herkesi vuruyor."

"El Mahafdia kim?"

İhtiyatla etrafına baktı.

"Şeyh Ömer Muhtar'ın yönetimi altındaki asiler. Onlardan binlerce var. Dağlara tamamıyla onlar hükmediyor."

"Onları hiç gördün mü?"

Başını iki yana salladı.

"Hayır. Allah beni koruyor. Yoksa şimdi yaşıyor olmazdım."

"Bingazi'nin yakınındalar mı?"

"Evet, oldukça yakın. Buradan altmış kilometre ileride Merg veya İtalyanların tabiriyle Barce dağlarındalar. Son zamanlarda çok vahşi olmaya başladılar."

"Niye?"

"İtalyanlar tarafından yakalanan herkes aman verilmeden ya asıldı ya da vuruldu. Bir Arapın onlarla bir şekilde temasa geçtiğinden şüphelenildiğinde hemen mahkum ediliyor. Ama siz zaten yakında çok daha fazlasını kendiniz öğreneceksiniz."

Saat dört olmuştu. Her zamanki gibi güneş mavi gökyüzünden Bingazi'nin üzerinde sıcak bir şekilde parıldıyordu. Ayakkabılarımı temizlettirdikten sonra o gün ilk defa Tarbox'u gördüm. Biraz morali bozuktu.

"Feci şekilde canım sıkıldı" diye itiraf etti. "Sence burada İngilizce kitap bulunur mu? Burada senden başka İngilizce konuşan tek bir canlı bile yok ve sen de bütün gün dışarıdasın."

Albergo Italia'nın yakınında küçük bir kitapçı bulduk. Dükkanın sahibi zeki bir Yahudiydi. Ona elinde hiç İngilizce kitap olup olmadığını sorduk. Gariptir ki elinde birkaç ucuz Tacuhnitz baskısı bulunuyordu. Tarbox kitaplara bakarken, dükkanın sahibi bana şöyle dedi:

"Gazetede sizinle ilgili makaleyi okudum. Oldukça zorlu bir yolculuk olmalı."

Onu sadece onaylayabilirdim.

"Aynı zamanda İslam'ı kabul ettiğinizi de yazmışlar."

Biraz kızar gibi oldum.

"Bu konuda binlerce defa sorguya çekildim."

"Evet, evet, ama o yüzden sormuyorum." Küçük Yahudi oldukça içerlemişti. "Ben de İslam'la ilgileniyorum. Burada öğretmenlik yapan bir Arap arkadaşım var. İslam felsefesini A'dan Z'ye biliyor. Onunla tanışmanızı istiyorum."

"Ben de isterim. Buraya sık geliyor mu?"

"Evet. Eminim yarın burada olacaktır. Yarın Cuma. Cuma günü camiye gider. Buraya hep sabahları gelir.

"Yarın gelirse eğer onunla tanışmak istediğimi söyle. Yarın saat onda burada olacağım."

Tarbox istediği kitapları buldu ve otele döndük. Bütün akşam Tarbox okumakla meşguldü. O yüzden ben de Arap bölgesinde gezinmeye karar verdim.

Bingazi'nin Medine'si hemen hemen Trablusgarp'takiyle aynı büyüklükteydi. Bir meydan, kireçle sıvanmış birbiri ardına sıralı beyaz evler ve her caddede yarım penny'ye kahve veya nargile bulunabilecek küçük Arap kahveleri vardı. Pazar kapalıydı. Tüccarlar stantlarının üzerini örtmüşlerdi. Şehirden gelen develer yükleri sırtlarında tüccarların arkasında hareket etmek için bekliyorlardı. Sadece kahveler açıktı ve hepsinden monoton bir şekilde Arap gramofon müziği yükseliyordu.

Benim içine girdiğim kahve Abdullah adında yaşlı bir Araba aitti. Mekan neredeyse tamamen doluydu. Misafirler dama oynuyor, kahve içiyor, nargile içiyor ve Abdullah'ın idaresindeki müziği dinliyorlardı.

İçeri girdiğimde bütün gözler bana döndü.

"Müslüman" diye fısıldadıklarını duydum.

Bir Arap kahvesine girişimin heyecan uyandırması sürpriz değildi tabii. Üzerimde Avrupalı kıyafetleri vardı ve İtalyanlar

böyle bir ziyaretin itibarlarını sarsacağını düşünürlerdi. Bir kahve ve nargile istedim. Bir süre sonra bir adam masama geldi.

"Yani çölü arabayla geçen adam sizsiniz öyle mi?" diye sordu. Kahvede bulunan herkesin önlenemez ilgisinin sonucu olarak gelmişti yanıma. Arapça konuşuyordu ve ben de aynı dilde karşılık verdim. Sonra birden İngilizce'ye döndü. "Adım El Greco ve Britanyalıyım" diye açıkladı.

"İngiliz mi?" dedim şaşırarak.

"Evet, Maltalıyım."

Başımı salladım. Sonra tekrar sordu:

"Mısır'a arabayla geçmeye niyetliymişsiniz öyle mi?"

Tekrar başımı salladım.

"Belki size değerli bilgiler verebilirim. Yirmi yıldır buradayım."

"İtalyanlar gelmeden önce mi?"

"Evet, üç yıl önce. İtalyanlar Bingazi'yi 1912'de işgal ettiler ve aynı sırada Trablusgarp'ı da istila ettiler. Türklerin burada olduğu zamanları hatırlıyorum."

"Dağlardaki durum söyledikleri kadar kötü mü?"

"Oldukça kötü. Savaş hiç şimdi olduğu kadar acımasız olmamıştı."

"O zaman gerçekten bir savaş var."

Alaycı bir ifadeyle gülümsedi.

"Evet, sizi temin ederim ki bir savaş var. Bir senelik barış dışında yaklaşık on sekiz yıldır devam ediyor. Dağdaki insanlar bağımsızlıkları için savaşıyorlar. Fakat çok fazla şansları yok."

"Bir yıl barış neden oldu?"

"Çünkü o zaman burada çok duyarlı bir vali vardı. Araplara kendi ülkelerinde özerklik vermişti ama İtalyanlar için kesin imtiyazlar talep etmişti. Vali buradan alındı. Ülke zapt edil-

meliydi. Ömer Muhtar'ı tutuklayabilmek amacıyla Bingazi'ye girmesi için ikna etmeye çalıştılar ama bu gerçekleşmedi. Ömer Muhtar çok zeki bir adamdı. Dağlarından ayrılmadı. Onu orada asla yakalayamazlar."

"Barış varken neden onu yakalamak istiyorlardı?

"Barış yalnızca istila için bir göz boyamaydı. İtalyanlara göre Cyrenaica Arapların ellerinde bırakılamayacak kadar verimli bir yerdi. Eğer Ömer Muhtar'ı parmaklıkların arkasına atabilirlerse dağdaki insanları bozguna uğratmanın çok kolay olacağını düşünüyorlardı."

"Peki şimdi?"

"Şimdi eskisinden çok daha şiddetli savaşıyorlar. Özellikle hiç aman vermeyen General Graziani buraya geldikten sonra. Bütün esirler ya asıldı ya da vuruluyor ve eğer sivil insanların asilere karşı sempati duyduklarına dair en ufak bir işaret görürlerse çağırıp onları da cezalandırıyorlar. Korkunç bir durum!"

"Ve Avrupa bu olanlar hakkında hiçbir şey bilmiyor öyle mi?"

"Nasıl bilebilirler? Buradan giden bütün telgraflar sansürleniyor ve Hükümet kimsenin bir şey görmemesi için tedbir alıyor."

"Ama her şey niye bu kadar kötü? Trablusgarp'ta her şey yolunda görünüyordu."

"Ölüler konuşmaz. Trablusgarp'ta çölde savaşan Bedeviler ya öldüler ya da uzun zaman önce kaçtılar. Şehirdeki insanlar, kanlarının son damlasına kadar fikirlerini savunan taşra insanından çok daha materyalist. Sizin memleketinizi bilmiyorum ama ülkenizin işgal edildiğini ve bütün yerlilere hayvan gibi davranılıp, direnenlerin de vurulduğunu düşünün. Onlara karşı tepki göstermez miydiniz?"

"Tabii ki."

"Buradaki durum böyle işte. İnsanlar ülkeleri için umutsuzca savaşıyorlar. Neredeyse hiç ümitleri yok. Zehirli gazlara ve makineli tüfeklere karşı ne yapabilirler ki? Buna işte medeniyetin gelişmesi deniliyor. Bunu izlemek bir rezalet."

El Graco kahvesini içti ve devam etti:

"Size büyük ihtimalle dağlara arabayla gitmeniz için izin verecekler. Fakat mutlaka izleneceksiniz. Ben oraya gittiğimde her yanım casuslarla çevriliydi. Ben Britanya uyrukluyum. O yüzden bana bir şey yapamazlar. Aklıma gelmişken Merj'de çok hoş bir İtalyan askerle tanışacaksınız. Dağ bölgesinin kumandanıdır. Adil bir adamdır. Araplarla İtalyanlar arasında hiç ayrım gözetmez, hepsine insan gibi davranır. Dağdaki insanlar bile onu sever ve zarar vermek istemezler. Ama tabii o birçokları arasında bir istisna."

"İtalyanlar niye daha insancıl bir siyaset izlemiyorlar?"

"Faşizme kapıldıklarından beri iyice deli oldular. Aslında çok nazik insanlardır ama şimdi sadece kendilerinin iyi olduğunu zannediyorlar. İtalyan olmayan hiçbir şeyi sevmiyorlar. Kendilerini Roma'nın varisi gibi görüyorlar. Bütün genç askerler şimdiden yakında Fransa'ya karşı başlatılacak bir savaştan bahsediyorlar. Sanki Avrupa'da yeteri kadar savaş olmamış gibi."

"Ama faşizm İtalya'da birçok şeyi yoluna koydu öyle değil mi?"

"Belki İtalya'nın kendisi için. O konuda pek bir şey bilmiyorum. Ama en azından burada korkunç bir şey. Her gün pek çok idam gerçekleştiriliyor. İnsanlar gülünç önemsiz şeyler yüzünden asılıyorlar."

El Greco içini çekti.

"Burada her şey gayet iyi olabilirdi. Yerli halk harika insanlar. Huzurlular, çalışkanlar ama sizi temin ederim eziyet görüyorlar. Bugün bu durumda olmalarına şaşırmamak lazım."

Kimse ne hakkında konuştuğumuzu anlamadı. Orada bulunan Bingazili insanlardan birkaçıyla konuşmayı denedim ama hepsi her şeyin hiç olmadığı kadar iyi olduğunu söyledi. Hiçbiri Cyrenaica'daki şartlarda konuşmaya cesaret edemiyordu.

Otele döndüğümde saat epey geç olmuştu.

Ertesi sabah kitapçıda öğretmen Ahmet Ali ile tanıştım. Solgun benizli oldukça genç bir adamdı. Bingazi'deki bazı genç Arapların aksine o modernleşmemişti. Eski model cüppe giyiyordu. Beni nazik bir şekilde karşıladı ve Müslüman olmamdan dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etti. Yahudi kitapçıda birkaç Arapça kitap vardı. Ahmet onlardan birini aldı ve sordu:

"Sufizm hakkında bir şey biliyor musunuz?"

"Pek değil" diye cevapladım.

"O zaman bu konuda bir şeyler öğrenmelisiniz. İslam'ın gelişme sürecini ve burada olup bitenleri anlayabilmeniz için bundan daha iyi bir yöntem olamaz. Burada altı yüz yıl önce yaşamış Mısırlı Ömer İbnü'l-Fârız'ın bir kitabı var. İslam'ın sahip olduğu en muhteşem şiirlerden bazıları bundadır."

Ahmet kitabı açıp yüksek sesle okudu:

Allahım,
İmtihan saatinde Sen güzelleştirdin onu
Ve Sen onun bana tesir etmesini sağladın
Ve o adeta bir ziynet oldu

İnsanoğlu ne zaman heyecanla Senin güzelliğini arasa
En zengin hayatın ortasından ruhu ölüme neşeyle gidecektir.

Senin aşkın huzura ermiş bir ruhla bulunmaz
Sana teslim olmanın zevki basit bir hayata müptela ruhla kazanılmaz.

Aşk Yolumdan asla ayrılmam
Eğer bu yoldan saparsam
Dinimden vazgeçeceğim.

Ahmet Ali kitabı bıraktı.

"Bu kitap Sufizm'i çok iyi ifade ediyor. Sufizm İslam'ın en yüce halidir. Ruhun kendisini tamamen Allah'ın varlığı içinde yok etmesi, İlahi varlıkla bir bütün haline gelmesi için çalışır."

"Nasıl?"

"İnsan kendini tamamen bilinçaltında kaybederse bütün maddi fenomenlerin kölesi olmaktan da kurtulur. Düşüncelerini sabit bir şekilde Yüce Allah'a odaklarsa bir gün Allah aşkının lezzetinden bir damla olsun tadabilecektir. O dakikadan itibaren de asla Allah'ı unutmayacaktır. Bütün bedensel zevkler, maddi dünyadan gelen her şey gözünde küçük ve önemsiz olacaktır. Tasavvuf mertebelerinin ilk basamağına ulaşacaktır. Eğer Hıristiyan idiyse teslis içinde tek ve yüce olan Allah'ı bulacaktır. Eğer putperestse ibadet ettiği taşta hayal meyal Allah'ı idrak edecektir."

Ahmet Ali tekrar kitabı aldı ve okudu:

Elbette ki ihtişam, camideki mihraba Kur'an ile verildi
Fakat hiçbir kilise itibardan düşmez İncil yüzünden

Ve Musa'nın halkına getirdiği kitaplarla
Hahamlar her gece Allah ile konuşurlar

Eğer dindar bir insan kafir bir tapınaktaki taşın önünde eğiliyorsa
O zaman -anlayana- bağnazlık için küçük bir neden var demektir.[1]

1. Son dize Nicholson'un, *İbnü'l-Farız*'dan yaptığı çeviriden alınmıştır.

Belki Yüce Allah'ın hakikatini kavrayabilir
İbadet ettiği taşın arkasında.

Bu bir gayeye yönelmiş insanlara Allah'ın uyarıları ulaşmıştır
Ve Allah inayetiyle bütün dinlere rahmet ihsan etmiştir.

Burada sözünü kestim:

"Peki Sufiler İslam'ın doğru din olduğunu teyit ediyorlar mı?"

Ahmet Ali tebessüm etti.

"İslam bütün dinlerin içinde vardır. Allah'ın yüceliğini idrak edebilmenin en kolay yolu İslam'ın emirlerini yerine getirmektir. İslam biliyorsun 'Allah yolu' anlamına gelir. Diğer bütün dinlerde dogmalar vardır. İslam'da ise yalnız tek bir şey vardır. Bir ve bölünemez olan Allah'a ve Allah'a ulaşmak için bir rehber olan Kur'an'a inanmalısın."

"İslam'ın emirlerini yerine getirmenin ne kadar kıymetli bir şey olduğunu bizzat hissettim" dedim. "Emirleri yerine getirmeye başladığımdan beri hayatımda daha önce hissetmediğim bir neşe ve mutluluk tadıyorum. Yeniden tabiatın ne kadar güzel olduğunu görüyorum, bir defa daha müzikteki güzelliği dinleyebiliyorum. Bunlar, İslam'ı kabul etmeden önce, dinsizken yapamadığım bir şeydi."

"İşte bu Hıristiyanlık ve İslam arasındaki fark" diye cevapladı Ahmet Ali. "Tabii ki Hıristiyanlar arasında çok iyi ve Allah yolunu birçok Müslüman'dan daha sıkıca takip eden birçok insan var. Ama Hristiyanlık, dünyada insanın gözünü Allah'a karşı açan tek şey olan eylem sahasına geçirilemeyen, zor idrak edebildiğimiz İmanı ve Kurtuluşu vurgular ve eylemi unutur."

Kısa bir mola verdi.

"Farslı Sufi El-Gazali, İsa Peygamber'in bir gün bir hendeğin etrafında oturan insanların yanından geçtiğini anlatır. Zayıf ve mutsuz görünen bu insanlara İsa sorar: 'Sizin derdiniz nedir?' Onlar da cevap verir: 'Cehennem korkusu bizi bu hale getirdi.' Kısa bir süre sonra çok daha zayıf ve mutsuz görünen başka bir grup insanın yanından geçer ve onlara da aynı soruyu sorar. Cevap verirler: 'Cennet hasreti bizi bu hale getirdi.' İsa şöyle dedi: 'Allah'ın isteklerinizi yerine getirmesini hak ettiniz.' Bir süre sonra yine bir takım insanlarla karşılaşır. Bunlar artık zayıflıktan bir deri bir kemik kalmış ama yüzleri güneş gibi parıldayan insanlardır. İsa onlara da sorar ve şu cevabı alır: 'Ey Allah'ın Ruhu; Allah'ı gördük. Bu bize başka her şeyi unutturdu.' İsa şöyle dedi: 'Siz Hesap Günü Allah'ın huzurunda olacaksınız. Siz Yüce Allah'ın razı olduklarısınız.' Bu küçük efsane vicdanının sesiyle dinin emirlerini yerine getirenle, Cennet özlemiyle yanıp tutuşan arasındaki farkı gösterir. Fakat yine en yüksek mertebede Sufiler vardır. Yalnızca, güzellikte, müzikte, en yüksek ahlakta her türlü ilahi sanatta vurgulanan Allah aşkıyla hareket ederler. Sufi Allah'ın küçücük bir yansıması olan bunların hepsini görür. Bu yüzden de başka her şeyi unutur."

Ahmet Ali saatine baktı.

"Neredeyse on bir buçuk olmuş. Camiye gitme vakti. Bütün bunları Cyrenaica'yı anlayabilesiniz diye anlattım. Dağda savaşan her adam bu fikirden ilham alır. Perişan veya basit görülseler de her biri İslam'ın ve Sufizm'in izinden gider. Böyle savaşmalarının nedeni de budur."

"Onlara Sufizm'i kim öğretti?"

"Sidi Ahmet Senusi. Hadi şimdi camiye gelin ve size onun hakkında daha fazla şey anlatayım."

Cami yakındaydı. Pazar yerinin girişindeydi. Yolda giderken Ahmet şöyle dedi:

"Sidi Ahmet Senusi, iki yüz yıl önce Mustegânem'de doğdu. İlk gençlik yıllarında son derece dindardı. Maalesef hâlâ birçok yerde gördüğümüz Kuzey Afrika'da İslam cihetiyle yaşanan dejenerasyondan dolayı oldukça müteessirdi. Peygamberimiz insana tapmayı tamamen yasakladığı halde, o murâbıtlara nasıl azizler gibi ibadet edildiğini gördü. Her gün beş kere kılınması gereken namazların nasıl anlamsızlaştığını, çabuk çabuk yapıldığını ve insanların bunu bir görev gibi kabul ettiklerini gördü. Orta yaşlarındayken Mekke'ye gidi ve Fas'ın en büyük Sufilerinden Sidi Ahmet İdris'le tanıştı. Sidi Ahmet İdris Senusi'yi çok derinden etkiledi ve Senusi Kuzey Afrika'nın gelişmesi için çok önemli olan hac yolculukları düzenlemeye başladı.

Namazın ancak layık olduğu gibi kılınması gerektiğini, Peygamber'in sünnetine göre yaşamamız gerektiğini ve böylelikle dünyada cenneti yaşayabileceğimiz bir mutluluk elde edeceğimizi öğretti. Özellikle Cyrenaica'nın dağlarındaki kabilelerden ve Kufra'daki vahadan, her yerde taraftarlar topladı."

"Evet Kufra'yı duymuştum."

"Cyrenaica'nın güney tarafındadır. Çölün ortasında bir vahadır. Orada ve Cyrenaica'da Senusi hükümdar olmuştur. Ailesi de hem Kufra'yı hem de Cyrenaica'yı o zamandan beri yönetirler. Şimdi İtalyanlar Cyrenaica'nın gerçek hakimi olan Senusileri oradan çıkardılar. Sidi İdris şimdi İskenderiye'de sürgünde yaşıyor."

Camiye ulaşmıştık. İçeri girdiğimizde okunmaya başlayan ezanı duyduk. Cami tıka basa insan doluydu. Namaz bittiğinde her birimiz kendi yolumuza gittik. Signor Malvicini'nin beni beklediği otele döndüm.

"Sizin için bir posta havalesi var."

Havaleye baktım. Danimarka'dan geliyordu ve 1000 liretti. Doğruca parayı almak için postaneye gittim.

Sicilyalı olduğu şüphe götürmeyen bir veznedar veznenin arkasında durdu. Posta havalesini ona uzattım. Kağıdı defalarca evirip çevirdi.

"Pasaportunuzu görmeliyim."

Pasaportumu verdim ve sayfalarını çevirdi. Resmime baktı, ismimi okudu ve gereken her şeyi inceledi. Sıra Danimarka pasaportlarında Danca, Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak yazılan mekan vs. isimlerine gelince, kafasını salladı ve "Size parayı ödeyemem" dedi kesin bir ifadeyle.

"Niye?" dedim şaşkınlıkla.

"Pasaportunuz yönetmeliğe uygun değil."

"Ne demek istiyorsunuz?"

"Burada İtalyanca yazan hiçbir şey yok ve burası bir İtalyan postanesi. Pasaportunuzu İtalyanca'ya tercüme ettirmeniz lazım. Böylece ben okuyabileyim ve size paranızı vereyim."

Faşist görevli kafasını çevirdi. Ama bu bardağı taşıran damla olmuştu.

"Şu parayı hemen öder misiniz? O benim param ve pasaportum da uluslararası yönetmeliklere uygun düzenlendi" dedim kızgın bir biçimde.

"Sözlerine dikkat et! Hatırlatayım burası İtalya."

"Bunu gayet iyi fark edebiliyorum, teşekkür ederim. Bana karşı davranış biçiminizi de protesto ediyorum."

"Eğer sessiz olmazsan polisi çağıracağım" dedi veznedar.

"Harika, o zaman birlikte gideriz." Ve ikimiz de küçük bir karakola gittik.

Bizim geldiğimizi görünce polisin suratında bir sevinç ifadesi belirdi. Onunla Fransızca konuşmaya başladıktan sonra bana karşı dişini bilemeye başladı. O zaman anladım ki ona beni içeri atmaktan daha büyük bir zevki hiçbir şey veremezdi.

Muavine kendi kartımı gönderdim. O da bir dakika sonra içeri girebileceğimizi söyledi.

Veznedar hararetle el kol hareketleri yaparak durumu anlattı. Yabancı dildeki evrakların yönetmeliğe nasıl aykırı olduğunu, geçersiz olan bir kimlik kartıyla geldiğimi, kartın üzerinde tek bir İtalyanca kelime dahi olmadığını anlattı. Kamu parasından bin liret almaya çalışan tehlikeli bir suçlu olduğuma kanaat getirmişti.

Sicilyalı muavinin kara gözleri beni inceliyordu.

"Pasaportunuzu inceleyebilir miyim?"

Yaprakları çevirdi ve sonra posta görevlisine şöyle dedi:

"Evet, bunu kendisinin yazmadığını garanti edemem."

Veznedar muzaffer bir edayla gülümsedi. Polis müdahale etmeye hazır bir şekilde kafasını kapıya çevirdi.

Ben de öfkeyle masada duran ziyaretçi kartımı aldım ve parçaladım.

"Ne yapıyorsun?" diye kükredi muavin.

"Benim kartımı almaya hakkınız yok. Pasaportumu benim yazdığımı ima ediyorsunuz."

Muavinin suratı öfkeden bembeyaz olmuştu.

"Sizi tutukluyorum" diye dişlerinin arasından fısıldadı ve sert bir şekilde masadaki düğmeye bastı. Polis içeri girdi.

"Şunu tutukla!" diye bağırdı muavin.

Polis beni dışarı sürükledi ve küçük bir odaya yerleştirildim. Oturmama izin verilmiyordu. Bir sigara yakmaya kalkıştım ama engellediler. Artık bir tutukluydum.

İki saat sonra polis amiri geldi. İçeri çağırıldım. Muavin beni takip etti ve kollarını sallayarak durumu açıkladı. Polis amiri sigarasından bir nefes çekti, külünü döktü ve kafasını sallayarak şöyle dedi:

"Bu gerçekten ciddi bir durum."

"Ama pasaportumu benim yazdığımı ima ettiler."

Polis amiri ellerini kaldırdı.

"Sessizlik! Bütün evraklar İtalyanca yazılmalıdır." Suni bir şekilde duraksadı. "Ama tabii siz bunu bilmeyebilirsiniz. Hareketinizi mazur görmek için bundan başka bir sebep de bulamıyorum. Eğer bir İtalyan olsaydınız bir memura hakaret etmekten hapse atılırdınız. Ama yabancı olduğunuz için sizi affediyorum. Buna minnettar kalacağınıza eminim."

Akıllıca davranarak dilimi tuttum. Polisi çağırdı.

"Bu signore ile birlikte postaneye git ve onlara benim, paranın verilmesinde bir mahzur olmadığını söylediğimi anlat."

Ve bu son sürpriz açıklama meseleyi halletmişti. Postaneye giderken polis kaşlarını çatıyordu ve ben de sanki kendi param dokunmama izin verilmesi özel bir iyilikmiş gibi hissediyordum.

Signor Malvicini'ye hadiseyi anlattığımda kafasını salladı.

"Evet, bu ilk defa olmuyor" dedi. "Fakat artık size cephe aldılar, daha dikkatli olmalısınız."

Tarbox bütün bu sıkıntılar yaşanırken kendi içine kapanmıştı. Yakalandığı dizanterinin iyileşmesi için kendine bakarken oldukça sessizleşmişti. Kendini iyi hissedene kadar Bingazi'de kalması konusunda anlaştık. Daha sonra ne yapacağımızı kararlaştıracaktık.

Cumartesi sabahı faşist gazete *Cyrenaica* kenarları siyahla çerçevelenmiş bir şekilde çıktı. Ön sayfa da tamamen şişman bir rahip resmiyle doldurulmuştu. Faşizm ve Papa barış yaptıklarından beri sivil ve ruhsal güçler çok sıkı dost olmuşlardı. Bu her yerde kendini gösteriyordu. Özgüveni olan her faşist Roma Katoliki olmalıydı. İslam'dan etkilenen genç bir İtalyan aceleyle İtalya'ya gönderildi. Din özgürlüğü tamamen sona er-

mişti. Bu durum Cumartesi yayınlanan *Cyrenaica* baskısından sonra daha da belirgin hale gelmişti. Bingazi Piskoposu o gece öldü ve gazetede sütun sütun onun ölüm ilanı yayınlandı. Manşet şöyle atılmıştı: "Cyrenaica halkı yasta."

Sabah günlük yürüyüşümü yapmak için dışarı çıktım. Bütün kahveler kapalıydı. Bütün kapılara üzerinde bir haç işareti olan ve "Dolore Cittiadini (Acılı şehir)" yazan posterler yapıştırılmıştı. Geçen gün gittiğim kahvenin sahibi olan Abdullah'ın yanına gittim ve bu olanların ne anlama geldiğini sordum. Omuzlarını silkti.

"Polis emirleri. Her şey kapatılacak ve kapılarımıza bu posterler yapıştırılacak."

Bingazi Katolik ve yasta bir şehirdi.

5

Kufra, Sahra'nın Esrarı

Albergo Italia'ya döndüğümde öğle yemeği zamanı gelmişti. Tarbox'un çoktan yemeye başladığı masaya oturdum. Signor Malvicini yanıma gelip başka bir masada oturan iki İtalyan askeri gösterdi.

"Şuradaki kısa boylu şişman asker Komutan Aldro Fornari. Onunla tanışmalısın. Sana enteresan şeyler anlatabilir. Şimdiye kadar hiçbir Avrupalının gitmediği Kufra'da esir olarak kaldı."

"Daha önce onu Bingazi'de gördüğümü sanmıyorum" dedim.

"Hayır Merj'e tayin edildi."

"Orada harika bir kumandan olduğunu duymuştum."

"Evet, Diyodiece. Onu herkes sever."

Malvicini gitti ve ben de Fornari'yi gözlemleme fırsatı yakaladım. Ufak tefek ve temiz tıraşlı bir adamdı. Ay gibi yuvarlak bir suratı vardı. Sanki dünyanın en kaygısız insanıymış gibi devamlı konuşuyor ve gülüyordu. Konuşurken büyük bir ustalıkla uzun makarna tanelerini ağzına götürüyordu. Yemeğini bitirdiğinde yanına gidip kendimi tanıttım. Kufra'daki tecrübelerini bana anlatmasını istedim. Oldukça hevesliydi. Birer fincan kahveyle terasa oturduk.

"Signor Malvicini sizin Kufra'da Araplar tarafından esir tutulduğunuzu anlattı."

"Evet." Beyaz dişlerini göstererek bir kahkaha attı. "Bereket versin şimdi her şey bitti. Umarım böyle bir dört ayı tekrar yaşamam. Beni kurtaran Arapça bilmem oldu. Ama sizi temin ederim dört ay boyunca yarı ekşi deve sütü ve hurmalarla yaşamak hiç şaka kabul etmiyor. Kendimi şimdilerde toparlamaktan memnun olduğumu anlamalısınız."

"Kufra nerede?"

Fornari bir parça kağıt istedi. Kalemini aldı ve bir taslak çizdi.

"Kufra Bingazi'nin yaklaşık bin kilometre güneyinde ve Mısır'daki El Kharga'nın beş yüz kilometre batısında bulunur. İtalyan Genelkurmayı uzun zamandır bu vahanın Cyrenaica'daki tüm rahatsızlıkların sebebi olduğunu bilirler. Ben, üstüm olan Kumandan Diodiece gibi her zaman Araplarla uzlaşmayı denememizi savunurdum. Eğer bir şekilde Kufra'nın Emiri Muhammed Senusi ile anlaşmanın bir yolunu bulabilseydik büyük bir başarı kazanmış olunacaktı."

Burada Fornari'nin sözünü kestim.

"Muhammed Senusi kim? Bütün mücadeleyi yöneten kişinin İskenderiye'de yaşayan Sidi İdris Senusi'nin olduğunu duymuştum."

"Öyle" dedi Fornari. "Ama Muhammed Senusi Sidi İdris'in Kufra'daki bir çeşit vekili gibidir. Ailenin iki kolu vardır. Sidi İdris'in mensup olduğu beyazlar ve bunların zencilerle olan akrabalığı sonucu meydana gelen Muhammed Senusi'nin mensup olduğu kol. Muhammed Senusi'nin her zaman İtalyanlara karşı Sidi İdris'ten daha yumuşak bir yaklaşımı vardı. Bu yüzden biz de tabii Muhammed'e yöneldik."

"Sidi İdris bu konuda bir şey biliyor muydu?"

"Başlarda bilmiyordu. Zaten o da bütün sıkıntılar başladığında öğrendi. Kufra'ya yapılacak bir seferi kumanda etmek için seçildim ama bu sorumluluğu almak göründüğü kadar kolay değildi. Vahadan yaklaşık iki yüz kilometre sonra kocaman bir çöl başlar. Her yerinde devasa kum tepecikleri olan yumuşak bir kumdan oluşur. Bu yumuşak kum bölgesinden arabayla geçmek imkansızdır ve aslında develer bile oradan zorla geçebilir. Kufra'ya giden kervan yolu hiçbir yerde olmadığı kadar beyazlaşmış kemiklerle doludur.

Kufra'da[1] hiçbir Avrupalı adam bulunmamıştı ama oldukça tuhaf bir biçimde bir kadın bulunmuştu, Rosita Forbes. Tabii sadece bir gece kaldığı için şehrin büyük kısmını görmemişti. Halk onun Avrupalı entrikacıların bir habercisi olduğunu düşünerek eğer oradan ayrılmazsa öldürmekle tehdit ettiler. Bu yüzden o da çabucak Mısır'a döndü.

Benim Muhammed Senusi ile temasa geçme fırsatını yakalamam beklenmedik bir şekilde gerçekleşti. Emir'in oğullarından biri ciddi bir hastalığa yakalanmıştı ve onu sadece acil bir tıbbi yardımın kurtaracağı açıktı. Emir de bu yüzden gayri resmi bir şekilde Kufra'ya bir doktor gönderilmesini istedi ve böylelikle aynı zamanda bir antlaşma için görüşebilecektik. Cyrenaica'daki Vali –General Graziani'nin gelmesinden kısa süre önceydi- bu fırsatı kaçırmamaya karar verdi. Bir doktor, telsiz operatörü ve bir siyasi görevli olarak Arapça bilen benden oluşan tam teçhizatlı bir heyet gönderildi.

1928 Aralık'ının sonunda Bingazi'den deve üzerinde ayrıldık. Emir'in Kufra'dan gönderdiği kervanı beklediğimiz Bingazi'den yaklaşık iki yüz kilometre ileride güneydeki son İtalyan

1. Fornari yanılıyordu. Kufra'yı ziyaret eden ilk Avrupalı, buraya 1879'da gelen Alman bir araştırmacı olan Rohlfs idi. 1916'da savaşta Fransız bir tutuklu oraya götürüldü ve daha sonra serbest bırakıldı. 1921 yılında, Rosita Forbes'un ziyareti ile aynı tarihte, güneyden Fransız bir subay Kufra'ya geldi. [kitabı İngilizce'ye çeviren çevirmen]

karakolu mevkiine kadar yalnız yolculuk ettik. Birkaç gün sonra bizzat Mumammed Senusi ve biri hasta olan iki oğlu kervanla birlikte geldiler. Çocuğa hızlı bir tedavi uygulandı.

Sonra ayrıldık. Hâlâ bütün yükümüzle birlikte deve üzerindeydik. Tabii çok kısa bir mesafe kaydetmiştik. Zemin develer için bile son derece elverişsizdi. Büyük kum tepelerine ulaştığımızda iş daha da zorlaştı. Burada yol o kadar kötüleşti ki çoğunlukla develer yürümeyi reddetti. Ancak kan gelene kadar kamçıyla vurarak yumuşak kum üzerinde yola devam etmelerini sağlayabiliyorduk."

Fornari sigarasından birkaç nefes çekti. Sanki önünde uçsuz bucaksız çölü görüyormuşçasına gözleri uzaklara bakıyordu. Sonra devam etti:

"Deve ne kadar ilginç bir hayvandır! Gördüğüm en sağlam içgüdülere sahip yaratık. Arap sürücüsü etrafını gözetlemeye neredeyse hiç ihtiyaç duymaz, deve bunu onun için yapar. Korkunç kum fırtınalarından biri yaklaşıyorsa eğer çok önceden bunu bilir. Huzursuzlaşmaya ve belirgin bir şekilde sinirli sinirli nefes almaya başlar. Büyük burun delikleri genişler. Bu hayvanın aynı zamanda olağanüstü bir görme yeteneği vardır. Ufukta herhangi bir görüntü fark ettiğinde –ki bu insan gözünün görebileceğinden çok önce gerçekleşir- komik bir hareketle ağzını seğirtmeye başlar ve kulaklarını kaldırır. Bu bir şeylerin ters gittiğinin habercisidir."

"Bir deve su içmeden ne kadar gidebilir?"

"Sanırım en az bir hafta. Ama hikayeme devam etsem iyi olacak. Yol boyunca korkunç kum fırtınalarıyla karşılaştık ama yine de yolumuza devam ettik. Üç haftalık çöl yolculuğundan sonra çölün en zor kısmına gelmiştik. Kufra ve çölün kuzey kısmı arasında tıpkı bir duvar gibi uzanan büyük bir kum bariyeri. İşte burada bütün ümitlerimizi mahveden hadise meydana geldi.

Birkaç gündür bitkin bir şekilde büyük kum tepeleri arasında ilerlemek için mücadele ediyorduk. Su oldukça azalmıştı ve develer de su içmek zorundaydı. Bir öğleden sonra develer iyice huzursuzlaşmaya başladı. Ufukta bizim henüz göremediğimiz bir şey görmüşler veya bir şeyden şüphelenmişlerdi. Ümitle bekledik ama Emir ve oğullarının bizim yanımızda olduğunu düşünerek pek de korkmuyorduk. Bir buçuk saat sonra ufukta develi adamlar görüldü. Önlerinde giden liderleri bir bayrak taşıyordu. Yaklaşık yüz kişi sayıyorduk ve güneyden geldikleri için Emir bunların Kufra'dan bizi karşılamak için gönderilen birlikler olduğunu düşündü.

Ama pek de hoş geldin demek için geliyorlar gibi görünmüyorlardı. İyice yakınlaştıklarında bir yarım daire çizip tüfeklerini doğrulttular ve teslim olmamızı istediler!

Niyetleri artık belli olmuştu. Karşı koymak söz konusu değildi. On beş dakika sonra Emir ve oğulları dışarıda muhafızlar bulunan çadırlarında esir alındı. Biz de kumun üzerinde sıkıca bağlanmış bir şekilde yatırılmıştık.

Sonradan Kufra'da bir devrim gerçekleştiğini anladık. İnsanlar ailenin gerçek lideri Sidi İdris hiçbir şey bilmeden Muhammed Senusi'nin İtalyanlarla olan ilişkisine şiddetle başkaldırmışlardı. İtalyan askerlerin Kufra yolunda olduğu öğrenilince de Sidi Muhammed azledilmeye ve o andan itibaren cumhuriyet ilan edilmesine karar verilmişti.

Belki de tüm bunlar eğer Emir bizi karşılamaya gelmeseydi gerçekleşmeyecekti. Ama onun birkaç aylık yokluğunun kendisine karşı tahriki iyice fanatikleştirdiği de bir gerçekti. Sonuç olarak bizim kervanımız saldırıya uğramıştı.

Esir alındıktan birkaç saat sonra sorgulanmaya başladık. Emir hâlâ çadırındaydı. Onu Kufra'ya ulaşana kadar hiç görmedim. Sorgulama oldukça kısa sürdü. Amacımızın Kufra'da İtalyan ordusunun işgalini genişletmek olup olmadığı soruldu.

Bunu reddettiğimizde yanımızda ne kadar para getirdiğimizi bilmek istediler. Arapça bilen sadece ben olduğum için cevap verdim. Bizden aldıklarından başka paramız olmadığını söyledim. Ama buna kimse inanmadı. Çapraz sorgulamaya devam ettiler. Bir yerlerde büyük bir miktar para sakladığımıza inanıyorlardı. Elimizden inkar etmekten başka bir şey gelmiyordu. Sonunda hüküm açıklandı: Şafakta infaz edilmek üzere vurularak öldürülmek.

Çadırların biraz uzağına çöle götürüldük ve kumda kendi mezarlarımızı kazmamız söylendi. Bir sıraya dizildik. Bir müfreze asker yerlerini alarak tüfeklerini bize doğrulttular. Lider kolunu kaldırdı. Lider bizimle konuşmaya başladığında yaylım ateşini bekliyorduk.

'Şimdi paranın nerede olduğunu söyle' dedi.

Öyle bir şey olmadığını söyledim. Olsaydı çok daha değerli canımızı kurtarmak için birkaç kuruşun yerini söyleyeceğimi anlattım. O zaman idam ertelendi. Tekrar sorgulanmak üzere Kufra'ya götürüldük.

Önümüzde yürünecek yaklaşık iki yüz kilometrelik bir çöl uzanıyordu. Deveye binmemize izin verilmemişti. Develerin arkasından koşmak zorundaydık. Eğer yeterince hızlı koşmazsak bunu bize hissettiriyorlardı.

Doktor şikayet etmeye başlayınca lider şöyle dedi:

'Bundan çok daha kötü bir kaderi hak ettiğinizi düşünmüyor musunuz? Erkek kardeşim sizin birlikleriniz tarafından asıldı.'

"Bu yolculukta yiyecek sadece hurmamız vardı. Çünkü Bedeviler başka erzak getirmemişlerdi. Hiç de iştah açıcı değillerdi. Büyük salkımlar halinde birbirlerine yapışmışlardı. Ama sonradan öyle acıktık ki olduğu gibi mideye indirdik. Günler birbirini kovaladı ve esir alındıktan iki hafta sonra Kufra'ya ulaştık.

Vaha kocaman çöl denizinin ortasında bir ada gibi görünüyordu. Sanki okyanusun ortasında bir adaymış gibi dış dünya-

dan tamamen kopuk vaziyetteydi. Güneybatıda bildiğim kadarıyla birilerinin ikamet ettiği Tibetsi Dağları uzanıyordu. Ama hiçbir Avrupalı oraları görmemişti. Doğuda bir aylık uzaklıkta Mısır vardı. Güneyde en yakın ülke Fransız Sudanı'ydı. Oraya ulaşmak için nihayetsiz bir zaman gerekiyordu.

Kufra'da pek eğlenceli bir biçimde karşılanmadık. Bedeviler yeterince aksiydiler zaten ama kadınların ve çocukların davranış biçimi çok daha kötüydü. Hiç Avrupalı görmemişlerdi. Sanki bir çeşit zehirli hayvan görmüş gibi bakıyorlardı. Batılı kıyafetlerimiz onları daha da tahrik ediyordu. Tükürüyorlar, üzerimize taş ve toprak atıyorlardı. Birçok defa gerçekten gelip kafamızdan gözlerimizi koparacaklarından korktuk. Ama bu ıstırap yerinden canlı çıktık ve kaçmayı düşünmenin bile anlamsız olduğu taştan bir eve yerleştirildik.

Ertesi gün tekrar sorguya çekildik. Bunu büyük bir evde gerçekleştirdiler ve bütün kabile liderleri de orada bulunuyordu. Eski Emir sorgulanırken biz arkada bekledik.

Kufra kadısı bizi sorguya çekti ve doğrudan Kufra halkının Emir'in toprakları Hıristiyan İtalyanlara satmaya niyetli olduğuna inandığını beyan etti. Böylelikle İslam'ın en kutsal kurallarından birini ihlal ettiğini söyledi.

Emir bunu reddetti. Sadece Kufra'dan doktor istemişti.

'Hayır' dedi kadı, 'Buna inanmıyoruz. Kuzey Afrika'daki diğer bütün topraklar gibi vahayı Frenklere satmaya niyet ettin. Bu nedenle artık bizim Emirimiz olamazsın. Sana zarar vermeyeceğiz. Çünkü deden Sidi Ahmed Senusi'dir (selamet onun üzerine olsun!) ama bu hafta sonuna kadar Kufra'yı terk etmelisin.'

Ve karara varıldı. Eski Emir karara boyun eğdi ve oradan ayrılmak için hazırlanmaya başladı.

Bizim sorgulamamız oldukça kısa sürdü. İlk bir hafta boyunca her gece şafakta vurulacağımız söylendi. Bütün hazırlık-

lar yapıldı ama her sabah bilinmeyen nedenlerle idam diğer güne ertelendi.

Gün boyunca her yerde panayırda sergilenen bir hayvan gibi teşhir ediliyorduk. Hiç kimseye bizim gerçekten insan olduğumuzu anlamaları için yanımıza yaklaşmasına veya elbiselerimize ve tenimize dokunmalarına izin verilmiyordu. Kadınlar bile bize peçesiz bakıyorlardı. Hıristiyan olduğumuz için yüzlerini gizlemeleri gereken bir adam olarak sayılmıyorduk.

İlk bir haftalık ıstıraptan sonra biraz huzura kavuştuk. Emir Sudan'a gitmek için yola çıktı ve sonra bir zamanlar savaştığı Fransızlar tarafından yakalandığı haberini aldım.

Vahada devamlı bizim kaderimiz tartışılıyordu. Geniş bir kesim bizi öldürme taraftarıydı. Kaç tane Arap İtalyanlar tarafından öldürülmemişti ki? Başka bir teklif de Kufra'da her perşembe kurulan büyük esir pazarında esir olarak satılmamızdı. Bizi kim alırsa sonra köleliğin oldukça gelişmiş olduğu Sudan'a tekrar satabilirdi. Biz tabii ki bu grubun galip olmasını istiyorduk. Sudan'a gidersek güvende olacaktık. Son olarak da, bazıları bizi İslam'ı kabule ikna etmeye çalıştı. Böylelikle bütün eziyetler otomatik olarak bitecek ve Kufra'da özgür olarak kalabilecektik.

Aslında köleden pek farkımız yoktu. En zorlu işler bize yaptırılıyordu. Bol bol yiyeceğimiz vardı ama bunlar herkeste olduğu gibi hurma ve deve sütünden ibaretti. Bazen koyun etimiz de oluyordu ama Kufra'da pek bilinmeyen ekmekten asla bulamıyorduk.

Bir gün bizim hakkımızdaki bütün tartışmalar neredeyse bitme noktasına geldi. Akşam geç vakitlere kadar tartıştılar. Bir Arap tarafından çağırıldığımızda uyumak üzereydik. Kalkıp giyinmemizi ve onunla gitmemizi istedi. Tabii emre itaat etmekten başka yapacak bir şey yoktu. Onu takip ettik.

Çöle götürüldük. Develere bindirildik ve hepsi silahlı elli altmış adamla güneye doğru yolculuk etmeye başladık.

Sonradan gizlice kaçırıldığımız anlaşıldı. Köle olarak satılmamızı isteyenler ve diğerleriyle anlaşamayanlar meseleyi kısa yoldan halletmişlerdi. Kesin bir çözümde anlaşmışlardı. Bizi götürüp Sudan'da satacaklardı. Pazarlıkla hekim olan beyaz adam için yüksek bir ücret almayı planlıyorlardı. Ama macera çok uzun sürmedi. Kufra'da kaçırılma olayı fark edildi ve bizi kaçıranların arkasından büyük bir kuvvetle yola koyuldular. Gün ağarırken şiddetli bir çatışma çıktı. Her iki taraftan da bir düzine insan öldü. Sonra iki taraf da barıştı ve muzaffer bir şekilde bizi Kufra'ya geri götürdüler.

O an çözüm için kendi teklifimi söyledim.

'Dinleyin' dedim liderlere. 'İdam edilmek ve köle olarak satılmak yerine kendimiz için fidye versek daha kolay olmaz mı?'

Teklif her açıdan tartışıldı ve sonunda iki milyon liret fidye vermemiz konusunda anlaşıldı.

İki milyon lireti tedarik etmek neredeyse imkansızdı. Hükümetin bizim kayboluşumuzdan haberdar olmamasını tercih ediyorduk. Ben de haksızlıktan dolayı oldukça kızgınmışım gibi davrandım.

'İki milyon liretin ne anlama geldiğini biliyor musunuz?' diye sordum.

Tabii ki kimse bilmiyordu. Birçok tahminde bulunuldu ama hiçbir sonuca varılmadı. Konuyu tekrar tartışmaya başladık ama sonra yeni bir sıkıntıyla yüzyüze geldik. Para nasıl temin edilecekti?

Bedeviler mektup yazmamı ve onların sonra parayı Mısır'dan getireceklerini söylediler. Ama biz de bu planı uygulama konusunda pek hevesli değildik.

'Parayı bu yolla elde etmek son derece imkansız' dedim. 'İçimizden biri parayı getirmek için Bingazi'ye gitmek zorunda kalacak ve diğerleri de burada rehine olarak kalacak.'

Ama onlar bunu duymadılar bile. Sorunu uzun bir süre daha tartıştık fakat anlaşmak imkansız görünüyordu."

Fornari'nin sesi kısılmaya başlamıştı ve içecek bir şeyler istedi. Sonra şöyle dedi:

"Gerçek saf suyu içmenin keyfini tahmin bile edemezsin. Kufra'daki su pek güzel değildi."

"Sağol, bunu yeterince iyi biliyorum!" dedim. "Çölde on gün boyunca susuz ve yiyeceksiz hayatta kalmaya çalıştım."

Sonra Fornari heyecanlı hikayesine devam etti.

"Günler birbirini kovaladı. Hâlâ esirdik. Samanlardan kendi barakamızı yapmamıza izin verdiler ve biraz daha iyi davranmaya başladılar. Yavaş yavaş üzerimizdeki kıyafetler parça parça olmaya başlamıştı ve her türlü haşereyle mücadele ediyorduk. Sonra bizim kurtuluşumuza yol açacak hadise meydana geldi.

Cyrenaica'daki İtalyanlara karşı büyük bir saldırı yapma kararı alınmıştı. Her gün kapsamlı tatbikatlar yapılıyor ve sahip oldukları hepsi iyi silahlanmış bin küsur askerle Bingazi'yi bile alabileceklerini düşünüyorlardı.

Bingazi'ye yapılacak bu saldırı konusunda onları uyardım. İtalyanların makineli tüfeklerinin bin adamı bir çırpıda kolaylıkla öldüreceğini söyledim ama kimse bana inanmadı.

'Sen bir İtalyansın ve İtalyanlar lehine konuşuyorsun' dediler ve eklediler: 'Araplar cesurdur. Bir Arap rahatlıkla beş İtalyan eder.' Ve bu ilkeyle sefer planlandı.

Bu yılın başlarında bin adam İtalyanlara saldırmak için yola çıktı. Onlar ayrıldığında bize de fırsat doğdu. Kampta kalan bütün şeyhleri bir araya toplayıp bizi iki yüz bin liret karşılığına bırakmalarını istedim. Kabul ettiler ama parayı nasıl temin edeceğimiz hâlâ bir sorundu.

Şeyhlerden birini kendi tarafıma aldım ve o başardı. Çetin bir tartışmanın sonucunda iyi bir anlaşmayla diğerlerine karşı

galip geldi. Mısır'a gitmeme oradan da Bingazi'ye geçmeme karar verildi. Para Mısır'da yatırıldığında diğer tutuklular da serbest bırakılacaktı.

Veresiye usulü bir kervan hazırlattım. Gerekli develeri veresiye satın aldım ve yolculuğun sonunda paralarını ödemeye söz vererek birkaç Bedevi kiraladım. Burada Arapların bana tamamen güvendiklerini söylemeliyim.

Mısır'a gitmek üzere yola çıktık. Korkunç bir yolculuktu. Bir aydan fazla sürdü ve içme suyumuz da tükenmişti. O zaman tekrar Bedevilere hayret ettim. Geriye çok az bir suyumuz kaldığında bana şöyle dediler:

'Sen iç. Biz çöl hayatına, açlığa, susuzluğa alışkınız ama sen su içmezsen ölürsün.'

Sonunda Mısır'a ulaştık ve bu benim için unutulmaz bir keyifti. Aylardır her gün peşimi bırakmayan ölüm korkusundan ilk defa kurtulduğumu hissettim.

Sonra herşey yeterince hızlı bir şekilde ayarlandı. Kahire'ye vardığımda Mısır'da Britanya Yüksek Komisyon Üyesi Lord Lloyd'la görüştüm. Kendimi son derece şanslı hissetmem gerektiğini söyledi. Kufra'dan canlı kaçabilen ilk Avrupalı'ydım."

"Peki Kufra'da kölelik konusu nasıl?"

"Genellikle kölelere gayet iyi davranılıyor. Büyük çoğunluğu İslam'ı kabul etmemiş zencilerden oluşuyor. Sudan'dan satın alınıyorlar ve bütün ağır işleri yapıyorlar. Ama eğer bir Arap bir cariyeden çocuk sahibi olursa anne de çocuk da özgür bırakılıyor."

"Satın alma ve satma işlemi nasıl yapılıyor?"

"Her perşembe Yom el Rhamiz'de büyük bir köle pazarı kuruluyor. İyi bir kölenin fiyatı bin liretten fazla eder. Ama ben size hikayemin sonunu anlatmak istiyorum. Her şey gibi bu da oldukça kötü bitti. Kahire'den Bingazi'ye gittim ve gerekli pa-

rayı bir araya getirmeyi başardım. Sonra parayla Kharga vahasına geri gitmem gerekiyordu. Diğer tutuklular geldiğinde para ödenecekti. Kharga'da onlar gelene kadar tam iki ay bekledim. Bana anlattıkları korkunç bir hikayeydi. Ben oradan ayrıldıktan bir süre sonra Cyrenaica'ya sefere gidenler dönmüşler. Bin kişi olarak gidenlerden sadece dört yüz kişi geri gelmiş. Geri kalanı makineli tüfeklerle öldürülmüşler. Bu adamlar bizim kayıp arkadaşlarının intikamını almak için hemen öldürülmemizi istemişler. Neyse ki para ihtiyacı kan arzusunu bastırmış ve her şey yoluna girmiş. Kufra gerçekten de ilginç bir vaha. İnsanlar kullandıkları her şeyi kendileri yapıyorlar ve dış dünyayla hiçbir ticari bağlantıları yok. Oradaki uzun ikametimde Avrupalı gibi olan tek bir eşya dahi görmedim."

Fornari içini çekerek konuşmasını bitirdi. "İlginç gelebilir ama gerçekten bu insanları çok seviyorum."

"Cyrenaica'daki şartlar hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Bu konuda pek fikir veremem. Bence Araplarla ortak bir anlayış belirlemeye çalışmalıyız. Ancak Avrupa medeniyeti ve Doğulu kültürün dostça birlikteliği sonucu güzel sonuçlar elde edilebilir."

"Burada sizin gibi düşünen çok insan var mı?"

"Hayır, sayılı insan böyle düşünür. Buraya gelen insanların çoğu Araplara hayvan nazarıyla bakar ve böyle davranırlar. Ama tek bir Arapça kelime dahi konuşmadığınız ve medeniyetin kültür olduğu gibi ilginç bir aldatmaca altında yaşayan insanlardan ne bekleyebilirsiniz ki? Evet, şimdi gitmeliyim" diye ekledi. "Eğer Merj'e gelirseniz lütfen bana da uğrayın."

Daha sonraları, Komutan Fornari'nin, kendisinin âmiri olan ve Arapların da çok sevdiği Kumandan Diodiece ile bu konuda hemfikir olduklarını anlayacaktım.

6

General Graziani Müdahale Ediyor

Ertesi gün pazardı ve Bingazi şenlik nedeniyle ışıl ışıldı. İtalyan bayrağı bütün resmi binalarda dalgalanıyordu ve caddeler yeni model tören üniformalarıyla Eritrea birlikleriyle dolmuştu. Bugün, on altı on sekiz yaş arası faşist delikanlıların kendi tüfeklerini alabilecek kadar büyüdüklerine karar verildiği pazar günüydü. Bütün delikanlılar, Bombardi ve birkaçı dışında Bingazi'deki bütün İtalyan erkekler siyah gömlek giyinmişlerdi. Saat onda büyük meydanda Albergo Italia'nın tam karşısına denk gelen hükümet binasının önünde topluca yürüdüler. Yarım saat önceden tüfeklerini almışlar ve valiyi beklemek üzere sıraya girmişlerdi.

Bir bando faşist marşı çalıyordu. Bütün delikanlılar General Graziani balkonda görününce tezahürat yapmaya başladı. Uzun boylu, zayıf, keskin hatları olan tipik asker görünümlü bir adamdı.

Çok iyi konuşamıyordu. Tören alanındaymış gibi yüksek sesle konuşuyordu.

"Gençler" diye bağırdı. "Bugün kendi tüfeklerinizi aldınız. Hepimizin sevdiği ve gerektiğinde gücünü ve onurunu yüceltmek için İtalya'nın savunmasında kullanacağınız silahlar.

Hatırlayın, ne yaparsanız yapın, siz İtalyalısınız, Romalısınız ve bir zamanlar sizin atalarınız da bu topraklardaydı. Siz barbarlara karşı savaşan Romalılarsınız. Onlara karşı nazik olun ama her daim üstleri olun. Romalı olduğunuzu unutmayın!"

General Graziani elini kaldırdı ve İtalyan bayrağına doğru baktı.

"İtalyan renkleri bu topraklarda bir kez daha dalgalanıyor ve bir daha asla indirilemeyecek. Evviva Italia!"

Gençler de pürüzsüz sesleriyle bağırdılar: "Evviva!" Müzik tekrar başladı ve gençler faşist marşını söyleyerek kuvvetli adımlarla ilerlediler. Bir müfreze Eritrea birliği hükümet binasının dışında yerini aldı ve General Graziani onlara hitap etti. Ama bu defa hitabını onlara kendi dillerinde tercüme eden bir tercüman vasıtasıyla konuştu.

"Benim Eritrea'dan gelen cesur birliğim, Trablusgarp'daki Murzuk ve Fezzan'a karşı seferimde beni izlediniz, siz İtalya kartalının kanatlarını tekrar eski Roma Libyası'nın üzerinde açabilmesi için benimle birlikte savaştınız. Yaptıklarınız için generalinizin teşekkürünü kabul edin. Önünüzde daha çok savaş var ama sizinle aynı dine mensup biz İtalyanlarla birlikte zafer kazanacağınızı biliyorum. Hadi hep birlikte İtalya ve onun sömürgesi Eritrea için bağıralım: 'Evviva' "

General elini kaldırdı. Siyah birliklerin önünde duran İtalyan askerler boğuk karga çığlıklarına benzeyen tezahüratları yönetti.

Sonra Eritrea birlikleri caddelerde şarkı söylemeye ve dans etmeye başladı. Kendilerini onar kişilik gruplara ayırmışlar, birbirlerini kollarından tutmuş, döne döne dans ediyorlar, kendi yerel dillerinde ilginç, iştihâlı seslerle şarkı söylüyorlardı. Araplar bu sahneyi sessizlikle izliyorlardı. Ama nüfusun büyük bir kısmı askeri tören bitene kadar evlerinden çıkmadı.

Tarbox ve ben yemeğimizi yedikten sonra otelin önündeki terasa oturduk. Henüz oturalı bir dakika olmuştu ki Bombardi göründü. Doğruca yanımıza geldi.

"Araba hazır" dedi. "İzninizi aldığınız zaman istediğiniz gün yola çıkabilirsiniz."

"Radyatöre ne yaptınız?"

"Betonu daha iyi bir malzemeyle değiştirdik. Eminim siz Mısır'a gidene kadar idare edecektir."

"Sorun neymiş?"

"Çok sorun vardı. Baştan aşağı tamirden geçmek zorunda kaldı. İsterseniz şimdi test edebilirsiniz."

Çıkış kapılarından birine kadar arabayı kullandık ve hemen bir çevirmeyle karşılaştık. Bir Eritrea askeri dürmamız için işaret etti ve arabanın yanına geldi.

"Kapıların dışına geçme izniniz yok."

"Ama neden?"

"Sizi geçirmeme konusunda emir aldım."

Bombardi karşı çıkmaya çalıştı. "Ama diğer bütün arabaların geçmesine izin veriliyor."

Asker tek bir noktaya odaklanmıştı.

"Özellikle bu arabanın geçmesine izin yok. Bu İtalyan jandarma amirinin emridir."

Bunun için polis muavini arkadaşıma nazik bir kanaat iletttim ve garaja döndük.

Garajda güç bela durmuştum ki aniden radyatörden su fışkırdığını fark ettim. Bu sefer durum çok daha ciddiydi. Çünkü delik radyatörün beton bir blok haline getirildiği yerin üstündeydi.

Bombardi'ye durumu anlattım ve o da başını salladı.

"Sanırım yeni bir radyatör almanız gerekecek" dedi.

Yapacak bir şey yoktu. Böylece ondan yeni bir radyatör satın aldım ve ertesi sabaha kadar tamir edilmesi için anlaştık.

Otele geri döndüğümüzde Tarbox'a şöyle dedim:

"Eğer yarın yola çıkmama izin verilirse gelmeyecek misin?"

Olumsuz anlamda başını salladı.

"Samimi olmak gerekirse gelmemeyi tercih ederim. Eğer burada bir ay daha kalsaydık kendimi tamamen toparlayabilirdim ve gelmek isterdim. Bu durumda cesaret edemem."

"Peki ne yapacaksın?"

"Senin Mısır'a ulaşman iki haftadan daha fazla sürmez diye tahmin ediyorum. Oraya ulaştığında bana telgraf çekersin ve ben de vapurla İskenderiye'ye gelirim. Ama bu süre boyunca burada kalmamın daha iyi olacağını düşünüyorum."

Ve böyle de olması gerekiyordu.

Pazartesi sabahı General Graziani ile bir görüşme yapmama izin verilmişti. Görüşme büyük bir ciddiyet içerisinde geçti. Beyaz eldivenler giyen ve göğsünde bir nişan taşıyan genaralin yardımcısı Albay Mafaldia tarafından kabul edildim. Bir süre beklemem gerektiğini ve sonra generalin beni kabul edeceğini söyledi.

General Graziani'nin özel ofisine girdiğimde kocaman bir yazı masasının arkasında oturuyordu. Ayağa kalkmadı ama eliyle işaret ederek önündeki koltuğa oturmamı ima etti.

General Graziani temiz tıraşlı güzel yüzlü, gümüş grisi saçları ve neredeyse siyah gözleri olan bir adamdı. Son derece kendinden emin bir şekilde mükemmel bir Fransızca'yla konuştu.

"Fas'tan arabayla geçen sizsiniz yani?"

"Evet."

"Daha ileri gitmeniz için izin alamazsınız."

"Ama Mısır'a çok yaklaştım. Eğer oraya ulaşırsam dünyada Afrika'yı batıdan doğuya doğru arabayla geçen ilk insan olacağım."

"Hm! Yani, seyahatlerinizin tek amacı bu mu?"

"Hayır, aynı zamanda Arap kültürü ve düşünce biçimiyle de ilgileniyorum."

"Peki buradaki başarılarımız konusunda ne düşünüyorsunuz?"

"Medeniyet söz konusu olduğunda mükemmel ama benim yazacağım şey bu değil."

"Peki ne hakkında yazacaksınız?"

"İtalyan tarafında görebildiğim her şey Avrupa'daki kadar iyi belki daha da iyi. Benim asıl ilgimi çeken, Avrupa'da dahi göremediğim şeyler."

"Eğer kendi sorumluluğunuzu alırsanız izin alma ihtimaliniz var. Daha sonra yardımcımı arayın."

General ayağa kalktı, sert bir şekilde eğildi ve son kelimelerimizi söylerken bir yandan da sessizce içeri giren sekreterine mektupları yazdırmaya başladı.

Araba hazırdı. Getirip içine eşyalarımı yerleştirdim ve yola çıkmaya hazır bir şekilde otelin dışında bıraktım. En fazla bir saat olmuştu ki İtalyan jandarma amiri benimle konuşmak istedi.

"Arabanız neden burada duruyor?"

"Çünkü yoluma devam edeceğim."

"Ama izniniz yok."

"Hayır ama sanırım alacağım."

"İzniniz olmadan mı yola çıkacaksınız?"

"Hayır tabii ki."

"Pekâlâ, zira eğer öyle yaparsanız çok uzağa gidemezsiniz."

Oradan ayrılmamam için bir polis yerleştirdi. Sonradan bütün karakollara eğer hatlardan geçmeye kalkışırsam tutuklanmam için telgraf yolladığını duydum. İzin almadan yola çıkmayı denemeyeceğime bir türlü inanmamışlardı.

Saat üçte Albay Mafaldia'yı görmeye gittim. Uzun süren bir tereddüdün ardından iznin verildiğini söyledi. Tabii İtalyan Hükümeti eğer öldürülürsem sorumlu tutulmayacaktı. Trablusgarp'ta imzaladığıma benzeyen bir bildiri imzalamak zorunda kaldım. Polis amiri zorlama bir gülümsemeyle pasaportuma izni yazdı.

Sevinç içinde otele döndüğümde çok genç bir Arap beni bekliyordu.

"Adım Hamid" dedi. "Sizinle birlikte Mısır'a gelebilir miyim?"

"Kaç yaşındasın?"

"On dokuz ve araba kullanabiliyorum."

Bu özelliği beni pek mutlu etmemişti. Arabamı kendim kullanmayı tercih ederdim. Ama diğer yandan yalnız başına olmak da pek hoş değildi. Bu yüzden kabul ettim.

Hamid arabaya yerleşti. Geceyi orada geçirmeye niyet etmişti. Ben de ertesi sabah saat dörtte Bingazi'den ayrılmak için hazırlandım.

Ertesi sabah uyandığımda hava karanlıktı. Çabucak giyindim. Bütün yükler paketlenmişti. Bu yüzden yapacak çok bir şeyim yoktu. Sonra Tarbox'un kapısına gidip kapıyı çaldım. Vedalaştık ve arabaya indim. Hamid arka koltukta kıvrılıp uyumuştu. Onu uyandırdım ve motoru çalıştırdım. Yüz otuz kilometre uzaklıktaki Merj'e doğru kuzeye giden yola açılan giriş kapısına doğru arabayı sürdük.

Kapı dikenli tellerle kapatılmıştı. Korna çaldık. Sonunda daha önceden tanışıklığımız olan Habeşli görevli göründü.

"Size daha önce de söyledim, sizi geçirmeme konusunda kesin emirler aldım, özellikle de bu sabah."

"Ama neden?"

"Bu yolun on kilometre kadar ötesinde küçük bir kalede üç isyankar vuruldu."

"Ama benim geçiş iznim var." Pasaportumdaki izni gösterdim.

Okuyamadığı halde pasaportu evirip çevirdi. Sonunda bana geri verdi.

"Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. Size geçiş izni vermeme konusunda emir aldım."

Sonunda İtalyan jandarma amirine telefon açmaya ikna oldu. Birkaç dakika sonra son derece sinirli bir şekilde geri döndü.

"Hiç anlamıyorum" diye söylendi. "Şimdi geçiş izniniz var."

Dikenli teli açtı. Yol artık açıktı.

Merj'e giden yolun ilk seksen kilometresi, üzerinde küçük bir tepe bile bulunmayan oldukça düz büyük bir ovadan oluşur. Sonra dağlar başlar ve Merj'in dört yüz seksen kilometre ilerisinde bulunan Derna'ya kadar düzensiz bir şekilde uzanır. Burası sınırları öfkeyle çizilmiş vahşet dolu savaşın başladığı yerdi. Burada birçok konvoy dağ adamlarıyla dövüşmek zorunda kalırdı.

On dakika ilerledikten sonra yolun sol tarafında bir kale gördük.

"Burası idamların gerçekleştirildiği yer" dedim Hamid'e. "Duralım mı?"

Hamid başını iki yana salladı.

"Onları seyretmeyeceğim" dedi kesin bir dille ve ben giderken o arabada kaldı.

İdam şafakta gerçekleştiriliyordu ve doğuda ışıklar yükselmeye başladığı için o sırada hazırlıklarla meşguldüler. Yaklaşık

on adet Eritrea birliği yola bakan duvarın önünde yürüyorlardı. Zavallı vurulacak Araplar görünürde değillerdi.

Bingazi'den büyük bir kamyon gümbürdeyerek geldi. Gün ışığının gittikçe artmasına rağmen her iki far da yanıyordu. Kamyonun arkası boyalı muşambayla örtülmüştü. Benim arabanın hemen hemen karşısından kaleye döndü ve Eritrea askerlerinin birkaç metre ilerisinde durdu.

Ben askerlerden yaklaşık kırk metre ilerideydim. Bir trompet çaldı. Uykulu görünen yüksek binici botları giymiş belinde revolver taşıyan bir asker kapıya geldi ve siyahi askerlerin yanında yerini aldı. Diğerleri onu görünce selam vaziyetinde durdular ama bir dakika sonra tekrar rahat vaziyeti aldılar.

Esirler dışarı çıkarıldı. Birbirlerine zincirlenmiş üç uzun boylu, güçlü Arap. Bir an askerlere baktılar. Sanki şaşırmış gibi bir an duraksadıktan sonra demir zincirleri şıngırdayarak yürüdüler.

Yaklaştım. Artık o kadar yakındım ki olanları net olarak hem duyabiliyor hem de görebiliyordum. Kamyonu süren şoför bir Araptı. O da yakına geldi. Birdenbire mahkumlardan biri öne çıktı.

"Ahmet, sen misin?"

Şoför cevap vermedi ama mahkumu tanımasının kendisi için kötü sonuçlara sebep olacağından korkarak kaygıyla etrafına baktı. Sonra omuzlarını silkti, mahkumun yanına gitti ve ellerini sıktı.

"İyi sabahlar, amca!" dedi neşeyle. "Vallahi seni burada bulmayı beklemiyordum."

"Ben de seni Ahmet" diyerek gülümsedi amca. "Nasılsın?"

"Harika, ya sen?"

Bir asker elinde bir tomar kağıtla göründü. Baştan aşağı yüksek sesle okudu. Amca, Ahmet'le konuşmaya devam etti. Ailesinin nasıl olduğu hakkında bilgi aldı.

Asker konuşmalarını kesti ve sessiz olmalarını söyledi.

"Rahman olan Allah adına, neden konuşmayayım ki? Biraz sonra her şey bitecek ve yüksek sesle okuduğunuz şeyin ne olduğunu da biliyorum."

Asker omuzlarını silkti ve okumaya devam etti.

Bittiğinde amcanın yanında ayakta duran Arap bir sigara istedi. Ama amca sitemkar bir şekilde ona döndü:

"Lütfen şimdi biz ölmeye hazırlanırken sigara içme."

O da başını eğdi ve anlaştılar.

Şoför Ahmet kenara çekildi.

Emir verildi, tüfekler kaldırıldı ve on atış yapıldı. Üç Arap bir an sallandılar sonra sessiz bir şekilde yere yığıldılar. Birkaç saniye sonra cesetler kamyona yüklenmişti. Ahmet'in sürdüğü kamyon Bingazi'ye doğru yola çıktı.

Güneş doğmuş ve her yeri kırağı kaplamıştı. Tuhaf, huzursuz bir ruh hali içerisinde arabaya döndüm. Ayrılmak üzere olduğum Cyrenaica'nın merhametsiz havasını bir kez daha hissetmiştim.

Hamid arka koltukta uyuyordu. Onu uyandırdım.

"Bunu niye seyretmek istedin ki?" diye sitem etti bana.

"Gerçekten bilmiyorum."

"Bizim seyretmemiz yasaktır. Onlar yanlış bir şey yapmadılar" dedi Hamid. Cevap vermeden arabayı çalıştırdım.

Bingazi'den yetmiş kilometre kadar uzaklaşana kadar her şey gayet iyi gidiyordu. Saatte seksen kilometre hızla gidiyorduk ki birden direksiyon kontrolünü kaybettim. Araba önce yolun bir tarafına sonra diğer tarafına gitti. Çukura girip çıktı ve sonra araziye girdi. Sonunda durdurmayı başardım.

Görünüşe göre ön iki lastikle direksiyon mekanizmasını birbirine bağlayan piston kolu kaymıştı. Mil yatağı da aşınmış-

tı. Hemen oracıkta tamir edilecek gibi değildi. Yeni bir piston kolu gerekiyordu. Her şeyin yolunda gideceğine dair garanti veren Signor Bombardi kibarlıktan başka bir işe yaramamıştı. Olabildiğince çabuk bir şekilde Bingazi'ye dönmek dışında bir alternatif yoktu. Ama nasıl? Arabayı kullanmak söz konusu bile değildi. Hayatımızı tehlikeye atmaktan başka bir işe yaramazdı.

Bereket versin o sırada askeri bir araç geçti. Beni Bingazi'ye götürmeyi kabul ettiler. Hamid, hiçbir şeye dokunmamak şartıyla, bir şey çalmmaması için göz kulak olmak üzere arabada kaldı.

Bingazi'ye döndüğümde hemen Signor Bombardi'ye gittim ve durumu anlattım. Bana yardım etmek için yapmayacağı şey yoktu.

"Benim kamyonu alın" dedi, "ve şoförümle arabanıza kadar gidin. Yarım saat içinde mutlaka direksiyonun piston kolunu tamir edecektir."

Böylece şoförle birlikte kamyona binip hasar görmüş araca ulaşabilmek için olabildiğince hızlı bir şekilde gittik. Kendimi gayet iyi hissediyordum. Saat hâlâ oldukça erkendi ve şansımız yaver giderse öğlene kadar yola çıkmaya hazır olabilirdik. Aynı akşam Merj'de olabilirdim ve böylelikle hiç zaman kaybım olmazdı.

65 kilometre sonra arabayı aramaya başladık. Yolun bu kısmında çok keskin virajlar vardı. Arabayı her an görebilme umuduyla etrafa baktım.

"Hamid'e göz kulak olmasını tembihlemiştim" dedim.

Şoför kafasını sallayarak onayladı. Bingazi çok büyük bir şehir değildi ve bütün Araplar birbirini tanıyordu.

Hâlâ arabadan bir iz yoktu.

"Arabayı bıraktığım yerin burası olduğundan eminim" dedim huzursuz bir şekilde.

12 kilometre sonra durduk. Daha fazla ilerlemenin bir anlamı yoktu. Araba gitmişti. Şoför kafasını kaşıdı.

"Arabayı Bingazi'den 70 kilometre ileride bıraktığınızdan emin misiniz?" diye sordu.

"Son derece eminim" dedim kesin bir ses tonuyla. "Arabanın kilometre sayacı 70 kilometre gösteriyordu."

"Peki. Bu durumda araba çalınmış olmalı."

Başımı iki yana salladım.

"Öncelikle, araba çalışmıyordu ve ikinci olarak da Hamid'e ona göz kulak olmasını söylemiştim."

"O zaman Bingazi'ye dönmüş olamaz" dedi şoför, "veya dönse bile onunla karşılaşmış olmamız gerekirdi."

Yolu aramaya başladık ama benim arabama ait olabilecek en ufak bir ize dahi rastlamadık.

"Hadi geri dönelim ve arabanın durduğu yeri bulalım. Oradan hangi yöne gittiğini bulmak daha kolay olur."

Öyle yaptık ve arabayla içine düştüğümüz hendeğin bulunduğu mevkii nispeten daha kolay bir şekilde bulduk. İzler oradan Bingazi'ye gidiyordu, ileri doğru giden bir iz yoktu.

"Vallahi çok tuhaf!" dedi şoför. "Bingazi'ye geri dönmüş."

İçimizden küfrede küfrede Signor Bombardi'nin arabasına döndük ve bir kez daha Bingazi'ye doğru yola çıktık.

Bulunduğumuz yer ve Bingazi arasında beş askeri nokta vardı. Birincisinde orada bulunan Arap askerin yanına gittim.

"Herhalde buradan geçen ağır yüklü bir bagajı olan herhangi bir araba görmemişsinizdir, değil mi?"

"Evet, ya Sidi" diye cevap verdi asker. "Buradan geçeli bir saat oluyor ve adeta ifrit gibi gidiyordu."

"İçinde kaç kişi vardı?"

"Sadece bir kişi, ya Sidi."

Bombardi'nin şoförüne şüpheli bir şekilde baktım.

"Bu Hamid olmalı" dedim, "ama nasıl bizi geçti ve arabanın bir lastiği bir tarafa, diğeri başka tarafa giderken nasıl arabayı kullandı? Bu gerçekten esrarengiz bir hadise olmaya başladı."

Tekrar kamyona bindik. Ve her geçtiğimiz askeri noktadan aynı cevabı aldık. Bir araba bir saat önce hızla geçmişti. Bunun benim arabam olduğuna şüphe yoktu.

Garaja ulaştığımızda araba oradaydı ve Hamid masum bir yüz ifadesiyle yanında duruyordu.

"Niye arabayı geri getirdin?" diye sordum sinirli bir şekilde.

"Biri geldi ve yola park etmenin yasak olduğunu söyledi."

"Bu yaptığın doğru değil. Sana oradan ayrılmamanı tembih etmiştim. Bizimle karşılaşmadan nasıl Bingazi'ye dönebildin?"

"Siz gittikten iki dakika sonra yola çıktım."

"Peki hangi cesaretle direksiyon kutusu bozukken araba kullandın?"

"Bir telle birbirine bağladım."

Hamid şansını kaybetmişti! İkide bir kayıp araba aramaktansa tek başıma gitmeyi tercih ederdim. Hamid Bingazi'de kaldı.

Saat üç gibi tekrar Merj'e gitmek için yola çıktım ve bu sefer hiçbir sıkıntı yaşamadan Merj'den yaklaşık 30 kilometre uzaktaki dağların eteğinde bulunan Bakur kalesine ulaştım.

Saat altı olmuştu ve karanlık çökmesine rağmen Merj'e doğru gitmeye niyetliydim. Ama Bakur'un bir yüzbaşı olan kumandanı evraklarımı görmek istedi ve daha ileri gitmeme izin vermedi.

"Gece karanlığında buradan Merj'e gitmekle hayatınızı tehlikeye atmış olacaksınız" dedi.

"Ama neden?"

"İsyancılar uzaktan farlarınızın ışığını görebilir ve sizi temin ederim dağlar onlarla doludur. Bu gece Bakur'da kalın ve yarın saat on birde gidebilirsiniz."

"Ama neden yarın sabah erkenden yola çıkamıyorum?"

"Yarın saat on birde Merj'e erzak götürmek üzere üç kamyon gelecek. Silahlı bir muhafız takımları da var. Eğer onlarla giderseniz başınıza hiçbir şey gelmez."

"Ben Araplardan korkmuyorum."

"Onları tanımıyorsunuz. Sizi temin ederim, onların gerçek birer şeytan olduğunu söylerken hiç mübalağa etmiyorum. Onlarla karşılaşırsanız hemen vurulursunuz."

"Çadırımı burada kurabilir miyim?"

Yüzbaşı bir an şaşırmış bir ifadeyle yüzüme baktı.

"Bu mümkün değil. Ara sıra isyancılar geceleri kaleye saldırır. Ne olursa olsun kalenin duvarlarının dışında konaklayamazsınız."

Sonunda çadırımı kalenin avlusuna kurmama karar verildi. Yüzbaşı birkaç Eritrea askerine gece boyu çadırın etrafında nöbet tutması için emir verdi ve onların bir yukarı bir aşağı monoton bir şekilde yürümelerinin sesini dinleyerek uykuya daldım.

Ertesi sabah saat on birde kamyonlar ve muhafız takımı geldi. Üç kamyon da çuvallarla doldurulmuştu. Muhafız takımının içinde kervana yol gösteren ve saatte yüz kilometre yapabilen Ford marka bir araba bulunuyordu. Bir de yara izi olan Eritrealı bir asker arka koltuğu bağlanmış bir makineli tüfekle nöbet tutuyordu.

Merj'e yolculuk son derece sessiz geçti ve yolda tek bir canlıya bile rastlamadık. Ama oldukça yavaş ilerledik. Bingazi'den Bakur'a giden yol gayet güzel olmakla birlikte buradan Merj'e giden bir tekerlek izinden ibaretti. İz vahşi ve ıssız dağlık ala-

nın içine doğru gidiyordu. Her iki tarafta da göz görebildiğince kocaman bir çam ormanı vardı ve mavi gökyüzünde büyük kartallar uçuyordu. Yol devamlı bir yukarı çıkıp bir aşağı iniyor, zikzaklar çiziyordu. Vahşi hayat çok bereketliydi. Orada burada burnundan kuyruğunun ucuna kadar uzunluğu bir buçuk metreyi bulan büyük iguanalar yoldan karşıya fırlıyordu. Ağaç gövdeleri arasında, yoldan geçen arabaya meraklı gözlerle bakan çakallar gördük.

Saat birde Merj'e ulaşmıştık.

İlk gördüğüm insan Yüzbaşı Fornari'ydi. Önceki gün dönmüştü ve en az benim gibi o da şaşırmıştı.

"Dün" dedi, "Eğer Merj'e gelirseniz hemen durdurulmanızı bildiren bir telgraf aldım ve bugün bir saat önce de yolunuza devam edebileceğiniz konusunda bilgilendirildim."

"Hemen gidebilir miyim?"

"Bunu önce benim amirim Kumandan Diodiece ile görüşmelisiniz. Arabanızı park ettikten sonra sizi onunla tanıştıracağım. Nerede kalacaksınız?"

"Çadırımda."

"Buna izin verilmez. Çok tehlikeli. Otele gitmeniz daha iyi. Ne de olsa sadece bir gece."

Ben de otele doğru gittim.

Saat üçte hükümet dairelerine gittim.

Kumandan Diodiece kumandası altındaki Merj, dağ bölgesindeki İtalyan yönetiminin karargahıydı. Diodiece'nin barışçıl görüşleri ve Arap halkıyla bir noktada buluşabilme anlayışı General Graziani'nin yönetimi altındaki Cyrenaica'da hüküm süren diktatörlük tarafından engellenmeye çalışılıyordu. Tabii o tedbiri elden bırakmamak adına bu konuda hiçbir şey söylememişti ama ben çok sayıda Arapla yaptığım sohbetlerden, General Graziani başta olmak üzere diğer İtalyanlardan nefret

ettikleri ölçüde onu sevdiklerine dair kesin bir yargıya ulaşmıştım.

"Graziani bizi kan içinde boğmak istiyor. Diodiece ise el sıkışarak barış yapabilir" diyordu Araplar.

Gerçekten de İtalyanların kaba kuvvetle Cyrenaica'nın milyonluk nüfusunu kontrol altına almak niyetinde oldukları doğruydu. Fransa'da Fransız Devrimi'nin kanlı döneminde her gün üç kişinin idamı gerçekleştirilmişti. Bu da kaba bir hesapla yılda yaklaşık bin yüz kişi ediyordu. Benim Cyrenaica'da bulunduğum süre içinde her gün otuz kişi idam edildi. Bu da yılda on bir bin Arapın idam edildiği anlamına geliyordu. Tabii savaşta öldürülenleri ve İtalyan tarafına geçen Eritrea birliklerini saymazsak. Ülke kan içinde yüzüyordu.

Kumandan Diodiece aynı Cyrenaica Valisi General Graziani gibi uzun boylu bir adamdı. Gümüş renkte saçları vardı. Gözleri kahverengiydi ve asimetrik hatları vardı. Konuşurken sanki kelimelerini seçiyormuş gibi oldukça yavaş hareket ediyordu. İlk görüşte çekingen ve soğuk bir tabiatı varmış gibi görünüyordu ama biraz yakından tanıyınca bu ilk izlenim tamamen değişiyordu. Kumandan Diodiece'nin çok sıcak kalpli, güçlü bir adalet duygusuna sahip olduğu hemen anlaşılabilirdi. Her ne kadar çok zor olsa da vahşi askeri sistemle vicdanını uzlaştırmak için elinden geleni yapmıştı. Bu konuda hiç konuşmuyordu. Araplara her zaman büyük bir sempatiyle bakıyordu ve ağzından hiçbir zaman genellikle yerliler hakkında kullanılan "köpekler", "hayvanlar" ve benzeri kelimeler duymamıştım.

Her ne kadar Cyrenaica'daki İtalyan sömürgesi herhangi bir Avrupalının bir an için görmesi halinde dahi beyaz ırka mensup olduğu için utanması gereken bir durum olsa da –burada barbar ve acımasız, modern bir savaş sürdüğü için- Kumandan Diodiece, birçoklarının medeniyetle yer değiştirilebileceğini düşündüğü kültüre sahip olduğu için bir istisnaydı.

Kufra'da Bedeviler arasındaki esirliği süresince kazandığı Arapça bilgisi nedeniyle aynı zamanda Merj'de bir çeşit çevirmen olarak görev yapan Diodiece'nin muavini Yüzbaşı Fornari beni Kumandan'ın bürosuna götürdü. Diodiece kalkıp elimi sıktı.

"Yarın sabah erkenden gitmenize izin veremediğim için çok üzgünüm. Tehlike gerçekten çok büyük. Yarından sonraki gün güneş doğana kadar beklemeniz gerekiyor. O zaman askeri bir birlik Cyrene'ye gitmek için yola çıkacak."

"Yani tek başıma yolculuk etmeme izin vermeyeceksiniz."

"Hayır. Buradan, Cyrene yoluyla Derna'ya giden bölüğe katılmanız için Bingazi'den emir geldi. Yarından sonraki gün bir albay Derna'ya doğru yola çıkacak. Buradan çıkacak olan bölük Cyrene'ye kadar ona eşlik edecek ve orada da Derna'ya gidecek yeni bir bölük oluşturulacak."

"O zaman burası gerçekten çok tehlikeli bir bölge, öyle mi?"

"Buradan Cyrene'ye kadar çok kötü değil. İki yüz kilometrelik bir yol var. Ama Cyrene ve Derna arası berbat durumda. Hemen hemen her geçene saldırılıyor."

"Peki ya Derna'dan Mısır sınırına kadar?"

"Orası çok kötü değil. Önce Tobruch'a gitmek zorunda kalacaksınız ve oradan Mısır'a bağlı Sollum'a geçmek sadece birkaç kilometrelik bir yol. Ama bunları Derna kumandanıyla görüşseniz daha iyi olur."

"Merj'de görülecek ne var?"

"Şehrin kendisinde pek bir şey yok. Şu an içinde bulunduğunuz bu bina Türklerin burada bulunduğu tarihlerden kalma. Halen dışarıda Türk silahlarını görebilirsiniz. Ama bunun dışında şehir tamamen modern. Eğer görmek isterseniz, yarın şehrin dışındaki büyük bir Bedevi toplama kampını ziyaret

edebiliriz. Ama eğer akşam altıda benimle yemek yemeyi kabul ederseniz, bu gece de belki gidebiliriz. Buraya gelirseniz Yüzbaşı Fornari nerede kaldığımı gösterecektir."

Gelmeye söz verdim ve oradan ayrıldım. Verandanın altında duvara sabitlenmiş bir kutu vardı. İçinde de Cyrenaica valisinin çeşitli bildirileri vardı. Aralarından biri şöyleydi:

MERJ SAKİNLERİNE

28 Nisan'da tüccar Kamed Ben Mohammed Shardi vurularak öldürülme cezasına mahkum edilmişti. Bağışlanarak ölüm cezası hafifletilmiş ve ömür boyu ağır iş cezasına dönüştürülmüştür. Bu, dağdaki isyankarlara erzak temin etme suçuna karşı ileride daha yumuşak bir tavır sergileneceği anlamına gelmez. Bilakis bu tarzdaki bütün suçlar ölümle cezalandırılacaktır.

Cyrenaica Kumandanı
Bingazi
1 Mayıs, 1930

Saat altıda tekrar Kumandan'ın bürosuna gittim ve orada Yüzbaşı Fornari'yi buldum. Hemen çok uzakta olmayan Diodiece'nin evine gitmek için yola çıktık.

Misafir olarak sadece ben ve Yüzbaşı Fornari'nin bulunduğu akşam yemeği boyunca Kumandan pek konuşmadı. Ama yemekten sonra beni kütüphanesine götürdü. Muhteşem bir kitap arşivi vardı. Özellikle şark üzerine kitaplar çoğunluktaydı. Diğerleri arasında bir Fransız gazetecinin Riff'te savaş sürerken Abdülkerim'i ziyaretini anlatan bir kitaba rastladım. Elime alıp sayfalarını çevirmeye başlayınca Diodiece sordu:

"Abdülkerim hakkında tam olarak ne düşünüyorsun?"

"Tabii ki ona hayranlık duyuyorum ve seviyorum" diye cevap verdim. "Hiç şüphesiz stratejik bir dehası var. Bir avuç adamla bir İspanyol kalesine saldırdı ve ne kadar silah, tüfek varsa hepsini alıp savaşa başladı. Sonra dört yıl boyunca müt-

tefik Fransız ve İspanyol güçlerine karşı koydu. Buna ben dahiyane bir başarı derim."

"Evet, hayret verici" diye cevap verdi Diodiece. "Pek tabii buralardaki dağlarda bulunan isyankarları yönetirken çok sıkıntı yaşıyoruz. Acaba bir ülke Riff dağlarından daha kötü hale gelebilir mi?"

"Hayır. Her yer aynı. Belki de Cyrenaica dağları Riff dağlarından daha sık ağaçlıdır."

"Fas'ta şu anda barış var mı?"

"Fransızlar Tafilelat halkıyla savaşta. Arap tarafında silahlı iki yüz elli bin adam var. Ama Fas'ın kendisi oldukça sakin."

"Evet" diyerek içini çekti Diodiece. "Her zaman Fransız sömürge sistemine hayranlık duymuşumdur. Yerlileri nasıl kazanacaklarını iyi bilirler."

"Evet ama her zaman nüfusun büyük bir kısmını kazanamıyorlar."

"Neden?"

"Avrupalı ırk Şark'a Batı medeniyetini götürüyor ve burada zaten var olan bir kültürü ezip geçiyor. Medeniyet ve onun fabrikaları gelişirken medeniyetin kanserli dokuları da onu takip ediyor. Kendi alanında şüphesiz bir sanatçı olan yerli zanaatkarlar materyalist olmayı öğreniyor. Avrupa halkının büyük bir kısmı gibi memnuniyetsiz, dejenere, alkol kullanan ve dinini boşlayan biri haline geliyor. Bu da onun çok değerli bir insan olarak kabul edilmesini sağlıyor."

Diodiece gülümsedi.

"Belki söylediklerinizde yabana atılmayacak şeyler vardır ama sanırım konuyu burada bitirsek akıllıca olur. Biliyorsunuz biz asla hemfikir olamayız."

Ertesi sabah saat onda Diodiece beni arabasıyla Merj'den üç kilometre kadar uzakta olan Bedevi kampına götürdü. Merj'in

etrafında şehrin yakınında dağlık arazi arasında kaybolmuş Derna'ya doğru uzanan büyük bir ova vardı. Bu ovada dağın hemen altında Bedevi kampı bulunuyordu.

Kamp çok büyüktü. En az bin beş yüz çadır vardı ve nüfusu altı-sekiz bin arasındaydı. Dikenli tellerle çevrilmişti ve her girişte makineli tüfekleriyle bekleyen askerler bulunuyordu. Çadırlar arasından ilerledikçe, çocuklar arkamızdan koşturuyorlardı. Perişan kıyafetler içinde açlıktan cılızlaşmış bir haldeydiler. Ama kumandanın ziyaretlerinde para almaya alışmış olmalıydılar ki ellerini uzatmış İtalyanca bağırıyorlardı: "Un soldo, signore, un soldo! (biraz para efendim, biraz para)"

Diodiece arabayı durdurup önceden bakırlarla doldurduğu avucunu cebine attı. Sonra bunları cömertçe, bağrışan çocuklara dağıttı.

Bedeviler etrafımıza doluştular. İnanılmaz derecede perişan görünüyorlardı. Ayaklarında iple bağlanmış hayvan derisi vardı. Cüppeleri rengarenk yamaların birleştirilmesiyle yapılmıştı. Çoğunluğu hasta ve zavallı görünüyordu. Bükülmüş belleri veya korkunç şekilde deforme olmuş kolları ve bacaklarıyla hareket ederken topallıyorlardı.

Diodiece Arapça konuşarak, onların halini hatırını sordu. İçlerinden biri utangaç bir tavırla bir adım öne çıktı.

"Her şey berbat, ya Sidi. Savaş bu şekilde devam ettiği sürece biz ne yaparız? Bedeviler dağlardan inip koyunlarımızı ve atlarımızı alıyorlar. Sürüler için de daha fazla yem kalmadı. Keşke dağların arasındaki düzlüklere inmemize izin verilseydi."

Diodiece onu avuttu.

"Göreceksin, bu savaş yakında sona erecek."

"Evet, Allah rahmetini üzerimizden esirgemesin, yoksa açlıktan ölürüz."

Diodiece cevap vermedi. Dönüş yolunda şöyle dedi:

"Gerçekten acınacak durumdalar. Onlara konserve yiyecek dağıtıyoruz ama bu daha ne kadar devam edebilir? Teslim oldukları için onlara kızgın olan dağlardan gelen Bedeviler tarafından saldırıya uğruyorlar. Teslim olurken silahlarını bıraktıkları için kendilerini savunamıyorlar da. En samimi dileğim bu korkunç şartların bir an önce sona ermesi."

7

Bedeviler Tarafından Esir Alındık

Ertesi sabah güneş doğarken bölük yola çıkmaya hazırdı. Bir önceki gece Diodiece ile vedalaşmıştım. Şimdi de içinde Derna'ya giden albayın oturduğu üstü açık Fiat'ın arkasında sıraya girmiştim. Bölük oldukça büyüktü. Her birinde üç makineli tüfek bulunan iki zırhlı arabanın yanı sıra Eritrealı askerlerle dolu üç kamyondan oluşuyordu. Bölüğün başındaki adam bir İtalyan çavuşuydu. Tam yola çıkarken bana bağırdı:

"Şimdi sıradan ayrılmayın ve eğer bizi vurmaya yeltenirlerse sakın hızlı sürmeye kalkışmayın."

Ona söz verdim. Neler olabileceğini düşününce biraz huzursuzlaşmıştım.

Doğu ufkunda ağır bulutlar vardı. Güneş henüz arkalarından çıkamamıştı. Bu nedenle Bedevi kampının olduğu yerdeki ovadan geçerek dağlara doğru yola çıktığımızda hava yarı karanlıktı. Dağlara ulaştığımızda bulutlar yavaş yavaş kalktı ve doğuda gökyüzü adeta bir ateş denizi haline geldi. Rüzgar dağlardan aşağı esiyor ve bize her türden çiçeğin mükemmel kokusunu ulaştırıyordu. Dev akbabalar, garip bağırışlarla tepemizde uçuşuyorlardı. Motorun uğultusu ve Eritrealı askerlerin konuşmaları dışında tek bir ses bile duyulmuyordu.

Yokuş daha da dik bir hal aldı ve sadece yontulmuş kayalardan ve çakıllardan oluşmuş yol çok kötü olduğu için arabalar düşük viteste bile zorlukla ilerliyordu. Birçok defa, jikleyi sonuna kadar açtığım halde özellikle dönüşlerde arabanın durmasından korktum. Yarım saat boyunca yokuş çıktıktan sonra her iki tarafında da sık ağaçlı derin vadiler bulunan büyük bir dağ sırtına ulaştık. Güneş hâlâ gökyüzünde aşağılardaydı ve bu nedenle dağ tarafları aydınlıkken vadiler gölgede kalıyordu. Vadilerin altından da beyaz bir sis yükseliyordu.

Bütün gün ilerlemek için mücadele ettik ve küçük bir kaleden gönderilen askeri devriyeler dışında yol boyunca düşmanlar bir tarafa tek bir canlıya bile rastlamadık. Bedeviler ortalarda yoktu. Saat beş gibi defalarca patlayan lastiklerimizi defalarca tamir ettikten sonra geniş bir dağ sırasına ulaştık. Sağ tarafta sayısız savaşın yapıldığı Ölüm Vadisi denilen yer vardı. Burada hâlâ bulunan kemikler sırtlanlar ve çakallar tarafından kemiriliyordu.

Dağ sırtının üst tarafında bir kale vardı. Aşağıdan bakınca kutu gibi görünüyordu ama yanına yaklaşınca ağır bir şekilde dağ silahları ve makineli tüfeklerle silahlandırıldığını gördük. İtalyan bayrağı, dikenli tellerle örülü bölgenin ortasına kabaca yerleştirilmiş direğin üzerinde dalgalanıyordu.

Burası Maraua Kalesi'ydi. Kalenin dışında göz görebildiğince çadırlar uzanıyordu. Burada bu Bedeviler gelip teslim olmuşlardı. Ufukta uzakta ormanların ortasında, mavi gökyüzünün ardında ince çizgiler oluşturan dumanın mavi çizgileri görülebiliyordu. Bu duman İtalyanların "isyankar" diye adlandırdığı özgür Bedevilerin yaktığı kamp ateşinden geliyordu.

Sarışın, dev gibi bir adam olan Yarbay Piatti tarafından karşılandık. İskandinavlara benziyordu. Çadırımı kurmak için izin istediğimde bir kahkaha atınca yüzündeki derin yaralar ve kırmızı izler olduğu gibi ortaya çıktı.

"Hayır bu söz konusu değil. Maraua'dasınız ve duvarların arkasında uyumalısınız."

Sonuç olarak kendimi rahat hissetmem için bana kışlada bir oda, kamp yatağı ve bir battaniye verdiler.

Güneş battı ve dikenli tellerin dışındaki Bedevi kampında ateşler yakıldı. Merj'de gördüğüm Bedevilerden daha iyi giyimli ve temiz görünen adamlar ve erkek çocukları koyunları ve keçileri gütmekle meşguldü. Kadınlar develerden süt sağarken bir yandan da yanan ateşin üzerindeki kaplarda su kaynatılıyordu.

Yatmadan önce kampın etrafında biraz turladım. Her tarafta canlılık ve hareketlilik vardı. Delikanlılar dans ediyorlar ve top oynuyorlardı. Bedevilerden birine sordum:

"Ömer Muhtar nerede?"

Bedevi beyaz dişlerini göstererek gülümsedi.

"Ömer Muhtar" dedi eliyle geniş bir alanı göstererek, "dağların ve vadilerin her yerinde."

Hava kararmıştı. Ateş insanların ve hayvanların gölgelerini uzatıyordu. Grupların liderlerinin ellerindeki ziller zayıfça çaldı. Kaleye döndüm. Nöbetçi er selamladı ve sonra makineli tüfeklerin namlularını kampa doğru döndürdü. Dağların her yerinde sadece tek bir silahlı liderin nüfuzu vardı, Ömer Muhtar...

Ertesi sabah yola çıkmadan önce yalnızca koyu bir kahve içmeye fırsat vardı. Ama bu defa yolculuk çok uzun sürmeyecekti. Cyrene'ye doğru yokuş aşağı bir yoldu ve her şey yolunda giderse ve çatışmaya girmezsek hesaplarımıza göre o gün öğleyin ulaşmış olacaktık. Konvoyun kuruluş sebebi olan albayla kibar bir sohbet yapma imkanı bulmuştum.

Kuzey İtalya'dan gelmiş uzun boylu, kültürlü bir adamdı. Neredeyse bir Fransız kadar mükemmel Fransızca konuşuyor-

du. Ama Latin kardeş millete karşı derin bir nefret duyuyordu. Sohbetimiz sırasında ne zaman Fransa'dan bahsedecek olsam sesi hırıltıya dönüşüyordu. Cyrenaica'da neden bu kadar çok Eritrealı birlik olduğunu sorduğumda şöyle dedi:

"Çünkü onlar güvenebileceğimiz yegane birlikler. Araplar tembel ve güvenilmezler ve en ufak bir provokasyonda kaçmaya hazırlar. Eritrealılar ise İtalyanlara karşı son derece sadıklar. Ben bizzat Eritrea'da uzun bir süre kaldım ve orada en ufak bir sıkıntı veya isyanla karşılaşmadık. Bu insanlar İtalyan medeniyetini tanıyarak nasıl bir avantaj elde edebileceklerinin tamamen farkındalar. Burada neredeyse bütün halkı bizim güçlü olduğumuzu anlayana kadar öldürmemiz gerekiyor."

Her ne kadar söylenecek çok şey varsa da konuyu daha fazla tartışmadık.

Sürekli yokuş aşağı iniyorduk ama çalılıklarla, büyük taşlarla ve çukurlarla dolu korkunç bir yoldan ilerliyorduk. Arabanın gövdesinden devamlı gıcırtı sesleri geliyordu. Her an bozulabileceğini hissediyordum.

Ve öyle de oldu. Cyrene'den yaklaşık on kilometre ileride ön sol lastiğin yayı koptu. Gidebildiğim kadar gitmek zorundaydım. Çok zordu ama idare ederek yine de kullandığım en garip görünüşlü araba ile Cyrene'ye doğru yola devam ettim.

Cyrene Akdeniz'den yaklaşık yirmi kilometre içerideydi. Orijinal Roma şehrinin yapıldığı büyük kazı çalışmalarının arasında iki tepenin üzerine kurulmuştu. Roma'ya özgü pazar yerinin sütunları ve birkaç tapınak farklılığını gösteriyordu. Tapınakların ortasına çadırımı kurdum.

Araba korkunç görünüyordu. Yay tamir edilemeyecek şekilde kopmuştu. Onu tamamen çıkardım. Ama yerine bir başkasını temin edebilmek imkansız görünüyordu. Belki iki hafta bekleseydim Bingazi'den bir tane getirtebilirdim ama ertesi sabah Derna'ya doğru yola çıkacaktık. Cyrene gibi küçük bir şe-

hirde kalmanın hiçbir eğlencesi olmadığı için de Derna'ya gidecek başka bir konvoy bulmak çok zordu.

Sonunda birkaç güzel söz ve iyi bir paranın yardımı ile, eski bir kamyon yayı temin edebildim. Açıkça söylemek gerekirse, Chevrolet için oldukça büyüktü ve diğer taraftaki yaydan çok daha kuvvetliydi. Ama ne olursa olsun hiç yoktan daha iyiydi. Kalın tellerle onu monte etmeyi başardım. İşimi bitirdiğimde hava kararmıştı. Bu yüzden Cyrene'yi pek görme şansım olmadı. Çadırımı sabitleyip uykuya daldım.

Sabaha kadar deliksiz uyumuş olmalıydım. Çadır üzerimden kaldırılmıştı ve iki Eritrea askeri bir lambayla başımda duruyorlardı.

"Acele etmelisin. Onlar biraz önce çıktılar" dedi biri ve eşyalarımı nazikçe arabaya atmaya başladı.

Hâlâ zifiri karanlıktı. Saatin sadece dört olduğunu söylediler.

"Ama" dedi Eritrealılardan biri, "hemen yola çıkmalıyız. Gitmemiz gereken iki yüz kilometrelik bir yol var ve oraya karanlık çökmeden ulaşmamız gerekiyor. Bu yolculuğun en tehlikeli bölümü."

Hemen toparlandım ve aceleyle araba konvoyunun bir araya toplandığı yere gittim. Albay oldukça öfkeliydi. Günaydın bile demedi. Arabasına bindi ve hareket için emir verdi.

Birkaç saat boyunca düz bir ovadan devam ettik. Sonra tekrar dağlık yola girdik. Her iki tarafta da yamaçların sık çalılıklarla dolu olduğu derin vadiden geçtik. Artık kilometreler boyunca görülebildiğimiz bir dağ sırtından yavaş yavaş ilerliyorduk.

Saat yedi gibi tamir ettiğim yayla problem yaşamaya başladım. Önce pek takmadım. Diğerlerini takip etmem gerekiyordu. Ama birdenbire direksiyon hakimiyetini tamamen kaybettim. Bir o yana bir bu yana gitti. Durdurmaktan başka çarem yoktu.

Diğerleri beni geçti. Önce zırhlı araba geçti sonra Eritrealı askerle dolu olan gitti ve en sonunda içinde çuvallar ve makineli tüfekleri olan üç dört Eritrealı asker bulunan kamyon geçti.

Kamyonun şoförü durduğumu fark edince o da durdu ve yanıma geldi. Ama daha tam yanıma yaklaşmamıştı ki bana işaret ederek sinirli bir şekilde bağırdı:

"Acele etmelisin. Burada yalnız başına kalamazsın. Burası en tehlikeli noktadır."

En az bir saat yola devam etmemin imkansız olduğunu fark etmiştim. Önce direksiyon kutusuna bir şeyler yapmalıydım. Durumu ona açıkladım. Bir süre cevap vermedi. Sonra zırhlı aracın sesinin gitgide azaldığını duyduk. Şoför endişeyle şöyle dedi:

"O halde ben yoluma devam etmeliyim. İşin bittiğinde Cyrene'ye geri dönsen iyi edersin. Bu bölge tamamen Bedevilerle doludur. Ellerine geçersen Allah yardımcın olsun!"

Biz konuşurken Habeşli askerler makineli tüfeği hazırlamış huzursuzca etrafa bakıyordu. Biraz geçince sabırsızca arabanın altına ayaklarıyla vurmaya başladılar. Şoför benimle vedalaşıp hızla arabasına gitti. Bir dakika sonra gözden kayboldular.

Tamamen yalnız kalmıştım. Her şey son derece huzurlu görünüyordu. Bir tarafta makilerle kaplı bir yamaç, diğer tarafta aşağılara doğru yavaşça eğimli yüksek bir plato vardı. Çiçekten çiçeğe konan arılar etrafımda vızıldıyorlardı.

Ne olursa olsun artık acelem yoktu. Arabanın yanına yattım ve bir saman çiğnemeye başladım. Birkaç dakika sonra uzaktan gelen bir çınlama sesiyle şekerlememi kestim. Oturdum ama ses devam etmesine rağmen hiçbir şey görünmüyordu. Uzakta bir koyun sürüsü fark ettim. Sürünün yanına ulaşmam on beş dakikamı aldı. Güneş yanığı tenli, ciddi ifadeli iki erkek çocuğu tarafından idare ediliyordu. Beni gördüklerinde

küçük olanı kaçmak istedi ama 14 yaşlarında olan büyük olanı onu kolundan tuttu:

"Nazmi, ne ayıp! Koyunlara bakmamız tembih edilmedi mi?"

Eline sopasını aldı ve tehdit ederek üzerime geldi. Onu durdurdum.

"Koyunlarınızdan alacak değilim" dedim. "Ama biraz süt satın alabilir miyim?"

"Sen bir İtalyansın" dedi çocuk. "Eğer süt istiyorsan kendi insanlarına gitmelisin."

Onlara İtalyan olmadığımı, çok farklı bir ülkeden geldiğimi anlattım. Hâlâ şüpheyle bakıyordu.

"Ama İtalyanlar için çalışmıyor musun?"

"Hayır" dedim. "Marakeş'ten geliyorum."

"Marakeş mi?" dedi ve kaşlarını çattı. "Orayı bilmiyorum. Nerede?"

"Uzak batıda" diye açıkladım.

"Vallahi biliyorum. Sen Trables'ten geliyorsun."

"Hayır" dedim. "Marakeş çok daha uzakta."

Daha fazla açıklama istemekten vazgeçti. Tahta bir kaba koyun sütü sağmaya başladı. İçi sütle dolu kabı bana uzattı ve ben de iştahla içtim. Bitirdiğim zaman ona ödeme yapmak için birkaç liret verdim. Bozuklukları geri bana verdi.

"Bu parayı tanımıyorum" dedi.

Maalesef Bedeviler arasında geçerli olan eski gümüş paralardan yanımda yoktu ve bu yüzden ona ve kardeşine arabaya gidip kullanabilecekleri herhangi bir şey almalarını teklif ettim.

Artık benden o kadar korkmadıkları için bunun için oldukça istekli davrandılar. Ama sonra onlara bir parça çikolata tek-

ca benim için en uygun ölümün ne olacağını tartıştıklarını fark ettim.

Hep birlikte konuyu tartıştıktan sonra siyah sakallı lider bana döndü ve tekmeleyerek sordu:

"Senin kabilen hangisi, köpek?"

Ona Afrikalı olmadığımı, uzak kuzeyde Danimarka adında bir ülkeden geldiğimi açıkladım.

"Peki neden İtalyanların arabalarından kullanıyorsun?"

"İtalyanların arabalarından birini kullanmıyorum. Bu benim kendi arabam. Marakeş'ten geliyorum."

"Müslüman olmadığın halde neden fes takıyorsun?"

"Müslüman olduğum için fes takıyorum. Şu anda da Mısır yolundayım, oradan da Mekke'ye gideceğim."

Lider diğer beş kişiyle konuştu ve sonra şöyle dedi:

"Bence yalan söylüyorsun. Arap kıyafetleri giyerek ve Müslüman olduğunu söyleyerek bizim sana zarar vermemizi engellemeye çalışıyorsun. Sen dağlarda bizi yok etmek üzere gelen Frenklerden birisin."

Onu doğruyu söylediğime ikna etmeye çalıştım ama bana inanmıyordu.

"Şimdi öleceksin" dedi. "Kim bilir sen kaç tane kardeşimizi öldürdün?"

Araplardan biri arabayı yakmak için kendi çakmak taşını yaptı. Seyahatim boyunca ikinci defa her şeyin bittiğine kanaat getirmiştim. O sırada liderin aklına yeni bir fikir geldi.

"Eğer Müslümansan Kur'an'ı biliyor olmalısın. Ne biliyorsan bize oku."

Birkaç sure okudum ve bitirince lider diğerlerine hitap ederek şöyle dedi:

"Bunları bir günde öğrenmiş olamaz."

Biraz umutlanmaya başladım ve şöyle dedim:

"Buraya özellikle sizin yaşam tarzınızı öğrenmek için geldim. Avrupa'da hiç kimse bu konuda bir şey bilmiyor."

"Avrupa da nedir?"

"Avrupa, İngilizlerin, Fransızların ve diğer birçok ulusun yaşadığı yerdir."

"Ve İtalyanlar da, öyle mi?" Onlara Rumi diyorlardı.

"Evet, İtalyanlar da öyle. Ama ben İtalyanlardan çok farklı bir kabileye mensubum."

"Eğer bu anlattıkların doğruysa ne yapılacağını gözden geçireceğiz. Seni bizim kampımıza götüreceğiz ve orada sonraki aşamada ne yapılacağına karar vereceğiz."

"Doğruyu söylediğimi kanıtlayacak delili rahatlıkla bulabilirsiniz. Bagajımda Kur'an var."

"Kur'an'ın mı var?" Bütün Araplar şaşkınlıkla haykırdılar. "Vallahi şanslıymışız ki içinde Kur'an varken arabanı yakmamışız. Bu korkunç olurdu. Allah bunu asla affetmezdi."

Ellerimi çözdüler ve bana daha müşfik bakmaya başladılar. Yine de şüpheleri tam anlamıyla yok olmamıştı. Lider birkaç battaniye getirmemin iyi olacağını söyledi. Çünkü muhtemelen geceyi yerde yatarak geçirecektim. Battaniyelerle birlikte biraz da erzak aldım. Arabayı yolun dışında dallarla örtülmüş bir oyuğun içine sakladık ve yukarı doğru çıkmaya başladık.

Bütün bu heyecanlı gelişmelere rağmen saat daha sadece öğlen ikiydi. Bir saat içinde ormandaki büyük ağaçların arasındaki yolsuz araziye ulaştık. Sonra da kayaların arasından fışkıran bir çaya gittik. Lider durdu.

"İkindi vakti" dedi güneşe bakarak. "Bizimle namaz kılacak mısın?" diye sordu bana. Başımı salladım ve hepimiz küçük çayda abdest aldık. Sonra yönümüzü Mekke'ye dönerek liderin arkasında cemaat olduk. Lider ikindi namazını kıldırdı.

Namaz bittiğinde lider Kur'an'ımdan onlara okumamı istedi. Onlardan hiçbiri okuyamıyordu. Sessiz ve ciddi bir ifadeyle beni dinlediler.

Karanlık bastırana kadar yürümeye devam ettik. Sonra geceyi geçirmek için kamp alanı olarak seçtiğimiz küçük açık bir alanda ateş yaktılar.

Yanan ateşin etrafına oturduk. Lidere sordum:

"İtalyanların sizi görmesinden endişe etmiyor musunuz?"

"Hayır" dedi kibirli bir ifadeyle. "Yanlarında bir sürü asker ve hızlı ateş eden tüfekler olmadan şehirlerinden dışarı çıkmaya cesaret edemezler. Hele de karanlıkta bize saldırmaya hiç kalkışamazlar."

Aralarından biri şöyle konuştu:

"Sen İtalyanlarla konuştun. Bizim hakkımızda ne diyorlar?"

Onlara İtalyanların dağdaki insanları canavar gibi ve esirlerine vahşice eziyet eden kişiler olmakla suçladıklarını söyledim.

Lider bir an bana baktı. Ardından kalın bir dal alıp ateşe attı. Kıvılcımlar havada dağıldı.

"Artık senin iyi bir Müslüman olduğunu biliyoruz. Bizi arkamızdan vurmazsın. Sana bir şey söyleyeceğim ve Rahman ve Yüce olan Allah adına seni temin ederim ki söylediklerim tamamen hakikat. Ben her zaman dağlarda yaşamadım. Ama burayı arayıp buldum. Çünkü benim için yapacak hiçbir şey yoktu. Yaşadığım vaha korkunç bir felakete uğradı. Bu dağların güneyinde kocaman sarı bir çöl uzanır. Orada şeytani cinler yaşar ve kuyular kapatılmıştır. Bana söylendiğine göre Kufra'ya doğru çöl uzanıyormuş. Belki de buradan daha güneyde, bilmediğimiz ülkelere doğru, siyah insanlar yaşıyor. Benim babam bu dağların yakınındaki vahada yaşadı. Onun babası da ve bütün ailem orada yaşadı. Orası, Sahra'daki bütün develerin

sayısınca yeni ayın doğduğu yerdi. Mutluydum. Bir oğlum vardı –şimdi nerede olduğunu Allah bilir- ve gözümün nuru bir kızım vardı. Seni temin ederim gururlu boynunu hareket ettiren en asil atın tavırlarındaki zarafet bile onun yanına yaklaşamazdı. Cildi bir şeftali gibi yumuşacıktı ve gözleri gece gibi kapkaraydı. Onu da aynen oğlumu sevdiğim gibi sevdim ve bilmelisin ki sadece Allah aşkı bir baba ve oğlu arasındaki sevgiden daha büyüktür."

Konuşmadan başımı salladım. Diğer Araplar şüphesiz bu hikayeyi defalarca işitmişlerdi ama yine de hepsi sessizce dinliyorlardı. Sadece ateşte çıtırdayan kuru dalların sesi geliyordu. Liderin gözleri yaşlarla doldu. Ateşin ışığında parıldadıklarını görebiliyordum.

"Vahamızda mutlu mutlu yaşıyorduk. Zengindim. Yüzden fazla devem vardı ve vahadaki herkes benim sözümü dinlerdi. Evet Cyrenaica'da savaş vardı ve bizden de genç adamlar dağ insanlarının yardımına gidiyordu ama o güne kadar olanları pek bilmiyorduk...

Benim idaremdeki birkaç adamımızla birlikte komşu vahadaki büyük bir şenliğe katılmıştık. Üç gün sonra şenlik bitince vahamıza döndük. Her yer sessiz görünüyordu. Ama ilk gördüğüm insan karımdı. Gözlerinde dehşetle, kıyafetleri parçalanmış, saçları dağılmış vaziyette bana doğru koşuyordu.

'Sakın eve gelme, sakın gelme!' diye bağırıyordu. 'Olanları sana anlatacağım için Allah beni affetsin.'

Hıçkırıyor ve feryat ediyordu. Ondan bir kelime daha duyamamıştım. Deveden indim ve ardından erkek kardeşim göründü. Yanıma gelip yanaklarımdan öptü ve şöyle dedi:

'Ağabey, sen de en az benim kadar bilirsin ki gerçek adaleti insana sadece Allah verir. Muhammed öldü.'

'Öldü mü?' dedim. 'Ama hasta değildi ki!'

'Hayır' diye cevap verdi. 'Kardeşimiz vuruldu. Buraya İtalyanlar geldi. Kendimizi savunduğumuz için her beş adamımızdan birini vurdular.'

Öyle sarsılmıştım ki konuşamıyordum ama kardeşim devam etti:

'Her ne olursa olsun Allah'a olan güvenini korumalısın. Ayşe gitti.'

Ayşe benim kızımdı. Artık daha fazla kendime hakim olamıyordum. 'Çabuk söyle' diye feryat ettim, 'o öldü mü?'

Kafasını iki yana salladı. 'Hayır' dedi. 'Birkaç Eritrealı birlikle beraber bir İtalyan çavuş geldi. Develeri de götürdüler. Hayvanlarla birlikte ayrılırken Ayşe'yi de yanlarına aldılar.'

'Ah kardeşim, benim evimi bu utançtan ve kalbimi bu kederden koruyamadın mı? Onu ne kadar sevdiğimi biliyordun. Adımın bu utançla anılmasmdansa onu öldürsen daha iyi ederdin.'

'Herşeyi öğrendiğimde çok geç olmuştu. Eritrealı askerler her yerde nöbet bekledi' diye cevapladı.

Uzun bir süre ona cevap vermedim, sonra şöyle dedim:

'Karıma ve oğluma göz kulak olmalısın.' Annesinin yanında duran Ahmet sadece dokuz yaşındaydı. 'Ben Ayşe'ye bakmak için gidiyorum.'

Ve geriye kalan tek devemle vahayı terk ettim. Orayı bir daha tekrar görmeyeceğimi bilemezdim. Birçok şehirde aylarca onu aradım ve sonunda buldum. Derna'da bir geneleve konulmuştu. Herkesin parasını verip cinsel ilişkiye girebildiği bir ev." Lider tüfeğinin kabzasını sıkıca kavradı.

"Beni tanıdı. Benimle gelmesini söyledim ama o kafasını sallayıp ağlamaya başladı.

'Ah Babacığım' dedi, 'ben galiba hastayım ve bu hastalık gerçekten varsa bir daha asla iyi olamayacağım.'

'Ayşe, Allah'ın bizi affedeceği gibi ben de seni affettim. Buraya nasıl geldin?'

'İtalyanlar develeri alırken beni de yanlarında getirdiler. Sonra da bu eve getirildim.'

Hıçkırdı. O an neler çektiğimi sadece Rahman olan Allah bilir.

'Öldür beni baba' dedi, 'buradan asla kaçamayacağım ve senin ellerinden gelen ölüm benim için lütuf olacak.'

Ve onu öldürdüm. Alnından öptüm ve dağlara, uzak dağlara gittim. Sana diyorum ki, karşılaştığım her İtalyan ölmeli. Adalet bu. Eğer senin İtalyan olduğunu düşünseydim ilk kurşunum mutlaka hedefini bulurdu. Ama fesini gördüm ve beklemeye karar verdim."

Herkes sessizdi. Ona cevap veremedim. Çok derinden etkilenmiştim. Sonra devam etti:

"Ve tekrar Yüce ve Rahman olan Allah'a yemin ederim ki burada benim anlattığıma benzer bir hikayesi olan tek bir insan bile yoktur. İşte bizim teslim olmamamızın nedeni bu. Bu yüzden tüfeklerimiz yanıp kül olana kadar vuruyoruz. Onların makineli tüfeklerinden gelecek ölümden korkmuyoruz. Açlıktan veya perişan bir halde yaşamaktan korkmuyoruz. Son adamımız da tükenene kadar savaşacağız. Hepimiz Allah'ı seviyoruz ama bize hiç kimsenin tahmin edemeyeceği kadar eziyet eden beyaz şeytanlardan nefret ediyoruz. Hamid, sen niye buradasın?"

"Erkek kardeşim asıldı" diye cevap verdi Hamid.

"Ya sen Abdullah?"

"Bütün malımı elimden aldılar ve evraklarım olmadığı için onların benim olmadığını söylediler. Halbuki onlar babama aitti."

"Peki ya sen Muhammed?"

"Babam ve erkek kardeşim vuruldular."

"Sen, Ali?"

"Beni bir şehre hapsedeceklerdi."

"Son olarak, sen, Abdüsselam?"

"Çünkü beni yirmi beş yıl tuz madenlerinde çalışmaya mahkum etmişlerdi ve teslim olamazdım. Kaçtım."

Lider tekrar bana döndü. "Şimdi hepsini duydun. Ve bir kez daha Allah'ı şahit tutarım ki bunlar doğru. Eğer İtalyanların tarafında olsaydın seni vurmak bizim hakkımız olmaz mıydı?"

"Evet ama değildim" diye karşı çıktım. "Kıyafetlerimden Cyrenaica'dan gelmediğimi görebilirsiniz. Giydiğim elbiselerin hepsi Fas'tan alındı."

"Bunu çok önce görmüştüm" diye cevap verdi lider, "zaten o nedenle Kur'an okumanı istedim. Eğer gitmene izin verseydik nereye gidecektin?"

"Derna'ya."

"Ve oradan da Mısır'a gitmek istiyorsun, öyle mi?"

"Evet, olabildiğince çabuk bir şekilde."

Diğerleriyle fısıldaşarak bir şeyler konuştu ve sonra bana döndü:

"Senin gerçek bir Müslüman olduğuna inandığımız için sana güveniyoruz. Bu senin bizden korkup da söylediğin bir şey değil. Bizim kampımıza hâlâ üç günlük yürüme mesafesi var. Eğer arabana dönmek istersen yarın sabah gidebilirsin, ama bir şartla. İnşaallah İskenderiye'ye vardığında Cyrenaica'nın adil Emiri Sidi İdris Senusi'yi arayacağına ve son adamımız kalana kadar savaşacağımızı söyleyeceğine **söz** vermelisin. Söz veriyor musun?"

"İnşaallah, söz veriyorum."

Yatsı namazını kılacağımızı söyledi ve namazı bitirince şöyle dedi:

"O zaman yarın Ahmet ve Abdüsselam ile arabana döneceksin."

Gece zifiri karanlıktı. Ateş gittikçe zayıflaştı. Lidere battaniyelerimden bir tanesini vermek istedim ama reddetti. Altı Arap zorunluluğun verdiği dayanıklılıkla çıplak zeminde yatıyorlardı. Kendimi battaniyelerime sardım ve uykuya daldım. Karanlığın içinde sırtlanlar küçük çocuklar gibi bağırıyordu.

Ertesi sabah diğerlerinden biraz daha erken kalktım. Gökyüzü hâlâ siyahtı ve yıldızlar hafifçe parıldıyorlardı. Doğudan bakan biri zayıf bir ışık fark edebilirdi. Beş Arap hâlâ uyuyorlardı ama altıncıları ateşi yakmak için hazırlanmakla meşguldü. Üzerine birkaç dal attı. Bana arkası dönük oturduğu için uyandığımı fark etmemişti. Tüfeği hemen yanındaydı. Uyumakta olan diğerlerine baktım. Perişan görünüyorlardı ama yine de uyurken bile yüzlerinde değişik bir huzur ve kararlı bir ifade vardı. Bu insanların niye gözlerini bile kırpmadan ölebildiklerini anlamaya başlamıştım. Onlarla geçirdiğim bir gün boyunca gözlemlediğim kadarıyla dinlerinin gereğini harfiyen yerine getiriyorlardı. Kaderleri nasıl olursa olsun asla olanlar yüzünden Allah'a isyan etmiyorlardı. Darağacının başında beklerken yaşadıkları hayat için Allah'a teşekkür ediyorlardı ve serinkanlılıkla her türlü acıya dayanıyorlardı. Önümde uyuyan adamlar belki fakir ve cahillerdi, okuyamıyorlardı ve kendi isimlerini bile zorla telaffuz ediyorlardı ama şimdiye kadar gördüğüm en asil insanlardı.

Gökyüzü kızıl bir şekilde parıldıyordu. Sabah namazını kılma vaktiydi. Ateşi kontrol eden ve son birkaç saattir nöbet tutan Arap gelip bizi uyandırmaya başladı.

"Namaz vakti girdi" dedi.

Hepimiz yakındaki küçük çaya gidip abdest aldık. Lider sabah namazını kıldırdı. Namaz bitince arabadan getirdiğim hurmalardan yedik. Gitmem için bana izin verdikleri için teşekkür ederek, diğer dördünü arkada bırakıp Ahmet ve Abdüsselam'la geldiğimiz yoldan geri dönmeye başladık. Ayrılmadan önce lidere şöyle dedim:

"Aslında sizinle kampınıza gelmeyi çok isterdim. Belki orada Ömer Muhtar'ı görebilirdim."

Lider gülümsedi.

"Onu göremezsin. O şimdi çok uzaklarda, dağların tam kalbinde."

"Ömer Muhtar kumanda ediyor mu?"

"Evet ama sadece Sidi İdris Senusi'nin vekili olarak."

"Hepiniz toplam kaç kişisiniz?"

"Onu ben de bilmiyorum" diye cevap verdi lider. "Sanırım bütün bölgeye dağılmış birkaç bin kişiyiz." Düşünceli bir şekilde başını iki yana salladı. "Ama çoğumuz öldürüldü. Yola çıktığımızda on kişiydik şimdi sadece altımız kaldı. Senden biraz önce geçen makineli tüfekleri olan bir araba konvoyuyla savaşırken dördümüz öldürüldü."

Tebessüm etti ve bana elini verdi.

"Selam Aleykum! Gitmene izin verildiği için kendini çok şanslı saymalısın. Böyle bir şey için izin verilen ilk insansın."

"Duyduklarımdan sonra, beni vursaydınız gayet anlaşılır bir durum olurdu."

Omuzlarını silkti.

"Senin kalbinde ve aklında olanları sadece Allah bilir. Ben senin bize doğruyu söylediğine inanıyorum ama sence içimizden biri İtalyanlar tarafından yakalansaydı, nasıl bir muamele görürdü?"

Bir şey söylemedim.

Bir kere daha elimi sıktılar ve Ahmet ve Abdüsselam ile birlikte arabaya doğru yola çıktık. Öğleden biraz önce ulaştık. Birlikte yemek yedik ve yanık tenli iki Bedeviden orada ayrıldım. Uzun bir süre yolun kenarında bekleyip bana baktıklarını görebiliyordum. Sonra makilerin içinde kayboldular. Bir kez daha yalnızdım.

Arazi neredeyse geçilmezdi. Yol kayaların ve çalılıkların arasından dolambaçlı bir şekilde devam ediyordu. Devamlı birilerinin yine bana ateş etmeye başlayacağından korkuyordum. Başka Araplarla karşılaşmam büyük bir ihtimaldi ve başımdan geçen olayın mutlu sonla bitmesi bundan sonra başıma geleceklerin de aynı şekilde geçeceği anlamına gelmezdi. Ama her şey yolunda gitti ve saat üç gibi kaleye ulaştım. Son derece dik bir yoldan ilerledim ve arabayı dikenli tellerin dışında durdurdum. Yüzbaşı göründü. "Nereden geliyorsunuz?" diye sordu heyecanla.

"Ben İtalyanca anlamıyorum."

Şimdi daha da heyecanlanmıştı. "Yabancı" dedi ve onay ister gibi birkaç defa başını salladı. Sonra Almanca bilen bir İtalyan askeri çağırdı ve onun tercümanlığı aracılığıyla sohbetimiz devam etti.

"Yüzbaşı nereden geldiğinizi soruyor."

"Cyrene'den."

"Yalnız başınıza arabayla geçebilmeniz için size kim izin verdi."

"Pasaportumda arabayla geçmem için iznim var."

Pasaportumu aldı ve dikkatlice inceledi. Tercüman vasıtasıyla şöyle dedi:

"Bu size yalnız yolculuk etmeniz için izin vermiyor."

"Ben bir birlikle geliyordum ama yolda arabam bozuldu ve onlar da beni beklemeyip yollarına devam ettiler" diye cevap verdim.

"Hm. Kulağa tuhaf geliyor. Bu nerede oldu?"

"Cyrene'den elli kilometre sonra."

"Ve sen oradan beri yalnız geliyorsun, öyle mi? Buraların en tehlikeli bölgesinden?" Yüzbaşı gittikçe daha da heyecanlanıyordu. "Hiçbir Bedevi ile karşılaştınız mı?"

"Evet."

"Peki size zarar vermediler mi?"

"Hayır, en küçük bir zarar bile vermediler."

"Söyleyin signor, Cyrenaica'ya gelmenizin özel bir nedeni var mı?"

"Evet, Mısır'a gidiyorum."

"Bunu kastetmiyorum" dedi yüzbaşı küçümseyerek. "Araplarla irtibata geçerek gerçekleştirmek istediğiniz bir maksadınız mı var?"

"Her yerdeki Arap halklarını gözlemlemekten başka bir maksadım yok."

"Arapça biliyor musunuz?"

"Evet."

"Ah! Durum iyice tuhaflaştı." Bir an düşündü.

"Dün" dedi, "konvoydan dört adam öldürüldü. İsyankarların özel bir nedeni olmadan sizin geçmenize izin vermeleri son derece tuhaf görünüyor. Üzerinizdeki evrakları görebilir miyim?"

Ceplerimi karıştırdı. Sonra bir askere bağırdı.

"Francesco, arabada ne var bir bak."

Asker baktı ama Kur'an dışında Araplarla ilgili hiçbir şey bulamadı. Onu da yüzbaşıya verdi. Yüzbaşı sayfalarını çevirirken şöyle sordu:

"Bu sizin mi?"

"Evet."

"Niye yanınızda taşıyorsunuz?"

"Çünkü İslam'ı kabul ettim."

"Sizin ülkenizi bilmiyorum. Oradaki insanlar Müslüman mı?"

"Hayır. Benim ülkemdeki herkes istediği dini seçmekte özgürdür."

"Eğer ülkenizde herkes Hıristiyansa siz neden değilsiniz?"

"Çünkü ben İslam'ın gerçek Hıristiyanlık olduğuna inanıyorum."

"Peki. Burada bekleyeceksin. Derna'ya telefon açacağım. Francesco, ona göz kulak ol."

Francesco arabamın yanında değnek gibi sabit bir şekilde elinde tüfeğiyle durdu. On beş dakika sonra yüzbaşı döndü. "Derna'yla konuştum. Yarın sabah yolunuza devam etmeniz için izin verilecek ama sizinle birlikte birkaç jandarma göndermeliyim. Sizi onlar şube müdürüne götürecekler. Bu gece nerede uyayacaksınız."

"Çadırımda."

"Ah, güzel, sanırım bu sorun olmaz."

Dikenli tellerin içindeki bölgeye çadırımı kurdum. Bütün bir öğleden sonra Eritreali askerler için gidip gelip çadırın örtüsünü açıp içine bakmak büyük bir eğlence oldu. Sonunda akşam rahat bırakıldım. Sadece dört Eritreali asker bana muhafızlık etmek için görevlendirilmişti.

Sabah dokuz gibi eşyalarımı arabaya çoktan yüklemiştim. Arkasında ağır bir şekilde silahlanmış iki jandarmayla birlikte yüzbaşı geldi. Yüzbaşı onlara arabaya binmelerini emretti. Biri ön koltuğa yanıma oturdu ve diğeri de arka koltuğa oturdu.

Sonra Derna'dan ayrıldık. İki jandarma beni Şube Müdürü'ne teslim etmek için kesin talimat almıştı. Biraz gergin olduğumu kabul etmeliyim. Pek hoş olmayan bir tavırla kaşılandığım kalenin adı Guba'ydı. Guba'dan Derna'ya giden yol Bedevilerle doluydu. Eğer bir defa daha onlarla karşılaşırsam arabamdaki iki jandarma yüzünden bana aman vermeyeceklerdi.

Jandarmalar da pek mutlu değillerdi. Yolda giderken huzursuzca etraflarına bakıyorlardı. Sonra yanımda oturan sordu:

"El Mafahdia'yı gördüğünü söylediler."

"Evet, gördüm."

"Onlar herkesi öldürdüler. Seni niye öldürmediler?"

"Çünkü ben Müslümanım."

"Yüzbaşı söylemişti. Ama biz de Müslümanız ve bizi görürlerse kesinlikle öldürürler."

"Evet, belki. Ama ben Fas'tan geliyorum ve İtalyanlarla birlikte savaşmıyorum. Benim düşman olmadığımı anladılar."

Jandarmalar suskundular. Bu suçluluktan kaynaklanan bir suskunluktu.

Hâlâ dağların arasından gidiyorduk. Guba'dan Derna'ya yaklaşık altmış beş kilometre vardı ve kırk kilometresini aştıktan sonra dağ yolları Derna'nın bulunduğu yere doğru dik bir şekilde yokuş aşağı uzanmaya başladı. Jandarmalar tüfeklerine daha sıkı sarıldılar ve yanımdaki endişeli bir şekilde şöyle dedi: "Burası son derece tehlikelidir. Bedevilerle doludur." Yol şimdi de zikzaklar çizerek yokuş aşağı uzanıyordu. Bir tarafta dipsiz bir uçurum, diğer tarafta da çalılıklarla dolu bir bayır vardı. Jandarma koltuğunda tedirgin bir şekilde hareket etmeye başladı. Sonra şöyle dedi: "Arabayı nasıl durduruyorsun?"

"Niye?"

"Eğer tepeden ateş açmaya başlarlarsa önce seni hedef alırlar ve eğer sen vurulursan biz uçurumdan aşağı yuvarlanırız."

Omuzlarımı silktim. "Eğer ben vurulursam, oturduğun yerden arabayı durdurman imkânsız."

Benzi attı. Bir keskin dönemeçten diğerine doğru yokuş aşağı son hızla inerken, o dehşet içinde bakıyordu. Sarp dağ yamacının eteklerine henüz ulaşmıştık ki, bir dönemeci daha döndükten sonra yolun 15 metre kadar ileride kapatıldığını gördüm. Kocaman kayalardan bir barikat yapılmıştı. Barikat yaklaşık yarım metre yüksekliğindeydi ve eğer arabayla buraya girersem hep birlikte paramparça olabilirdik. Çok zor bir durumdaydım. Durmak için vakit yoktu. Hızlıca etrafa baktım ve sol tarafımda yirmi metre derinliğinde düzlüğe doğru inen sarp bir bayır fark ettim. Yolun kenarına doğru direksiyonu kırdım ve tuhaf bir şekilde takla atmadan araba yirmi metrelik yokuşu indi. Sonra yamaca geldiğimizde büyük bir kayaya çarptık ve ön iki lastik patladı.

Dehşet içindeki askerler arabadan çıktılar. Yüzleri yeşilimsi bir sarıya dönüşmüştü.

"Hadi hemen gidelim buradan" diye ikisi birden bağırdı. "Yolun karşısına bu kayaları asiler koymuştur, her an ateş etmeye başlayabilirler."

Arabayı çalıştırmak için uğraştım. Motorda bir sorun yoktu ama ön lastiklerin ikisi de patlamışken ilerlemek mümkün değildi. Jandarmalara önce onları tamir etmemiz gerektiğini açıkladım. Hemen işe koyulduk. Yaklaşık yarım saatimizi aldı. Jandarmalar lastikleri pompalamaktan nefes nefese kalmışlardı ama görünürde El Mahafdia'dan iz yoktu. Güneş doğmadan kaybolan çiğ damlaları gibi yok olmuşlardı.

Sonunda her şey yoluna girdi. Ana yoldan elli metre uzaktaki düzlükten arabayı sürdüm ve Derna'ya giden son sekiz kilometrelik yolu kazasız belasız geçtik.

İkliminden dolayı Derna adeta dünyada bir cennet gibidir. Pırıl pırıl mavi Akdeniz'in yanındaki bu bölge Afrika'nın en

harika sıcaklığına sahiptir. Yazları denizden gelen rüzgar nedeniyle sıcaklık nadiren 30 derecenin üzerine çıkar ve kışın asla 15 derecenin altına düşmez. Yılın sadece birkaç gününde yağmur yağar ama asla yağmurun nadir yağdığı çöl bölgelerindeki gibi bir kuraklıkla karşılaşılmaz. Toprak sarı ve umutsuz görünümlü değildir. Kumun içinde birkaç yanık palmiye ağacı olan bir vaha değildir. Derna'nın her tarafı adeta bir çiçek denizidir. Dünyanın en harika meyveleri burada yetişir.

Derna'da Afrika'nın en berrak, en lezzetli ve en saf suyu vardır. Dağlardan gelen su şehre ve etrafına akar. Bu nedenle suyun akabileceği kanallar ve kuyular açmak şarttır. Su devamlı denize aktığı için toprak batak değildir. Derna'daki toprakları çimenden kalın bir halı ve üzerinde büyüyen rengarenk çiçekler kaplar. Bütün yıl boyunca bahçelerde muz ağaçları yelpaze görünümlü sarı yüklerini taşırlar. Her ne kadar buranın muzları meşhur Jamaika muzları kadar büyük olmasa da tatları çok daha lezzetlidir. Sanki ananas ve çilek karışımı gibidir. Kayısılar ve şeftaliler kaz yumurtası büyüklüğündedir. Mavi ve yeşil üzümler bütün sokaklarda çitlerin etrafından sarkarlar. Sonbaharda meyvenin suyunun yaptığı basınçla çatlayan bu üzümler güvercin yumurtası büyüklüğünde ve ağırdır. Masmavi gökyüzünün altında parıldayan bu güzel şehrin insanları da aynen öyledir. Taze çiçeklerle bezenmiş sokaklarda gezinen birbirine sarılmış genç Araplar da tıpkı birbirine zincirlenmiş parlak renkler gibi görünürler. Etraflarındaki dünyanın güzelliğine olan aşkları zihinlerine de güzellik katmıştır. İsa Peygamber'in öğretilerini günlük hayatlarına bu kadar güzel taşıyan insanlarla ilk defa karşılaşıyordum. Dağ insanlarının İtalyan diktatörlerine karşı gösterdikleri acımasız mücadelenin yansıttığı İslam'ın müsamahasız ve katı yüzü burada yerini çok daha nazik hatta belki de feminen bir şekle bırakıyordu. Kuzey Afrika'da, Senusi'nin öğretilerinin muhafaza edildiği bu bölgede, İslam'ın daha titiz bir şekilde hayata geçirildiği çok az yer vardır. Yine

insanların en başta kibar ve sevgi dolu olduğu ve batıl inançlardan bir veba gibi nefret ettikleri bir yer daha görmemiştim.

Derna'nın dört bir tarafı yüksek duvarlarla çevriliydi. Son birkaç yılda adeta gerçek bir kaleye dönüşmüştü ve duvar o kadar yüksekti ki bir Bedevinin buraya tırmanması için oldukça çevik olması gerekirdi. Her bir sınır köşesinde Avrupa medeniyetinin makineli tüfekler yüklenmiş siyahi temsilcilerinin beklediği birer kapı vardı. İzni olmayan kimsenin içeri girip dışarı çıkmasını engelliyorlardı. Cesaretlerini yeni yeni toplamaya başlayan iki jandarmayla birlikte arabayla Cyrene'ye açılan kapıdan geçtik. Jandarmalar doğruca Şube Müdürü'ne gitmemi emrettiler.

Derna'nın iyi muhafaza edilmiş temiz caddelerinden, biri Arap tarafında diğeri Avrupa tarafında olan iki tane kahvehanesi bulunan küçük meydandan ilerliyorduk. Burada üç ev ve bir otel vardı. Sonunda üzerinde İtalyan bayrağı dalgalanan, kapısının üzerinde faşist amblemi sergilenen şube müdürünün ofisine ulaştık.

Kocaman beyaz bir binaydı. Memleketlerinden doğruca sömürge bölgesine gelmiş olan bir avuç İtalyan, Derna'yı buradan idare ediyordu. Hepsi askerdi ve yetkileri sınırsızdı. Arapların hiçbir şekilde temsil hakları yoktu. Tabii karargahta bir tercüman olarak görev yapan Ali Jerbi adında genç ve zeki bir Arap olduğunu da söylemek gerek.

Kapının dışında durduk. Jandarmalardan biri arabada kaldı ve diğeri de bana ofise kadar eşlik etti. Hemen şube müdürüne gösterildim.

Şube müdürü ortalamanın altında boy uzunluğuna sahip, bir çift altın apolet takılmış, göğsü gerçekleştirdiği başarıları temsil eden rengarenk şeritlerle kaplı kusursuz bir kıyafet giyen bir adamdı. Ayrıca bir monokl takmıştı ve kısa bakımlı siyah bir bıyığı vardı.

Beni takip eden askere dışarı çıkmasını işaret etti. Bana da yazı masasının önündeki rahat koltuğa oturmamı söyledi. Cebinden isminin baş harfleri işlenmiş zarif sigara kutusunu çıkarıp bir tane bana ikram etti. Bozuk bir Fransızca konuşuyordu ama birbirimizi anlamayı başarıyorduk.

"Pekala signor" diye başladı ve önündeki bloknota kalemiyle bir şeyler çizmeye başladı. "Sizin muhafızlar olmadan geldiğinizi duydum, öyle mi?"

"Evet" dedim. "Çünkü arabam bozulmuştu ve muhafız alayı beni beklemeden gitti."

"Anlıyorum" dedi nazikçe. "Ayrıca sizin asilerle de karşılaştığınız söylendi?"

"Evet gördüm."

"Bu gerçekleştirdiğiniz araba yolculuğunun amacı nedir?" Hâlâ önündeki kağıda kalemiyle dikkatli bir şekilde halkalar çiziyordu.

"Öncelikle gördüklerim hakkında makaleler yazmak için. Diğer hedefim ise Afrika'yı batıdan doğuya geçebilmek."

"Arapça konuşuyorsunuz ve Arap kıyafetleri giyiyorsunuz. Neden?"

"Öncelikle Arap halkıyla ilgilendiğim için, ikincisi de ben İslam'ı kabul ettim."

"Yani Bedevilerin size zarar vermemesinin nedeni bu mu?"

"Sanırım öyle. Ama aynı zamanda ben tamamıyla tarafsızım. Beni ilgilendiren Arapların kültürel hayatları, siyasi konular değil. Aynı zamanda Bedevilere karşı hiçbir düşmanlık beslemediğimi de kendilerine söyledim. Bu nedenle bana zarar vermediler."

Şube müdürü kalemini düşünceli bir şekilde dudaklarının arasına yerleştirdi ve alaycı bir ifadeyle gülümsedi.

"Ben Tobruch'tan geliyorum ve samimi olarak söyleyebilirim ki sizi hiç anlamıyorum. Arapların nesi sizi ilgilendiriyor ki? Bu korkak, tembel, üşengeç ırkın neresinde, burada üzerinde çalıştığınız o 'kültürü' buluyorsunuz?"

"Felsefelerinde, itidallerinde, hayatı güzel yaşamalarında, aile sevgilerinde, birbirlerine karşı olan yardımseverliklerinde ve her şartta Allah'a olan koşulsuz imanlarında."

"Hıh!" dedi Şube Müdürü kibirlice. "Felsefe ve itidalmiş, nerede bunlar? Onları daha iyi tanıdığınızda Arapların bizim yolumuzda ellerinden geldiği kadar engel çıkartan medeniyetsiz sefillerden müteşekkil olduğunu anlayacaksınız. Şimdi burada şehri yeniden inşa etmeye çalışıyoruz. Burada düzen yaratmak istiyoruz. Mesela Derna'ya bakın. Hiçbir yerde daha verimli bir bölge bulamazsınız. Ama yerliler buna rağmen son derece kayıtsız, etrafta tembel tembel dolaşarak, mantıklı bir tarım sistemiyle şu an olduğundan yirmi kat daha fazla verim alınabilecek topraklarını ihmal ederek yaşıyorlar. Derna'yı endüstrileştirmek istiyoruz. Halihazırda bir fabrika kurduk ama insanlar hoşnutsuz, inatçı ve tembel. Yüksek ücretler teklif etsek bile çalışmayacaklardır. Şehirde tembel tembel dolaşarak ve karınlarını doyuracak kadar kazanarak sefil hayatlarına devam ediyorlar. İçlerinde enerjinin zerresi yok."

"Ama onlar mutlulardı ve eğer her zamanki hayatlarına devam etmelerine izin verilseydi mutlu olmaya devam edeceklerdi."

"Ne kastettiğinizi tam olarak anlayamadım" dedi şube müdürü sinirli bir edayla. "Birinin hiçbir zaman karnını doyuramamasının neresini mutluluk diye adlandırıyorsunuz? İlerlemek veya gelişmeyi istemeyen fakat günde beş defa camilerde kendilerini yerlere atıp Allah'larından yardım isteyenlerin mutlu olduğunu mu söylüyorsunuz? Eğer kastettiğiniz buysa hiç tartışmasak daha iyi ederiz."

"Evet bunu kastediyorum ve nedenini de size anlatacağım. Şarklılar Avrupalılardan son derece farklıdırlar. Özellikle de son jenerasyonda gelişen modernlik söz konusu olduğunda. Şarklılar gelişim ve ilerleme isterler ama buna Avrupalılardan çok daha farklı alanlarda ihtiyaç duyarlar. Şarklılar maneviyatı ve bu maneviyatın gelişimini en önemli şey olarak kabul ederler. Ve maneviyatının en mükemmel derecesine nasıl ulaşacaklarını düşünürler. Dini ve onun ahlakî gereklerini uygulayarak, sürekli olarak kendini daha iyi hale getirerek, tüm bu ahlakî ve estetik detaylardaki güzelliklerden daha fazla zevk alarak, bu ahlakî ve sanatsal mükemmellikle Allah'a yakınlaşmaya çalışır."

"Ben bu insanlarla konuştum" diye devam ettim, "ve bildiğim kadarıyla hepsi böyle olmasa da çoğunluğu perişan ve fakir olmasına rağmen maneviyat açısından ortalama bir Avrupalıdan çok yüksektedir."

Şube müdürü ayağa kalktı ve ileri geri yürümeye başladı.

"Yani şimdi siz bunlara inandığınızı mı söylüyorsunuz? Bu delilik! O zaman siz bütün teknik gelişimi, makineleşmeyi ve şimdiye kadar yapılan büyük buluşları da inkar ediyorsunuz, öyle mi?"

"Evet" dedim. "Avrupa'daki değişimler yaşandıktan sonra böyle düşünmek zorundayım. Bütün bu teknik gelişim ve makineleşme beyaz ırkın tek amacı olmaya başladı. Bunun anlamı hem mecazi hem de gerçek manada insanların sadece bedenleri için yaşamaya başlamasıdır. Bütün bu gelişmeler er veya geç Avrupa'da kaosa yol açacak, daha da kötüsü kültürü ve dini reddederek insanoğlunun mekanik olarak gelişmesi materyalizme yol açacak. İsa söylediğinde haklıydı: 'Cennette kendiniz için hazine biriktirin.' Avrupa'nın her yerinde bu sözler telkin edilir ama sadece Şark'ta yerine getirilir. Şu halde İsa aslında bir Şarklıdır."

Şube müdürü omuzlarını silkti.

"Bu konuyu daha fazla tartışmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Yazdığınızı söylediniz. Tabii ki biz İtalyanlar sizin ne yazdığınıza azıcık da olsa önem vermiyoruz. Biz gerçeklerle yüzleşmekten korkmayız. Dünyada her zaman güçlü olan hak sahibi olmuştur. Doğada da her zaman büyük bir şey yapmak için en fazla çalışan ve güçlü olan zafer elde eder. Burada da öyledir. Bu ülkeyi kendi ülkemiz haline getirdik. Düzenli bir şehir yaratma teklifimize onlar öncülerimize ateş açarak cevap verdiler. En beklemediğimiz anda çalışırken bize saldırdılar. Esir alınan adamlarımıza ve askerlerimize en adi işkenceler yaparak karşılık veriyorlar. Yıllar boyu hep hoşgörülü olduk ama artık bitti. İtalya'nın güneşte bir yeri olmalı. Her geçen yıl artan bir nüfusumuz var. Araplar direnmeyle karşılık verirlerse aslında daha da iyi olur. Böylelikle İtalyan köylülerine yer açılır ve özellikle de Sicilyalıların burada sorunsuz bir şekilde yaşayacaklarına inanıyorum çünkü buranın iklim şartları da onların geldiği yere çok benziyor. Bu gerçekler kimsenin inkar edemeyeceği kadar açık. Genç aktif bir nesil her türlü yaşam gereksiniminden yoksun kalırken, bu pis yaratıklar topluluğunun yaşama hakkı olur mu?"

Ona cevap vermedim. Sadece omuzlarımı silktim. Şube müdürü oturdu ve tekrar sinirli bir şekilde kalemiyle bir şeyler çizmeye başladı.

"Bizim anlaşıp anlaşmamamız çok önemli değil. Ama şu anda yolunuza devam edemezsiniz."

"Ama neden?"

"Derna ve Tobruch arasındaki bölge emniyetli değil. Tamamen Bedevilerle dolu ve şu anda orada hiç muhafız yok."

"Ama pasaportumda iznim var."

"Bunu biliyorum ama burada kumanda bende. Ve sizin hayatınızın sorumluluğunu üstlenmeye cesaret edemem." Yapmacık bir samimiyetle gülümsedi.

"Derna'yı pek bilmiyorum."

"Pekala. Burada kalınabilecek tek bir otel vardır: The Roma."

"Çadırımda yaşamama izin verilmez mi?"

"Elbette hayır. Duvarların dışında kalmaya izniniz yok. İçeride ise yer yok. Otel Roma'ya gitmek zorundasınız."

Şube müdürünün yanından ayrılıp ne yapacağımı düşünerek kapıya doğru yürüdüm. Üzerimde yalnızca beş yüz liret vardı, bu para da beni ancak Mısır sınırına götürmeye yetecek kadardı. Danimarka'dan Derna'ya para getirtmek için en iyi ihtimalle bir ay beklemek gerekiyordu. Ama şube müdürünün dediğini de yapmak zorundaydım ve Roma Oteli'nden bir oda kiralamaya karar verdim.

Araba kapının önünde tek başına duruyordu. Jandarmalar ortadan kaybolmuştu. Özgürdüm. Ama yine de her şey aynıydı, sanki hapishanedeymişim gibi garip bir his vardı içimde. Tüm kapılarında makineli tüfekleriyle Derna gözüme kocaman bir hapishane gibi göründü.

Sonunda Arap bölgesine son derece yakın olan, eski bir Arap evinin restore edilmesiyle yapılmış Otel Roma'yı bulmuştum. Otelin sahibi yaşlı bir İtalyandı. Misafir ağırlamaya pek alışkın olmadığı belliydi. Ben geleceğim diye büyük hazırlıklar yapmıştı. Koridorda siyah gömleğiyle Mussolini'nin bir posteri asılıydı. Onun altında da "Kilise ve Hükümet el sıkıştılar" ibaresiyle Papa'nın, Kral Victor Emmanuel'in fotoğrafları vardı. Fotoğraf belli ki Mussolini'nin Vatikan'ı kabul etmesi üzerine çekilmişti.

Saat iki buçukta camiye gitmek için şehre indim. Otelden meydana giden yolun üzerinde iki duvarın arasına yerleşmiş, arkalarında muz ağaçları, palmiyeler ve her türlü meyve ağaçlarıyla dolu bahçeleri olan kahvehaneler bulunuyordu. Cami meydandan çok uzak değildi. Büyük bir camiydi ama Derna'nın tek camisi değildi. Şehirde dört tane daha küçük cami

vardı ve şehrin biraz dışında, şehrin büyük kısmının öğretilerini takip ettiği Sidi Ahmet Senusi'nin onuruna inşa edilmiş küçük ve harika bir cami bulunuyordu. Camiye girdikten kısa bir süre sonra bir adam gelip selam verdi.

"Ben İbrahim Serafi!" dedi. "Derna'ya hoşgeldiniz! Nereden geliyorsunuz?"

Ona Avrupalı bir Müslüman olduğumu ama oraya Fas'tan geldiğimi söyledim.

"Fas'tan geldiniz demek!" dedi memnun olmuş bir ifadeyle. "O zaman Endülüs'te de bulunmuşsunuzdur."

"Birçok defa" diye cevap verdim. "Malaga'da, Granada'da, Cadiz'de ve Cordova'da."

"Yolunuzun Derna'ya düşmesi oldukça ilginç o zaman" dedi İbrahim, "buradaki birçok aile Endülüs kökenlidir. Mesela eski belediye reisi Abdülaziz ve onun gibi birçokları, İspanyalılar Endülüs'ü Faslılardan aldıktan sonra Cyrenaica'ya yerleştiler. Burada ne kadar kalacaksınız?"

"Bilmiyorum. Arabayla yolculuk ediyorum. Ama Şube Müdürü bana izin verinceye kadar buralardayım."

"O neden?"

"Buralarda çok fazla savaş olduğunu söylüyor."

"Evet doğrudur, inanıyorum. İtalyanlar zehirli gaz kullanmaya başladı. Bir köydeki bütün halkı yok ettiler. İşte bu yüzden Ömer Muhtar'ın adamları hiç aman vermiyorlar."

"Ama yine de bana zarar vermediler."

Sesi fısıltıya dönüştü. "El Mahafdia'yı gördünüz mü? Onların elinden canlı kurtulan pek yoktur."

Ona dağlardaki tecrübelerimden bahsettim.

"Sizin ibadetlerinizi aynı bizim gibi yaptığınızı fark ettim. Müslüman olduğunuzu biliyorum ve bazı şeyleri size söyle-

mekten korkmama gerek yok. Vallahi, size diyebilirim ki, Derna'da da aynı şekilde durum çok kötü."

"Nasıl yani?"

"Neredeyse her gün buranın yerlileri sudan sebeplerle ya asılıyor ya da vuruluyor. Geçen gün Abd el Wahat adında şehirden bir tüccarı vurdular."

"Ne yapmıştı ki?"

"Hiçbir şey. Dağlarda yaşayan bir erkek kardeşi var ve bir gece kardeşi onu görmeye gelmiş. Duvarı aşmış – bunu nasıl başardığını ancak Allah bilir-. Tüccar da ona elindeki bütün yiyecekleri vermiş. Sonra tekrar sessizce gitmiş. Ama ertesi sabah duvarın dışında cesedini bulmuşlar. Nöbetçi onu görür görmez vurmuş. Fakat onu vurup vurmadığını anlamak için gidip bakmamış bile. Sadece gün ağardığında yanındaki bütün erzaklarla birlikte cesedi bulmuşlar. İtalyanlar bir sorgulama başlatmışlar ve sonunda yiyeceklerin kaynağının tüccar olduğunu anlamışlar. Onu tutuklamışlar, ölüme mahkum etmişler ve vurmuşlar."

"O zaman her türlü bahaneyle insanları idama mahkum ediyorlar, öyle mi?"

"Evet, genel olarak öyle. Durum hiç şimdiki kadar berbat olmamıştı. İtalyanlara teslim olmuş olan Derna'daki Araplar bile şimdi yumruklarını sıkıyorlar. Ama tüm bunların ne faydası var ki?" diye ekledi İbrahim hüzünlü bir şekilde. "Sanırım hepimizi yok etmek niyetindeler."

Konuşurken bir yandan da cadde boyunca yürüyorduk. Meydana yaklaştığımızda kahvehanelerden birine girdik ve birer fincan kahve ısmarladık. Oraya geleli yalnızca iki dakika olmuştu ki İbrahim ansızın çığlık attı:

"Bak, caddenin diğer tarafında oturan şu adam eski belediye reisi Abdülaziz! O harika bir insandır."

Yaklaşık yetmiş yaşında gümüş rengi saçları ve sakalları olan Abdülaziz'in yanına gittik. Sidi Abdülaziz oturmamızı söyledi ve yeni kahveleri ısmarladı. İbrahim ona kim olduğumu ve Mısır'a doğru gittiğimi anlatınca ertesi gün evine çay içmeye davet etti.

Güneş batıyordu. Akşam yemeği vakti geldiği için hemen otele döndüm. Yemekte yalnız değildim. Masada yanımda bir İtalyan oturuyordu. Öğrendiğime göre otelin yakınında bir fabrika idare eden bir mühendisti. Soluk benizli bir İtalyan gümrük görevlisiyle birlikte oturuyordu. Onların yanında iki üç tane asker vardı. Yemeğin ortasında hepsi birden ayağa kalkıp faşist selamı verdiler. Derna'nın kumandanı albay gelmişti.

Her gece Roma'da yemek yiyordu. Kısa boylu, gri sakallı bir adamdı. Son derece sinirli bir tabiatı vardı. Yemek yerken parmakları titriyordu ve sürekli ekmeğini parçalara bölüyordu. Ama herkese karşı nazik bir gülümsemesi vardı.

Oradaki tek yabancı olduğum için beni selamladı ve biraz meraklı gözlerle baktı. Derna'ya İtalyan olmayan birinin gelmesi pek nadir bir durumdu.

Yemeğimizi henüz bitirmiştik ve üstüne kahvelerimiz gelmişti ki, bir asker içeri girdi. Albayın yanına gitti ve telgraf gibi gözüken bir parça kağıdı ona uzattı. Albay hemen kağıda baktı ve yüzü kızardı. Alt dudağını ısırdı ve kahvesini bitirmeden ayağa kalktı. Bir dakika sonra arabasının sesini duydum.

"Şimdi tekrar gitmek zorunda" dedi mühendis gümrük memuruna. "Gittikçe daha da küstahlaştılar."

Gümrük memuru bir kürdan ile dişlerini karıştırıyordu. "Boşver kafana takma. Onları ıslah edecektir."

On beş dakika sonra otel girişinden çıkarken farları karanlığı delen silahlanmış üç arabanın geçtiğini â gördüm. Doğuya doğru, Tobruch'a gidiyorlardı.

8

Hapis ve Sürgün

Dört gün geçti. Derna'ya 14'ünde gelmiştim, şimdi ayın 19'uydu. Tekrar şube müdürüne gittim ve yola çıkıp çıkamayacağımı sordum. Onu bizzat göremedim. Kendisinin çok meşgul olduğunu söylediler. Ama kibirli genç sekreteri küstah bir ifadeyle koşulların hâlâ yola çıkabilmem için yeterince iyi olmadığını söyledi. Bir üç gün daha beklemem gerekiyordu ve sonra bana haber göndereceklerdi.

Son üç gündür Derna'daki tüm Arap nüfusu ile tanıştım ve hepsiyle arkadaş oldum. Özellikle de kimsenin artık ilgilenmediği eski belediye başkanı Abdülaziz ile. Her gün onu kaldırımdaki sandalyesinde otururken görüyordum. Kucağında dağıtmakta olduğu ekmek somunları vardı, yüzü mutluluktan parlıyordu. Dahası, aşırı derecede zeki ve bilgili bir insan olan İbrahim ile arkadaş oldum. Bütün gün boyunca gençlik dönemlerinde Türklerin tarafında İtalyanlara karşı savaştığı günlere dair hatıralarını dinliyordum. Bana Kemal Paşa'dan ve Enver Paşa'dan bahsediyordu. İkisi de 1912 savaşı sırasında Cyrenaica'daydı ve İbrahim dağlarda savaştığı zamanlardan kalan yarasını büyük bir gururla bana gösteriyordu.

Günler akıp gitti. Üç gün geçti ama şube müdüründen haber alamadım. Ayın 25'i olduğunda benim yola çıkışımla ilgili gelişmelerin nasıl gittiğini öğrenmek için tekrar gittim ve sabırlı olup beklemem gerektiği cevabını aldım. Hâlâ hiç muhafız yoktu.

Mayıs 28'de önemli bir gelişme yaşandı. Duvarların hemen dışında bir Bedevi kampı vardı. Buradaki tüm Bedeviler İtalyanlara teslim olmuştu ve bu nedenle de silah taşımalarına izin yoktu. İtalyan servisindeki bir Arap jandarma Bedevilerden dördünün dağlarda savaşan Araplara ekmek ve sigara verdiğini öğrendi. Bu dört Bedevi hemen tutuklandı ve hapse atıldı.

Gün boyu bu tutuklama hadisesi Derna'daki bütün sohbetlerin tek konusuydu. Konuşmalar, dağlardaki Bedevilerin nasıl açlıktan ölmek üzere oldukları, diğer yandan da Arapların, onlar teslim oldukları için onlarla savaştıkları ve İtalyanların da, teslim olan Bedevilerin silah taşımalarına izin vermeyerek kendi develerini ve koyunlarını korumalarını engelledikleri yönündeydi. Tutuklananlardan yaşlı olanı uzun boylu güçlü yapılı altmış yaşında bir adamdı. İkincisi üç tane küçük çocuğu olan kırk yaşında bir adamdı. Üçüncüsü ise sağır ve dilsizdi. Dördüncüsü ise birinci adamın kardeşiydi ve bekardı.

Dava hızlıca askeri mahkemeye götürüldü. General Graziani'nin komutası altındaki İtalyanlar, bu tip davalar için özel bir askeri mahkeme kurmuştu. Hakim, uçak ile bir şehirden diğerine sürekli olarak yolculuk ediyordu. 29 Mayıs'ta öğleden sonra davaya bakmak için uçak yoluyla Derna'ya geldi.

Mahkeme halka açıktı. Avluda bir sandalyeye oturdum. İtalyanca idare ediliyordu. Şube müdürünün ofisindeki Ali Jerbi tercümanlık yapıyordu. Dört Bedevi de hakim ve birkaç askerin bulunduğu mahkemenin önüne aynı anda çıkarıldı.

Hakim isimleri okudu. Dört Bedevi bu güzel salonda, iyi giyimli insanların arasında etraflarına şaşkın bir şekilde bakıyor-

lardı. Mahkumlardan yaşlı olanın adı Ahmed ben Abelkader'di. Önce o sorgulandı.

Hakim şöyle dedi: "Dağlardaki Bedevilere ekmek ve tütün vermişsin. Bunu kabul ediyor musun?"

Ahmed sesini çıkarmadı.

Yargıç sesini yükseltti: "Bunu kabul ediyor musun?" Jandarmalardan biri arkasından tekmeledi.

"Evet" dedi Ahmed.

"Tamam. Yeterli. Sıradaki!"

Hakim ona da aynı soruları sordu ve aynı cevabı aldı. Bu dava da bir dakika içinde sonuçlanmıştı.

Üçüncü adam hakimin sorusuna cevap vermedi. Jandarma birkaç defa tekmelediyse de hâlâ cevap vermiyordu. Yaşlı olanları, Ahmed onun sağır ve dilsiz olduğunu söyledi. Durum öyle olunca hemen geri gönderildi. En genç Bedevinin adı İdris'ti. Onun davasını diğerlerinki kadar kolay bitirmek pek mümkün olmadı. On dokuz yaşındaydı ve çok zeki bir siması vardı.

Yargıç ona suçu kabul edip etmeyeceğini sorduğunda, "Hayır" diye cevap verdi.

"Ne!" dedi yargıç hayretle. "Nasıl hayır diyebilirsin? Bütün kanıtlar elimizde ve diğerleri de itiraf etti. Sen ve diğerleri hainsiniz ve düşmana yardım ettiniz."

"Hayır" dedi tekrar, yüksek ve net bir sesle.

"Açıkla o zaman."

"Onlara ekmek ve tütün vermezsek bizim koyunlarımızı alacaklardı ve bizim de kendimizi koruyabileceğimiz hiçbir silahımız yoktu. Bu durumda kendimizi nasıl koruyacaktık? Onlara ekmek ve tütünü, koyunlarımızı almasınlar diye verdik."

"Onlar oradayken Derna'dan jandarma çağırabilirdiniz."

"Kur'an'a göre Müslümanları Hristiyanlara teslim etmek yasaktır."

"Anlattıklarında hafifletici bir unsur göremiyorum" dedi hakim sinirli bir tavırla. "Düşmana yiyecek verdiğini kabul ettin."

"Evet ama..."

Hüküm hemen verildi. Hakim verilen kararı yüksek sesle okudu. İtalya'ya ihanet eden üç adam arkalarından vurulacaktı ama sağır ve dilsiz olan adam beraat etmişti.

Ali Jerbi kararı Arapça'ya tercüme etti. Üç Bedevi etraflarına şaşkın bir şekilde baksalar da tek bir merhametli göze bile rastlayamadılar. Bütün izleyiciler İtalyandı ve gerçekleştirilecek idamı sabırsızlıkla bekliyorlardı. Karar yüksek sesle okunurken mahkeme salonunda bulunan İdris'in ağabeyi deliye döndü. Kardeşine son bir defa sarılmak için çabaladı ama jandarma onu geri çekti. Vahşi bir hayvan gibi bağırarak mahkeme salonundan fırladı ve merdivenlerden aşağı indi. Caddeye inince bayıldı ve etrafındakiler onu taşıdılar.

Ahmed Ali Jerbi'ye şöyle dedi: "Yargıca bize daha hafif bir ceza vermesini söyle. Benim evde dokuz çocuğum var."

Yargıç sadece omuzlarını silkti. "Askeri mahkeme sadece 'beraat' veya 'ölüm' kelimelerini bilir."

Aşağıdan bir motorun sesi geldi. Bir jandarma üç mahkumun yanına gidip birbirlerine zincirledi. Sonra onlara merdivenden aşağı inmelerini söyledi. Mekanik hareketlerle şok olmuş bir vaziyette merdivenden aşağı indiler. Verilen hükmün idrakine henüz varamamışlardı. Caddede bir kalabalık toplandı. Hepsi Araptı. Mahkumlar önlerinden geçerken üzüntüyle sessizce seyrettiler. Caddenin ortasında bir kamyon durdu. Mahkumlar içine yerleştirildiler ve kamyon hapishaneye değil doğruca sahile doğru hızlıca hareket etti. İbrahim'i görünce sordum: "Neden hapishaneye götürülmüyorlar?"

Başını iki yana salladı. "Hiç vakit geçirmeden onları sahilde vuracaklar."

Dinledim. Motor sesi durdu. Kalabalık adeta bir ölüm sessizliği içindeydi. Beş dakika sonra etraf tamamen sessizleşti. Sonra yaylım ateşinin sesi duyuldu. Birkaç saniye sonra tek bir silah sesi duyuldu.

"Bu neydi?" diye sordum İbrahim'e.

"Bunu duymaya alışkınız" dedi üzüntüyle. "Her zaman arkalarından vurulduklarında ölmüyorlar. Asker ölmeyenleri kafalarından vurarak öldürüyor."

Güneş batmıştı. Deniz sakindi. Ufukta güneş batarken oluşan kızıllık görünüyordu.

Ertesi gün Derna'nın üstüne keyifsiz bir hüzün çökmüştü. Her zaman gülümseyen Araplar ve güzel şehir hüzne boğulmuştu. İbrahim'in yanına gittim. Yumruklarını sıkarak şöyle dedi: "Keşke yirmi yaşında olsaydım. O zaman zayıf ve iradesiz bir şekilde burada böyle durmazdım. Dağlara çıkar ve karşılaşacağım zorluk ne olursa olsun mücadele ederdim."

"O zaman dün olanlar ilk defa gerçekleşmiyordu, öyle mi?" diye sordum.

"Ne yazık ki hayır. Gittikçe daha da kötüye gidiyor. Hepimizden şüpheleniyorlar. Ne zaman hapse atılacağımızı bilmiyoruz. Dün Ahmed vuruldu. Şimdi onun dokuz çocuğuna kim bakacak? Durum hiç değişmiyor, aynen böyle devam ediyor. Bir ay önce bir kadını vurdular."

"Bir kadını mı?"

"Evet. Bütün hikayeyi biliyoruz ama jandarma bunun doğru olmadığına yemin etmekten başka bir şeyle ilgilenmiyor. Bedevi kampının dış taraflarında bir kadın altı aylık çocuğuyla çadırında yaşıyordu. Oldukça gençti. Şehirden bir jandarma onun peşine düşmüştü. Kadının jandarmayla bir alakası yoktu

ama kendini koruması imkansızdı. Kocası kısa bir süre önce ölmüştü. Onu gayet iyi tanıyorum. Onunla birçok defa konuştum. Şehirdeki çoğu insana kendini taciz eden jandarmadan bahsetmişti. Bir gece iki Arap çadırına gitmiş. Söylediğim gibi diğer çadırlardan uzakta yaşıyordu. Ona dağdan geldiklerini söyleyip yiyecek bir şeyler istemişler. Onlara bir şey veremeyeceğini, eğer verirse bu yüzden ağır bir ceza alacağını söylemiş. Ama eğer bir şey vermezse onu öldürmekle tehdit etmişler. O da biraz şeker ve ekmek almalarına müsaade etmiş. Araplar da ona zarar vermeden uzaklaşmışlar. Ama ertesi gün İtalyanlara hizmet eden bir Arap döneği olan ve kimsenin onunla bu yüzden konuşmadığı jandarma gelmiş ve kadına asilere ekmek ve şeker verdiğinden haberi olduğunu söylemiş. Kadın ağlayarak inkar etmiş."

İbrahim burada bir Müslüman hakkında böyle bir hikaye anlatmanın ne kadar korkunç olduğunu belirtti. Jandarmanın bir Arap olduğu doğruydu ama kendini iyice İtalyanlara benzetmişti. İçki içip sarhoş oluyordu ve belki de davranışlarının sebebi de buydu.

"Sonra" diye devam etti; "Jandarma ona şöyle demiş: 'Eğer bu gece benimle yatarsan sana zarar vermeyeceğim.' Kadın hâlâ yanlış bir şey yapmadığını anlatmaya çalışıyormuş. Jandarma ısrar etmiş. Ama kadın ona karşı koymuş. Bu yüzden kadını tutuklamış. Belki başlarda sadece oyun oynuyordu ama olaylar gelişti ve kadın mahkeme önüne çıktı. Jandarma şeker ve ekmeği mahkemeye getirdi. Onları nereden bulduğu sorulunca da bir gece ay ışığında nöbet tutarken bir isyankarın kamptan kaçtığını gördüğünü, ona ateş ettiğini, isyankarın da çantayı ve ekmeği attığını söyledi. Bu çantanın kadına ait olduğunu ispatladı ve hikayenin sonuna gelindi."

"Kadına ne oldu?"

"Diğerleriyle aynı kaderi paylaştı. Asıldı."

"Peki çocuk?"

İbrahim omuzlarını silkti. "İtalyanlar onu himayelerine aldılar. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum."

"Peki hikayenin tamamını nereden biliyorsun?"

"Kadın, kamptan kendisiyle vedalaşmak için gelen birine anlatmış. Kadın onlara kendisini tutuklayan jandarmanın, onunla birlikte olması için zorladığını hadise üzerinde sonradan iyice düşününce o gece kendisini ziyaret edenlerin aslında isyankar olmadığını, jandarmanın bir başkasıyla birlikte kılık değiştirerek isyancı gibi göründüklerini ve böylece kadını kendi avucuna almak istediğini anlatmış."

"Bunun doğru olduğuna inanıyor musun?"

"İnanıyorum. O sadece yirmi yaşındaydı. Sözüne güvenilir bir insandı. Her ne olursa olsun asıl gerçek şu ki o asıldı. Olay bir ay önce şehrin dışında gerçekleşti."

Her öğleden sonra meydanın etrafındaki kahvehanelerde Dernalılar buluşurlardı. Aslında sadece bir kahvehane vardı. O da el Hac adıyla anılan Muhammed adında bir adama ait bir kahvehaneydi. Ona böyle denilmesinin sebebi Mekke'de doğmasıydı. Büyük bir müşteri kitlesi olduğu için duvar boyunca sandalyeler yerleştirmişti. Burada misafirler mütevazı kahvelerini içiyor ve geleneksel Müslümanların yegane narkotik zevkleri olan nargileleriyle keyif yapıyorlardı. Derna'da başka kahvehaneler de vardı. Birkaç ay önce radyodan müzik çalan ve müşterilerine aperatifler sunan gerçek bir İtalyan barı açılmıştı. Ama bir kural olarak hiçbir Arap oraya gitmiyordu.

Ara sıra İtalyanlar bir Arap çocuğu alkol içmeye teşvik ediyor ve sonucunda bütün akşam caddede sendeleyip inleyerek gezen çocuğu seyrederek eğleniyorlardı. Ama bu nadiren olurdu. Arap tarafındaki cadde her öğleden sonra huzurlu olurdu. Burada komşu şehirlerden gelen şeyhler, şehrin yerlileriyle bu-

luşur, ticaret yaparlardı. Her öğleden sonra sosyal ilişkileri sebebiyle burada toplanırlardı.

Şube müdürünün ofisine gideli günler geçmişti. Artık haziran ayının başlarındaydık. Durum gittikçe umutsuz bir hal alıyordu. Benzin için bir kenara koyduğum bütün parayı kullanmıştım. Özellikle de izin konusu sürüncemedeyken ve Danimarka'dan para temin etmenin ne kadar süreceği hakkında bir şey söyleyemezken bu sıkıntıyı nasıl atlatacağım konusunda en ufak bir fikrim yoktu.

Şube müdürü artık beni kabul etmeyi tamamen reddediyordu. Otelde de durum gittikçe vahimleşiyordu. Her ikisi de ateşli birer faşist olan mühendis ve gümrük memuru kahvemi Arap kahvehanelerinden almam karşısında şaşakalıyorlardı. Her gün beni çok daha iğneleyici ifadelerle karşılıyorlardı: "Ah işte Ömer Muhtar'ın arkadaşı geldi."

Haziranın dördü olmuştu. Salı günü öğleden sonraydı. Olaylar hareketlenmeye başladı. Meydana indiğimde dostum İbrahim'le karşılaştım. Son derece endişeli görünüyordu.

"İtalyanlara ne olduğunu anlayamıyorum" dedi. "Şimdi de Tobruch'tan üç şeyhi tutuklamışlar. Her an bu tutuklamaların Derna'ya da sıçrayacağını bekliyoruz."

"Ama bunu neden yapıyorlar?"

"Tutuklanan üç kişi Senusi ailesine mensuplar. Aslında hiçbir şey yapmadılar ama onların Ömer Muhtar'ı desteklediklerinden şüphelendiler. Onlar Cyrenaica'nın önde gelen insanlarıydı. Böyle davranırlarken İtalyanlara karşı sadık kalmamız çok zor."

Bir süre sonra uzun süre önce görevi bir İtalyan tarafından devralınan eski belediye reisi Abdülaziz geldi. Oldukça üzgün görünüyordu. Tutuklanan üç şeyhin de Bingazi'de çok iyi tanınan insanlar olduğunu ve herkes tarafından hürmet gösterildiğini anlattı.

"Allah hepimize merhamet etsin!" dedi ve İbrahim'le benim yanıma oturdu. Onunla birlikte iki Arap daha gelmişti. Benimle tanıştırdı. Biri Tobruch tarafında Derna'nın yakınında bir şehrin belediye reisiydi. Diğeri de Derna'dan zengin bir tüccardı. Şeyh Derna'dan ne zaman ayrılmayı düşündüğümü sordu.

"Hiçbir fikrim yok. Bir şey anlamıyorum. Mısır sınırına arabayla gitmek için iznim var ama buradan ayrılmama izin vermiyorlar. Defalarca gitmeyi denedim ama her seferinde kapıdan geri çevrildim."

Dernalı tüccar başını iki yana salladı.

"Evet gerçekten de tuhaf görünüyor. Ama burada gerçekten neler olduğunu kimse anlamıyor. Kimse kendini emniyette hissetmiyor."

"Tabii ki" dedim, "benim durumum, burada yaşamak zorunda olan sizlerinki kadar kötü değil. Ama eğer burada kalmaya devam edersem nereden para temin edebilirim? Tek isteğim arabamla yoluma devam etmek ama Şube müdürünün yanında sadece omuzlarını silkip beklemem gerektiğini söylüyorlar."

"Evet, gerçekten öyle" dedi tüccar. "Diodiece buradayken her şey çok farklıydı."

"Diodiece!" dedim şaşkınlıkla. "Merj'in yeni kumandanı olanı mı kastediyorsunuz?"

"Evet. Onun zamanında her şey yolundaydı. İtalyanlar bütün halkı gerçekten de kazanmışlardı. Ama şimdi durum çok umutsuz. Hepimiz kendimizi avlanmış gibi hissediyoruz. Casusların korkusundan konuşmaya bile cesaret edemiyoruz. Hayatlarımızın yarına kadar emniyette olacağını asla hissetmiyoruz. Her şey belirsiz durumda."

Sidi Abdülaziz onayladı. "Hep İtalyanlarla olabildiğince orta yolda buluşmaya çalıştık. Ama şimdi neler olduğunu anla-

mıyorum. Her gün idamlar gerçekleşiyor. Dün iki arkadaşım asıldı. Ömer Muhtar'la temas halinde olduklarını söylediler."

Bir süre sessizlik oldu. Şüphesiz hepimizin düşünceleri dağlarda işgal kuvvetlerine karşı bir avuç adamıyla savaşan Ömer Muhtar'ın üzerine yoğunlaşmıştı. Ama kimse bu konuda bir şey söylemeye cesaret edemedi.

"Yazık!" diye içini çekti Abdülaziz. "Allah'ın dediği olur. Sabretmek zorundayız. Zayıf olan biziz. Dağlarda savaşmanın da bir işe yaradığını düşünmüyorum. Şimdi de onlara karşı zehirli gaz kullanıyorlar. Onları tamamen yok edeceklerinden eminler. Zavallı insanlar. Yarı çıplak ve aç bir şekilde savaşıyorlar!"

"Artık bir şeyler oluyor" dedim. "Her gün ağır bir şekilde silahlanmış arabalar şehri terk ediyor."

"Belki de isyanı bastırmaya azmetmiş yeni general Graziani'dir" dedi tüccar. "Ama eğer böyle devam ederlerse hepimiz helak olacağız."

İbrahim araya girdi. "Belki de niyetleri budur."

"Evet neden olmasın?" diye sordum. "Avrupa'da kimse burada olanlar hakkında bir şey bilmeyecek ve ulusal büyüme ve zafer söz konusu olduğunda faşistler asla şüphe duymazlar. Avrupa'da sadece barışsever İtalyanların kana susamış Araplar tarafından saldırıya uğradıkları söyleniyor. Ama bütün olanları gören ben asıl barbarların kim olduğunu gayet iyi biliyorum."

Genellikle neşe dolu, gülümseyen Derna'nın üzerine ağır bir gölge düşmüştü. Caddelerde kimse konuşmaya cesaret edemiyordu. Tüccarlar tezgahlarında sessiz ve endişeli bir şekilde oturuyorlardı. Eritrealı askerler ve benzin kokan arabalar asmalarla dolu dar caddeleri doldurmuştu. Pek çok evde İslam'ın yasakladığı alkolü içebilsinler diye Eritrealılar için kahvehaneler kurulmuştu.

Tüccar ayağa kalkıp hepimizle el sıkıştı. Bana dönerek şöyle dedi: "Benimle gelip evimi görmeyi kabul ederseniz, sizi misafir etmekten memnuniyet duyarız."

Memnuniyetle gideceğimi söyledim. Diğerlerini de davet etti ama sadece İbrahim kabul etti. Tüccarın evi çok güzeldi. Her şey İslamî geleneklere göre düzenlenmişti. İki küçük oğlu ve küçük kızı içeri girdiler. Önce babalarının elini öptüler sonra da bizi selamladılar. Çaylarımızı yudumlarken ev sahibimiz gelişen hadiseler nedeniyle huzursuz olan Diodiece ile dostane ilişkileri olduğunu söyledi. Çok yakın zamana kadar mektuplaşıyorlarmış ama Diodiece de korktuğu için şimdilik ara vermişler. Zorbalık Cyrenaica'yı hükmü altına almış ve gücü eline almıştı.

Ertesi gün Cuma namazını kılmak üzere her zamanki gibi sonuna kadar dolu olan camiye gittim. Kur'an okuması bittikten sonra imam aniden cemaate döndü.

"Bir duyuru yapmak zorundayım" dedi. "İtalyan Hükümeti'nden gelen emre göre Senusi'yle ilgili konuşma yapılmayacak. Kimse bu mezhebin adetlerini yerine getirmeyecek."

Her biri Senusi'nin birer müridi olan cemaatten tek bir ses dahi çıkmadı. Ama ibadetler bittiğinde hararetli bir tartışma başladı. İbrahim'le karşılaşınca sordum:

"Bu ne demek oluyor?"

Başını iki yana salladı. "Bilmiyorum. Sanırım Senusi'nin Cyrenaica'daki nüfuzunu kırmak istiyorlar. Ama başarılı olacaklarını hiç sanmıyorum."

"Burada Senusi'nin takipçisi çok var mı?"

"Neredeyse herkes. Senusi'nin öğretisi İslam'ın saflaştırılmış halidir. Biliyorsun, bu öğretiye göre mükemmel bir ahlaki yaşam ancak şahsi tekâmülle gerçekleşebilir."

"Nasıl?"

"İslam'ın emirlerine harfiyen uyarak, bedeni ruhun hizmetçisi yaparak, devamlı salih amel ve oruç üzerine yoğunlaşarak. Böylelikle kişi Allah'a daha da yaklaşır."

"Peki İtalyanlar niye buna karşılar?"

"Bunu pek anlamıyorum. Artık bu öğretiyle ilgilenmek ciddi cezalara sebebiyet vereceği için sanırım konuşmamak daha iyi. Ama bunun sebebi, sürgüne gönderdikleri Cyrenaica'nın adil emiri Sidi İdris Senusi'ye ulaşmak istemeleri olabilir. Başka bir şekilde açıklayamıyorum."

Her gün Şube müdürünün ofisine gidiyordum ve her gün aynı cevabı alıyordum: "Yarın muhtemelen yola çıkabilirsiniz."

Hiçbir faydası olmadan durumu protesto ediyordum. Merj'deki Diodiece'ye telgraf gönderdim. Ama telgraflar yerine ulaşmadı. Ve günler geçti. Elimdeki ekipmanlarımı satmaya başladım. Çadırımı, battaniyelerimi, daktilomu ve kameramı hedefime, Mısır'a bu kadar yaklaşmışken dayanabilmek için sattım.

17 Haziran'da hüzün şehri Derna'da heyecan doruktaydı. Şehrin en saygın dört insanı tutuklanmıştı. Hiçbir sebep gösterilmemişti. Tek söylenen tutuklananların isyankarlarla iletişim halinde olduğundan şüphelenilmesiydi. Tutuklananlar, seksen yaşında yaşlı bir adam, orta yaşlı iki tüccar ve on sekiz yaşında genç bir öğretmenden oluşuyordu. Tutuklanan bu dört adamın yanı sıra Sidi İdris'in yakın akrabası olan on üç yaşındaki bir çocuk da hapse atılmıştı. Herkesin yüzünde dehşet vardı. Bütün gece şehir askerlerle doluydu. Her an bir ayaklanma bekleniyordu. Ama insanlar heyecanlı da olsalar sükunetlerini korudular. Senusi ailesinin yaptırdığı camide öğle namazı kılınırken birden askerler geldi. Zorla içeri girip ibadet eden insanları dışarı çıkardılar ve kapıya hükümet mührünü vurdular. Cami kapatılmıştı. Saat üçte otelden bir mesaj geldi: Ertesi sabah saat yedide ayrılabilirdim. Hemen arabamı hazırladım, eş-

yalarımdan bazılarını sattım, otel borcumu ödedim ve sonunda cebimde birkaç liret kaldı. Ama bunun beni Mısır sınırına kadar götüreceğini hesaplıyordum. Sollum'da Danimarka'dan para temin etmek daha kolay olacaktı. Dostlarımla vedalaşmak için şehre indim. Saat beş gibi bir jandarma yanıma geldi. Hemen onunla gitmem gerekiyordu.

Kışlada bir İtalyan teğmeninin karşısına çıkartıldım.

"Yarın sabah yola çıkmak için her şeyiniz hazır mı?"

"Her şey hazır" diye cevap verdim.

"Arabanın durumu iyi mi?"

"Evet."

"Güzel! O zaman sizi tutukluyorum."

"Ne?"

"Tutuklusunuz."

"Hangi nedenle?"

"Bilmiyorum."

"Ama beni hiç neden yokken tutuklayamazsınız!"

"Emirler Hükümet'ten geliyor. Pasaportunuzu alabilir miyim?"

Pasaportumu verdim. Kelepçeleri getirdi ve bileklerime taktı. Artık tutukluydum.

Teğmen bazı evraklara bir şeyler yazmayı bitirince ayağa kalktı.

"Öncelikle arabanıza gideceğiz."

Askeri araçla otele gittik. Arabamın direksiyonuna kelepçelendim ve askeri araba parkına gidip park etmem emredildi. Teğmen başka bir araba getirtti ve hapishaneye gittik.

Derna hapishanesi şehrin merkezinde kasvetli büyük bir binaydı. Yaşlı bir İtalyan çavuş tarafından yönetiliyordu ama

onun dışındaki bütün personel Araplardan oluşuyordu. Oraya saat yedide götürüldüm. Bagajım elimden alınıp arandı ve adım kayda geçirildi. Sonra bir hücreye yerleştirildim. Bu hücrenin içindeki malzemeler düşünülebilecek en basit şeylerdi. Bir köşede ne zaman getirildiği belli olmayan ve içinde su bulunan bir kova vardı. Bu suyu yıkanmak ve içmek için kullanmak üzere iki alternatif vardı. Taş zeminin ortasında üzerinde uyumak için konulmuş bir at postu vardı. Duvarlar beyaza boyanmıştı. Daha doğrusu bir zamanlar boyanmıştı. Böcekleri avlamakla meşgul birkaç kertenkele de yarıkların içinde yaşıyordu. Kapı yekpare meşeden yapılmıştı. Üstünde gardiyanın bakabileceği kare bir boşluk vardı. Olaylar o kadar hızlı gelişmişti ki, neler olup bittiğini anlamak için bile vaktim olmamıştı. Şu anda yeterince vaktim vardı. On beş dakika sonra kapıyı üzerime kapattılar. Işıklar kapandı ve vızıldayan yüzlerce sivrisineğin arasında zihnimde düşünceler birbirini kovalarken uyumaya çalıştım. "Beni niye tutukladılar? Ben ne yaptım?"

Ertesi sabah yüzü çiçek bozuğu içinde korkunç bir Arap içeri girdi ve geniş geniş güldü.

"İyi uyuyabildin mi bari?" diye sordu.

Aksi bir şekilde ona baktım. "Niye burada olduğumu bilmiyorum."

Aylak aylak yere vurdu. "Hıh! Bu konuda endişelenme! Senin yanındaki hücrede Derna'dan dört şeyh ve bir çocuk var. Onlar da ne yaptıklarını bilmiyorlar."

"Onlar burada mı?" diye sordum ilgiyle. "Onları duymuştum."

Parmağını ağzına götürdü. "Şşştt, sessiz ol! Henüz gitmedi."

"Kim gitmedi?"

"İtalyan. Ama sabah yürüyüşüne birazdan gider. Sonra bir süreliğine dışarı çıkar ve istediğin kadar konuşabilirsin."

"Burası siyasi bir mahkeme mi?"

"Hayır pek değil. Allah'a şükür ki değil. Yoksa burada olamazdım."

"Ne kadar süredir buradasın?"

"Dört yıldır."

"Dört yıl mı?" diye tekrarladım dehşet içinde. "Ama sen ne yaptın ki?"

"Dört yıl, eğer hayattaysan hiçbir şeydir. Bir adamın kafasına sertçe vurdum." İçini çekti. "Bu yüzden öldü!" Bir an durdu, oldukça düşünceli görünüyordu. Sonra birdenbire hayata döndü.

"Pekala, çalışmak zorundayım. Hücrenin zeminini yıkarken dışarı çıksan iyi edersin."

Dışarıda, avluya açılan yüksek parmaklıkları olan uzun bir koridor vardı. Diğer tutuklu hücremi eski bir bezle temizlerken, akan suyla bir leğenin içinde kıyafetlerini temizleyen Arapları seyrettim.

"Tekrar içeri girebilirsin" dedi hapis arkadaşım. "Senin İtalyan olmadığını biliyorum. Yoksa hücreni bu kadar iyi temizlemezdim. Şimdi içeri gir. Sana yiyecek getireceğim."

Bir dakika sonra büyük, yuvarlak, sert ve kahverengi bir ekmekle geri döndü.

"İşte bu" dedi. "Ama dikkatli ye. Yarına kadar başka alamayacaksın."

Kapıyı kapattı ve ben de tek başıma ekmeğimi kemirmeye başladım. Yalnızlığım sabahın ortalarına kadar devam edeceği için olan biteni düşünmek için bol bol vaktim vardı. Kertenkelelerin hevesle avlanmalarını ve duvarda gezinmelerini seyrettim. Pencere tavanın hemen altında olduğu için dışarısını görmek imkansızdı. Hücrede sandalye veya bank yoktu. Eğer oturmak istersem çömelmem gerekiyordu ve bu yüzden kısa

sürede yoruluyordum. Bazen kapıdaki pencereyi kontrol edip dışarıya bakıyordum. Sadece koridorun bir kısmını görebiliyordum. Ama zaman zaman hapishane arkadaşlarımı kısa süreliğine de olsa görebiliyordum. Hepsi parmaklıkların diğer tarafındaki Araplardı. Saat onda bir jandarma geldi ve beni ofise götürdü. Yaşlı İtalyan çavuş yazı masasında oturuyordu.

"Sizin bu öğleden sonra Bingazi'ye gitmeniz için emir aldım."

"Ama niye hapishaneye konulduğumu bilmem gerekiyor!"

"Bu konuda bir şey bilmiyorum. Ben sadece emir alırım. Bunu sizin biliyor olmanız lazım."

"Ben hiçbir şey yaptığımı sanmıyorum" diye cevap verdim.

"O zaman neden bütün vaktinizi Arap tarafında geçiriyordunuz ve neden camiye gidiyordunuz?"

"Bunda suç teşkil edecek bir şey göremiyorum."

"Burada bir savaş olduğunu unutmamalısınız."

İsmimi bir kez daha ruhsatın üzerine yazdı ve Bingazi'ye giderken yanıma bir şeyler almam gerektiğini düşündüğünden bana bagajımla ilgili sorular sordu. Hapishaneye yanımda getirdiğim bagajımı almamın yeterli olduğunu söyledim. Arabayı almak için geri geldiğimde geri kalanını da alabilirdim.

Sonra çavuş her zamanki sabah yürüyüşünü yapmak üzere şehre indi. Tekrar hücreme konulmuştum ama içeri gireli sadece on dakika olmuştu ki bir Arap jandarma gelip kapıyı açtı ve dışarı çıkabileceğimi ve gün ortasına kadar hücrenin dışında kalabileceğimi söyledi.

Koridorun sonunda tutuklularla dolu kapalı avluya giden merdivenler vardı. Hepsi de ölüm cezasına çarptırılmamış mahkumlardan oluşan bu insanlar bu birkaç saat boyunca hücrelerinden çıkıp özgürce dolaşabiliyorlardı. Arap jandarma da dahil olmak üzere herkes birkaç gün önce tutuklanan Der-

na'nın önde gelen dört ismine büyük hürmet gösteriyordu. Birkaç defa üniformalı jandarmanın gidip seksenlik ihtiyarın elini öptüğüne şahit olmuştum.

Jandarmalardan birini Derna'dan tanıyordum. Uzun boylu, iyi mizaçlı ve dört tutuklunun kıyafetlerini yıkadıklarını her gördüğünde göz yaşlarına boğulan bir adamdı.

"Onlar ne yaptılar?" diye sordum ona.

"İtalyan kanunları kötüdür" dedi. "Onların tek suçu Senusi ailesinin bir ferdi olmak. Bu yeterli!"

"Bu yüzden idam edilecekler mi?"

"Büyük ihtimalle hayır. Bingazi'deki hapishanede kapalı tutulacaklar."

"Onlar Bingazi'ye mi gidiyorlar" diye sordum ilgiyle. "Ben de bu öğleden sonra gidiyorum."

"O zaman birlikte gidiyorsunuz" dedi jandarma. "Henüz emir almadım ama bildiğim kadarıyla gemi bu öğleden sonra yola çıkıyor. Tobruch'tan tutuklularla birlikte geliyor."

"Söylesene" dedim. "Onların davranış şekillerini kabullenemezken nasıl oluyor da İtalyanların hizmetinde bulunuyorsun?"

Omuzlarını silkti. "Sence tutuklulara Eritrealılardansa Müslümanların bakması daha iyi değil mi? İtalyan askerleri burada olmadığında tutukluların gayet iyi vakit geçirdiğini görüyoruz."

"Burada kaç tane tutuklu var?"

"Sadece on altı. On ikisi siyasi ve dördü de sıradan suçlar yüzünden tutuklu. Bazı siyasi tutuklular Bingazi'ye gidiyor: sen ve dağlardan gelen altı Bedevi."

Böylelikle siyasi tutuklu olduğumu anlamıştım.

"Kazara birini öldürmüş" katil avlunun köşesinde çay yapıyordu. Bana da bir bardak getirdi.

"İç bunu" dedi gülümseyerek. "Çok güzeldir. Bunu şehirdeki ailemden getirttim."

Tatlı çayı büyük bir zevkle içtim. Özellikle de sert, gri ekmekten başka yiyecek imkanı bulunmayan bu yerde çok iyi gelmişti.

"Sigaran var mı?" diye sordu.

"Hayır" diye cevap verdim.

İçinde beş adet sigara bulunan bir paket çıkarıp bana ikram etti.

"Şehirden bana her hafta on tane gönderirler. Yani her koşulda sigaram olur" dedi. "Senin neden burada olduğunu biliyorum" diye devam etti göz kırparak. "Jandarmalardan biri söyledi. Sen Ömer Muhtar'ı görmüşsün."

Başımı iki yana salladım. "Söyledikleri şey bu mu? Seni temin ederim ki onu hiç görmedim."

"Ama El Mahafdia'yı gördün, değil mi?"

"Evet, bu doğru."

"Bekle ve gör. Seni casus olmakla suçlayacaklar."

Birdenbire Kur'an'dan ayetler okuyan bir ses duydum.

"Bu kim?" diye sordum.

"Benimle gel ve kendin gör." Beni avlunun sonuna, sesin geldiği hücreye götürdü. İçeri baktım. Yerde altı Arap oturuyordu. Paçavralar içindeydiler. Ayakları çıplaktı. Ama alışılmadık bir şekilde sanki hayatlarının en güzel günlerini yaşıyormuş gibi son derece yakışıklı ve dinç görünüyorlardı. Aralarından biri Kur'an okuyordu.

"Onlar El Mahafdia'dan" dedi yüzü çiçek bozuğu olan Arap. Onlara bakmaya doyamıyordum. Yüzleri asil bir sükunetle parlıyordu. Hapiste olduklarının farkında bile değillerdi. Gözleri, Kur'an okuyan adamın ağzından her çıkan kelimeyi sindiriyormuşcasına sabit bir noktaya bakıyordu.

"Onlar ölüme mahkum edildi" dedi çiçek bozuğu olan Arap. "Büyük ihtimalle yarın, diğerleri gibi sırtlarından vurulacaklar. Çünkü onlar isyankar."

"Ama onlar isyankar değil" dedim ve büyük bir ilgiyle onları seyretmeye devam ettim. Yüzlerindeki tek bir kıpırtı bile onların ölümün kıyısındaki mahkumlar oldukları izlenimini vermiyordu. Asla vazgeçmeyen, teslim olmayan, köleliktense ölümü tercih eden bu dağ insanlarına karşı derin bir hayranlık hissediyordum.

Şişman jandarma yanımıza geldi. "Duyduğuma göre sen El Mahafdia'yı tanıyormuşsun. Gidip onlarla konuşmak ister misin?"

"İsterim ama sorun olmaz mı?"

"Dert etme. Çavuş sabah aperatiflerini almaya gitti. Sen gidene kadar buraya kimse gelmez."

Hücrenin kapısını açtı ve içeri girdim. Üzerimde Arap kıyafetleri vardı ama sanırım yine de mahkumlar beni gördüklerinde şaşırdılar. Beni zihinlerinde nereye konumlandıracaklarını bilmiyorlardı. Büyük ihtimalle daha önce hiç Fas kıyafeti görmemişlerdi. Kur'an okuyan adam, okumasını bitirdi.

Jandarma yanlarına gitti. "Bu yeni bir mahkum. Hapse El Mahafdia'yı gördüğü için girdi. Arapların iyi bir dostudur."

"Evet öyle gerçekten" dedim sıcak bir ses tonuyla. "Onları daha yakından tanıdıkça dostluğum daha da arttı."

"O Müslüman" diye ekledi jandarma.

"O zaman Allah en yakın zamanda hürriyetinize kavuşmanız için yardımcınız olsun" dediler hep bir ağızdan.

Gözlerime yaşlar doldu. Bu adamlar kendi kaderleriyle ilgili tek bir şey bile düşünmüyor, benim iyi olmamı istiyorlardı. Onlar böyle insanlardı. İtalyan askerlerinin anlattığına göre sessiz sadasız ölüyorlardı. Kendilerini onlara yönetici olarak

kabul ettiren İtalyanların bu insanların ruhundan zerre kadar bile anlamadıklarından emindim.

Şişman jandarma hüzünle başını salladı. "Hayır, bizim geri kalanımız bu insanlarla karşılaştırılamaz bile" diye kulağıma fısıldadı.

Kur'an okuyan adam bana oturmamı söyledi.

"Yanınızda Kur'an taşımanıza izin var mı?" diye sordum.

Tebessüm etti. "Hayır ama Kur'an benim kalbimde. Yani onu kimse benden alamaz."

"Ne zaman yakalandınız?"

"On gün önce Tobruch yolunda. Savaşan elli kişiden geriye kalan son adamlardık. Diğerleri makineli tüfeklerle öldürüldü ve sanırım yakında bizim de işimizi bitirecekler."

"İtalyanların zehirli gaz kullandıkları doğru mu?"

"Evet. Artık köylerimizi bombalıyor, hepimizi zehirliyorlar. En azından bombalardan yayılan duman yerine bir kurşunla ölmek daha iyi. Nefes aldığınız zaman ciğerleriniz kocaman bir yaraya dönüşüyor."

Şişman jandarma dışarı çıktı ama bir dakika sonra geri gelip Senusi'nin beni görmek istediğini söyledi. Ölmeye hazırlanan bu cesur adamlarla vedalaştım ve onlar da Kur'an'ı dinlemeye devam ettiler. Ölüm suresi, Yasin'i okuyorlardı.

Hepsi büyük bir hücrede birlikte kalan Senusiler ayağa kalkıp benimle el sıkıştılar. Gümüş rengi saçı ve sakalı olan seksenlik şeyh şöyle dedi: "Derna'da sizin hakkınızda çok şey duyduk. Bizimle yemek ister misiniz?"

Memnuniyetle onlara katılacağımı söyledim. Gri ekmekten pek hoşnut değildim. Şeyh, onlara kendi yiyeceklerini yemelerine izin verdiklerini söyledi. Hepimiz oturduk.

"Maalesef burada tanışmayı hiç beklemiyorduk" dedi şeyh içini çekerek.

"Hayır. Peki siz neden buradasınız?"

"Allah bilir! Bir öğleden sonra, öğleyle ikindi arasında üç İtalyan gelip bizi tutukladılar ama neden tutukladıklarını veya nereye gittiğimizi hâlâ bilmiyoruz."

"Bu öğleden sonra Bingazi'ye gidiyoruz" diyerek onları bilgilendirdim.

"Güzel, Allah adildir! Bu adaletsizliklere karşı savaşmak için çok yaşlıyız" diye içini çekti yaşlı adam. Genç öğretmen şöyle dedi: "Hayır, İtalyanlarla orta yolda buluşmaya çalışmanın ne yararı var? Onlar bizimle çatışmaya girmek istiyorlar. Hepimizi dağlara çıkarmaya niyetliler."

Bir delikanlı şehirden yiyecek getirmişti. Elinde benim için getirdiği büyük bir salkım muz ve diğer meyveler vardı.

"Bunları bana kim gönderdi?" diye şaşkınlıkla sordum.

"Bunu söylemeye yetkim yok" dedi, "ama Derna'daki herkes size selamlarını yolladılar. Allah'ın sizi koruması için dua ediyorlar."

"Dinle Hamid" dedi yaşlı adam. "Sanırım bu öğleden sonra buradan götürüleceğiz. Hepsine biz caddeden götürülürken sükunetlerini korumalarını söyle."

Hamid gözlerinde yaşlarla dinledi. Beyaz saçlı yaşlı adamın elini öptü, bir şeyler söylemeye çalıştı ama hiçbir şey diyemedi. Ağlayarak dışarı çıktı. Büyük bir tabaktan yemek yemeye başladık. İçinde kaynatılmış et, havuç ve pirinç vardı. O sırada jandarma içeri girdi.

"Kendi hücrene dönsen iyi edersin" dedi. "Jandarma şefi geliyor."

Hücreme döndüm ve kapı kapatıldı. Ama beş dakika sonra geri açıldı ve aşağıya inmem söylendi. Bagajım ve içinde evraklar bulunan küçük çantam yerde duruyordu. Jandarma şefinin karşısına çıkarıldım.

"Şimdi Bingazi'ye gidiyorsunuz" dedi. O vakit mühürlenen bagajımı sordu. Yolculuk boyunca üzerimdeki Arap kıyafetleri dışında bir şey giymem imkansız hale getirilmişti. Sonra ellerinde süngüleri olan iki Eritrealının arasına yerleştirildim.

Aynı şekilde Senusiler de dışarı çıkarıldılar. Yanımda sıraya dizildiler ve sonra şişman jandarma kelepçeler ve zincirler getirdi. Zar zor duyulabilecek bir sesle üzgün olduğunu fısıldadı.

"Bu senin hatan değil" dedim ona ve kelepçeler tekrar bileklerime geçirildi.

Hemen yanımda kelepçelenecek olan, o yaşlı adamdı. Bileklerine demir halkaları geçirirlerken bütün bedeni titremişti. Daha sonra bize anlattığına göre, o ana kadar hiç böyle bir aşağılanmaya maruz kalmamıştı. Hepimiz birbirimize zincirlendik. Sonra bagajlarımız ellerimize tutuşturuldu. Zincirlenmiş ellerimizle onu taşımak çok zordu ve üzerine yerleştirilen iki somun ekmekle daha da zorlaşıyordu. Bu ekmekler iki günlük yolculuk için her birimizin hakkı olan yiyecekti.

Hapishane kapısı açıldı ve hepimiz uzun bir sıra halinde caddeye çıktık. Dışarıda altı Arap çocuk duruyordu, koşarak geldiler ve elimizden yüklerimizi aldılar. Limana ara sokaklardan götürüldük çünkü İtalyanlar bizi Arap bölgesinden geçirmeye cesaret edememişlerdi. Ama yürüyüşümüz boyunca çok az insanla karşılaştık. Gördüğümüz Araplar yakınımıza geliyorlar, yaşlı adamın elini öpüyorlar ve hepimize "selam aleykum" diyorlardı.

Sonunda limana vardık. Öğlen olmuştu ve güneş acımasız bir şekilde yakıyordu. Vapur rıhtımda değildi, bu nedenle bir sandal ile oraya kadar götürülmemiz gerekiyordu. Bavullarımızı taşıyan çocuklar hapishaneden tekneye kadar, yol boyunca ağlamışlardı. Şimdi ise bagajlarımızı ellerimize veriyorlardı. Küçük bir ayakkabı temizleyicisi olan aralarından bir çocuk yanıma geldi ve şöyle dedi: "Hiç paran var mı?" Başımı salla-

yarak onayladım. Kırışmış on liretlik bir banknot çıkardı. "Eğer yoksa sana bunu veririm ve sen de hapishanede yiyecek bir şeyler alırsın." Minnettar bir şekilde başımı salladım. Hâlâ birbirimize zincirlenmiş bir vaziyette sandala bindik ama gemiye vardığımızda zincirlerimizi çıkardılar. Oldukça dar bir ip merdivenden çıkmak zorundaydık. Yaşlı adam yeterince hızlı tırmanamıyordu. Eritrealı askerlerden biri tüfeğinin kabzasıyla yaşlı adamı dürttü.

Geminin tutukluları taşımak için kullanıldığı belliydi. Son derece pisti. Faşist İtalya'nın tüm dünyanın hayranlığına sunduğu süper lüks yolcu gemileri ile arasında büyük bir tezatlık vardı. Güvertede süngülerini doğrultmuş Eritrealı askerler vardı. Yüzlerinde cesaretlerini gösteren derin yara izleri vardı.

Görüntüsü son derece merhametsiz olan bir İtalyan çavuş bizi devraldı. Bir sıraya dizildik ve sayıldık. Önce ben, sonra dudakları okuduğu duadan dolayı sürekli kımıldayan yaşlı adam ve onun yanında benim tanıdığım şeyh, sonra Dernalı tüccar, açık mavi gözlü siyah sakallı orta yaşlı Dernalı bir tüccar ve iki genç bulunuyordu. Güvertenin ön kısmına kadar itildik ve sonra da keskin, iğrenç bir kokuyla karşılaştığımız hapishaneye doğru tekrar dik bir merdiveni inmek zorunda kaldık. Merdivenlerin aşağısında, Eritrealıların yaşadığı yer pek temiz değildi. Onların hemen yanında yolculuğumuzu geçireceğimiz hücremiz bulunuyordu.

Burası rahatsız bir odadan çok daha berbat durumdaydı. Tavanı son derece alçaktı. Başımızı içeriye sokmaya çalışırken soluduğumuz pis koku midemizin bulanmasına neden oluyordu. Kenarlara on dört tane yatak sırayla dizilmişti. Önlerindeki demir parmaklıklarla tam anlamıyla kafeslere benziyorlardı. Bunların altı tanesinde İtalyan bölgesi olarak anılan Tobruch'tan gelen mahkumlar kalıyordu. Bu talihsiz insanların hepsi Araptı ve korkunç derecede hastaydılar. Yataklarının

önündeki parmaklıklara zincirlenmişlerdi. Bilekleri kelepçelerden dolayı şişmiş ve kızarmıştı. Tobruch'tan Derna'ya kadar üç günlük yolculuk boyunca kelepçeleri büyük ihtimalle bileklerinden çıkarılmamıştı. Yerde ve kirli yataklarında görünen kusmuk lekelerinden anlaşıldığı kadarıyla dalgalı deniz ve mide bulandırıcı koku yüzünden hepsi deniz tutulması yaşıyordu. Etraftaki kusmuk lekelerini kelepçeli elleriyle yapabildikleri kadar temizlemeye çalışmışlardı. Burada üzerinde revolveri ve tüfek şarjörü bulunan Eritrealı bir askerin gözetimi altındaydık.

Gemideki İtalyanların benim Avrupalı olduğuma dair hiçbir fikri yoktu sanırım çünkü hâlâ Arap kıyafetleri içindeydim. Aksi takdirde büyük ihtimalle beni başka bir yere yerleştirirlerdi. Bunun için minnettardım. Çünkü mübalağa ve süslü laflar olmadan gerçekte neler olduğunu görebilme fırsatı elde etmiştim. Yolculuk boyunca yegane yiyeceğimiz olan ekmeklerin kusmuk ve diğer pislikler içinde yüzdüğü, asla temizlenmeyen ve içinde her türlü iğrenç şeyin bulunduğu bir bardaktan herkesin içmek zorunda bırakıldığı ve yatakların haşaratla kaplı olduğu bu pis odada insanların kahramanlıklarını gösterme fırsatına sahip oldukları gerçeğini gördüm. Ve bu hapishanede gördüklerimden daha büyük kahramanları hiç görmemiştim!

Ben kapıya yakın bir kafese yerleştirildim. Ellerim yine kelepçeliydi ve kelepçeler, yatağın önündeki parmaklıklara zincirliydi. Sonra her birimizi kendi kafeslerimize zincirlediler. Cesur bir şekilde göz yaşlarını gizleyen on üç yaşındaki çocuğu bile zincirlediler. Ki onun tek suçu Cyrenaica'nın en iyi ailesine mensup olmaktı.

Sıra, diğerleri tarafından sadece yaşlı olduğu için değil aynı zamanda büyük takvası nedeniyle de hürmet gören beyaz saçlı yaşlı adama geldiğinde, hepsi onun elini tutmak isteyen di-

ğer tutukluların bulunduğu yere zincirlediler. Tobruch'tan gelen ve son derece hasta ve zayıf görünen biri şöyle dedi: "Ah şeyhim, seni burada zincirler arasında görmek! İtalyanları bana yaptıkları her şey için affedebilirim ama seni böyle zincirlere bağlamalarına asla katlanamam!"

Yaşlı adam kibarca cevap verdi: "Ya Abdülkadir! Bizim masum olduğumuza Allah şahittir. Hepimiz, bütün kâinatın sahibine sığınalım!"

Abdülkadir tevazu ile kıvırcık kafasını eğdi. "Ama seni sanki bir suçlu gibi zincirlemişler. Sen hiçbir şey yapmadın ki!"

"Adil olan yalnızca Allah'tır" diye mırıldandı yaşlı adam.

Hepsi birbirini gayet iyi tanıyordu. Tutuklananların hepsi ya Senusi'nin yakın akrabalarıydı ya da sıkı birer müridiydi. Tobruch'dan gelenlerden biri benim kim olduğumu sordu. Yaşlı adam cevap verdi: "O kendi arabasıyla Derna'ya gelen bir yabancı. Dağlardaki Arapları görmüş ve bu yüzden tutuklanmış."

"Ama Müslüman değil mi?"

"Evet, Müslüman.

"Allah seni korusun! İnşallah yakında özgür olursun!"

Saatler geçti. Diğerleri gibi ben de ekmeğimi yemeye çalışıyordum ama bu kelepçeli ellerimle çok zorlanıyordum. On üç kişinin tıkıştırıldığı bu küçük odada boğucu bir sıcak vardı. Gemi hâlâ limandaydı. Güneş adeta yakıyordu. Saat beşte İbrahim vapura geldi. Bize meyve getirmişti. Beni zincirlenmiş bir vaziyette görünce gözyaşlarını çok zor tuttu. Etrafı dolaştı ve herkesin elini sıktı.

"Allah sizi korusun!" deyip çıktı.

Saat altı gibi gemi yola çıktı ve kısa süre sonra Akdeniz'deydik. Geminin şiddetle sallanmasından rüzgârın oldukça sert estiği belliydi. Hepimizi deniz tutmuştu. Delikanlılardan biri az

kalsın yatağından düşüp ölüyordu. Eritrealı asker, delikanlı tekrar yerden kalkana kadar defalarca sert bir şekilde tekmeledi. Gece ise gerçek olamayacak kadar korkunçtu ve sabah olunca hapishanenin kapısı açılıp içeri biraz rüzgar girdi. İçimizden birinin kelepçeleri çıkarılıp hücreyi temizlemesi söylendi. Kelepçeler işi bitirene kadar takılmayacaktı. Elbette hiçbirimiz için uyku uyumak mümkün değildi. Güneş doğmadan biraz önce yaşlı adam hepimizi sabah namazı için kaldırdı. Titreyen sesiyle Allah'tan abdest alamadığımız için bizi affetmesini istedi ve bütün zincirli adamlar başlarını kirli yataklarına eğdiler ve Yüce Allah'a yakardılar. Boynuna büyük gümüş bir haç takmış Eritrealı namaz kılınırken alaycı bir şekilde sırıtıyordu.

Öğleyin, sıcak iyice dayanılmaz olduğunda motorları kapattılar. Askerlerin bazıları gürültüyle güverteye çıktılar. On beş dakika sonra önlerinde yeni bir mahkumla birlikte aşağı indiler. Elleri arkadan kelepçelenmişti. Ayaklarını da zincirlemişlerdi. Bu yüzden merdiveni zorlukla çıkıyordu. Perişan bir cüppe içinde genç bir adamdı. Kapıda dururken gözleri yabani bir ifadeyle etrafı taradı. Çıplak kollarındaki yaralar kanıyordu ve bilekleri çok kötü şişmişti.

Askerlerden biri onu arkasından itti. O da yüzünü yere çarparak yere düştü. Burnu kanamaya başlamıştı ve kan kirli cüppesine doğru akıyordu. Zorla karşımdaki kafese doğru süründü. O da hepimiz gibi parmaklıklara zincirlendi. Göğsü düzensiz bir şekilde inip kalkıyordu. Hâlâ gözleri kapalı bir şekilde sessizce yatıyordu. Sonra biraz su istedi.

On sekiz yaşındaki genç bir an için zincirlerinden kurtuldu ve yeni gelenin ağzına bardağı tuttu. Sonra zavallı adam yiyecek bir şeyler istedi. Genç öğretmen içinde hepimizde bulunanın aynısı ekmek ve soğan olan bohçasını açtı. Herkese soğan isteyip istemediklerini sordu ama tabii ki kimse ondan bunu almak istemedi.

Motorlar tekrar çalıştı. Bir dahaki sefere Bingazi'de duracaktık. Nöbet tutan asker delikanlıyı tekrar kafesine zincirledi. Bütün gece hasta yatan küçük çocuk kelepçelerin bileklerinin derisini soyduğundan şikayet etti ama gardiyan söylediklerini duymazdan geldi.

Yeni gelen uzun bir süre sersemlemiş bir vaziyette yattı. Sonra etrafına bakındı.

"Nereden geliyorsun?" diye sordum ona.

"Cyrene'den." Hırıldıyordu. Maruz kaldığı muamele yüzünden acı çektiği belliydi.

"Sen ne yaptın?" diye sormaya devam ettim.

"Bilmiyorum. Dört gün önce beni yolda yakaladılar ve hapse koydular."

"Davan Bingazi'de mi görülecek?"

"Hayır, Cyrene'de otuz yıl tuz göllerinde çalışmak üzere mahkum edildim. Eğer beni ölüme mahkum etselerdi şimdi bütün bu acılar bitmiş olacaktı."

Korkunç acılara mahkum edilmişti. Tuz gölleri Libya Çölü'ndeydi ve İtalyanlar yakıcı güneşin altında tuz taşıyacak bedava işçi bulamadıkları için mahkumları kullanıyorlardı. Su bulmanın çok zor olduğu ve susuz kalınca insanın dilinin şiştiği ve dudaklarının yarıldığı, sıcak ve merhametsiz rüzgarın insanın kulaklarına ve burnuna kumu doldurduğu; şedit ve devamlı yakan sıcağın etrafı cehenneme çevirdiği çölde yaşamaya çalışan herhangi bir insan böylesine şartlar altında çalışmanın nasıl büyük bir ceza olduğunu anlayabilir. Tuz bu talihsiz insanların kemiklerinin üzerindeki eti eritiyordu. Bu eziyetlere her gün katlanan insanın çektiği acı Kilise'nin Orta Çağ'da düşünebileceği her türlü cezadan daha kötüydü. Böyle bir insan için yaşamaktansa ölüm çok daha merhametli olurdu. Zaten otuz yılın ancak iki üç yılına dayanabilecekti.

"Peki sen ne yaptın da bu cezayı verdiler?"

"Bilmiyorum. Benim nerede olduğumu ve neden yasak alanda olduğumu sordular."

"Yanında silahın var mıydı?"

"Hayır. Yanımda sadece bir paket yiyecek vardı. Onlara gerçeği söyledim. Dağlardaki ağabeyimi görmeye gittiğimi anlattım."

"Ağabeyin ne yapıyor?"

"Dağlarda, Ömer Muhtar'la birlikte. Sonra beni ihanetle suçladılar ve isyankarlarla ilişkim olduğunu söylediler. Vallahi sadece uzun süredir görmediğim ağabeyimi görmek istemiştim!"

"Ve sonra da seni hemen tutukladılar, öyle mi?"

"Evet. Önce beni ölüme mahkum ettiler, sonra ertesi gün bağışlandım ve şimdi tuz göllerine gidiyorum."

"Allah seni ve bizleri merhametiyle korusun!" diye mırıldandı yaşlı adam. Derin bir nefes aldı ve birkaç saat boyunca adeta hissizleşmiş Eritrealı askerin bile uzun süre dayanamadığı korkunç bir kokunun her yanı sardığı bu küçük odanın içinde sessizlik hâkim oldu. Tekrar gece oldu. Bu sefer bir önceki kadar kötü geçmedi. Hava daha iyiydi. Tabii haşarat rahatsız etmeye devam ediyordu. Bagajlarımız mühürlendiği için kıyafetlerimizi değiştirememiştik. Eski yatak pire ve bitle doluydu. Kelepçelenmiş ellerimizle tamamen savunmasız durumdaki bize şiddetle saldırıyorlardı. Sonunda son sabah geldi ve Bingazi'ye ulaştık.

Kafeslerimizden çıkarıldık ve güverteye götürüldük. Vapur rıhtımın ortasına demir attı. Bunun amacı, meraklı bakışlı kalabalıktan kaçınmak değildi. Çünkü Müslüman halk zaten uzak tutulmuştu. İnfazların meraklı izleyicileri olan İtalyan gençleri de her gün yapılan, gözlerinde son derece sıradanlaş-

mış olan tutuklu nakillerini ilgisiz bir şekilde izliyorlardı. Hepimiz koyun sürüsü gibi geminin ortasına getirildik ve orada yakıcı güneşin altında iki saat beklemek zorunda kaldık. Eritrealı askerler etrafımızda tüfeklerini doğrultmuş vaziyette bekliyorlardı. Ama kaçmayı zaten kim düşünebilirdi ki?

Birbirimize zincirlenmiş şekilde bizi kıyıya götürecek olan sandala ip merdivenden inmeye çalıştık. Aramızdan biri suya düşecek olursa hepimiz arkasından düşecektik ve ölüm kaçınılmaz olacaktı. Kıyıda demir parmaklıkları olan iki büyük kamyon bizi bekliyordu. Bir de içine makineli tüfek yerleştirilmiş bir kamyon vardı. İki gruba ayrıldık ve arabalara yerleştirildik. Sonra hapishaneye götürülmek üzere yola çıktık.

Şehrin biraz uzağında bulunan hapishanenin dört kulesi vardı. Adeta orta çağ kalelerini andırıyordu. Her kulede makineli tüfeğiyle bir muhafız duruyordu. Büyük demir kapı açıldı ve üç araba avluya girdi. Dışarı çıkarıldık, üzerimiz arandı ve uzun bir koridora girdik. Buradan tamamen mahkumlarla dolu başka bir avluya girdik. Geniş bir hücreye yerleştirildik ve hepimize üzerinde uyumak için yatak verildi. O gün için azık olarak ise sert gri bir somun ekmekle biraz sebze çorbası verildi.

Hücrenin kapısı açık bırakıldı ve siyasi mahkumlarla sıradan suçluların bir arada durduğu avluda serbestçe dolaşmamıza izin verildi. Siyasi mahkumların birçoğu yüksek kültürlü Araplardı. Cahil kalabalıkları istenilen tarafa yönlendirmek gayet kolaydı. İtalyanlar asıl bu kültürlü Araplardan korkuyorlardı.

Uzun süre genç öğretmenle sohbet ettim. Derna'da bir okulda öğretmenlik yaptığını anlattı ama şimdi hiçbir şey öğrenmeden büyümeleri istenen ve "Eski günlerde bu ülkede vahşet ve barbarlık vardı ama şimdi Romalılar geri döndüler..." diye başlayan okul kitaplarından başka bir şey okumamaları amaçlanan talebelerine bir şeyler öğretebilmesi imkân-

sızdı. Öğretmenlik yapma hakkını henüz on sekiz yaşındayken almıştı. Çünkü ondan büyük olan diğer bütün muhtemel adaylar ya tutuklanmıştı ya da bilinmeyen bölgelere sürgüne gönderilmişti.

Saat üçte ağır bir şekilde silahlanmış İtalyan gardiyan hücrelerimize girmemizi emretti. Oldukça ferah bir yerdi ama sadece tavanın hemen altında küçük bir pencere vardı. Biz içeri girer girmez yaşlı adam hepimizi namaza çağırdı ve cemaat olup namazımızı kıldık. Sonra şöyle dua etti: "Yüce Allah'a bize koruması için, bizi doğru yoldan ayırmaması için yalvarıyoruz. Rahman ve Adil olan Allah'tan bizim burada hiçbir suç işlemeden bulunduğumuza şahit olmasını istiyoruz. Kalplerimizi arındırması, bizlere gerçek tevazuu nasip etmesi ve bizleri Kendine yakınlaştırması için Allah'a dua ediyoruz. Eğer o bizi korursa ve bize yardım ederse hiçbir şey bize zarar veremez." Sonra insanın ancak ve ancak Allah'a sığınmasıyla ilgili bir sure okudu.

Namazlarımız yeni bitmişti ki gardiyan içeri girdi. Benim yanıma geldi.

"Benimle geliyorsun" dedi.

"Geri buraya dönecek miyim?"

"Bilmiyorum." Elindeki anahtarları salladı. "Çabuk ol!"

Beni, ilk girdiğimiz avluya götürdü. Orada Bingazi'ye ilk geldiğim gün İtalyanca bilmediğim için yüzyüze geldiğim dedektif duruyordu. Muzaffer bir edayla gülüyordu.

"Şimdi, Casus Bey, hileler artık işe yaramıyor. Faşist İtalya'ya gelen hiçbir casus cezasız kalmaz."

Ellerimi ince demir bir zincirle bağladı ve dışarıda bekleyen arabaya gittik. Arabayı doğruca savcının bulunduğu yere sürdüler. İki saat boyunca sorgulandım. Gerçekten göründüğüm gibi bir insan olduğumu kanıtlamak için bütün amaçlarımı tek

tek anlatmak zorunda kaldım. Bütün bu olanların Libya sınırını geçtikten sonra başıma gelmeye başladığını söyledim. Sorgulama bitince Savcı'ya sordum:

"Benim Amerikan arkadaşım Tarbox nerede?"

Savcı gülümsedi. "Tevkif edildiğin için ona teşekkür etmelisin. Onu sorguladık ve o da bize senin Müslüman olduğunu ve Arapça konuştuğunu söyledi. Sonra tabii ki seninle birkaç şey konuşmak istedik."

"Evet ama tutuklanmış olmamı protesto ediyorum. Ben yanlış bir şey yapmadım. Arapların hayatıyla ilgilenmekte yanlış bir şey göremiyorum. Ben sadece Mısır'a gitmek istedim."

"Şimdilik tekrar hapishaneye götürüleceksin" diye cevap verdi Savcı.

"Peki Tarbox'la konuşmama izin verilecek mi?"

Kaçamak bir cevap verdi:

"Bakarız."

Tekrar hapishaneye götürüldüm. Üç gün daha orada kaldım. Cumartesi günü, haziranın 23'ünde tekrar hücremden çıkarılıp savcıya götürüldüm.

"Artık özgürsünüz" dedi.

İnanamadım. "Ama neden?" diye sordum.

"Sizin bir casus olmadığınıza ikna olduk. Tutuklandığınız için Tarbox Bey'e teşekkür edebilirsin. Onun pek normal olduğunu düşünmüyorum."

Her şey adeta bir bulmaca gibiydi. Hemen Albergo Italia'ya gittim. Signor Malvicini Tarbox'un bir önceki gün İtalya'ya gitmek için yola çıktığını söyledi. Bunları duyunca Tarbox'a çok kızmıştım ama tamamen kazayla bulmacanın çözümünü buldum. Signor Greco'yla karşılaştım ve bana şöyle dedi: "Buradan ayrılacağı gün, yani senin serbest bırakıldığın günden önceki

Cuma günü arkadaşın buradaydı. Muhtemelen seninle konuşma imkanı bulmasını istemedikleri için onu gönderdiler."

"Evet ama beni neden tutukladılar?" diye sordum şaşkınlıkla.

"Bunun cevabını sana veremem ama zamanla bulmacanın tam çözümünü bulacaksın. Büyük ihtimalle bu seni yolculuğundan alıkoymak için uygulanmış bir yöntem. Seni daha fazla görmek istemiyorlar. Ama sana rahatlıkla söyleyebilirim ki, Tarbox suçlanacak bir şey yapmadı. Şimdi Amerika'ya doğru gidiyor.

Bu benim Afrika'daki araba yolculuğumun sonuydu. Mısır'a arabayla asla geçemedim. Greco haklıydı: Derna ve Mısır sınırı arasındaki savaş bölgesinden geçmemi engellemek için beni tutuklamışlardı. Bunun kanıtını, Derna'ya geri dönmek ve araba yolcuğuma devam etmek için izin istediğimde buldum. Reddedilmiştim. Bunu protesto ettim. Yerel İtalyan Hükümeti Bingazi'den İskenderiye'ye kadarki yolculuğum ve arabamın Derna'dan İskenderiye'ye gitmesi için gereken parayı vermeyi teklif etti. Teklifi reddettim. Eğer arabayla Mısır'a ulaşacaksam bunu kendi arabamı kullanarak yapacaktım. Böylelikle arabamı ve Derna'daki gibi aynen duran bagajımı sattım ve 25 Haziran'da İskenderiye'ye denizden gitmek için yola çıktım. Cyrenaica serüveni bitmişti.

Bingazi'den ayrıldıktan sonra gemimiz Derna'da demir atınca serüvenimin son sahnesini yaşadım. Karaya çıkmak istedim ama izin vermediler. Ama İbrahim yüzü parlayarak güverteye geldi.

"Allah'a şükürler olsun kurtulmuşsun!" dedi.

"Şehirde durum nasıl?"

"Berbat. Dün dört Bedeviyi ve bir tüccarı vurdular. Sen tanıyorsun onları."

Siren sesi geldi. İbrahim sandala binip gitti ve uzaklarda Derna'nın palmiyeleri arasında kayboldu. Bu insanlar ve onların mücadelesi asla unutulmayacak bir anı olarak hafızama kazındı. Her zaman gözümün önünde o sabır kahramanı mahkumlar, tuz gölleri, dumanı tüten tüfekler ve darağaçları canlanacaktı.

Beni dağlarda esir alan Bedevi dostlarıma söz verdiğim gibi İskenderiye'de Senusi lideri Sidi İdris Senusi'yi görmeye gittim. Şehrin dışında yaşıyordu ve kapının ağır tokmağını vurduğumda öğleden sonra olmuştu. Kapıyı dev bir zenci açtı ve şüpheli bir ifadeyle ne istediğimi sordu. Ona Cyrenaica'dan geldiğimi ve mutlaka Sidi İdris'le konuşmak istediğimi söyledim. Arkasına ziyaret etme sebebimi yazarak kartımı zenciye verdim.

Birkaç dakika bekledikten sonra kapı açıldı ve zenci kendisini izlememi söyledi. Beni, evin birinci katında çok güzel döşenmiş bir çalışma odasına aldı. Odada bir adam bekliyordu. Ben içeri girince ayağa kalkıp eğildi. Ona ismimi ve Cyrenaica'dan yeni geldiğimi söyledim.

"Ben de Senusi ailesindenim" dedi hüzünlü bir şekilde başını sallayarak, "ama diğerleri gibi ben de hakkım olduğu halde ülkeme dönemiyorum."

O sırada Sidi İdris içeri girdi. Orta yaşlı, fesi dışında tamamen bir Avrupalı gibi giyinmiş bir adamdı.

"Kartınıza Cyrenaica'dan geldiğinizi yazmışsınız, öyle mi gerçekten?" diye sordu ilgiyle.

"Evet. İtalyanlar beni hapse attılar. Size hapishanede tanıştığım insanlarınızdan bazılarının selamını getirdim."

"Sizi neden tutukladılar."

"Çünkü dağlarda Bedeviler tarafından esir alındım. İtalyanlar da benim casus olduğumu düşündüler. Ayrıca Bedevilerden de selam getirdim.

Sidi İdris derin bir nefes aldı.

"Evet, sonuna kadar savaşan bu talihsiz insanlar... Ne yapabilirler ki? İtalyanlar, dağlardaki insanlarla savaşmak için istedikleri kadar Eritrealı getirebilirler. Bize yalnızca Allah yardım edebilir!"

"Dahası, altı gün önce İtalyanların Cyrenaica'daki bütün Senusi camilerini kapattıklarını da söylemeliyim. Senusi öğretilerini de her yerde yasakladılar."

Sidi Senusi keskin gözleriyle bana baktı:

"Senusi öğretisini biliyor musunuz?"

"Ben İslam'ı kabul ettim ve sizin öğretiniz hakkında çok şey duydum ama kendim henüz bu öğreti üzerinde çalışmadım" diye cevap verdim.

"Senusi sadece kalbin asaletini ve dindarlığı amaçlar. Peki bu nasıl elde edilir? Düşüncelerimizden Allah'ın dışındaki her şeyi çıkararak, Allah'a yakınlaşmamızı engelleyen her türlü eğlenceden uzaklaşarak bu hedeflere ulaşılabilir."

"Peki İtalyanlar neden Senusilere karşı tavır alıyorlar?"

"Çünkü bizim öğretilerimizi takip eden bir kişi hem bedenen hem de ruhen sağlıklı olur. İtalyanlar, İslam dünyasındaki pek çok yerde olduğu gibi, Cyrenaica'nın bütün halkının da yozlaşmış bir toplum olmasını istiyorlar. Eğer bu olursa, İtalyan medeniyeti çok daha hızlı ilerleyecektir. Bizim öğretilerimiz uygulandıkça ise, bu gerçekleşmeyecektir."

"Neden?"

"Bizim öğretilerimiz İslam'ın diğer mezheplerine veya başka dinlere karşı hoşgörüsüz değildir. Kendi içinde son derece sadedir: Aşırılıklardan kaçınarak bedeni sağlıklı ve güçlü hale getirmek. Böylelikle beden ruh için yaşamaya değer bir hale gelir. Sigara da dahil olmak üzere uyuşturucu herhangi bir madde kullanmanıza izin verilmez. Allah'tan başka

kimsenin kölesi olmamalısınız. Şartlara tam anlamıyla hakim olmalısınız. İtalyanların Cyrenaica'ya getirdiği medeniyet, bizi şartların kölesi haline getiriyor. Bu nedenle buna karşı savaşmalıyız."

"Bu bizi nasıl şartların kölesi haline getirir?"

"Görünüme haddinden fazla değer vermekle; yani teknik gelişmeye, makineleşmeye. Bunlar zahiri bir ihtişam ortaya koyuyor ve insanlar veya bir millet bunlar temel alınarak yargılanıyor. Bu da batınî gelişmeyi küçümsemeye götürür. Sana şunu söyleyebilirim ki, Senusi öğretisinin yaşandığı yerde her zaman huzur ve rahatlık vardır."

"Senusi nereye hükmediyor?"

Sidi İdris acı bir şekilde güldü. "Bunu kendiniz de görebilirsiniz. Ben Cyrenaica'nın yasal hükümdarıyım ve sürgün gibi İskenderiye'de yaşamak zorundayım. Kendi ülkeme dönemiyorum. Sadece dağlarda ve Kufra'da savaşan birkaç kişiye hükmediyoruz."

"Kufra ile ilgili çok şey duydum. Orası iki İtalyanın tutuklu kaldığı yer."

"Kufra kendi içinde küçük bir topluluk. İtalyanlar bütün ülkeyi hükmü altına alana kadar komşularıyla her zaman barış içinde yaşamıştır. Çok geçmeden Kufra'yı da fethetmeye çalışacaklarından korkuyorum. Büyük ihtimalle de başarılı olurlar. Her ne olursa olsun onların yanında savaşacak yeteri kadar Eritrealı askerleri var. İtalyanların neden Eritrealı birlikler kullandıklarını biliyor musunuz?"

"Hayır."

"Çünkü Eritrealılar Hıristiyandır. İtalyanlar Cyrenaica'da bir din savaşı başlattılar."

"Evet bu doğru. Onların askerlerinin göğüslerinde haç taşıdıklarını kendi gözlerimle gördüm."

"Evet, bunlar bir kültürün yayılması gibi görünen, bir ulusun batırılması için yapılan uygulamalar. Bana hep Hıristiyanlığın sevgi anlamına geldiği söylendi. Ama İtalyanlar onu burada nefret yaratmak için kullandılar."

"Gelecek hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Çok karanlık görünüyor. Türkiye artık İslamî bir devlet değil. Sırası gelmişken söyleyeyim, biz Senusiler, bir anlamda ilginç bir şekilde Türkiye'ye bağlıyız. Birkaç yıl öncesine kadar Senusi ailesinin reisi olan amcam Ahmet Şerif Dünya Savaşı'nda Türklere yardı etti. Şüphesiz siz de biliyorsunuz ki, öncelikle o İstanbul'daki halifenin sadık bir dostuydu ve ikinci olarak o sıralar İtalyanlar Cyrenaica'yı işgal etmeye başlamışlardı. Ama Mustafa Kemal iktidara gelince amcam Türklerle ilişkisini kesti ve arkadaşsız bir şekilde hâlâ yaşamakta olduğu Mekke'ye gönderildi. Belli bir dereceye kadar ben Fransızlara güveniyorum. Onlar İslam'a ve İslami kültüre karşı çok anlayış gösterdiler. Eğer yabancılar burada olmak zorundaysa, her ne kadar çok fazla ağır hatalar yapmış olsalar da Fransızlar o kadar da kötü olmazdı."

"Peki ya Mısır?"

"Şimdi kendiniz buradasınız. Kendiniz görün. Siz hükmünüzü verin." Bir süre sessiz kaldı ve sonra şöyle dedi: "Kufra'ya gitmek ister misiniz? Hadiselerin ne aşamada olduğunu öğrenmenin en iyi yolu bu."

"Evet, gerçekten Kufra'ya gitmeyi çok isterim."

"Mükemmel. Size bir mektup vereceğim. Böylelikle orada çok iyi karşılanacaksınız. Ama korkarım, şu an için sizinle vedalaşmalıyım. Eğer tekrar gelirseniz çok memnun olurum."

Yazı masasına oturdu ve Kufra'ya mektup yazdı. Sonra onunla ve akrabalarıyla vedalaştım. Zenci bana yolu gösterdi. Otelime döndüm. Yol fahişelerin bulunduğu bölgeye gidiyor-

du. Avrupa caz müziği caddeyi kaplamıştı. Her kapının arkasında kumral, sarışın ve beyaz fahişeler ağır bir şekilde pudralanmış yüzleriyle bekliyorlardı. Hepsinin ortasında bir elektrikli piyano Ay Işığı Sonatı'nı çalıyordu. Notaların yarısı atlanıyordu ve Sonat kesik kesik çalınırken adeta korkunç bir stakkatoya dönüşüyordu. Her ırktan, her dilden adamlar kadınların tekdüze çığlıkları arasında tembel tembel yürüyorlardı. Üç sarhoş Alman gemicisi, elli yıllık kırışıklıklarını kalın bir boya tabakasıyla örtmeye çalışan bir kadın tarafından bir eve taşınıyordu. Genç erkekler suçluluk psikolojisiyle sinsi sinsi yürüyorlardı. Onların gözünde adeta bir cennet olan bu cehennemi meraklı gözlerle seyrediyorlardı.

Her tarafta pislik, kavga ve tartışma vardı. Tarif edilemez bir viski ve terlemiş beden kokusuyla dolu dar sokaklardan, kokainin etkisiyle gözleri büyümüş son fahişenin de önünden geçerek meydana çıktım. Sonunda otelime ulaştım. Burada huzur vardı. Kahvehanelerin dışında insanlar o günün hadiselerini konuşurken bir yandan da nargilelerini içiyorlardı. Uzaktan arabaların korna seslerini duyabildiğim ve üzerinden tramvayların geçtiği İbrahim Paşa Meydanı'nı görebiliyordum. Başımın üstünde mavi kubbeli bir caminin minaresinden müezzin ezan okumaya başladı ve onun üzerinde de incecik hilal parıldıyordu.

Ama Mısır'daki hadiseler öyle bir seyir takip etti ki Danimarka'ya dönmeye mecbur kaldım ve geçici olarak Kufra ziyaretimi ve Mekke'ye gidip hacı olma hedefimi erteledim.

Bir sabah kendimi Doğu Asyalı Firması'nın Asya'sının güvertesinde otururken buldum. De Lesseps'in heykelini geçtik ve kısa bir süre ufukta bütün Afrika göründü. Yavaş yavaş Akdeniz'in ortalarına süzüldük. O zaman Mussolini'nin şu sözlerinin hiç de boş olmadığını anladım: "Bu deniz bir İtalyan gölüdür." Faşizm kollarını çok uzaklara uzatmıştı.

Said Limanı'ndan ayrıldıktan iki hafta sonra bir sabah erken saatlerde Cebelitarık Boğazı'ndan geçtik. Dağları geçerken çağrılmamı istedim ve güverteye çıktım. Doğuda gökyüzü hafifçe kızıllaşmaya başlamıştı ve güneyde sadece Riff Dağları'nın silüetini ve Ceuta ile Tangier'in ışıklarını seçebiliyordum. Burası benim dokuz ay önce ayrıldığım Ceuta'ydı. İngiliz adamın sözleri hâlâ kulaklarımda çınlıyordu: "Eğer Arap kıyafetleri giyerseniz Afrika'da kimse size bir yabancı gibi davranmaz." Evet gerçekten de doğruydu. Afrika'yı ve oranın insanlarının kendilerine ait olanı elde edebilmek için verdikleri umutsuz mücadeleyi görmüştüm.

Güneş doğuyordu. Sabah sisi Riff Dağlarının tepesine yayılmıştı. Derin vadiler ise karanlık içindeydi. Orada Abdülkerim komutasında savaşan bir avuç cesur dağ adamı vardı.

Gemi kuzeye, medeniyetin yarattığı lüksün ve konforun bulunduğu yöne doğru yöneldi. Ama görünürden yavaş yavaş kaybolan Afrika kıyısına baktığımda, kendilerinden çok şey öğrendiğim bu fakir ama dayanıklı insanlar için ve onların umutsuz mücadeleleri için kalbim sızlıyordu.

Belki de adalet bir gün zafer kazanacaktı. Güç için haris bir arzuyla yanıp tutuşmayan ama bütün dünyada güzel olan her şeyi bir araya getirmek için çalışarak bir ışık yayan bir adalet... Kipling şunları söylerken sadece görünüşte çok haklıydı: "Doğu Doğu'dur, Batı da Batı." Derinliklerine inildiğinde Doğu ve Batı insanı birbirinin benzeri. Onlar aynı ağacın iki ayrı dalı gibiler.

Ve insan, nereden gelirse gelsin, kalbinin derinliklerinde ağacın kökünе uzanabilmenin özlemini hisseder.

Belki de Afrika'daki eski bir efsane bu yüzden doğmuştur: "Afrika'nın havasını soluyan herkes mutlaka tekrar oraya dönecektir."

Sonsöz

Knud Holmboe İtalya'da derhal yasaklanan bu kitabı bitirdikten sonra kutsal şehir Mekke'ye hacı olmak için gitti. Hiçbir zaman tamamen anlaşılamayan sebeplerle Akabe'nin güneyinde 13 Ekim 1931'de öldürüldü.

Senusi sufilerin lideri olan Ömer Muhtar İtalyanlar tarafından yakalandı ve 16 Eylül 1931'de Soluk toplama kampında 20 bin esirin önünde asıldı.

General Graziani 1937 yılında İtalya'nın Etiyopya istilasını yönetti. Savaştan sonra girdiği hapisten kurtuldu ve gösterişsiz bir emekliliğin ardından öldü.

İslam'ı seçmiş Danimarkalı bir gazeteci olan yazar, 1930'da Fas'tan başlayarak Kuzey Afrika'yı baştanbaşa kendi otomobiliyle kateder. Libya toprakları o sıralar Mussolini'nin liderliğindeki faşist İtalyan işgali altındadır. Araplar, bedeviler, Senusiler, ülkelerini savunmaktan başka suçu olmayan insanlar, eski Roma'yı ihya ettiğini zanneden İtalyan subaylar, Ömer Muhtar'ın efsânevî hikayeleri, her gün tekrar eden haksız idamlar, zâlimce bir işgalin yol açtığı her türlü olumsuz ve kasvetli olayların ortasında İslamı ve tasavvuf öğretisini en dolaysız, en berrak bir biçimde hayatlarına yansıtmak isteyen çöl sakinleri arasından yoluna hiç durmaksızın devam eden yazar, bir roman tadında kaleme aldığı bu anılarında, vefa ile zulmün, diğergâmlık ile vahşetin, sâfiyet ile ihtirasın içiçe geçtiği bir dönem ve bir coğrafya hakkında birinci elden bir tanıklık sunuyor bizlere.

